

EGAN

JUAN JOSE AGIRRE
**Euskal ondare bibliografiko-
dokumentala Lazkaon.**

PIARRES LARZABAL
MATALAS antzerkia.

ANTTON LUKU
**Piarres Hegittoa istorio
kondan: zirtzilen mundua.**

GILLERMO ETXEBERRIA
Hainbat ipuin unibertsal.

2015-3/4

AURKIBIDEA 2015 - 3/4

JUAN JOSE AGIRRE BEGIRISTAIN. Euskal ondare bibliografiko-dokumentala bildu eta gordetzea: Lazkaoko beneditarron ekarpen xumea	3
--	---

AZTERKETA LITERARIOAK

PATRI URKIZU, Bernat Etxepare: Albiste gehiago bere bizitzaz eta <i>Linguae Vasconum Primitiae</i> (1545) liburuaren berrirakurketa.....	17
HAIBAT EGILE. Piarres Larzabal, antzerkigile	45
Piarres Larzabalekin solasean	51
MATALAS. Piarres Larzabalen hiru ekitaldiko antzerkia.....	57
ANTTON LUKU. Piarres Hegittoa istorio kondan: zirtzilen mundua	97
OIER SALEGI ODRIOZOLA. Joakin Altzibarren <i>Grand tourra</i>	117

SORKUNTZA

KOLDO ZUBELDIA	143
----------------------	-----

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

IÑAKI ZUBELDIA. Hiru herri ipuin eredugarri	235
---	-----

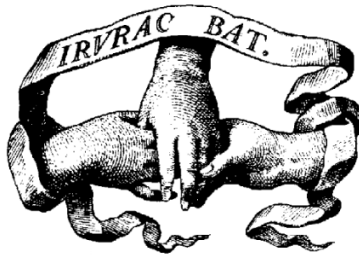
ITZULPENAK

GILLERMO ETXEBERRIA. Hainbat ipuin unibertsal	151
Horacio Silvestre Quiroga Fortaleza (1879-1937). NORAEZEAN, Maitasun, eromen eta heriotz ipuinak (1917)	169
Alberto Moravia. Biografia	173
Alberto Moravia. Matilderekin hautsi	175
Gabriel García Marquez. Munduko itotakorik ederrena	185
Hector Hugh Munro. Kontalaria	193
Giovanni Papini. Egun baten zorra	201
OBABAKOAK eta Bernardo Atxaga	209
Bernardo Atxaga. Bizitza.....	215
JUAN LUIS ZABALA. Leonard Cohenen hamar kanturen hitzak euskaraz	221
GEORGES BERNANOS. Luis Mari Mujikak frantsesetik itzulia. Landako apaiz baten egunkaria (III)	247

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

IÑAKI ZUBELDIA. Haur eta Gazte Literatura, 2014 Irakur Gida	279
---	-----

EGAN

Mas, Salvador Carmona fideps

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
“BOLETINA”-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

*Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza, Hizkuntza Politika
eta Kultura Sailak*

lagundutako aldizkaria

**Euskalerrriaren Adiskideen Elkarateak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin**

ZUZENDARITZA ETA IDAZKARITZA

GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

ISSN: 0422 - 7328. EGAN

Legezko Gordailua: S.S. 289/1958

Inprimategia: FASPRINT-IGARA -Donostia

Euskal ondare bibliografiko-dokumentala bildu eta gordetzea:

Lazkaoko beneditarron ekarpen xumea

JUAN JOSE AGIRRE BEGIRISTAIN

Ez nuen sekula pentsatuko Euskalerrriaren Adiskideen Elkartearen Ohorezko Adiskide izateko gonbidapena jasoko nuenik. Baina jaso nuen, duela aste batzuk, eta nire harridura ez zen txikia izan, ez horixe! Ni, monje xume bat, horrelako elkarte entzutetsu bateko Ohorezko Adiskide? Hasieran ezezkoa esan nuen, noski. Baina horrenbeste tematu ziren..., azkenean baiezkoa esan behar izan nuela.

Sarrerako hitzaldi bat prestatu behar nuela esan zidaten. Ah ze buruhaustea! Zertaz hitz egin behar nuen nik horrelako jakintsuen aurrean? Ni ez naiz intelektuala, nik ez ditut ikerketa handiak egin, ez ditut liburuak idatzi, ez naiz doktorea, gutxiago katedratikoa... Ni ez nago ohituta pentsamendu handiekin bueltaka ibiltzera; bibliotekario-artxibero bat besterik ez naiz, esku-lana gustuko duena, ekintza-gizona, praktikoa. Zertaz hitz egin orduan?... Eta galdetu nion nire buruari: zergatik nahi naute Baskongadan? Ba..., egindakoa rengatik, pentsatu nuen; nire esperientziarengatik, azken berrogei urte luze hauetan egin dudarengatik. Hara ba, “horretaz hitz egingo dut”, erabaki nuen.

“Nire esperientzia”, “nik egin dudana”... esan dut, baina “gure” esperientzia esan beharko nuke, hasteko: beneditarrona, Lazkaoko Beneditarrona. Izan ere, egia da ni ibili naizela bibliotekario-artxibero bezala, baina hala ibili naiz beneditar komunitatearen baimena, konplizitatea eta laguntza izan ditudalako. Egia da hasi berritan komunitatean batzuek zalantzan jarri zutela nik egin nahi nuena, aurpegi arraroak

ikusten nituela monasterioko gelak bibliotekarako behar nituela esaten nuen bakoitzean..., baina horiek aspaldiko kontuak dira! Orokorrean oso ondo ulertu dute nire egitekoa, eskuzabalak izan dira eta momentu zailetan hor egon dira beti. Horregatik diot nire lana komunitate osoko lan bezala ulertzen dudala. Nire ondoan komunitaterik egon ez balitz, ni ez nintzateke orain hemen zuen aurrean egongo.

* * *

Goazen harira. Hau dena orain dela 45 urte hasi zen, 1970ean. Ordu-ra arte eskolak ematen nituen beneditarrok Lazkaoko monasterioan geneukan Batxilergo eskolan; denetariko eskolak ematen nituen: natur zientziak, fisika eta kimika, latina, frantsesa, soinketa.... Baina kolegioa itxi egin zen, eta aipatutako urte horretan ardura berriak banatu genituen komunitatean: bati baratza, beste bati inprenta..., eta niri inork nahi ez zuena tokatu zitzaidan, biblioteca. Garai hartan ezer gutxi nekien nik liburuei buruz, ez zitzaizkidan bereziki gustatzen liburu kontuak. Nik, aukeran, nahiago nuen medikuntza ikastea. Baina ez omen genuen medikurik behar..., eta bibliotekarekin geratu nintzen. Kondizio bat jarri nuen: Montserratera joatea bibliotekonomia ikastera, beneditarrek bertan zeukaten (eta daukaten) biblioteca handira. Izan ere, kanpora joan nahi nuen, mundua ikusi... eta gero gerokoak! Baina, nork esan behar zidan niri, han, Montserraten, nire bizi-tza aldatuko zenik, goitik-behera gainera!

Hiru urte eman nituen Montserraten, bertako bibliotekan. Biblioteca ederra, nik ezagutu dudana hobetsuenetakoa. Bertan ikasi nituen liburuen inguruan jakin beharrekoak, nola gorde, katalogatu e.a. Eta, batez ere, han ikasi nuen liburuak benetan estimatzen, baloratzen, maitatzen. Han piztu zen nire benetako bokazioa: liburuak!

Liburuenganako bokazio hori piztu bakarrik ez. Han ikasi nuen, baita ere, bazela beste motatako dokumentazio bat, galkorra, bizi-iraupen gutxikoa, garai hartan inor gutxik gordetzen zuena: kartelak, pegatinak, panfletoak, propagandarako ateratako orritxoak eta horrelakoak. Eta horiek, Aintzinaroko pergamino bat, Erdi Aroko kodize bat edo XVIII. mendeko liburu bat bezain baliotsuak izan daitezkeela herri baten historia ezagutzeko. Montserraten horrelakoak gordetzen zituzten, guztiak ere Catalunya-rekin zerikusia zeukatenak. "Infernu" izeneko gelan zeuden gordeta, beste liburu batzuekin batera, ezkutuan, horietako asko

debehatuta zeudelako garai hartan, eta modu klandestinoan lortu zituztelako, askotan, erbestetik isilean ekarrita. Niri Aita Marc-ek erakutsi zizkidan behin; lagun sare batek laguntzen zion horiek guztiak biltzen. 1936an lehenengo Eusko Jaurlaritzak argitaratutako *Euzkadiko Agintaritzaren Egunerokoaren* zenbaki batzuk zeuden horien artean. Banuen horien berri, baina sekula ikusi gabe... Txundituta geratu nintzen. Horrekin batera, Catalunyako Biblioteka Zentralean, *Ocho meses de la Delegación de Euzkadi en Catalunya* liburuxka erakutsi zidaten, gauza txiki bat..., baina ederra. Horrekin ere hunkituta geratu nintzen.

Eta zera erabaki nuen orduan: nik ere antzeko zerbaitekin egin behar nuela Euskal Herrirako. Euskal Herrian argitaratutako eta Euskal Herriari buruzko guztia bildu eta gordetzeko grina sortu zitzaidan barren-barrenean. “Euskal Herriko historia nik egin behar diat!”, pentsatu nuen. Mota guztietako liburu, aldizkari eta dokumentuekin egin nahi nuen. Eta Montserrat bezala, garrantzia handia eman nahi nion klandestinitatean eta erbestean ateratzen zenari (gogoratu Francoren garaiak zirela, eta ezin zela edozer gauza kaleratu!). Dena nahi nuen. “Euskal Herria nirea da”!, esaten nuen. Gero, esperientziak esaten dizu ezin duzula “dena” gorde, momenturen batean aukeratu egin behar duzula..., baina garai hartan, hori zen nire pentsamendua.

* * *

1973an hasi nintzen lanean bete-betean, Lazkaoko monasteriora bueltan. Bi fronte zabaltzen nituen: monasterioko biblioteka eta buruan neukan euskal “artxibo” handi hori. Monasterioko biblioteka egoera tamalgarria zegoen orduan. Beneditarren aurretik karmeldarrak egon ziren gure monasterioan (Mendizabalaren desamortizazioarekin alde egin behar izan zuten XIX. mendearen erdialdean), eta haiek utzitako liburu zahar asko genituen, horien artean, inkunabile gutxi batzuk eta XVI. mendeko liburu mordoxka bat. XVIII eta XIX. mendeetako liburu frantses asko ere bagenituen, beneditarrek Iparraldetik, Belokeko monasteriotik ekarritakoak (jakingo duzue gure komunitatea Belokeko beneditarrek sortu zutela XX. mendearen hasieran). Horietaz gain, euskal liburu batzuk ere bagenituen, handik eta hemendik lortutakoak, gutxi batzuk, baina “onak”; eta, noski, guk eguneroko lanerako erabiltzen genituenak, gehienak erlijiosoak. Bazeuden beraz liburuak, batzuk oso baliotsuak gainera, baina oso sakabanatuta zeuden (geletan, ganbaran, so-

toan ere azaldu ziren batzuk!), eta, noski, gehien-gehienak katalogatu gabe zeuden. Eta hautsez beteta! Lan handia egin nuen horiek guztiak garbitzen, elkarrekin jartzen, apaletan ipintzen... Liburuak antolatu nituen, bildumak osatzeari ekin nion, liburu berriak lortu nituen... Eta denborarekin, beste itxura bat hartu zuen monasterioko bibliotekak: benetako biblioteka bat ematen zuen, gauza “serio bat”.

Bigarren fronte bat ere zabaldu nuela esan dizuet, euskal “artxibo” handiarena, nire lan “kuttuna” izango zena, nire “obsesioa” handik aurrera. Hori zerbait berria zen garai hartan. 70eko hamarkadaren hasieran oso tristea zen Euskal Herriko biblioteka eta artxiboen egoera. Herrietako biblioteka publikoak ez ziren gaur egun ezagutzen ditugunak, ezta gutxiago ere: liburu gutxi, zerbitzu gutxi... Diputazioetako bibliotekak “utzita” zeuden, eta herritarrengandik oso urrun. Komentu, monasterio, unibertsitate eta gainerako erakundeetako biblioteka pribatuak, orokorrean, ez zeuden gizarteari irekita, eta oso medio gutxirekin mantentzen zituzten. Ez zegoen euskal unibertsitaterik... Eta artxiboak oso gauza zurruna ziren, itxia, ezkutukoa. Tristeia panorama. Eta beste gauza bat: ez zegoen euskal bibliotekarik, euskal gaietan espezializatutako bibliotekarik. Euskal liburuak bazituzten biblioteka askok, bai, batzuek beste batzuek baino gehiago; Jesus Olaizola, adibidez, hasia zen zerbait egiten Gasteizen. Baina ez nik ulertzen nuen moduan, osotasun batean eta jendearen esku: aitzinako liburuekin eta liburu garaikideekin, mota guztietako gai eta autoreekin, Euskal Herrian argitaratutako liburuekin eta Euskal Herritik kanpo argitaratutakoekin... Azken puntu horri erreparatu nion hasiera batean oso modu berezian.

Izan ere, 1936az geroztik, euskal kutsua zeukan guztia debekatuta zegoen, badakizue hori. 1970 inguruan euskararen eta folkloreakin alorrean hasiak ziren gauza batzuk argitaratzen, bideak irekitzen..., baina artean ere debekua izugarria zen, izugarria. Ni oso kontziente nintzen, egon zela (eta artean oraindik ere bazegoela) erbestean euskal kultura aberats bat, Ameriketan, Parisen..., gerra garaian alde egin behar izan zuten intelektual eta kultura gizonen bultzatutakoa batez ere (idazleak, historiadoreak, arkeologoak, musikariak, medikuak...), eta beraiek egingadako lanak, liburuak, aldizkariak eta horrelakoak hemen ez zirela ezagutzen, edo oso gutxi ezagutzen zirela, eta norbaitek jasotzen ez bazituen, betiko galduko zirela. Argentinan Ekin argialetxeak plazaratutako bilduma, Eusko Jaurlaritzak eta bere ordezkariak argitaratutako aldizkariak, Euskal Etxeen inguruan ateratako guztia... Hori dena nire Euskal

Bibliotekarako nahi nuen! Hemen debekatuta zeuden liburuak nahi nituen! Eta horrekin hasi nintzen, guk monasterioan genituen euskal liburuak aparte jarri (esan dizuet lehenago bagenituela batzuk, eta oso interesgarriak gainera, adibidez, XIX. mendearen bukaeran Joanategi bibliofilo beneditarrak bildutakoak), eta horiei liburu eta aldizkari berriak gehituz joan nintzen, gero ikusiko dugu nola.

Hori alde batetik, Euskal Biblioteka, liburuekin eta aldizkariekin. Eta beste alde batetik, lehen aipatu dudan beste material mota guzti hori, Montserratren gordetzen zutena, niretzat berria zena. Mota guztietako materiala bildu nahi nuen, mota guztietakoa. Hasteko, aldizkariak nahi nituen, “arraroak” eta “bereziak” batez ere. Izan ere, bazeuden aldizkari “klasikoak”, biblioteketan gordetzen zirenak (guk geuk ere bagenituen batzuk): *El Correo Vasco*, lehen egunkari nazionalista; *Euskal Erriaren alde*, Manterolak 1880tik aurrera argitaratutakoa; *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País*, 1945etik ateratzen zena; *Zeruko argia*, Iruñako kaputxinoena; *Vida vasca* aldizkari grafikoa... Horietaz gain (horiek ere bai, noski!), aldizkari “arraroak” eta “bereziak” nahi nituen, lehen esan dudan moduan: zabalkunde gutxi zeukaten aldizkariak, herrietan ateratzen zirenak, elkarte txikienak, alderdi politiko eta sindikatuenak, barne-boletinak, multikopista bidez ateratzen zirenak itxura pobre pobrearekin..., horrelakoak. Hemen ateratzen zirenak, eta noski, erbestean ateratzen zirenak ere bai, horiek oso bereziki interesatzen zitzaizkidan, banekielako ez zirela beste inon gordetzen! Eta klandestinitatekoak..., zer esanik ez! Nik neuk ibiliak nituen horrelakoak esku artean; ikusi nuen lehena, adibidez, Eusko Jaurlaritzak isilpean ateratako *Euzko Deya* bat izan zen, trenean, 1951 inguruan, paper fin-finarekin, “una vez de leerlo, pásalo” jartzen zuena. Horrelakoak nahi nituen.

Hori bakarrik ez. Aldizkarietz gain, bazegoen bildu nahi nuen beste material mota bat, galkorra, momentuan zerbait komunikatzeko ateratzen zena eta gero, egun gutxiren buruan, komunikazio-funtzio hori galdu eta, zaharkituta geratzen zelako, zakarrontzian edo lur izkina batean bukatzen zuena. Horrelakoak ziren, adibidez, ia egunero kalean azaltzen ziren papertxo txikiak, oktabillak, greba batera edo manifestazio batera deitzen zutenak; edo artean legez tatu gabe zeuden alderdi politikoek ateratzen zituzten folio tamainako komunikatu edo deklarazioak, makinaz idatzita, zabar-zabarrak; ekitaldi kulturaletarako edo dena delakoetarako ateratako esku-programak; Iparraldetik isilpean iritsitako manifesturen bat edo txostenen bat; geroxeago, Franco hil eta

gauzak normalizatzen joan zirenean, alderdi politiko eta sindikatuen materiala (kongresuetako ponentziak, estatutuak...), hauteskundeetarako ateratako propaganda... Eta horrelakoak. Ez ditut aipatu kartelak, baina kartelak ere gordetzen hasi nintzen: inprentan ateratakoak, koloretan, ederrak; eta besteak, pobre-pobreak baina oso interesanteak. Eta pegatinak. Zenbat kartel eta pegatina atera ote ziren urte haietan! Eguero ezberdinak! Eta ez ziren inon gordetzen!!

Denborarekin, gainera, beste gauza batzuk ere gordetzen hasi nintzen. Adibidez, arrazoi politikoengatik hildakoen oroigarriak; kalendarioak, poltsikoan eramateko horietakoak; jaietako programak,... Eta baita gauza bitxiak ere, adibidez, Euskal Herriko ama birjinen estanpak, edo komunioa hartu izanaren ziurtagiri moduan ematen zituzten paper-txoak (60ko hamarkadara arte eman zituzten, pentsa!). Tira, azken horiek nire “kapritxoa” izan ziren gehiago..., badakizue, behin gauzak biltzen hasita..., ezin gelditu!

* * *

Etorkizunera begira ekin nion nik lanari. Sinetsita nengoen egunen batean material hori guztia historialari, soziologo, kazetari, hizkuntzalari eta abarrentzat baliagarri izango zela (eta azken urteetan zabaldutako ikerketa ildoek zuzen nengoela erakutsi didate). Eta sinetsita nengoen, baita ere, material interesgarri asko zegoela galtzeko zorian, eta galduz gero, gure historiaren parte bat ere galdu egingo zela. Gogoratu zeinen bizia, mugitua, aberatsa izan zen garai hura, 70eko hamarkada! Zenbat talde, zenbat aldarrikapen..., eta zenbat paper, dokumentu..., horren lekuko! Ezin zen galtzen utzi! Eta ezin zen galtzen utzi ezertxo ere ez! Ez dokumentu tipologiarengatik, eta ezta ideologia kontuengatik ere! Izan ere, garbi neukan alde guztietako materiala gorde behar nuela, ideologia eta talde guztiena, ezin nuela ezer zentsuratu. Gurera etortzen direnei beti esaten diet: “gustatu ala ez gustatu, hori hala izan da, eta errespetatu egin behar da, ezin da ezkutatu, ezin da dokumentu hori zakarrontzira bota eta ezabatu”. Dena dela, egia da, aitortu beharrean nago, kontserbazio ikuspegi batetik, boterearen beste aldean zeuden taldeen materiala interesatu izan zaidala batez ere. Alde batetik, horiek izan direlako material “galkor” gehien produzitu dutenak, hori zen beraien komunikatzeko modua. Eta beste alde batetik, botereak badituelako produzitutako materiala gordetzeko egiturak (artxiiboak e.a.); eta boterea-

ren beste aldekoek, ez horrenbeste, edo batere ez. Nik, galtzeko zorian zegoen guztia gorde nahi nuen. Ez zedila ezer galdu. Gorde. Eta ahal izanez gero, leku berean (denborak erakutsi digu leku berean gordetze hori ez dela horren garrantzitsua, baina garai hartan garrantzitsua zen, bai).

Begira, debekatutako materialarekin ikusten da hori dena ondo. Guk, debekatuta egon diren gauza asko dauzkagu gordeta. Inkisizioak espurgatutako liburuak ere bai! Orain harrigarria egiten zaigu: nola debekatu zezaketen hori? Baina, garai hartan, hala zen. Historia guztian eman dira horrelakoak, arrazoi batengatik edo beste batengatik. Adibide asko dauzkagu gordeta, benetan asko. Badaukagu, adibidez, bisitarietara erakusten diekan liburuxka bat, *Gaztek, garbik izan*, Vicente Aizpuruk 1931an idatzitakoa. Horrela esanda ez du ematen moral katolikoaren aurkakoa izan litekeenik..., ba Mateo Mugica gotzainak debekatu zuen kutsu modernista zuelakoan. *Egiz* aldizkaria ere aipa daiteke. 1950tik 1952ra bitartean atera zuten hainbat apaiz inkonformistek, eta debekatu egin zuen Jaime Font Andreu gotzainak, Elizaren hierarkiarekin gogorregia zelako. Guk dena daukagu, baita horren jarraipen moduan ateratakoa, *Egi billa* ere (1954-1961), klandestinitatean egin eta banatu zutena. Nola ez nuen bada gordeko, zenbaki horietako batzuk gure monasterioan atera genituen eta! Debekatuta zeuden taldeen materiala ere badaukagu, jakina den bezala. Garai hartan horrelako zerbaitekin harrapatuz gero..., kartzelara! Gaur egun ere..., ez pentsa, antzekoa! Baina ezin da hori dena galtzen utzi legea betetzeagatik edo beldurrarengatik. Galtzen bada, gure historiaren parte bat ere galdu egingo delako. Perspektibarekin jokatu behar da: gaur egun debekatuta dagoena, bihar ez da egongo. Nola utzi hori galtzen? Ezin dugu onartu, inolaz ere.

* * *

Beno, jarrai dezagun. Nire obsesioa nola hasi zen kontatu dizuet. Eta orain, nola ekin nion material hori guztia biltzeari? Ba ingurukoan laguntzarekin, noski. Ni monasterio batean bizi nintzen, komunitatean. Askatasun osoa neukan nire liburutegiarekin nahi nuena egiteko, bai, baina "lotuta" nengoen: lotuta komunitateari, komunitate bizitzari. Ezin nuen monasterioa utzi eta material bila joan. Ezin nuen hori egin. Bueno..., ez da guztiz egia. Egin egin..., bai, egin nezakeen. Eta egiten nuen. Batzuetan. Zerbaitetarako atera behar nuenean (familia-bazkari batera,

bilera batera, gestio bat egitera...), zas! aprobetxatu egiten nuen zerbairen bila joateko. Eta oporretan. Orduan bai aprobetxatzen nuela. Opor batzuetan, Leizaola lehendakariak bidea irekita, Parisera joan nintzen, Eusko Jaurlaritzaren materiala ekartzera..., nire familiak bidaia ordainduta, eta monasterioan ezer esan gabe! Eta bueltakoan, bildutako kaxa guztiak mugatik pasatzerakoan..., haiek komeriak! Harrapatu egin zizkidaten! (azkenean lortu nuen dena pasatzea)

Tira, esan nahi nuena zen, ez nuela askatasunik handik eta hemen-dik ibiltzeko. Eta materiala nik neuk jasotzeko arazoak nituenez, ingurukoengana jo nuela. Nire ikasle izandako asko zeuden unibertsitatean, politikan sartuta, sindikatuetan, euskal kulturaren alde lanean,... eta haiei esan nien ikusten zuten guztia niri ekartzeko. Paretatik kendu behar bazuten ere, paretatik kentzeko kontuz-kontuz eta niri ekartzeko, egunen batean balio handia izango zuela, ikertzaileak etorriko zirela horren bila. Ikasle ohie bakarrik ez. monasteriora etortzen ziren guztiei ere esaten nien niri paperak ekartzeko; eta herriko ezagunei, familia-koei... Adibidez, 1976an egin zen Erreforma Politikorako Erreferendumen garaian nire inguruko guztiak mobilizatu nituen propaganda lortzeko. Berrogei urteren ondoren gizarteak lehen aldiz izan zuen aukera botoa emateko, eta informazio asko kaleratu zuten, alde batetik eta bestetik, propaganda asko. Horiek denak bildu nahi izan nituen, eta gauza politak lortu nituen, bai, gaur egun beste inon ez daudenak!

Gordetzeko eta biltzeko kontzientzia hori zabaltzen saiatu nintzen nire inguruan. Eta lortu nuela uste dut. Ezagun egin zen Lazkaon egiten ari ginena, eta gauzak iristen hasi ziren, Euskal Herriko txoko ezberdinetatik. Batzuek sobre batean bidaltzen zidaten zerbaitekin, beste batzuk Lazkaora etortzen ziren bildutakoa ekartzera edo norbaiti ematen zioten niri ekartzeko... Nire laguntzailerik handiena ere halaxe hasi zen: nonbait nire berri izan zuen, ideia gustatu, eta sobreak bidaltzeari ekin zion; lehenik etxean zeuzkanak, gero ingurukoie eskatutakoak... eta azkenik berak bildutakoak bata eta bestera joanda!

Erbestean ateratakoa asko interesatzen zitzaidala esan dizuet lehen, eta bibliotekarekin hasi eta denbora gutxira “bando” bat egin nuen Ameriketara. Caracasen badira komunitate beneditar batzuk, eta horietako batean baneukan nik lagun bat. Hari eskatu nion egin zitzala gestioak Ameriketako euskal etxeetan eta erbesteratuen artean..., eta eska-

tu zitzala liburuak, aldizkariak, panfletoak..., Ameriketako euskaldunek produzitutako edozer. Eta Lazkaora bidaltzeko.

Erantzuna, benetan ona izan zen. Bai Ameriketan, eta baita hemen ere. Denborarekin, gainera alderdi politikoetan, sindikatuetan eta beste hainbat erakundeetan partaide izan zirenen *paperak* jasotzen hasi nintzen. Etortzen ziren eta esaten zidaten: “Juan Jose, paper hauek dauzkat etxean, alderdian edo sindikatuan edo dena delakoan ibili nintzen garaikoak, aktak, eskutitzak..., ez ditut behar, eta beharbada interesgarriak dira zuretzat, nahi dituzu?” “Noski baietz, ekarri niri dena!” Esaten nien. Batzuek, gainera, erdi ezkutuan ekartzen zizkidaten gauzak, poliziaren beldurrez. Badakit batek baino gehiagok gauetan hobeto egin zuela lo niri dena eman eta gero.

Horrela hasi nintzen osatzen nire “artxibo” handia. Lazkaoko Beneditarren Biblioteka izenarekin egin zen ezaguna, baina biblioteka tradizional bat baino zerbait gehiago zen, ikusi duzuen bezala. Momentu batetik aurrera, gainera, artxiboak iristen hasi ziren, artxibo osoak, elkarteenak, alderdi politikoenak, pertsona ezagunenak. Ebanjelioak esaten du: *Daukanari eman egingo zaio*, eta guri, ematen hasi zitzaizkigun. Erreferentziatzako leku bat izatera iritsi ginelako, konfiantzazko leku bat.

* * *

Gauzak horrela, bildu eta bildu, segituan izan nituen espazio arazoak. Eta instalazioak egokitu behar izan nituen. Gelak eta pasiloak okupatu, paretak bota... Batek esan zidan behin: “etxetik botako gaituzu!”. Baina ni, aurrera. Banekielako egiten ari nintzena beharrezkoa zela. Apalak ere lortu behar izan nituen, apal asko. Eta kaxak. Nik dirurik ez, eta handik eta hemendik ibili nintzen eskatzen (badakizue elizgizonok eskatzera ohituta gaudela...). Eta hala lortu nituen gauzak: bibliotekaren batetik erretiratutako apalak, zaborrera bota behar zituzten kaxak... denak niretzako. Orain lankide ditudanen arabera, nik baino gehiago ez omen zuen beste inork birziklatuko Euskal Herrian! Beharko! Xoxik ez genuen eta! Nahikoa egiten zuten komunitatean ni bibliotekan pake-pakean utzita..., ezin nien dirurik eskatu! Materiala erosteko ere ez. Harpidetza gutxi batzuk eginak genituen, bai, baina hortik aurrera, dena musu-truk lortzen nuen. Bazekiten helburua ona zela..., eta hala ematen zizkidaten gauzak.

Eta horrela, bildutakoa txukun jarri nuen. Edo ahal izan nuen txukunen behintzat. Eta horrekin batera, liburu eta aldizkariak katalogatzen hasi nintzen. Hasieran ni bakarrik, noski. Denborarekin, handik eta hemendik lortutako diru-laguntzei esker (Eusko Jaurlaritzan, adibidez, oso ondo portatu ziren, eskerrak!), laguntzaileak izan nituen katalogatzeko. Baina hori gero izan zen, 80ko hamarkadaren bigarren erditik aurrera.

* * *

Hori baino lehen iritsi ziren lehen ikertzaileak gurera! Segituan zabaldu zen Lazkaoko beneditarrek biblioteka bat zutela, eta biblioteka horretan beste inon aurki ezin zitezkeen gauzak zeudela: erbestean eta klandestinitatean ateratakoak, liburutegi klasikoetan gordetzen ez ziren dokumentu motak... Euskal Herrian gauzak aldatzen ari ziren orduan, askatasun gehiago zegoen, euskal Unibertsitatea sortzeko bidean zen, Euskal Herriko historia garaikideari buruzko ikerketak egiten hasi ziren asko eta asko... eta gainerako biblioteka eta artxiboek oso egoera tamalgarran jarraitzen zutenez, begiak gugan jarri zituzten ikertzaileek. Eta ate joka hasi ziren. Nik garbi izan nuen hasiera-hasieratik nire lana ez zela niretzako, beneditarron komunitatearentzako ere ez. Ebanjelioak esaten du: “Kriseilurik ez da pizten lakaripean ipintzeko, argi-mutilaren gainean jartzeko baizik, etxeko guztiei argi egin diezaien”.... Eta hala, nire lana gizarte osoarentzako izatea nahi nuen. Vaticano II Kontzilioak bide hori zabaldu nahi izan zuen urte batzuk lehenago, Elizaren ondarea gizarteratzeko eskatu baitzuen. Jose Migel Barandiaranek ere esan zidan behin, herriarengandik jasotakoa herriari itzuli behar zaiola, eta nik hori nahi nuen. Jasotakoa gizartearen esku jarri. Ikertzaileei ateak zabaldu.

Hala, esan bezala, lehen ikertzaileak etorri zitzaizkidan. Lehenak euskal filologiaren inguruko lanak egitera etorri ziren, jakin baitzuten guk hemen euskarazko liburu klasikoak genituela, lehen euskal aldizkariak (gerra aurrekoak, XIX. mende bukaerakoak...). Horiek, garai hartan etorri ziren gainerako ikertzaileen moduan, Unibertsitatetik zetozen, irakasleak edo ikasleak ziren, jende jantzia, kultura. Ez dakizue zenbateko poza sentitzen nuen zerbaiten bila etorri, eta bilatutako hori gure liburu, aldizkari eta paper artean aurkitu zutela esaten zidaten baita! Ez pentsa, askotan ni neu ibili nintzen eskatutakoaren ingu-

ruko ikerketa txikiak egiten ikertzaileei zer eskaini jakin ahal izateko! Bibliografia gutxi zegoen, katalogorik ez eskura... Beste garai batzuk ziren.

Gauza da lehen ikertzaile haiei esker baieztatu ahal izan nuela jasotzen nituen liburuak, aldizkariak, kartelak, pegatinak, panfletoak, lurretik jasotako papertxoak... benetan baliotsuak zirela eta ikerketak egiteko iturri paregabeak zirela. Beraiek esaten zidaten hori. Eta ni, pozik, bildutakoak benetan balio zuela ikusita. Tesiak egiteko ere balio zuen! Horrela baieztatu ahal izan nuen, bai, hasieratik. Oso ondo gogoratzen dut gurera tesia egitera etorri zen lehen ikertzailea. 1979 inguruan izango zen, emakume gazte bat (pentsa, emakume bat gure monasterioan!). Tolouseko Unibertsitateko zetorren, Tuñón de Lara zuen tesi-zuzendari, eta Gipuzkoan frankismo garaian egin ziren grebei buruz egin nahi zuen tesia. Bi urte zeramatzan hara eta hona ikerketa egiteko iturririk aurkitu gabe. Norbaitek esan zion Lazkaora etortzeko..., eta han azaldu zitzaidan. Eta nik, zer emango...? Ba, klandestinitatean eta erbestean ateratako orritxoak, aldizkariak..., hemen ezin zelako diktaduraren aurkako ezer argitaratu! Eta osatu zuen tesia, nik bildutako materialarekin, eta tribunalean zoriandu egin zuten erabilitako iturriengatik. Beste bat aipatuko dizuet. Handik urte batzuetara, unibertsitateko irakasle bat etorri zitzaidan tesia egitera. Zer, eta kartelak nahi zituen, artearen inguruko lan bat egiteko: guk bildutako karteekin osatu zuen tesi osoa! Urteetan zehar asko izan ziren tesiak egitera etorri zirenak.

Pentsatuko duzuen moduan, horrek indarra eman zidan aurrera jarraitzeko. Eta hala egin nuen, aurrera jarraitu materiala biltzen, eta bildutakoa gordetzen, eta gordetakoa antolatzen eta katalogatzen, eta hori guztia gizartearen esku jartzen. Baina, batez ere, biltzen eta gordetzen, biltzen eta gordetzen. Ondarea “salbatzen”, batek baino gehiagok esan izan didan moduan. Hori izan da beti nire obsesioa. Ez dadila ezer galdu.

* * *

Orain, egia esan, pixka bat lasaiago nago alde horretatik, pozik, gaur egun dagoeneko ez naizelako gauza hauetan ibiltzen den bakararra. Zorionez. Gainerako biblioteca, artxibo eta dokumentazio zentroak aspaldi konturatu ziren ezin zirela liburu eta aldizkari “klasikoetara” mugatu, eta bidea ireki behar ziotela beste mota bateko materialari, ikuspegia

zabaldu. Hori, “neurri batean”, lortuta dago. Eta “neurri batean” diot, oraindik ere leku askotan bigarren edo hirugarren mailakotzat hartzen dituztelako niretzat lehen mailakoak diren hainbat eta hainbat dokumentu mota. Baina, tira, denborarekin etorriko da hori ere. Gauza da, orain lehen baino gauza gehiago gordetzen dela, askoz ere gehiago; eta jakitun garela, adibidez, web orrialdeetako informazioa, mezu elektronikoak, sare sozialetan esandakoak..., gorde egin behar direla (nahiz eta oraindik ez jakin oso ondo hori dena nola gorde behar den). Alegia, kontzientzia hori zabalduta dagoela gizartean, profesionalen artean, eta herritar xume askoren artean ere bai. Eta ni, pozik nago kontzientzia horren zabalkundean (zertxobait behintzat) lagundu egin dugulako.

Pentsatzen dut hori dela nire, gure ekarpena. Materiala gordetzearen kontzientzia hori. Eta bildutako guztia, noski! Liburuak, aldizkariak, kartelak, paperak... Gauza asko eskuetan edukitzea delitu zen garaian hasi nituen bilketa lanak, gu izan ginen inguru hauetan lehenak horrelakoak modu sistematikoan biltzen, eta horregatik, beste inon gordetzen ez diren gauzak dauzkagula esan dezaket; harrotasunik gabe, baina pozik.

Gainera, azkeneko urte hauetan bereziki pozik nago, guk, beneditarrok hasitako lanak, baduelako jarraipena. Eta ez da gutxi, gaur egun erlijiosoen komunitateetan etorkizunera begira bizi den ziurgabetasuna kontuan hartuta! Duela urte batzuk fundazio bat sortu genuen, Lazkao-ko Beneditarren Fundazioa, guk egindako lanari segida eta bultzada emateko. Eta hor gabiltza, beti bezala, lanean egunero. Materiala biltzen, gordetzen, eta orain oso modu berezian, antolatzen eta deskribatzen denen eskura jartzeko. Etorkizunera begira, fundazioaren egitekoa izango da bildutakoa osatzea, zabaltzea eta gizartearen esku jartzzea. Hau da, orain arte egindakoarekin jarraitzea eta garai berrietara egokitzea. Badugu egitekoa!

Azterketa literarioak

Bernat Etxepare: Albiste gehiago bere bizitzaz eta *Linguae Vasconum Primitiae* (1545) liburuaren berrirakurketa

PATRI URKIZU

1. Sarrera orokorra

Europako mendebaldean XV. eta XVI. mendean sorturiko kultur mugimendu zabalari eta ideia humanisten zabalkundeari deitzen ohi zaio Errenazimendua. Italia dute kontsideratzen historialariek humanismoaren sehaska, zeina ematen den bereziki XIV. mendetik aitzina. Estatu italikoak hiri handien (Firenze, Milano, Venecia...) merkatal eta industria aberastasunen inguruan zeuden eratuak eta hauen kulturaren ondorio dira bertan gertatutako loratze artistikoak. Burgesia noblezia militarren lekua hartzen joanen da baratxe eta boterea bereganatzen, bizimodu berri bat moldatuz, indibidualismoari eta izpiritu kritikoari leku emanez, ondare klasikoa berreskuratuz, nondik datorkion izena, eta herri hizkuntzetan liburuak moldiztegitatuz.

Dante Alighieri (Firenze, c. 1265 – Ravenna, 1321) izanen da lehenetarikoa arduratzen herriaren hizkuntzaz. Beste lanen artean *De vulgari eloquentia* idatzi zuen latinez 1304. urte inguruan hizkuntza arruntez, hauen eboluzioaz eta kontratuetan erabili beharraz parte hartzaileek ezagutu ahal zituzaten sinatzen zutena. Bere gaztetako eta amodiozko poemak *Vita nuova* izenpean jaso zituen, eta garaiko kulturaren sintesia *Divina Comedia*-n italieraz eman zuen, obra hau kontsideratua izan delarik Italiako Literatura eta Unibertsaleko maisu-liburua bezala.

Francesco Petrarka (Arezzo, 1304 – Padua, 1374) dugu humanisten paradigma. Hauek hirietan heziketa metodo berria irakasten duten irakasleak dira, zeina testu nagusien analisisan datzan. Irakaskintza hau imitazio sortzailearen medioz ederra errepikatzen eta lortzen ahale-

gintzen da. Obra anitz idatzi zuen bai latinez, bai italieraz, bai hitz lauz eta bai bertsoan. Hauen artean ditugu: *Canzoniere*, Laurari eskaini poema bilduma, petrarkismo poesia mota zabalduko duena Europan zehar, *De viris illustribus*, antzinako gizon eredugarrien bizitzak, *De remediis utriusque fortunae* (1366) elkarrizketa moralak, eta beste.

Lorenzo Valla (Erroma, 1407-Napoli, 1457) izanen da lehena latinarren eboluzioa aztertzen eta kritika filologikoaren oinarriak ezartzen, frogatuz, adibidez, *De falso credita et ementita Constantini donatione* lanean Constantinoren emaitza aipatzen duen testua, ezin zitekeela honen garaian idatzia izan, eta Erdi Aroan sorturiko testu faltsu bat zela, aitasainduen botere denboralari oinarri juridikoa ematearren.

Marsilio Ficino (Figline, 1433-Firenze, 1499) da beste humanista, Platonen *Oturuntza* komentatzerakoan amodiozko poesiagintzan eragin handia izan zuena. Platon urratsez-urrats gorputz ederrenganako amodiotik arima ederrenganakora igarotzen da, eta edertasunaren ideia bera Jainkoarenarekin bat egingo da.

Italian bezala, Frantzia eta Espainian ugari izan ziren Amodioz Elkarrizketak, zeinetan Ficinoren pentsaera arrunta den bilakatzen. Neoplatonismo florentinoak, beraz, Errenazimenduko joera ezberdinak elikatuko ditu, zeinak baitoaz Lefevre d'Étaples-en ebangelismo mistikotik Jean Calvin-ek sakramentuez ematen duen interpretazio sinbolikoraino (Weber 1971:375-425).

Inprentaren sorrerak, Alemanian eta zehazki Magunziako hirian Gutenberg-en eskutik 1450. urte inguruan, ideien mundua erabat aldatuko du, eskuzkribuetarik liburuaren arora iraganen baita, pentsamenduaren zabalkundean pausu handi bat emanez. Jakina da Espainian jada 1470rako bazela moldiztegi bat Sevillan alemaniar inpresoreek ekarrita eta berehala hedatu zirela Barcelona, Segovia, Salamanca, Valencia, Zaragoza eta garaiko beste hiri garrantzitsuetan, 1490. urte inguruan Iruñan kokatu zelarik Arnao Guillén de Brocar editorea.

XVI. mendera iristen garenerako liburuaren historiagile batzuen arabera hogeit mila liburu zabalduak ziren Europan. *Incunables* deitu liburu hauetarik % 77 inguru latinez idatziak dira, gero datoz % 7 italiarazkoak, % 5 edo 6 alemanezkoak, % 4 edo 5 frantsesekoak, % 1 baino gehixeago flamenderazkoak, eta beste hizkuntzetakoak aski gutxiago. Eta gaiak kontutan hartuz geroz esan behar da % 45 osatzen zutela

erlijiozko testuek, ondoren zetozelarik, % 30 inguru, literaturakoak, gaiak klasikoak, erdi arokoak edo modernoak izan zitezkeelarik, Eskubi-deaz egin liburuak % 10etik pasatzen ziren, eta zientzia alorrekoak beste %10 batera iristen ziren. (Febvre & Martin 1971).

Inprimategia, Erreformaren zabalkundean eginkizun handia jokatu zuenak, funtsezkoa izanen da ere hizkuntzen ortografia, morfologia eta sintaxiaren finkatze bidean. Adibidez, Antonio de Nebrija (Lebrija, 1441 - Alcalá de Henares, 1522) humanistak idatzitako *Grammatica Castellana*-k (1492) eragin berezia izanen du gaztelaniaren hedakuntzan, eta honetaz baliatuz Aragoeko inprimatzaileek ordurarte ziren obretan ageri ziren lokalismoak baztertu zituzten. Finkatze ortografikoan ere parte handia ukan zuen Alemanian bere aldetik Luteroren hizkuntzak, eta honen Bibliak gramatikagileei balio izan zien beren obretarako, aleman literarioa kodifikatzea lortuz XVI. mende bukaeran.

Eta Frantzian gramatikalariai ere ugari izanen dira, estiloaz eta hizkuntzaz idatzi zuten humanistak ez direlarik faltako. Ezagunena Du Bellay izango da, bere *Défense et Illustration de la langue française* idaztiarekin (1549) *Pléiade* deitu mugimenduko buru, bertan latinaren aurrean frantsesaren alde agertzen zelarik. Dena den, Arroxela erori eta gero, italianoek, flamendarrek, alemanek eta frantsesek Louis XIII.aren ohoretan latinezko laudorioak idatzi eta argitaratuko dituzte, Malherbe delarik salbuespen.

Alemaniano humanismoak, bere aldetik, poliki-poliki Luteroren erreformarako bidea ideki zuen. Irakasle italiarrak Europako hiri nagusitara zabaldu ziren eta latinezko poesiaren graziak eta imitatze moldea, artea eta antzea irakatsiko dute. Erasmo, 1495ean Teologia ikasle Frantzian izanen da entzuleen artean. Horrela Bizantziotik zetorren Georges Hermonyme Espartakoak grekera irakatsiko die besteen artean Guillaume Budé-ri, Desiderio Erasmori eta Jacques Lefèvre Etaplesekoari. Azken hau (+ Nerac 1537) San Pablaren Gutunak ikertzen saiatu zen, Ebangelioak itzultzen (1522) eta Frantzian Jean Calvin aitzin erreformatzaile buruetarik izanen da.

Desiderio Erasmo (Erroterdam, 1469-Basilea, 1536) holandesak jada 1500. urterako argitaratua zuen *Adagia* izendatu liburua, greziar eta latindar autoreengandik jasotako erretrauekin eta egiten dituen komentarioekin Grezia eta Erromako eguneroko bizitzaz burutua. Garai hartan herrialde hauen kulturez jabetzeko libururik egokienetakotzat jo zite-

keen. Lehen edizioak 800 bat errefrau komentatzen bazituen edizio berrietan kopurua haunditzen joan zen eta azkenerako bazituen 3400 bildu eta iruzkinduak. Bestalde, *Enchiridon Militiis Christiani* liburuan (1504) erlijio intimoago baten alde ageri zaigu, bilutsagoa eta puroago zitekeena, saildui eskainitako zeremoniarik gabe, sakramenduei ematen zitzaizen garrantzia ttipituz eta ebangelioko moralarena handituz. *Monachus non est pietas*, formula bortitzak, alegia, fraidetza ez da pietatea, ospetsu bilakatu bide zen. Ebangelioetan aipatzen zen amodioak boteretsuen urguiluaren kontra egitea suposatzen zuen, zapalketa ororen eta gerraren kondenatzea. Kristautasunaren morala gizartean hedatzeko heziketa dela mediorik garrantzikoena, uste du Erasmok. Pertsonen heziketa, baina baita ere eta batipat printzearena. Hau dela eta idatziko du *Institutio Principis Christiani* (1516), gero Karlos V izanen zenarentzat. Urte honetan ere argitaratu zuen Basilean sei eskuzkribu konparatuz *Novum Testamentum*, edo Testamentu Berria grekeraz eta latinez.

Martin Lutero (Eisleben, 1483-1546) fraide agustindarra, gizonaren salbazioarekin kezkatuta, izanen da erreforma deitua izan denaren burua. Liburutto batzuek idatzi zituen 1520an Elizak diru orde ematen zituen Bulen eta Induljentzien kontra. Eta Erasmoren Testamentu Berria sei urte beranduago alemanera itzuli zuen eta honen bertsio alemanetik ingelesera pasatu zuen William Tyndale-k (1526). Biblia osoa plazaratu zuelarik 1534ean, Luteroen ikuspundua eta hizkuntza eredu bilakatu zen Alemania osoan eta bertako hizkeren batasuna abiatu zuen. Halako arrakastarekin gainera, ezen mende laurden batean (1522-46) bere Biblia itzulpenen 430 edizio ezberdin moldiztegiratu ziren.

Halaber, Lutero Erasmoren bersioarekiko adierazi zuen miresmenak itzulpen ugari sorrarazi zituen Europako herrialdeetako hizkuntzetara. Aipatu liburuttoak, bai latinez eta bai erromantzez idatziak zirenak Espainian Pasaiaiko eta Bilboko portutik sartu ziren, eta 1521eko apirilaren 7an, hots, urte bat aitasaindu bilakatu aitzin, Gaztelako Inkisidore Generalak, Adriano Utretch-koak, denak errearazi zituen, eta era berean Ayala Lizentziatuak, Nafarroako Inkisidoreak 1523an agindu bat jaso zuen, non esaten zitzaion Gipuzkoara joan zedin informatzera aurki zitzakeen liburu luteranoez eta hauen jabeaz.

Eliza katolikoa ez zegoen prest erantzunik gabe uztera erreformisten kritikak eta asaldamenduak, eta honela Berquin, Erasmo eta Lutero-

ren itzultzailea, hasieran Frantzisko lehenaren babesarekin eduki zuen arren eta jarraian izan balu, Lutero frantsesa zitekeena Théodore Bezaren hitzetan, Parlamentuak errearazi egin zuen Place Grève-n 1529an, Frantziako lehen martir protestantean bilakatu zelarik. Halaber erreformaren alde agertu ziren artesau, liburu saltzaile xume eta jende apal anitz sutara bidalia izan zen.

Jean Calvin (Noyon, 1509 – Genève, 1564) frantsesak batu egin zituen Kristoren dotrina Erasmoren arabera, Luteroren fedezko salbamenduko dotrinarekin. Bere garaian frantses protestantismoan bi joera zeuden. Bat Gérard Roussel-ek zuzendua eta Margaritaren Nérac-eko gortean gailen zena, bilatzen zuena erdibide bat meza katolikoa eta luteranoaren artean. Eta bestea, Guillaume Faurel-ek animatua, eta Zurich-eko erreformatzaile zen Zuinglioren eraginpean zegoena, zeina sakramentuak kentzearen alde, eta liturgia, Eliza Katolikoa eta Aitasainduaren kontra zegoen. Joera honek, antza, liluratu zuen Calvin, eta idazki bortitz batzuk plazaratuz lehenik Alsatzian, gero Italian eta azkenik Ginebran errefuxiatu zen, bertan argitaratuz bere liburu gehienak.

Gérard Roussel (Vaquerie, 1500 – Olorue, 1550), dominikoa eta Margarita Nafarroako erreginaren aitorlea, honek izendatuta 1536az geroz Olorueko apezpiku izan zen, Calvin-en iritziaren kontra. Behin, 1549an Mauleko elizan predikatzen ari zela Induljentzietan eta sainduen, Pierre de Maytiek, geroago Olorueko apezpiku izanen zen Arnaud de Maytieren aitak, haizkora batez pulpitoa hautsi zuen eta erorketaren ondorioz pairatu zauriengatik hil zen.

1548an erret-agiri batek debekatu egin zuen Genève inprimaturiko liburuak oro, berdinean zion zein, sar zitezten Frantzian eta ondorioz sarrera klandestinoki egiten zen *kolporterrak* medio, hots, feriaz-feria eta hiriz-hiri zebiltzan liburu saltzaile errarien, kolportarien bitartez.

Calvin-en dotrinak bereizi egiten ditu Ebangelioan oinarrituriko portaera eta iraultza politikoarena. Kontsideratzen du boteretsuak bere lekuan ezarriak izan direla Jainkoaren borondatez eta obedientzia zor zaiela, erlijioak kontzientziaz agintzen duenaren aurka doanean ezik. Amore ematen zuten izpirituak sortuko ditu kalbinismoak eta hain modu berekikoan, non Calvin-ek Miguel Servet atxilotuarazi egin zuen eta prozesu baten ondoren sutara kondenatuko 1553ko urriaren 28an.

Ginebrako «errepublika teokratikoa» bilakatu zen eliza erreformatuko apaizentzat eskolatze eta teologia berria ikasteko hiria, eta bertan izan ziren Euskal Herrietako zenbait apaiz, hala nola, Jean Decheberry, Donibane Lohizunekoa, *le petit basque*, euskaldun tipia deitua (8-V-1559), Xohütako Sanz de Tartas (21-VIII-1559), Bertrand de Sainte Engrace (1559), Jean di Barsone Sarakoa (8-XI- 1583), eta Henri Sponde mauletarra (1584-1585) besteen artean.

Antoine de Bourbon (1518-1562) eta honen emazte Joana Albretekoa (1518-1572), Angoulême-ko Margaritaren alaba, 1560an protestantismora konbertitu ziren. Joanak Calvin-i bere lurraldeetan ebanjelio berria zabaltzeko predikatzailak eskatuko dizkio, eta 1571. urtean Arroxelako Sinodoan parte hartzen du, eta bertan, Calvin-en *Confesionea* aintzakotzat hartzen, lurraldea idolatria, superstizioa eta kulto faltsu guztietarik aske utzi nahi baitzuen, Ebangelio Sainduaren kontrakoak zirenez. Urte honetan itzuli ziren Calvin-en zenbait liburu ttipi eta Testamentu Berria euskarara (Salaberri, 2012).

Halere protestantismoak ez zuen Lapurdin jarraitzaile anitz eduki, eta Felipe II-ak, Espainako erregeak 1565eko Pio V.aren bula baten bitartez eta protestantismoaren aitzakiaz lortu zituen Baionako apezpikuaren menpe ziren Nafarroako Bortz Hirietako lurraldeak eta Gipuzkoako zatiak bereganatzea.

2. Nafarroako erresuma Errenazimendu garaian

Boterea eta lurren ondasunak lortzeko gatazkak etengabeak ohi ziren eta ez ziren sekulan amaitzen. Halaxe, XV. menderdian (1442-1461) beamontesen eta agramontesen arteko borrokak eman ziren. Lehenak, beamontesak alegia, Bianako Karlos IVaren aldekoak ziren eta Luis de Beaumontek zuzentzen zituen. Hau Leringo kondea zen eta Nafarroako Doña Juana, Karlos IIIa Noblearen alaba bastartarekin ezkondu zegoen. Madriden hil zen 1464ean, Nafarroako Errege zenaren Juan IIaren kronikan traidore eta errebeldeztat salatua izan zelarik Don Enrikeren basallo egin zelako. Eta bestaldetik, agramontesak ageri dira, Espainiako erregearen aldekoak, Azkoiengo Pedroren agintepean borrokatu zutenak. Azkenean Nafarroako erresuma Evreux-tarren etxetik Albret-arregana pasatu zen, Katalina Foix-ekoa Jean Albretekoarekin (1483-1530) ezkondu zenean.

George Desdevises du Désert irakasleak badu bere tesian (1889: 452-455) kapitulu bat Don Karlos, Bianako printzearen bibliotekaz mintzo dena, bera, besteak beste, artezale, historiagile eta poeta ere izan baitzen (eta Ausias March-en adiskide handia), bertako 101 liburuen zerrenda emanez, eta non liburu gehienak (52) latinez izan arren badi-ren beste zenbait grekeraz, frantsesez, italieraz, gaztelaniaz eta katalanez. Egile greko-latinoez aparte badira ere bertan Italiako Errenazimenduaren ordezkariak, hala nola, Dante, Leonardo d'Arezzo eta Petrarka.

Euskal Herrietan inprimategia, esan bezala, Iruñean 1492an hasten da Arnao Guillén de Brocar-en eskutik. Honen lehen edizioa latinez idatzitako *Manuale...* batzuek dira¹, zeinari jarraitzen dioten E. Masparrauten *Regulae*-ak, J. de Kethan-en *Epilogo en medicina y cirugía* (1495)...., eta 1500ean Guido de Colonna-ren *Crónica Troyana* delakoak Pero Lopez de Ayalak eginiko itzulpenez. Hogeita bederazi lan ezberdin plazaratu zituen Brocar inpresoreak, baina gerrek, antza denez, urrunarazi zuten Brocar Logroño aldera, eta ez zen beste inprimagilerik izan Nafarroan Miguel de Eguía 1546an Lizarran kokatu zen arte.

Ez da Iruñean, dirudienez euskal liburutik argitaratuko XVI. mende osoan, eta soilik euskaraz eta erdarazko Sancho de Elsoeren *Doctrina Christiana...* 1561ean, galdua dena, eta antza Esteban Garibay mondragoe-tarrak bildutako *Refranes y Sentencias...* 1596an, hots, bi testu elebidun moldiztegiratuko dira. Bat, esan bezala, galdua, eta bestea, ale osatu gabean aurkitua Van Eys-ek Darmstadt-eko liburutegian.

Frantziako errege zen François Lehenak *Ordonnance de Villers-Cotterêts* delako agindua sinatzen du 1539an, jarraiki aurreko zenbait erre-

[1] Hona XV. mendeko inkunableen zerrenda: *Manuale secundum consuetudinem ecclesie Pampilonensis* (1490), ondoren E. de Masparrautaren *Regulae* (1492) batzuek doaz, J. de Kethan-en *Epilogo en medicina y cirugía* (1495), *Commentum seu Scriptum super libros politicorum Aristotelis* (1496), *Commentum seu Scriptum super libros economice* (1496), P. de Castrovol-en *Formalitates breves* (ca. 1496), San Buenaventuraren *Dieta Salutis* (1497). 1499ko urtea izango da produktiorik handiena duena: N. de Blony-ren *Tractatus sacerdotalis de Sacramentis de que dignis officiis*, G. de Peraltaren *Enseñamiento de religiosos* eta A. de Fuentedueñaren *Título virginal de nuestra señora en romance*. P. de Castrovol-en *Tractatus vel si maui expositio in symbolum quincunque vult*, A. Hispanus-en *Confessionale, Interrogationes confessorum* eta *Tractatus qui stella clericorum inscribitur* hala nola *Breviarum secundum consuetudinem ecclesie et diocesis Pampilonensis renovatum in regulis*. Azken inkunable ezagunak B. Magnoren *Institutiones de moribus* (ca. 1500), *Missale Pampilonense* (ca. 1500), eta G. de Columnaren *La Crónica Troyana* (ca. 1500) ditugu. Hau da, gehienak latinez idatziak eta erlijioa gaitzat dutenak.

geren joerari, aginduotan azpimarratzen delarik legeen, Eskubidearen agirien hizkuntza zein behar duen izan aurrerantzean, hau da, *en langage maternel françois*, frantsesa izango dela².

Urte berean bestalde Juan de Rena (Venecia, - Toledo 1539), erreto-re, protonotario, canonigo, bikario, bula saltzaile eta fondo biltzaile Nafarroako gerlaren gastuak ordaintzearen, bere nagusien, -Fernando II.a Katolikoa deitua eta Karlos Kinto-, zerbitzari zintzo, Iruñako apezpikua hil zenean, katedraleko kanonikoen eskatu zioten Karlos Kinto enperadoreari memorial batean beraien arteko bat hauta zezan hutsik gelditu kargurako, beste arrazoen artean, *saben la lengua vascongada*, hots, euskara bazekitelako, eta horrela bertakoa izanik aukeratua obeditua izanen zela zuzenago eta errazago, zeren eta herrialdeak beste nazioen artean maite bait zuen bereziki bere natura eta hizkuntza (Jimeno Jurio 1997). Ez zuten izan, ordea, batere arrakastarik kanonigoek, memoriala itzuli egin zitzaizen, eta Isabel Katolikoa deituari Nebrijak esandako hura Gramatikaren aitzin-solasean, *porque siempre la lengua fue compañera del imperio*, erromatarrei buruz bazegokion ere, oraingoan Gaztelari zegoikiolarik, betetzen ari zen eta gaztelania derrigorrez botere kargutan inposatzen joan zen.

Eta bide honetatik era berean XVI. mende bukaera Iruñako *Constitutiones synodales* deituetan (1584) agintzen eta debekatzen da eskribauek edo eliza notariak edo notari laikoak, elizako auzietan konprenitzen ez duten hizkuntzan edo latinez fede, ez lekukotzarik ematea, hiru dukaten eta sei hilabetez ofizioaren uztearen zigorpean.

Halaber Erret-Kontseiluko Ordenantzetan (1594), agintzen da erro-mantzea ez dakitenen lekukotzak fidelki eta propietatez gaztelaniatuak eman daitezen, eta *poniendo las mismas palabras formales que dixeren los bascongados en bascuence*, hots, euskaldunen hitz beraz jasoz deusik erantsi gabe. Arau hauek direla eta kontserbatu izan dira Iruñako Eliz-

[2] Art. 111.- *De prononcer et expedier tous actes en langage françois Et pour ce que telles choses sont souventes foyes advenues sur l'intelligence des motz latins contenuz es dictz arretz. Nous voulons que doresnavant tous arretz ensemble toutes aultres procedeuers, soient de nous cours souveraines ou aultres subalternes et inferieures, soient de registres, enquestes, contractz, commisions, sentences, testamens et aultres quelzconques actes et exploitcz de justice ou qui en dependent, soient prononcez, enregistrez et delivrez aux parties en langage maternel francoys et non aultrement.*

barrutiko artxiboetan, hauzietako paperen artean garaian ohiko izanen ziren poesia satirikoaren mostrak, eta zenbait familia gutun euskaraz.

Flandesetik Plantin-en moldiztegian inprimaturiko hainbat eta hainbat liburu iristen ziren Bilbaora, non 1577an Matías Mares-ek kokatu zuen bere inprimategia, baina Pedro Cole de Ibarak 1596an plazaratu du soilik beste *Doctrina...* -txo bat euskaraz eta gaztelaniaz. Hau Juan Pérez de Betolaza doktoreak itzuli zuen 1558an Franzisko del Ganto delako batek Medina del Campon argitaratu Dotrinatik. Benetan uzta txit urria kontutan harturik zenbat eta zenbat eskribau eta letra-gizon zen etorki euskaldunekoa, konparatuz beroiek gaztelaniaz edo latinez argitaratutakoekin.

Donostian ez da izanen inprentarik XVII. mendea aurreratu arte eta Baionan, Lapurdiko hiriburuan, halaber ez zen 1642 arte kokatu, eta, beraz, ez da harritzekoa Ipar Euskal Herriko idazleek euskaraz moldiztegiratu behar izan zutenean XVI. mendean beren liburuak Bordelera 1545ean edo eta Arroxelara 1571ean joan izana.

3. Bernat Etxepare (Sarasketa, Behe-Nafarroa, 1486-1559 ?)

Euskaraz plazaratu lehen liburua, jakina den bezala, Beñat Etxepare apaizak idatzi zuen eta Bordelen moldiztegiratu François Morpain inprimatzaileak 1545ean. *Erregeren advocatu vitezco eta nobleari virthute eta hon guciez complituyari bere iaun eta iabe Bernard Leheteri Bernard'echeparecoac*eskainia da ale bakarrean kontserbatu zaigun liburutto hau. Beraz, badaiteke esan ohi den bezala Lehetek ordaindua izatea edizioa.

Dakigunez Bernard Lehet (Sara - Bordele 1562) Sarako Lehetetarren leinurukoa zen Akitaniako Tolosan ikasia (1514), 1516an *Lecteur* (irakasle) izan zelarik bertako Unibertsitatean, erregeren abokatu Guyenne-n (1524-29), eta erregeren abokatu jenerala Bordeleko Parlamentuan (1529-60). Antonie de Guilloch-ekin esposatua, Bordelen bertan azken hatsa eman zuen 1562an.

Honen etxean izan zen irakasle Clement Marot-en eskolako zen Eustorg de Beaulieu idazle eta musikaria (Urkizu 1999: 107-114) zeinak laudoriozko poema bat eskaini zion: *à scientifique & très-prudent Seigneur Monsieur Maistre de Lahet*. Beaulieu, Jannequin, Cornier du Pré eta beste zenbaitek osatzen zuten Bordeleko talde musikazale, humanista eta errenazentista, Erasmo eta Maroten eragina ukan zutenak. Halaber izan

zituen harremanak Andréas Gouveau³, Guyenne-ko Kolejioan zuzendari izan zenarekin, Rober Breton «Britannus» bertako irakasle humanistarekin⁴, zeinak Jean Ibarrolarekin⁵ ere ukan zituen gutun tratuak.

Halaberetsu Tolosan irakasle izan zen Jean de Boyssoné⁶ humanistak ukan zituen harremanak Bernard Leheterekin, Tolosako liburutegian dagoen eskuzkribuan ikus daitekeen eran. Joanes Ibarrola, Bernard Lehete, eta Bernat Etxepareko, ditugu XVI. mendeko hiru euskaldun beste zenbaiten artean, zeinen lan humanisten frogak Bazas-en, Tolosan eta Bordelen zehar utzi zizkiguten.

Joanes Ibarrola (Sara-Bordele 1537), apaiza, Bordelen kalonje Saint-André elizan, kontseilari sartu zen Bordeleko Parlamentuan 1518an, eta kargu hau 19 urtez bete zuen eta Bordelen hil zen 1537ko abenduaren 11an. Kalonje bezala deitua izan zen Guyenne-ko Estatuetako Batzarrera 1520ko otsailaren 7an, *Les Coutumes de Bordeaux* idaztearren. Halaber Zuberoakoa erredaktatu zuen urte bereko urriaren 7an Errege kontseilari bezala Bordeleko Parlamentuan eta komisari: (*La Coutume de la Soule*,

- [3] André de Gouvéa (1497-1548), portugesa, Parisen bere anaiarekin ikasi ondoren, Bordeleko Kolejioa zuzentzeko ekarri zuten, bertan 1534tik 1547ra egon zelarik, eta ondoren Coimbrako Unibertsitatera joan zen. *Schola Aquitanica* argitaratu zuen (S. Millanges, 1583).
- [4] «Rob. Brit. Bernardo Lahetio. S.D.», *Roberti Britanni atrebatensis Orationes quatuor*. Tolosae, apud Nicolaum Vieillardum, 1536. Robert BRITANNUS (Breton) (Arras c. 1500-1551). Bordelen College de Guyenne-n irakasle, garaiko humanistekin gutun anitz trukatu zituen. Liburu anitzen egilea, bai bertsoan bai eta hitz lauz: *De parsimonia seu frugalitate*, Simonem Collineum 1532; *Roberti Britanni atrebatensis Orationes quatuor*. Tolosae, apud Nicolaum Vieillardum 1536; *Agriculturae encomium...* apud C. Wechelum, 1539; *Roberti Britanni epistolarum Libri II*. Parisiis, 1540; *Metodus institutorum puerorum ex Quintiliano...* Paris 1547...
- [5] «Rob. Brit. Ioanni Dibarrola. S.D.; idem. *Epistolarum...*, f. 57».
- [6] «Io. À Boyssone, Bernardo Lahetio, Patrono Regio. S.» [c. 1533]. *Johannis de Boyssone antecessoris Tolosani et aliorum epistolae mutuae* (BM Toulouse, MS 834). Jean de BOYSSONÉ, (Castres c. 1500-Chambéry, 1559), Tolosan ikasle, doktore *in utriusque jure* (zibila eta kanonikoan) eta 1532an kondenatua iritzi erlijiosoengatik, publikoki bere erroreaz abjuratu ondoren Italiara joan zen (Erroma, Bolonia, Venezia eta Padova). Grenoblen irakasle egon ondoren itzultzen da Tolosara eta bertan irakasle (1533) izanen da Robert Britannus-ekin batera. Berririo Tolosa utzi beharrean aurkitzen da eta kontseilari kargua lortzen du Chambéry-ko Parlamentuan 1539an. Idatzi zituen gutunen artean aurki daiteke Bernard Leheteri idatzia. Poemak latinez, frantsesez eta okzitanez ere idatzi zituen. Hona Tolosako liburutegiko eskuzkribuak: *Johannis de Boyssoné antecessoris Tolosani et aliorum epistolae mutuae*. (BM, Toulouse, MS 834); *Johannis a Boyssone Jurisconsulti Tolosani Carmina* (BM Toulouse, MS 835); *La première centurie des dixains de maistre Jehan de Boyssoné regent à Tholose* (BM, Toulouse MS 836).

1520). *Doctor utriusque juris*, 1521ean Unibertsitateko errektore, Bazas-en lehen liburuaren egilea da, zeinen eskuzkribua eta ale bakarra Sainte-Genevièveko liburutegian dauden⁷. Antonio Gouveau irakasleak, hau da Andréas-en anaiak epigrama bat eskeini zion⁸.

Ernest Gaullier historialariak esaten digu gainera garaiko humanis- tekin izan zituzten harremanez aparte bai Jehan d'Ybarrola, bai Delahet (sic) Guyenne-ko Kolejioko fundatzaileak izateaz aparte landu zituztela letrak latinez:

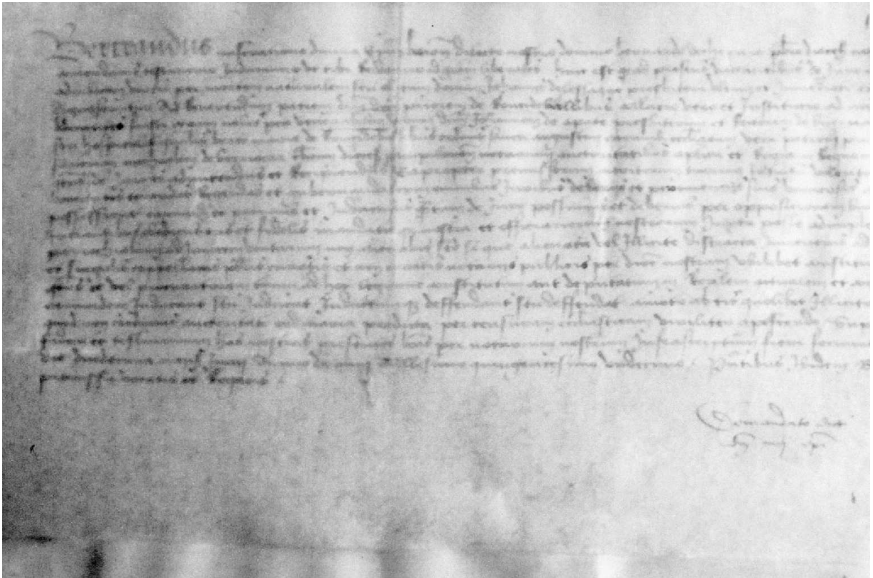
Au Parlement, les présidents François de Belcier⁹, Jehan d'Ybarrola, Sauvat de Pomiers¹⁰ et l'avocat général Delahet dont nous avons cité les noms comme fondateurs du Collège de Guyenne, n'étaient pas seuls à cultiver les lettres : Guillaume de Lur¹¹, auquel Britannus dédia ses poésies, Arnaud de Ferron¹², le savant commentateur, qui préparait alors son livre *De rebus gestis gallorum*, et Briand de Vallé¹³, l'ami de Rabelais jouissaient déjà d'une certaine célébrité. (Gaullier 1884:132)

Historialari honek¹⁴ esaten digunez, Delahet delakoa, hau da, gure Bernard Lehetek euskara oso ongi menderatzen zuen eta euskal literatu-

-
- [7] *Opus quod Baptista Salvatoris nuncupatur in suum ordinem et debitam formam redactum suadentibus dominis canonicis et a capitulo insignis ecclesie Basalensis, cum rubricis ac fideli emendatione tum marginali allegationum quotatione et aliorum nuper accessione perfectum. Impressum Vasati per Claudium Garnier, anno Domini MCCCCXXX (Bibl. Ste-Geneviève, OEXV 290(2) Res.).*
- [8] D.M. Barollae senatoris burdigalensis
In quo certarunt Fortuna, Scientia, Virtus
Barollae exiguus contegit ossa lapis.
(*Antonii Gouveani Epigrammata libri duo: ad mortalitatem*. Lyon 1539)
- [9] François Belcier, 1519an izendatu zuten Parlamentuko buru.
- [10] Sauvat de Pomiers, Estienne de La Boétieren adiskidea, zeinek bere *Poemmata*, liburuan distiko bat eskaini zion.
- [11] Guillaume de Lur de Longa, 1528az geroztik Parlamentuan bertso ziridunak Antonio Govearekin idazten zizkioten elkarri, hark ateo gisa salatuz eta honek, marranotzat joz, alegia judu.
- [12] Arnaud de Ferron (1515-1563) Scaliger-en adiskidea, eta beste lanen artean, *De rebus gestis Gallorum* (1534), eta *Commentaires sur la Coutume de Bordeaux-en* egilea.
- [13] Brian de Vallée, Rabelais-en adiskidea, errege kontseilaria Parlamentuan eta Guyenne-ko Kolejioko Teologia klasea ezarri zuena ilabeteroko lehen igandean emateko, bada ezpada.
- [14] *Delahet [...] il correspondait avec Robert Britannus et s'occupait de recherches sur la littérature et la langue basque, qu'il possédait à fond.* (GAULLIER opus cit., 117 orr.).

raz arduratzen zen, eta latinezko poemak ere idatzi omen zituen garaiko beste parlamentari bordeles anitzek bezala.

4. Bertrand Lehetek Bernat Etxepareri, 1511-ko ekainaren 11-n latinez idatzi gutuna, non Zaro eta Eihalarreko erretore izendatzen duen.

Orreagako Artxiboko 455. Pergamino zatia.
Bertrandus de Lehet Baionako apezpkuak Bernardo Dechepare Zaro
eta Eihalarreko apez izendatzen du, 1511-VI-11

TRANSKRIPZIOA

(1) **Bertrandus**, miseratione divina episcopus baionensis, dilecto nostro domino **Bernardo Dechepare** presbitero, diocesis nostre oriundo, salutem in domino sempiternam.

Tuis exigentibus meritis, quibus apud nos multiplici / (2) commendaris testimonio, inducimus ut tibi reddamus ad gratiam liberales. Hinc est quod ad presens vaccantibus de jure et de facto ecclesiis parrochialibus **Sancti Martini de Çaro** et **Sancti Vincenti de Sancto Michaelae Vetere** / (3) adiudicem unitis per mortem naturalem seu obitum domini **Johannis de Lessaque** presbiteri ultimi et immediati earumdem ecclesiarum rector et possessor, quarumquidem ecclesiarum putando totiens quotiens vaccare / (4) disposuimus ad rectitudinem patrem dominum dominum priorem de **Roncidevallibus** sollario vestro et instituimus ad nos auctoritate ordinaria pertinet et expectat.

Et ad quasquidem ecclesias adiudicem unitas modo premissis / (5) vaccantes fuisti coram nobis per venerabilem virum dominum **Johannem de Apatt** presbiterum et rectorem de **Buçunarritz** tamque procuratorem Reverendis patris et domini domini **Ferdinandi de Egues** prioris monasterii / (6) seu hospitalis qualis beate **Marie de Roncidevallibus** ordinis sancti augustini earumdem ecclesiarum vestri patronis prout de dicta procuracione promptam fecit fedem mediante publico instrumento per magistrum / (7) **Sanctum Michaellem de Berrioçar**, ecclesiam diocesis pampilonensis, notavimus auctoritatibus aplicanda et regia in regno **navarre** publicum factum recento infra juris terminis presentata et per nos admissis et scriptis / (8) quantus de jure te adiudicendus et recipiendus ea propter premissorum meritorum tuorum intuitu volentes te favore prosequi gracioso ad predictas parrochiales ecclesias adjunctus unitas modo premissis / (9) vaccantes tenendas, regendas et gubernandas cum omnibus juribus debeniis et pertinentiis suis vinealis auctoritate ordinaria instituimus et easdem tibi oferimus et de eisdem te investimus et in / (10) possessione earumdem et ponemus et inducimus, quorum de jure possumus et debemus per oppositionem¹⁵ birreti nostri in capite tuo.

Jurasti eum in manibus nostris, quod nobis et successoribus nostris canonice / (11) intransibus obediens eris et fidelis mandataque nostra et

[15] *Oppositionem* (sic), agian *impositionem* beharko luke.

officiariorum nostrorum juxta posse adimplebis, et ad sinodum vocatus venies, quando eam contingerit celebrari, bona quae dictarum ecclesiarum / (12) parrochiales adsumeres vinearum non alienabis, sed si quae alienata vel illicite distracta inveneris, ad ius et proprietatem ipsarum revocabis, et juxta posse redduces.

In justo mandantes omnibus / (13) et singulis capellanis pobris curatis et non curatis notariis publicis, per diocesim nostram ubilibet constitutis super hoc requisitis et eorum quilibet insolidum et sub pena excommunicationis comittentem / (14) quantus te vel procuratorem tuum ad hoc legitime constitutum aut deputatum in realem, actuaalem et corporalem possessionem predictarum ecclesiarum parrochialium iuriumque et pertinentium. / (15) earumdem inducant seu inducat iudicium quod deffendant seu deffendat amoto ab eis quolibet illicito detentore quem nos etiam tenore praesentium amovemus contradictores et rebelles, si qui sint, / (16) quod non credimus auctoritate ordinaria predicta per censuram ecclesiasticam viriliter compescendo.

Super quibus et ea tangentibus plenavit continue vires nostras. In quorum omnium et singulorum / (17) fidem et testimonium has nostras presentes litteras per notarium nostrum infrascriptum fieri fecimus et sigilli nostri vicariati appensione muniri.

Datum Baione in aula nostra episcopali / (18) die duodecima mensis junii et anno domini millesimo quingentesimo undecimo, presentibus ibidem Bertrandus de Lehet donavit verendus de publicis habitantibus Baione testibus ad / (19) premissa vocatis et rogatis.

Domandato
soy muy afmo

Presbitero De Sala / De Bidart
&&& Notarius... 1511

ITZULPENA

Bertrand, Baionako apezpiku jainkoaren miserikordiaz gure jaun apaiz **Bernardo Detxepare** maiteari, etorkiz gure eliza-barrutiko denari, betiko osasuna jainkoa baitan.

Kontutan harturik jaso ditudan lekukotasunak zure meritu anitzak gorapatuz erabakitzen dugu beroiek eskertzea liberalki. Beraz, egun libre daudelarik eskubide osoz Zaroko San Martin eta Eiheralarreko San Bizente parroketako elizak, erabakitzen dugu batera ematea, zeren eta **Johanes de Lesaka** azken apaiza hilik gertatu baita heriotze naturalaz, eta bertako erretore eta jabe, pentsatuz zenbat hanbat eliza hauetarik libre direla, eta zuzentzen garela Orreagako jaunarengana, lurraldeko jaun baita eta gure aginte ordinararioari dagokiona.

Eta aipatu elizak batera modu baimenduan ematen dizkizut, gure aurrean hutsik gelditu baitira, ohoragarri den jaun **Johanes de Appat**, Buzunarizko presbitero eta erretore hala nola prokuradore guztiz ohoragarri den **Ferdinando de Egues** jaunaren, monastegiko priorearen edo beata Maria Orreagakoaren ospitalekoa, san Agustinen ordenakoa eta zuen eleizetako patroia, gaiak eskatzen duen era azkarrean zinatuta agiri publikoan, San Migel Berriozarreko maisuak, Iruñeako diozesako elizakoa, agintariek betebeharezkotzat kontsideratua, eta Nafarroako erresuman publiko egina duela gutti, eta legearen arabera aurkeztua eta guk onartua. Zeinak eskubide osoz ematen dizkizugun har ditzazun zuen merituen kontsiderazioa eduki nahiz, lagunduz faborez graziozki aipatu parroketako elizak modu onartuan batuak, hutsik direla, jaso, zuzendu eta gobernatu ditzazun dituzten on eta ondasun guztiekin eta beroien jaun ezartzen zaitugu gure aginte arruntaz, eta erabakitzen, legez ahal baitugu eta behar den eran ezarriz gure birretea zure buru gainean.

Zin egin zenuen gure eskuetan, gu eta kanonikoki sartuko diren gure ondorengoak obedituko dituzula eta fidel izanen, eta gure mandatuak eta gure ofizinakoak gertutik beteko dituzula, eta sinodora deitua izatean etorriko zarela, hau zelebratzea gerta dadinean, eta inoiz ez dituzula salduko zure eleiza parroketako ondasunak, eta aurkituko bazenitu ilizitoki izan direla lapurtuak edo kenduak, itzuliko dizkiezula beren jabeei, berriro justuki emanen.

Aginduz justuki kapeilauak oro eta bakoitza, pobreak, zainduak eta zaindugabeak, notario publikoz, gure eliza-barrutiko edonon, honen gainean errequisitoak ezarririk eta norbait ez baletor bat beroiekin exkomunikazio zigorpean geldituko litzateke, baldin eta zu edo zure prokuradorea, legez honetarako eraikia edo zeuk izendatua benetazko eta eguneko eta gorputzezko jabe aipatu parroketako elizetan legez eta bertako ondasunetan, norbaitek sortuko balu judiziorik, zeinak bereizita izanen diren urrunera, baldin ilizitoki bereganatuko balituzte, zeina urrunarazten dugun ere memento honetatik kontrakoak eta errebeldeak, balin balitz, uste ez duguna gure gorago aipatu aginte arruntaz eleizaren zentsuraz bortizki zigortuz.

Hauen gainean eta dagozkienetan gure indarrak erne izanen dira konstanteki. Eta horretarako hemen daude nire oraingo letra hauek bakoitzari eta denei fede eta lekukotasun emanez, zeinak eginarazi dizkiogun behean zinatzen duen gure notariari eta gure bikaritzaren zigiluaz neurtuz erabakitzen dugu.

Baionan gure artzapezpikutegiko gelan, ekainaren hamabian eta jaunaren mila bostehun eta hamaikagarren urtean, bertan presente direlarik Baionako biztanleak lekuko gisa hona etortzeko deituak. Bertrandus de Lehet ohoragarriak eman du.

[Sinadurak]

KOMENTARIOA

Aurelia Arkotxari dedikatua

BERNAT ETXEPARE euskal lehen liburua plazaratu zuenaren bi-titzaz albiste oso gutxi dauzkagu, beraxek *LINGVAE VASCONUM PRIMITIAE per Dominum Bernardum Dechepare Rectorem Sancti Michaelis veteris* portadan dioenaz (Etxepare 1545), hots, Eiheralarreko erretore izan zela, eta Mossen Bernat Echaparere[n] cantuya-tik ondorioztatu dezakegunaz aparte. Kanta honetan zioenaren arabera (Mossen Bernat, iaquin vahu gauça nola ginen zen / Bearnora gabetarik egon ahal inçanden) Biarnon preso izan zen. Ez dakigu ordea, noiz eta zenbat denboraz. Javier de Ibarra dioskunez, *por motivo de ser beaumontés, fue llamado a Pau por el Rey (Enrique II, sin duda), fue condenado y que sufrió un largo cautiverio* (Ibarra 1951: 96-98).

Halere José María de Huarte-k argitaratu bi ageriri esker¹⁶ (Huarte 1926: 246-248), badakigu 1518an Gonzalo Pizarro kapitainaren aurrean

[16] Hona lehen agiria:

E despues de lo susodicho en la villa de San Juan de Pie del Puerto veynte e syete dias del dicho mes de março e año susodicho (de 1518), el dicho Capitán Gonçalo Piçarro rescibió juramento en forma devida de drecho de Bernar de Chaparre Rector de San Miguel el qual syendo preguntado por tenor de la dicha provisyon dixo que deste caso no sabe mas de quanto al tiempo que esta villa de San Juan estuvo cercada por el Rey don Juan que puede aver dos años vido al dicho don Juan de Orbara estar en San Miguel ques junto a la villa de San Juan con gente de armas e otra gente de guerra que allí estava en deservicio del Rey nuestro Señor pero que no sabe sy el dicho don Juan tenia alli alguna gente mas de quanto de allí le vio yr hacia las montañas del Burguete e Val Descua e despues le vio otra vez con la dicha gente en San Miguel e se fue con ella al tiempo que la dicha gente fue huyendo del exercito del Rey nuestro Señor e que deste caso no sabe ni ha oydo otra cosa e firmolo de su nombre. Dechapare. («Información recibida en Burguete y en San Juan de Pie del Puerto por el capitán Gonzalo Pizarro y el emisario Pedro de Feria con provisión del Virrey, duque de Nájera a consecuencia de una petición elevada al Rey por el lic^o don Juan de Orbara, canónigo de Pamplona», Archivo de Navarra, P.S., 2ª serie, leg 15, carp.27, 1518);

Eta hona bigarren agiria:

+ Bastida mi agoazil: Lo que abeys de dezir e infformar de mi parte al Vicario General del Señor Obispo de Bayona, es lo siguiente:

Que el Obispo de Vayona ultimo qui fue a rogaria y por muchas importunaciones que lo hizieron los jurados de la villa y tierra de San Johan, a causa de la mala ministración de la justicia y dissoluciones de los ecclesiasticos y otras cosas non debidas que se hazian en tiempo de don Pedro de Mendicoaga exeçitaba el Vicario Generalado de San Johan, me scribió tubiesse por bien que el hiziesse mutaçion en el dicho Vicariado por lo que convenia al descargo de su conçiencia y buena ministración de la justia.

Y que assi el dicho Obispo considerando la avilidat suficiençia y letras y otras

lekuko izan zela Juan de Orbararen aferean¹⁷, eta Micer Juan Renak, 1520an Nafarroako arazoak antolatzeke Cesarino kardinalak izendaturi-

virtudes y buena fama de Mossen Bernart de Chapare Rector de Sant Miguel proveyó a él del dicho Vicariado general de Sant Johan, lo qual yo tuve por bien por ser el dicho Mossen Bernart muy abil para el exerciçio del dicho offiçio y scribi y mandé a los de la dicha villa y a los otros del Obispado de Bayona que obedesçiesen y cumpliesen lo que el dicho Obispo mandaba pues hera en serviçio de Dios y para la buena ministracion de la justiçia.

Y que despues de muerto el dicho Obispo visto que el diho Mossen Bernart exerçitaba bien el dicho offiçio, yo scribí al Capitulo de la Yglesia Cathedral de Vayona que no hiziesen mutaçion en el dicho offiçio ni quitassen aquel al dicho Mossen Bernart, lo qual assi se hizo.

Y que agora paresçe ser an infformado a la Magestad del Rey nuestro Señor en nombre de la villa de Sant Johan, deziendo que la dicha villa tiene privilegio que el Vicario General que ha de ser en Sant Johan a de ser hijo natural y residente de la dicha villa y otras cosas, lo qual es contrario a la verdat porque no tiene la dicha villa tal privilegio y qoando lo tuviessen mostrandolo a mi yo ternia forma como se les goarde y cumpla qoando mas que el dicho Mossen Vernart vibe a media legoa de Sant Johan y sus audiencias tiene en Sant Johan.

Y que el dicho Mossen Vernart ha seydo y es muy buen servidor de Su Magestad y que yo infformaré a Su Magestad de su perssona y virtudes como se aya descargo de la carta que su Magestad ha scripto al Señor Obispo.

Y si os dixiere el Vicario General de Vayona que la clereçia le suplica que quite del offiçio al dicho Mossen Vernart, vos le dezid que no es la clerezia en general sino algunos particulares a quien el ha corregido y traydo de mal y desonesto vivir al bueno, y porque les ha bedado los juegos y otras disposiciones lo qual se consentia en tiempo de don Pedro de Mendicoaga.

Y assí le rogat de mis partes que no aga mutaçion en el dicho offiçio de Vicario General, mas antes le dé nuevo titulo al dicho Mossen Mernart, que en ello servirá a Dios, y a mi hará singular complazimiento y descargará a su conçiencia.

Y que en las cosas que tocaron al Señor Obispo siendo requerido por él yo lo haré y mandaré con mucha voluntad como lo verá por obras, y cobrad respuesta del.

Y si por caso no quisiere hazer esto que le ruego, le dexid que no se dará lugar a otra cosa ni es cosa que cumple al servicio de Su Magestad que otro sea Vicario General de Sant Johan sino el dicho Mossen Bernart, ni se consentirá que en el dicho offiçio ni en otro alguno en este Reyno se pongan personas sino que sean aceptas a servicio de su Magestad. Esto último le direys qoando mas no pudieredes hazer, y sea bien dicho de manera que conozca que a otra cosa no se dará lugar.

(Instrucciones reservadas dadas al alguacil Bastida acerca de cuanto en nombre de S.M. debia manifestar al vicario general del Obispado de Bayona respecto a la confirmación del título de vicario general de San Juan de Pie del Puerto hecho a favor de Mosen Bernat Dechappare, rector de San Miguel y sucesor en el expresado cargo de don Pedro de Mendicoaga («Tratado de la Instruccion que levo Bastida sobre el vicario general lado de Sant Juan», Archivo citado. Ibidem, carpeta 31, S.A).

[17] Juan de Orbara, lizentziatuak, Migel de Jaso eta Juan de Jaso, San Frantzisko Xabierren anaiekin batera, hala nola Juan de Agerre Etxalarkoa, Biktore Maulekoa eta beste zenbait gudarirekin Amaurren errege legitimoak defenditu zituen, hots, Henri IIa, eta azkenean gora-behera anitzen ondoren Urdazubiko priore izatea lortu zuen (1522-1550).

ko veneziarrak, eskatu ziola Baionako apezpiku zen Bertrand de Leheteri izenda zezan Bernat Etxepare Garaziko Bikario, *considerando la avilidat sufficiencia y letras y otras virtudes y buena fama de Mossen Bernart de Chaparre Rector de Sant Miguel...*, alegia, kontutan hartuz zituen merituek: fama ona, letren ezagutza, hainbat birtute eta beste, Pedro de Mendikoagaren ordeez.

Agiri honek esplikatu dezake nahiko argi Etxepareren garai hartako presondegiratzea arazo eta kontu politiko benetazko gisara eta ez moralaren ondoriozkoa edo irudimenezkoa, batzuek kontsideratu ohi duten bezala.

Jakin ere badakigu Jacques Colombies-ek 1533an Akitaniako Tolosan plazaratu *Statuta synodalia Baionensis diocesis...* delakoaren idazkuntzan besteen artean parte hartu zuela maisu jakintsu bezala, *Deputati fuerunt a toto clero discreti et scientifici viri magistri [...] Ex ea parte que est in regno Navarre: Dominicus Donciondo, juris licenciatus, in dicto regno generalis vicarius, eta Bertrandus de Chaparre*¹⁸, *rector Sancti Michaelis veteris.*

Baionako apezpikuteagian Etienne Ponchier (1508-1552) buru zelarik hamar eliz-gizon adituenen artean aurkitzen zen, bada, Beñat Etxepare, besteak zirelarik: Johannes de Lenda eta Johannes de Mondaco Baionako katedraleko kalonjeak, biak legeetan batxilerrak; Estebe de Sanctis, St. Esprit-eko kalonjea; Martin Darkie, Uztaritzekoa; Johannes de Haranburu San Estebeko erretora; Petrus Dibusti, Bonlokeko komendatore eta Garroko San Martingo erretore; Johannes de Jerobi Errenteriakoa, eta Michael de Ambulodi Oiartzungoa, azken bi hauek Hondarribiako artxiepikutegikoak (Dubarat 1892: 66-67).

Ponchier aurreko apezpikuarekin ere agian izanen zuen Etxeparek harremanik, alegia, 24tik 32ra Baionako apezpiku izan zen Jean IV de Bellay (+ Erroma 1560) eta kardinal izatera iritsi zen humanistarekin, zeinak izan baitzituen halaber Guillaume Budé, François Rabelais, Étienne Dolet eta beste hainbatekin trataturik, beti letra gizonak zituelarik lagundu. Hauek bultzaturik idatzi eta hasiko ote zituen harremanak bere mezenas, Bernard de Leheterekin euskal lehen liburua editatzeko Beñat Etxeparek? Etienne Ponchier-ek bultzatu zuen *Statuta* delako hauek erresuma ezberdinetan zegoelako zatituta eliza-barrutia eta orden zerbait ezartzearen, *propter linguarum varietatem et morum diversita-*

[18] Nahasi egin da editorea *Bertrandus* ezarriz *Bernardus*-en ordeez.

tem, hots, ohitura eta hizkuntzen ezberdintasunagatik. Esaten da ere, *Pronunciabunt singulis diebus dominicis alta eta intelligibili voce orationem dominicam, videlicet, Pater Noster, cum salutatione angelica Ave Maria, articulos fidei et aliquando, ad minus semel mente decem precepta Decalogii et nonnunquam verbis maternis si eis videatur expedire*. Alegia, Aita gurea, Ave Maria, fedeko artikulua eta hamar manamentuak noiz behinka esan daitezkeela ama hizkuntzan, hots, euskaraz, gaztelaniaz edo gaskoinez. Halaber, beste gauza askoren artean debeketzen zaie apaizei behin baino gehiagotan *ludi theatrales*, hots, teatroan parte hartzea eta *lascivas et obscenas cantinelas*, kanta lizunak kantatzea.

Bagenuen oraino beste dokumentu bat Nafarroako Eliza arazoetako Artxibo Generalean aurkitua eta Julio de Urquijok argitaratua¹⁹, non ez argitu arren deusik Etxepareren kartzeleratzeaz, agertzen zaigun 1559ko martxoaren 14ean Donibane Garazin lekuko gisara, eta beraz, honek esan nahiko luke urte horretan oraindik bizirik zegoela.

Artikulu honetan ematen digu ere Ziburutik idatzitako Jaurgainen gutun bat, non esaten den aurkitu duela honek agiri bat Uhart Etxeko artxiobotan, bertan esaten delarik espreski, *Noble Bernard, seigneur d'Etchepare de Sarasquette, père ou aïeul de Jean fut présent, le 5 août 1505, au contrat de mariage de noble Tristan d'Ahaxe, seigneur des salles d'Ibarbeiti et d'Ascarat, avec Marie d'Uhart...* Alegia, Bernard Etxepare izan zela presentete ezkontza kontratu batean 1505eko abuztuaren 5ean. Jaurgainek suposatzen du Bernard hau (gure idazlea ?) Jean-en aita edo aitona zitekeela. Eta zergatik ez.

Gilberte Reicher Euskal Herriaz eta Bernat Etxeparez arduratu irakasleak honakoa zioen duela menderdi pasatxo (Reicher 1957: 33-49)

Comme terrain d'investigation, restait encore Roncevaux, car toute la plaine de Saint-Michel, dont Bernard Dechepare a été Recteur, appartenait au Prieur de l'abbaye de Roncevaux. Les richesses de Roncevaux n'ont jamais été inventoriées à fond ; de

[19] «*In dei nomine amen. Sea magnifiesto y publico a quantos esta carta de Cession transporte veran et oyran en la villa de Sant Juan de pie del puerto reyno de navarra obispado de bajona a xiiii dias del mes de março de mil quinientos y cincuenta y nueve contando de la navidad de nuestro Señor Jesu Cristo [...] testigos que presentes se hallaron maestre bernard de echepare y don ramon de aroztegy los dichos de aquerreta y sosziendo y lezcarraga y dela landa se signaron a una con mi el dicho notario y los dichos testigos y me dieron poder [...] martin de aroztegui notario*». (Urquijo 1907: 369-381.)

ce côté le chemin reste libre au sujet de Bernard. Peut-être y a-t-il là quelque secret qui reverra le jour.

Alegia, Orreaga zitekeela ikerketa gune gure lehen idazlearen bizitzaz urratsak aurkitzekotan, zeren Eiheralarreko erretore zelarik, hau Orreagako priorearen agintepean baitzen, agian dokumenturik ager zitekeela bertan, baina inoiz ez zirela sakonki katalogatuak izan bertako paper eta pergaminoak. Egoera hau, ordea, konpondurik urte zenbait geroago, Fermín Miranda García & Eloísa Ramírez Vaquero jaun-andreen 1997an argitaratutako lanari esker ohartu nintzen bertan honelaxe dagoela katalogatuta aurkezten dugun lana: *Abadías, Fajo 07, 16, 1511, Título de la rectoría de Çaro y San Miguel el Viejo. Pergamino 455.*

Reicher-ek eta bestek diotenari jarraiki ahalegindu ginen Orreagako artxiboko katalogoak zioena ikertzera joaten eta gero hemen ageri diren milaka agiri zaharren artean hautatzera gutxi gora behera gure lehen idazlearen bizitzari zegozkiokenak. Don Emilio Linzoain liburuzain atseginak esku zabalez ireki zigun artxiboa eta begi zabalik ikusi genuen 1511ko ekainaren 12an zinatu gutunean, Bertrand de Lehet-ek izendatzen duela *Bernardo Dechepare presbitero* (sic) Zaro eta Eiheralarre herrixketako erretore.

Pergaminoko lehen hitza **Bertrandus** da. Eta hau, ezaguna den bezala, Bertrand de Lehet dugu, Saran jaioa (Biarritz Lassus 1993:179-211), Donibane Lohizunen apaiz izandakoa eta azkenik Baionako apezpiku 1504tik 1519ra. 1510ean aitasantuak kondenatu zuen Jean de Ganayk zuzendu Tours-eko kontzilioan parte hartu zuelako. Izurriteaz hil zen Basusarrin 1519ko abuztuaren 5ean Mongai izeneko etxean, hobia Baionako katedralean daukalarik.

Berrikitan Marc Fardet, Rochefort-eko Marinako Zerbitzu Historikoan kontserbatzaile denak, agiri bat plazaratu zigun, tamalez erreferentzia handirik gabe, gurea baino urte bat lehenagokoa gutxi gora behera, non Bertrand de Lehet apezpikuak Halsuko parrokia sortzen zuen Larresorotik bereiziz, Errobiko uholdeak eta ondorengo arazoak zirela kontutan hartuz (Fardet 2001: 81- 92).

Bigarren pertsona izena **Bernardo Dechepare** dugu lehen lerroan daukaguna, eta zeinaren bizitza zertzeladak argitzen saiatzen ari garen nolarebait hemen.

Hirugarrena **Johannis de Lessaque** dugu, zeina izendatua izan zuen Baionako apezpikuak Zaroko San Martin eta Eiheralarreko San Bizente elizetako erretore 1495eko maiatzaren 25ean²⁰. Ohitura hau, alegia, Zaro eta Eiheralarre-ko elizak batera ezartzearena, Orreagako prioreak eskatuta Baionako apezpiku zen Raymon de Donzac (1233-1257) jaunarekin hasi zela. Badakigu ere Orreagako monastegiak etxe bat alokatu ziola Eiheralarren²¹.

Laugarrena **Johannis de Apatt**, Buzunarizko erretorea. Apatt etxea, noblea zen eta Buzunaritzeko jaunak errege laguntzen zuten zaldiz eta armez, eta honela Joanikot Apateko jauna, Bianako gazteluko alkate izendatu zuten 1507an. Testuan ageri denaz ez dakigu deusik.

Bosgarrenaz, hots, Orreagako priorea zen **Fernando de Eguesi** buruz badakigu gehiago. Orreagako priore izan zela, alegia, 1500-1518/22 urte zail eta gerratsuetan, azken honetan hil zelarik. Baina antza denez, besteek ohi zuten bezala, Nafarroako Gorteari jarraitzen zitzaion. Lehenik Alejandro VI aitasainduak izendatu zuen bere osaba Juan de Egues priorearen koadjutore bezala 1492ko abenduaren 18an²², eta gero osaba Juan hil zelarik bera izendatu zuten priore.

Laburzki bilduz hauek liriteke Bernat Etxepareren bizitzaren data zehatz zenbait:

- 1486 ing. Jaiotza Sarasketako Etxeparian.
- ? Ikasketak Iruñan ala Tolosan (Okzitania) ?
- 1505 Lekuko Tristan d'Ahaxe eta Marie d'Uhartzen ezkontzan.
- 1511 Bertrand Lehetek Zaro eta Eiheralarreko apez izendatzen du.
- 1518 Donibane Garaziko Bikario Jenerala da.
- 1533 Baionako *Statuta Synodalia*-ren idazketan parte hartzen du.
- 1545 *Linguae Vasconum Primitiae* argitaratzen du Bordelen.
- 1559 Donibane Garazin lekuko ageri da.

[20] ACR (Archivo de la Colegiata Roncesvalles), Faxo Francia, n° 34.

[21] Accensement d'une maison située à St. Michel le Vieux par Ronceveaux à Jean de Lessaque, curé de Çaro (ADPA, G.212, 1508-1518, f. 84). Testigo Pedro de Mendicoaga, vicario general de San Juan de Pie del Puerto, 10-IX-1511.

[22] ACR, Pergamino n° 419.

5. Bernat Etxepare Jean Bergsonen jarraitzaile

Linguae Vasconum Primitiae aipatu liburua honelaxe moldaturik dago. Lehenik portada bat Baionako 1543. urteko Misalaren²³ 126. folioan ageri den gurutze deunaren irudiaren antzekoarekin, baina zehazten ez direlarik ez inprimatzailea, ez hiria ez eta urtea, baina emango direnak amaieran. Leheteri zuzendu eskaintza bat hitz lauz 31 lerro dituen, ondoren *Doctrina Christiana* bat dator eta hainbat poema erlijio-soz 595 bertsolerrotan, amodiozko hamar poema 403 bertsolerrotan, poema autobiografikoa 102 bertsolerrotan, non bere kartzela garaia kontatzen duen, eta bukaeran bi kanta: *Contrapas* eta *Sautrela*, 40 eta 19 bertsolerroetakoak, euskararen ohoretan moldaturikoak. *Linguae Vasconum Primitiae*-n ageri diren erlijiozko bertsoei buruz Beñat Oiharçabalek eta Aurelia Arkotxak kontsideratzen dutenean²⁴ erasmismoaren eragina dutela eta espreski eta klarki erasmista direla ondoko bertsuok:

Eta hala çinhex beça nahi eztenac enganatu
Apezeq ez apezpicuq ez etare aytasainduc
Absolvatcen halacoaren eceyn bothereric eztu...

Aski eztabaidagarri daiteke, zeren Iñaki Aldekoak aipatu duen Jean Gerson-en obran jada ageri baitira topiko bilakatu ziren perpausok (Aldekoa 2010: 44-2). Lan hau Frantziako apezpikuek beren sinodoetan gomendatu ohi zieten apaizei eta beren erritualetan txertatzen zituzten kateximen eredu gisa. Garbi dago, beraz, Etxeparek aurkezten duen *Doctrina Christiana*-k Aldekoak azpimarratu duen bezala, Jean Gerson-en *Opus tripartitum* delakoaren eragina nabarmena duela, erasmista baino areago gersonista dela.

Halaber, *Iudicio Generala* poemako bertsoek besteen artean diotenean *Eta lurra icigarri oro iqharaturic / çuhamuyec dacartela odolczco ycerdi*, Erdi Aroan erabat zabaldu «*Signa Iudicii*»-aren tradizio luzeari darraikote Pedro Damiánekin (+ 1072): *Signum decimi diei: Omnia ligna silvarum, et olea herbarum sanguineum fluent rorem*; Petrus Comestorrek (+1178): *Quinta, herbae et arbores dabunt rorem sanguineum*; eta Gonzalo de Berceok (1264 a.):

[23] *Missale ad usum ecclesie cathedralis Baiocensis (sic) iussu ac autoritate R. Patris Dmi Stephani de Poncher eiusdem ecclesie episcopi diligenter emendatum auctum et recognitum. Cui recens accessit festorum mobilium atque noviluniorum per aureum numerum facilis ac exacta supputatio. [Irudia] Impressum per Johannem Karbriand alias Duguelin sumptibus Reginaldi Chauldière iuratis universitatis Bibliopole. MDXLIII.*

El quinto de los signos será de grant pavura,
de yervas e de árboles e de toda verdura,
como diz sant Jerónimo, manará sangre pura;
los que no lo veyeren serán de grand ventura.

(*Los signos que aparecerán antes del Juicio*²⁴).

6. Amodiozko poemak eta Mossen Bernat Etxepearere cantuya

Hamar dira Etxeparek moldatu zituen amodiozko poemak honako titulu hauekin: I. Amorosen gaztiguia; II. Emazten fabore; III. Ezkonduien koplak; IV. Amoros sekretugi dena; V. Amorosen partitzia; VI. Amoros jelsia; VII. Potaren galdatzia; VIII. Amorez errekeritzia; IX. Amorosen disputa; eta X. Amore gogorraren despita.

Duela urte zenbait idatzi aitzin-solas batean honako nioen (Urkizu 1991)²⁵ alegia, Etxepeareren iturriak aztertuko bagenitu sakonki (oraino egiteke zegoena) ez leudekeela seguruen urruti Gaztelako poetak, gaztelaniaren ezagutza eta eragina nabari baitzen zenbait poematan, hala nola Katalunya eta Probentzakoak, eta Lafonek idatzi argitaragabe artikulatu batean, gero Aurelia Arkotxak 1996an plazaratuan, aipatzen zizkigula honakoak: Bernard de Ventadour, Peire de Corbiac, Peire Cardinal, Raimbaut de Vacqueiras, Berceo, Pedro de Luna, Sem Tob eta Talaverako artziprestea. Baina poeta onei zail zaiela aurkitzea eraginik, isuriak barne kanaletatik iraganaraztean besteen irakurgaiak iturri ezezagun bilakatzen baitituzte.

Hona adibidez, Ausias March (Beniarjó, 1397 - Valencia, 1459) poeta katalanaren XVIII. kantuararen ahapaldi bat Baltasar de Romani delakoak itzulua gaztelaniara:

No hay mayor deleyte, y mas cumplido,
Que imaginar la dama a quien se dieron
Aquellos los deleyta de tal modo,
Que a si y al mal olvidaran del todo²⁶

[24] <http://www.vallenajerilla.com/berceo/michelgarcia/introduccion-signos.htm>

[25] www.basqueliterature.com

[26] *Las obras del famosissimo filosofo y poeta Mossen Osias Marco, caballero valenciano de nacion catalan traducidas por Baltasar de Romani y divididas en quatro canticas: es a saber. Cantica de Amor, cantica moral, cantica de muerte y Cantica spiritual. Dirigidas al excelentissimo señor el duque de Calabria.* Valencia. Juan Navarro, 1539.

Zein *Emazten fabore* poemarekin konpara daitekeen. Alegia, ondokoa dioenarekin bortizkiago eta zehatzago, Rabelaisek bezala emanez amodio kortesauari egunorozko bizitzaren gordintasuna:

Munduyan ezta gauçaric hayn eder ez placentic
Nola emazia guiçonaren petic buluzcorriric,
Besso viac çabalduric dago errendaturic,
Guiçonorrec daguiela harçaz nahiduyenic.

Beraz, Aldekoak errepikatzen dituenean Arcocha eta Oyharçabalen hitzak esanez amodiozko poemak artikulatzen direla *según diversas situaciones ficticias que forman parte de la casuística habitual*. Ohizko kasuak izan arren ez dute nahita nahiez fiktizioak, egieri ez dagozkionak izan beharrik, zeren ez baitzaie egiantzekotasunik batere falta eta errealismo handiko baiteritzaizkit.

Hain zuzen Jean Baptiste Orpustan berak dioskunean Oihenarten gaitzespena esplika daitekeela errenazimenduaren izpiritua eta artea gorrotatzen zuen batena zelako, eta Rabelais eta Ronsarden kasuan bezala, *tout en exprimant l'épaisseur humaine du personnage qui éclate à chaque vers, ne fait que renforcer par l'expérience vecue, le poids de la leçon, hots, bertso bakoitzean lehertzen eta ageri den gizatasunak ez duela egiten bizitako esperientziaren indarraz lezioaren pisua sakonago, biziago eta areagotzea baizik* (Orpustan 1996:36)

Maiz errepikatu dugun bezala, ez zen XVI. mendea gerrarik gabea izan, aldiz Frantzia eta Espainia artean borroka ugari izan ziren. Hortxe dugu ere 1512an Nafarroako erresumaren konkista deitua Gaztela eta Aragoeko erregeek bultzatua. Ondorioz hainbat eta hainbat gerlari eta nola halako parte hartu zutenak bai alde batetik bai bestetik presondegia pairatu behar izan zuten, eta hau sufritzen zuena poeta baten bere desgrazia eta egoera tamalgarria adierazi ohi zituen bertsoetan, hala nola Clément Marot (1496-1544) poeta kortesauak Erregeri eginiko poema²⁷.

Pedro Esarte historilariari esker ere badakigu, nola Donibane Garaiz zegoen Gonzalo Pizarrori Juan de Renak diru batzuek eman zizkion espioitzan zebiltzan ajenteei edo informatzaileei ordaintzeko, eta *en algunos casos, informantes de uno u otro bando fueron apresados, alegia, bai bando bateko bai besteko informatzaileak presondegia pairatzea suerta-*

[27] «Epistre, Marot prisonnier escript au Roy pour sa delivrance», *Les œuvres de Clement Marot*. Lyon, M. Dolet 1538.

tu zitzaiera (Esarte 2001:262). Eta honekin loturik dateke ere Etxeparek bere bizitzaren poemaren azken ahapaldiko lehen bi bertsolerro agian idatzi zituen ederrenetarioak:

Libertatia nola vayta gaucetaco hobena,
Gathibu egoytia hala pena gaycena.

7. Euskararen gorazarre

LVP-ren liburuko azken bi poema, hobe esan kantak, *Contrapas* eta *Sautrela* deituak *heuscara*-ren gorazarretan moldatuak daude. Lehena sei koplek osatzen dute eta Garaziko herriaren ohoretan moldatuak daude, bertako batek lortu baitzuen euskal lehen liburua inprima zedin besteen mailara jasoz. Eta bigarrena, berriro dantzara dei eginez, lau bertsoak hamasei silabako lerroz osaturiko laukotan moldatuak, ia liburuko beste gehienak bezalaxe, hots, ohiko *mester de clerecia*-ko *cuaderna via* deituan eta sarrerako dedikatoriarene antzera Bernard Leheteri eskeintzen dio azken bertsoa:

Desir hura conplitu du garacico naturac
Eta haren adisquide oray bordelen denac
Lehen imprimaçalia heuscararen hura da
Basco oro obligatu iagoitizkz hargana.

Eta bukatzen da liburua latinez adierazitako desio eder batekin: DE-BILE PINCIPIUM MELIOR / FORTUNA SEQUATUR; eta Parlamentuko rejistroetarik ateratako (Archives de la Gironde B, 7,) frantses testu batez, De Pontac-ek sinatua Bordelen 1545eko apirilaren 30ean, non jakiten dugun *Linguae vasconum primitie* (sic) François Morpain-en moldiztegian argitara eman den. Honi buruz eta latinezko perpausaren nondik-norakoak aztertu ditu Francisco J. Oroz irakasleak 2008an, eta esaten digu nola Ovidioren hitzek izan zuten jarraitzailerik, hala nola Etxepareren liburuan edota Italiako Sava herriko udaletxearen arkitrabeen, antzina Palazzo Baronale izandakoan, eta bukatzeko Francisque Michelen hitzak datozkigu burura, alegia, Etxepare jakintsu zela, egile greko-latinoak irakurriak zituela eta zerbait bederen gelditu zitzaiola (Michel 1837).

Ondorioz

Hauxe esan genezake ziurtasun askiz, alegia, Erdi Aroa eta Errenazimenduko pentsamendu jaiduren artean dabilela Bernat Etxepare. *Doctri-*

na *Christiana*-ren aldetik Ertaroko bideari jarraikiz, baina hizkuntzarekiko solasetan erabat errenazentista mugimenduari atxikia, hots, nazioen hizkuntzak moldiztegiratzeko joerekin bat, zeren hauek beren babilio propioaren kontzientzia hartzen baitoaz, eta literatura klasikoek duten *thornuya* beren diziplina, armonia, orden eta beste kalitateei esker bereganatu egiten baitute.

Bibliografia

- Aldekoa, I. (2010) «Bernard Etxepare: Doctrina Christiana y poesia amorosa», *ASJU*, Donostia-San Sebastián, Diputación Foral de Gipuzkoa, 1-40 orr.
- Arkotxa, A. (1996) «Un texte inédit de René Lafon et Gil Reicher sur le *Linguae Vasconum Primitiae* (1545)», *LAPURDUM*, vol I, Baiona, Faculté pluridisciplinaire de Bayonne, 87-115 orr.
- Breton, R. (1536), v. *Roberti Britanni*
- Desdevises Du Désert (1889) *Don Carlos d'Aragon, Prince de Viane. Étude sur l'Espagne du nord au XV siècle*, Paris, A. Colin, 452-455 orr.
- Biarritz Lassus, J.-D. (1993) «Les maison nobles, infançonnnes autres de Sare et leurs occupantes», Jacques Antz et. Al, Sare, *Ekaina*, 179-211 orr.
- Doctrina Christiana que cualquier christiano es obligado a saber. Que se canta qyd nos por amor de Dios*. Medina del Campo. Francisco del Canto 1558.
- Dubarat, V. (Reed. 1892), *Études Historiques et Religieuses du diocèse de Bayonne*, Pau, Vignancour, 66-67 orr.
- Esarte, P. (2001) *Navarra, 1512-1530. Conquista, ocupación y sometimiento militar, civil y eclesiástico*, Iruñea, Pamiela, 262 orr.
- Etxepare, B. (1545) *LINGVAE VASCONUM PRIMITIAE per Dominum Bernardum Dechepare Rectorem Sancti Michaelis veteris*, Bordeaux, François Morpain. Ikus: gallica.bnf.fr/ark:/.../btv1b8609513p.r=Linguae+Vasconum.langEN
- Fardet, M. (2001) «Bayonne 28 août 1510 Bertrand de Lehet, évêque de Bayonne crée la paroisse d'Halsou par séparation de celle de Larressore», *Revue d'Histoire de Bayonne du Pays Basque et du Bas-Adour*, n° 156, Bayonne, 81-92 orr.
- Febvre, L. & Martin, H.-J. (1971) *L'apparition du livre*. E. Albin-Michel, Paris.
- Garibay, E. (?) (1596) *Refranes y Sentencias comunes en Bascuence, declaradas en Romance con números sobre cada palabra, para que se entiendan las dos lenguas*. Pamplona, Pedro Porralis de Amberes. Ikus: www.euskaltzaindia.net/dok/iker_jagon_tegiak/24568.pdf
- Gaullieur, E. (1884) *Histoire du collège de Guyenne*, Bordeaux, 132 orr.

- Ibarra de, J. (1951) *Biografías de Ilustres Navarros del Siglo XVI*. Pamplona, Ed. Jesús García, 96-98 orr.
- Huarte J. M. (1926) «Los primitivos del euskera Dechepare y su tiempo», *Euskalerraren alde*. Donostia, 271 zkia, 246-248 orr.
- Jimeno Jurío, J.M. (1997) *Navarra. Historia del euskera*. Txalaparta, Tafalla.
- Johannis de Boyssone antecessoris Tolosani et aliorum epistolae mutuae* (BM Toulouse, MS 834).
- Michel, F. (1857) *Le Pays Basque, sa population, sa langue, ses moeurs, sa littérature et sa musique*. Fermin Didot, Paris, 454 orr.
- Miranda García F. & Ramirez Vaquero E. (1997) *Archivo de la Real Colegiata de Roncesvalles*, Pamplona, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura.
- Orpustan, J.B. (1996) *Précis d'histoire littéraire basque 1545-1590. Cinq siècles de littérature en euskara*, Baigorri, Izpegi.
- Oroz, F. J. (2008) «Linguae Vasconum Primitiae: ¿1545? Hurgando en una resolución del Parlement de Bourdeaux y en *Debile principium melior fortuna sequatur*», *Jean Haritschelhar-i omenaldia, Iker*, 21, Bilbao, Euskaltzaindia, 431-473 orr.
- Pérez de Betolaza, J. (1596) *Doctrina Christiana en Romance y Basquence, hecha por mandato de Dn Pedro Manso, Obispo de Calahorra y de la Calçada y del Consejo del Rey nuestro Señor, para las tierras bascongadas de su obispado, reducida por el Doctor Betolaza a lenguaje más comun...* Bilbao, Pedro Col de Ybarra. Ikus: <http://www.vc.ehu.es/gordailua/doctrina.htm>.
- Reicher, G. (1957) «Le gran poète basque Bernard Dechepare: que sait-on de la vie de Bernard Dechepare?», *Gure Herria, Baiona*, 33-49 orr.
- Roberti Britanni attrebatensis Orationes quatuor*. Tolosae, apud Nicolaum Vieillardum, 1536.
- Salaberri, P. (2012) *Aingura eta sugea: originaltasuna eta dependentzia Leizarragaren idazlanetan*. Erroteta. Amorebieta.
- Sancho de Elso (1561) *Doctrina Christiana y Pasto espiritual del alma para los que tienen cargo de almas y para todos estados en castellano y vascuence*, Adrian de Anvers, Pamplona.
- Urquijo, J. (1907) «El proceso de Dechepare», *Revista Internacional de Estudios Vascos*. Vol. I, Donostia, 369-381 orr.
- Urkizu, P. (1991) *Lapurdi, Baxanabarre eta Zuberoako bertso eta kantak*, II, 1545-1900. Etor, Donostia.
- , (1999) «Bernard Lehete, euskaldun Mezenas bat Bordelen XVI mendean», *LAPURDUM*, Vol. IV: *Jean Haritschelharren omenaldia*, 107-114 orr.
- Weber, H. (1971) «Humanisme et Réforme», *Histoire littéraire de la France*. Vol. 1: *Des origines à 1600*. Paris, Les éditions sociales, 375-425 orr.

Piarres Larzabal, antzerkigile¹

PIARRES XARRITTON

Gazte gazterik hasi zen Piarres Larzabal euskaraz idazten: 15 urte zituen doi-doia, *Gure Herria*-k argitaratu zuelarik haren lehen lana, «Larrungo Betizoak» (*Gure Herria*, 1930, 83-84. orr.). Artikulu laburra bainan adierazkorra, erakusten bait digu zer mutil erne ta ohartua den haren egilea. Larrungo mendiaren inguruan ez delarik euskal idazle eskasik izan —oroit Axular, Etxeberri, Hiribarren, Elizanburu, Zerbitzari eta beste guziez— ez dirudi, 15 urteko mutil gazte hori agertu arte, «behi basa arraro» horiek bazirenik ere, bihi bat konturatu denik. Bainan hori dugu hain zuzen, idazle gai egiazkoaren marka: ohartua izaitea. Eta goizik ohartua baitzen inguruko bere izadiari eta bere gizarteari gure azkaindar gaztea, lehen idazlanaren ondotik, eta hari beretik, eman beharrak zizkigun beste hameka, oro zein umoretsuago eta biziago, nahiz historiazalearen sailari lotzen zaion batzutan («Sorginak Lapurdin», *Gure Herria*, 1936-37, 398-407, 114-126. orr.) etnografoarenari («Eskualduna miriku», *Gure Herria*, 1934, 404-413. orr.) eta berdin ipuilariaren ildoari («Allande eta hiru astronomuak», *Gure Herria*, 1938, 209-215. orr., Euskalzaleen Biltzarraren lehen saria). Guziak bil balite, bagenuke liburu gotor baten gaia, ez bait lioke beste edozein idazlearenari zorrik².

[1] Antzerti 69 zkia. 1984 iraila.

[2] Hona idazlan horien zerrenda: «Larrungo betizoak», 1930, 83-84; «Eskualduna miriku», 1934, 404-413; «Sorginak Lapurdin», 1936, 398-407, 1937, 114-126; «Allande ta hiru astronomuak», 1938, 209-215; «Huntzaren faltaz», 1955, 156-160; «Xirrita perstularia», 1958, 65-75; «Larrun ene mendia», 1958, 257-268; «Aldaira», 1959, 81-96; «Paris-en izan gira», 1959, 306-312; «Pierre Loti eta gu», 1960, 225-241; «Urdea hil dugu», 1964, 86-94; «Euskal errankizun batzu», 1973, 65-76; «Eskuina eta ezkerra», 1974, 365-370; «Eskualduna eta aroa», 1975, 54-61; «Eskualduna harri-gizon», 1975, 77-82; «Eskualduna eta landarea», 1975, 169-172; «Eskualduna eta koloreak», 1975, 401-405.

Beste sail bati lotu behar zitzaion geroxago, hots apezuko zenean, Piarres Larzabal, hau da predikuari edo sermoiari. Prediku horietarik zenbait argitaratu dira, bai *Gure Herria*-n, bai «Nere Mendixkatik» izeneko liburuan³. Dezagun erran berehala, ez prediku horiek, ez argitaratu gabe gelditu diren Zokoako apezaren predikuak, ez direla egundaino izan, ez funtsez, ez moldez, prediku klasikoak edo berak erran lezaken bezala (Ikus «Senperen gertatua» edo «Urriki Latza») Hazparneko misionesten predikuak iduriak: Ez da horien teologia, «jesuisten kondu» eman ohi den, ez eta bai-en arteko oreka lerrakor hartan jostatzen, bainan «zuen baia, bai izan bedi; ta zuen eza, ez» dion Ebangeliotik ari da. Eta bere erakaspena zerutik lurrerat ekartzen duelarik, ez da perpaus luze ta bihurri batzuen bitartez, lehengo edo nonbaiteko eremuetan gaindi ibiltzen. Nahiz badakien ontsa horrelako hitzaldien eskarnioa egiten (Ikus «Etxahun», «Jaun errotaren igandeko predikua»). Berak ordea egun guzietako bizian hartzen ditu bere adibideak eta erakaspenak emaiten ditu perpaus bakun eta laburrenetan, arotza itze sartzen ari den bezala, jo eta jo!

Hazparneko eliza nagusian horrela mintzo zelarik «bikario ttipia» emaztek burua apaltzen zuten beren mantalapean, gizonek aldiz beren selauruetan burua ongi finkaturik bi ukabiloen gainean, Xinatarren irkaitz maltzurra ezpain begiak luzatuz itxuratzen. Biharamunean bazuela aipamen bezperako predikuak lantegietako «elhe kofoinetan»!⁴ Ez zuen ordea aipu horrek hanbat kezkatzen gure apeza. Ez bederen gibelatzen. Izaitekotz bere hartan gogortzen ta aintzina eremaiten, hainbes-tetaraino non prediku ots zenbait hautemaiten bait ditugu batzutan bai «Herria» bai «Enbata» kazetek argitaratu artikuluetan⁵ eta berdin gure antzerkigilearen pasartetan.

«Antzerkigile» zaigu bilakatu alabaina, oroz gainetik, Piarres Larzabal azkaindar idazlea.

-
- [3] Hona prediku horien zerrenda: «Pertsulariei», 1958, 91-94; «Arbotin, Euskalzaleak», 1960, 275-280; «Nere Mendixkatik: ETA-ko gudariez apez bat mintzo», Dizkola argitaldaria, 1978.
- [4] Hazparne-ko bikarioak berak zion, herriko lantegiak «elhe kofoinak» zirela, «erle kofoinak» iduriak.
- [5] «Enbata»-ko artikulua gehienak editoriak moduan agertzen ziren. «Herria»-koek aldiz, askok bederen, «Goratik» izenordea zerakarten. Hauetarik baten gatik ziren auzitegiatar deituak izan bai artikulua egilea, bai kazetaren buruzagia, Piarres Lafitte kalonjea, Argeliako gerla denboran.

Hogoi urterik ez zuen, bere lehen antzerki lana argitaratu zuelarik *Gure Herria*-n, 1934an, «Irri eta Nigar» izenekoa (*Gure Herria*, 1934, 483-487. orr.). Apez gai zen oraino, «Merkatutik» bere lanarentzat lehen saria eman ziolarik Euskalzaileen Biltzarrak (*Gure Herria*, 1937, 290-302. orr.).

Lehen bi lan horiek ez dute funts handirik, baina erakusten digute horien egileak bazuela, alde batetik demendren frantseskeria kutsurik gabeko euskara aberats eta zapoetsua, eta bestetik presuna edo ekintza ezberdinen ikusteko eta marraztatzeko dohaina, hots «komedia» eder batzuen —orduan erraiten zen bezala— ontzeko beharrena.

Handik laster hain zuzen, Larzabal apez gaztea Justin Mirande apez xaharraren laguntzaile igorri zutela Hazparnerat, badakigu. Eta ordu-rarte bere irakasle Piarres Lafitte-n aholkuez baliatu bazen bere lehen idazlanetarako, oraikoa bere erretoraren etsenpluari eta kontseiluei jarraitzea askiko du Hazparneko gaztek aspaldian urtero aurkezten dituzten «komedia» berrien muntatzeko.

«Komedia» horiek maiz badutela halako, laxoan eta presaka egin, orraztatu gabe aire bat, aitor dezagun. Bizkitartean, diren bezala ainitz gustatzen zaizkie bai arizalei, bai ikuslei. Oihala altxatzen den unetik ohartzeko zara alabainan, zer den antzerkia erakusten digu egileak: adibidez, Okilomendi Jaun Mera agertzen zaigularik, eri pototsa baso bat uretan trenpan, eta bere emazteari deika ari; edo Etxahun, bere buruarrekin bakarrik artzeko, ungidearen aintzinean, lurlean jarririk, mailua eskuan, sega mehatzeari lotzen zaigularik.

«Etxahun» antzerki horrek, agertu orduko, izan zuen arrakastak, hain zuzen, erakutsi zuen, Hazparneko bikarioa joan zitekeela aintzineko «komedia» irri-egiteko arin eta goxo haiek baino urrun eta sakonago: kontzientzia arazo pisuenak taula gainera eremaiteraino. Horra zergatik 1953. urteak Etxahun-en argitaratze urteak bihurtu gune bat markatzen duen gure euskal teatroaren historian. Handik bi urtetara, euskarazko teatroaz, euskaldun ikasle Larzabalek berak eman mintzaldia argitaratuko duelarik *Gure Herria*-k, ikusiko dugu Zokoako erretor berriak badituela jadanik hogoi-ta-sei antzerki lan ontuak, «obra larrienak» bakarrik aipatuz (*Gure Herria*, 1955, 375. orr.).

Zerrenda luze horretan aurkitzen ditugun hogoi-ta-sei izenei eratikitzen badizkiegu, ondotik bildu ditugun hogoi-ta-bi tituluak, berrogoi-ta-zortzi-ko kopururik helden gara, ez bait da guti⁶.

Berrogoi-ta-zortzi obra horietan, zenbait badira —hameka, orain arte— argitaratuak, «*Gure Herria*» aldizkarian, «*Egan*» aldizkarian, «*Auspoo*» argitaldarian eta «*Goiztiri*» argitaldarian: badira beste asko «*Egan*»-ek eta «*Antzerti*» honek argitaratu beharrak dituztenak; bainan zorigaitzez beste zenbait ez dira sekulan agertuko eta, nik uste, sekulakotz galduak ditugu, zeren —hau ere erran behar da— «autore urgulu» izpirik gabeko gizona dugu Larzabal eta bere lana egin ondoan nornahiren eskuetan uzten zuen, berak kopiarik begiratu gabe. Hala nola Donostia-ko sariketa batetara bidali zuen «Urtxilotar horiek» eta Hazparneko «kabalkada» batentzat idatzi zuen «Lehen-eta-Orai», galdutzat eman daitezken.

Dena den, eskutan ditugun Larzabal-en antzerkiak eta ikusgarriak sailkatu nahiko direlarik, honelaxe egiten ahalko dira:

1.- Komedia edo ikusgarri irri-egiteko eta jostatzekoak, adibidez, «*Merkatutik*», «*Okilomendi Jaun Mera*», «*Xirrixti-Mirrixti*», «*Portu-xoko*», «*Herriko bozak*» edo «*Lau donadoak*» eta «*Amerikanoaren ilobak*».

2.- Tragedia edo antzerki hunkigarri eta gogoetagarriak, hauen gaia izan dadiela kontzientzia arazoa: «*Etxahun*», «*Sarako lorea*», «*Urriki latza*» —gizarte problema: «*Bordaxuri*», «*Hiru ziren*», «*Paper mende*» —edo abertzaletasuna: «*Mugari tiro*», «*Matalas*», «*Orreaga*».

[6] Hona 1955 arteko lanen zerrenda —gaur arte inprimituak azpimarraturik—: «*Irri eta Nigar*», 1934, G.H. — «*Bazkari hauta*» — «*Kontabandixtak*» — «*Merkatutik*», 1937, G.H. — «*Lau donadoak*» — «*Amerikanoaren ilobak*» — «*Jaun Kaputxin*» — «*Eiherazainaren astoa*» — «*Onddoketariak*» — «*Manez ohoretan*» — «*Okilomendi Jaun Mera*», 1955, G. H. — «*Gerla urte*» — «*Ferrando*» — «*Xirrixti-Mirrixti*» — «*Dendarietan*» — «*Itaitzurak familian*» — «*Nork hil du Oihanalde?*» — «*Etxahun*», 1953, G.H. — «*Bordaxuri*», 1962, Auspoa — «*Basabeltz*» — «*Hiru ziren*», 1962, Auspoa — «*Portu-xoko*» — «*Hila espos*», 1965, Auspoa.

Hona ere geroztik ontu lanen zerrenda: «*Mutil berri*», 1960, G.H. — «*Herriko bozak*», 1962, Auspoa — «*Urriki Latza, edo Senperen gertatua*», 1964, Auspoa — «*Orreaga, pastoral*», 1964, Goiztiri — «*Urtxilo-tar horiek*», Donostia-ko Agora sariketan irabazle — «*Basabeltz*» — «*Berterretxe*» — «*Mugari tiro*» — «*Paper mende*» — «*Sara-ko lorea*» — «*Bihotz bero*» — «*Tuta jotze*» — «*Kontrabandixtaren alaba*» — «*Jaueregiko alaba*» — «*Lartaun*», Oiarzun-en emana, 1972 — «*Lana eri*» — «*Infernuko dirua*» — «*Ihaute-riak*» — «*Sueda-ko neskaxta*» — «*Otsoak artaldean*» — «*Oilateian*» — eta «*Matalas*».

Obra horiek, orohar, aski forma klasikoa dute, hots frantses literatura klasikoaren bidetik doaz: gertaldi bakar bat —laburrenak— edo hiruzpalau gertalditan zatituak agertzen dira. Bere jitez ordea, edo zinemaren eraginaz —zinemaren eragina nabari bait dugu, gure iduriko teatro honetan— Larzabal-ek laket du irria ta nigarra, frantses klasikoeek baino gehiago, elgarri hurbildik jarraikaraztea: Ikus «Etxahun»-en azken gertaldian, Erretoraren ta Martxelin-en elkarrizketa. Bestalde behin edo beste gure idazleari gogoratu balin bazaio Xiberoko pastoralen bidetik abiatzea: ikus «Orreaga, pastoral» edo bere antzez-taula plaza gainean jartzea: ikus «Lehen eta Orai, kabalkada», aitortu behar da, ez dela saio horietan biziki urrun joan. Larzabal-en teatroa beraz, barneko teatroa dugu.

Obra orok bezala badauzka, han edo hemen, bere itzalak: sermoi kutsua nabari zaiola ahopaldi batzutan ja erran dugu. Ekintzak berak badu ere ezin bururatu airea, azken gertaldietan, eta lehen gertaldiak dira maiz hoberenak. Gramatikarik aipatzea zilegi bazaigu teatro lan batetan, erranen dugu azkenekotz aditz forma eta perpaus eredu zenbait badabiltzala jauzi ta punpeka, autorea bezala, Larrun eta Urtsu mendien artean, Azkainetik Hazparnera eta Hazparnetik Azkainera, berrikuste eta nonbait finkatze baten eskasez.

Horiek oro hola bizkitartean, ez dut uste baden gure literaturan beste idazle ainitzik bere herritarren sentimendu, kezka ta gogoetak, hots herriaren bizi guzia hain barnatik sumatu duenik eta bere bereak dituen solasen bitartez taulen gainean, bizi bizia, argitaratu.

Horra zertako Euskal Herriak zor dion Piarres Larzabal-i bere antzerki lan osoa, ahalaz, argitaratzea.

Hona behin «Antzerti»ri esker «Matalas»⁷.

[7] [6] «Matalas» antzerkia lehen aldikotz eman zelarik, 1968an, Baiona-ko Teatro Nagusian, Telesforo Monzon eta Roger Idiart ziren arduratu apailu guziez. Aritzaleak berriz hauek ziren: *Matalas*, Xanpun, pertsulari Urrunarra; *Goienetxe*, Daniel Landart, antzerkilari Dohoztiritarra; *Olhaibi*, J. Iratzoki Urrunarra; *Arkaitza*, D. Esponde, pertsulari Jatsuarra; *Hegobürü*, Pettan Elizalde Irisartarra; *Irigarai*, D. Saint-Jean Ainhoarra; *Etxamendi*, J. B. Larretche Urrunarra; *Burusoil*, Ramuntxo Mugica Ziburutarra; *Apezpiku*, Angel Arregi, D. Lohizundarra; *Zaindari*, Jean Fourcade Hazpandarra; *Benat*, Gilbert Sallaberry Mugertarra; *Ponpida*, *Diana*, Kristiana Etxaluz Domintxindarra; *Gaxuxa*, M. J. Zedarrri Bidarraitarra; *Pantxa*, Martxelina Arbelbide Heletarra; *Madalen*, Angela Etcheverry Lekuindarra; *Calvo*, Ugutz Robles Arangiz Beskoiztarra; *Gobernadorre*, Michel Brust Arrosatarra.

Piarres Larzabalekin solasean

ROSA DIEZ

Ondorengo hona dakargun elkarrizketa 1982. urtez uztailearen 31an Loiolako Inazio Saindua, Gipuzkoa eta Bizkaiko zaindariaren egunean Rosa Diezek egina duzue. Tamalez eritasunak harturik baitauka, ez-tugu ahal izan beste berriago bat egiterik. Bego, bada, oraingo hau dagoen bezalaxe bere lekukotasunean.

ROSA: Noiz eta non sortua zara, Piarres?

PIARRES: Maiatzaren 7an, 1915. urtean, Azkainen.

R: Zer giro mota zen Azkainen zure haurtzaroan?

P: Nere etxea laborari, nekazari etxe bat zen, eta noski, garai hartako beste edozein herrixkan bezalaxe bizi ginen, Azkaingo baserrietan.

R: Zu zeuk antzerkilari gisa zerbait egin al duzu?

P: Txikitan. Eskolan. Baina gehiago Parisen, zeren eta Parisen soldaduen antzerkilari taldean nintzen, eta uste dut askok sentitzen zutela banuela farreginarazteko dohai hori. Eta asko lan egin dut teatro jai hoietan frantsesen soldado nintzelarik. Eta hortan ere gustua hartu nuen eta ikusi nuen gauzak nola apailatu behar ziren eta etorri nintzenean Seminariora izendatu ninduten antzerki zuzendari bezala. Seminarioko apezgai guziei ematen zitzaien urtean behin edo bitan komeriaren bat. Soldadutzari esker eta Seminario Handiari esker, sartu nintzen antzerki munduan.

R: Zu hasi aurretik zer antzerki mota egiten zen Ifarraldean?

P: Garai hartan ez zen antzerki izena ezagutzen ere gure eskualdean. Antzerkia izenez antzarakia ulertzen zuten, pixkat orlo gizen bat bezala izango zela. Hemen, beti esaten zen komeria. Ez zen bertze-

rik ezagutzen gure tartean. Antzerkia ikustera joaten zen komeriak ikustera joatea, eta hortako bazekien orok irri egiteko gauza bat izango zela, eta denak ziren irri egiteko antzerkiak. Frantsesetik euskararat ematen hasi zen Hazparneko Mirande izena zuen apaiz zaharra, baina nola gutti zekien euskaraz ematen zizkion euskaratzeko hango idazlari Digort bati.

Orduan ez zitekeen eman oraingo moduan, ezpaitzen elektririk. Egun argiz soilik, nahi ta nahiez arratsaldetan eta hola, elektrika, telefona etabar gure eskualdean zuenean baino beranduago etorri baita. Lehen antzerkia emana izan da 1921.ean Senperen. Hango apaiz Barbierrek eginikoa, eta bertako nes-katxek emana. Ez arras gazteek, pixkat adinduak ere bai. Ni antzerkiak egiten hasi artio ez zen aizu nahastia harrak eta emeak. Edo harrak bakarrik edo emeak bakarrik. Gero nola mutilek atzetik joaten zitzaaien gertatu behar ez zutenak gertatzen ziren, eta esaten zen atea zerratzen zitzaieia batera oiloei, zakurrei eta neskatxei, hauei ezpaitzitzaaien aizu gauze ateratzea.

36.go gerla aurrean zuen eskualdean asko eta asko hedatua zen antzerkia, eta hemen, beraz, berant hasi zen. Etzen antzokirik ia inon, salbu toki handitan. Baionan lehena, gero Hazparnen, eta gero herri txikitari hasi ziren zinemak montatzen eta hauek egiten zituzten teatro toki.

Ni hasi nintzen egiten antzerkiak nahastekotz harrak eta emeak. Lehena eskandala izugarria izan zen eta obispoa abisatu zuten zer egin zen, eta orduan atrebentzia bainuen esan nion nik ez nuela denborarik zozokerietan ibiltzeko eta gauzak ziren bezala eta toki guztietan bezala nahi nituela euskaraz ere egin, eta pakea ukan nuen, baina luzaz apaiz asko kontra izan nituen.

- R: Nolakoa zen zure lehen antzerkia.
- P: Lehena ederrenetarikoa izan zen. Azkaingo turuta joegileak zirenak nahi zutela irri egin eta apaizari baimena eskatu zioten. Honek baietz ba, eta hasi aurretik orduko izpiritua baitzen jantsenista hertsia, apaizak zutiturik hasi aurretik erran zuen: Adi ezazue, etortzen baitira ideia eta gogoeta txar, errezatuko diogu Jainkoari gogoeta txarrik zuen baitan antzerkiak sor ez dezan. Aitagurea... Antzoki hartan eskuinetik eman ziren gizonak eta ezkerretik emakumeak. Lehen lehenik ziren bertsolariak. Parre egin genuen, eta

gero orai gurea duk, eta egin behar dugu irrieginarazi, eta joan ziren antzerki tablaren gainerat, eta esan zuten emango zutela beren moduko dantza bat eta hasi ziren, baina dantza denboran jendea hasi zen karkaxka, farrez, irriz, denek ze demonio, ze gertatzen da, eta orduan ohartu ginen mutil hoik beren galtza azpitik aterata aurrera erakusten zituztela bakoitzak pipergorri bana. Parra asko egin genuen, baina erotu zen erretor jauna zena eta esan zuen halakorik ezta hemen behar eta oihuka hasi zen...

- R: Zure antzerkiek jende xehearengan arrakasta handia ukan dute. Zer zioten hortaz agintariek?
- P: Beti aukeratu dut istorio baten bat, zeren gure Historia guti ezagutua zen euskaldun jendetan. Eskolan ez zuten deusik erakusten, eta jendeak guti zekiten, eta hortaz pentsatu nuen antzerkiaren bidez irakaskuntza asko eman nezakela eta hortarako idatzi ditut. Gure historia badela, noiz eta non gertatuak esplikatzeko. Hori batetik. Bestetik Follies Bergeres eta Pariseko Kasinoan ere izana naiz. Beti maite izan baitut irri egitea. Hori da ene ahulezia. Baina gehien irri egin dudana ezta izan Pariseko Teatro Handietan, Euskal Herriko teatro txikietan baizik. Nolanahizka eta hasteko ezberdintasun handia dago nere antzerkietan idazteko modutan ere.
- R: Pastoralak ere idatzi dituzu, ezta?
- P: Pastoral zenbait idatzi ditut, eta uste dut denak kasik emanak izan direla. Oiartzungo Eugeniok ematen zituen bertzaldean. Memento hartan debekatua zen nere antzerkia, nere izena eskomikaua baitzen Franco-ren garaian. Ez dira arras-arras pastoralak. Baina oraiko moduz apailatuz. Pastoralen moduko antzerkiak dira, baina ez pastoralak. Azkainen eman nuen Orreaga. Batailak beste modura, eta zuzendari orduan Rogert Idiart, azkaindar apaiza zen eta orain ere badabil pastoralak zuzentzen eta idazten.
- R: Zergatik idazten duzu?
- P: Soldadugoa bi urtez egin nuen Parisen. Han bazen teatrolari talde bat eta frantsesez ematen zuten. Ikasi nuen asko gauza han, eta pentsatu nuen egin zitezkeela euskaraz ere, eta gure izpirituarekin, eta nere lehen antzerkia egin nuen 19 urtekin antzerki labur bat zen. Zeren eta pentsatu nuen zergatik behar zuen euskarak izan hizkuntza pobre eta arlote bat, Detxeparek dioen bezala, euskara jalgi adi kanpora, eta nik pentsatu nuen berdin jalgi behar zuela

kanpora euskarak, eta hortako behar zirela egin... eta hola hasi nintzen euskaraz idazten, eta nola ere ez zen zuzendaririk nihaurek ikasi bainuen zer bait ere Parisen zuzendaritzaz egiten nuen Hazparnen luzazeta Urruinen ere eta beste asko lekutan ere izan naiz antzerkiak prestatzen. Ez zen batere erraza lana, antzerkilariek ez-paitzekiten zer zen antzerkia, eta honengatik bat bederazka erakutsi behar nien beren papera, errepikarazten nere boza eta seinaleak...

R: Zenbat antzerki idatzi dituzu?

P: Uste dut ehun ta hogoi bat obra, handi eta ttiki, luze eta labur idatzi izan ditudala. Obra batzu badira asko laburrak, zeren eta garai batez antzerkiak egiten ziren ez bakarrik antzoki batetan, baizik nonahi, eta horrela anitz antzerki idatzi dut haurrentzat, eta hek dira nahi eta nahi ez laburrak. Askotan egun erdi bat aski nuen antzerki bat idazteko, laburra baldin bazen, eta ez nituen hain ongi behar den bezala egiten antzerkiak.

R: Dударик gabe, Euskadi osoan, antzerki mailan zu izan zara idazle emankorrena. Beste idazleekin zer harreman ukan duzu?

P: Emankorrena? Sobera ezta?

Bertzaldeko antzerkilariak ere ezagutu ditut eta epai mahaiko izan naiz ere. Iñaki Beobiderekkin eta... Askotan izan naiz bertzaldean antzerki ikusten. Irri egin dut bereziki Antzoki Zaharrea. Eman zuten behin Etxahun, ene antzerkia, Etxebeste jauna zelarik antzerki zuzendaria.

R: Uste dut, antzerki idazle bat besteak baino askoz ere hobeki ezagutu duzula, eta hori hain xuxen, Telesforo Monzon izan da. Nolako gizona zen, nolako idazlea?

P: Telesforo bere idatzietan kontuegia zen. Nahi zituen gauzak xuxen idatzi. Askotan etortzen zen neregana esanez, zuk hori nola errango zenuke? Nik esaten nion nere gisan nola errango nuen, eta gero askotan bere idatzietan kontu edukitzen zuen nik esanaz. Harrigarri bada euskara berant ikasia zuen, zeren eta euskara ikasi zuen hogei ta zenbait urtetan baserritara joanez, han euskara mintzatzuz eta horrela, eta euskara ez zuen nik bezala etxean txikitan mintzatzuz ikasia, eta hortako nekezi pixkat bazuen euskara garbi garbian egiteko, baina eginahalak egiten zituen gauzak garbiki esateko. Horra nola ikusten dudan Monzonen gorabehera idazteko gauzetan.

- R: Aspaldi honetan eztuzu idatzi zoritxarrez...
- P: Lehenik isildu naiz gaisoturik, operazioeak izan ditudalako, baina azken urte honetan bizitz berri batek bezala hartu nau eta hiru antzerki idatzi ditut, eta egun batez behar bada antzerki horiek ere azalduko dira. Ni hil eta asko liburu agertuko direnak ari naiz preparamatzen. Bederen lau-bortz liburu azalduko dira agian ni hiltzean.
- R: Nola ikusten duzu geroa?
- P: Oiloak arraultza erruten duen bezala erran dezakedana konfiantza osoa daukadala Euskal Herrian, eta gaur egungo gazteetan eta horiek egingo duten lanetan, eta gogotik, pozez agian gero eder bat egingo duzuela, ikusiz interesatzen zaretela ni bezalako aiton zahar baten gertakariez eta hori baino seinale hoberik ezta.

MATALAS

Piarres Larzabalen hiru ekitaldiko antzerkia

ARITZALEAK:

MATALAS:	50 urte, handi, sekail, botza apal.
GOIHENETXE:	30 urte, handi, bipil.
OLHAIBI:	30 urte, handi, sekail, zintzo.
ARKAITZA:	30 urte, edozoin, gogor.
HEGOBÜRÜ:	40 urte, aurpegi gaizto, maltzur.
IRIGARAI:	50 urte, edozoin, kakola.
BURUSOIL:	60 urte, edozoin.
APEZPIKU:	50 urte, eder.
ZAINDARI:	50 urte, larri.
BENAT:	12 urte, jostakin.
PONPIDA:	30 urte, eder.
GAXUXA:	60 urte, edozoin.
PANTXA:	25 urte, moko fin.
MADALEN:	20 urte, edozoin.
CALVO:	50 urte, eder.
GOBERNADORE:	50 urte, edozoin, «apostolu».

LEHEN EKITALDIA

TAULA GAINA:

Biltzar toki bat, saihe sak eta gibela edozoin oihal ilunez. Erdi-erdian Luis XIV. erregeren potreta. Mahain bat. Jarleku batzu.

(Bi neskato, Pantxa eta Madalen, ari dira biltzar tokiaren garbitzen)

PANTXA: Ikusi dinat erregek igorri jauna. Atzo jin dun Mauleko jau-regirat, lau zalditako (*moko fin*) karrosa batean.

MADALEN: Nola din izena?

PANTXA: Calvo omen din izena. Bigarren karrosa tapatu bat bazinan, berearen gibeletik, lau zaldi zurik tiratua. Lau andere pollit zitunan haren barnean.

MADALEN: Calvoren emaztea hain segur, bere zerbitzariekin.

PANTXA: Ez omen, bainan Calvoren bihotzeko izar berezia: Ponpida din izena.

MADALEN: Jes! Zer din Calvo horrek bere emaztea Parisen uzten eta ordaina hartzen gure Xuberoan gaindi ibiltzeko?

PANTXA: Bai neska, hola ditun jende handi horietarik gehienak: Espos-lagun bat ez dine aski, bi bederen behar ditizten.

MADALEN: Eta ez dun hori bekatu?

PANTXA: Bai guretzat bekatu dun, bainan guretzat bekatu dena ez omen dun hala jende handi horientzat.

MADALEN: Jes! Zer dute jende handi horiek? Beren diruari esker Elizako buruzagienganik bi emazten ukaiteko baimena erosten, ala?

PANTXA: Ez, ez dine haien baimena erosten, bainan haien ixiltasuna. Hi edo ni abiatzen bagina bi gizonen ondotik, ha zer eskandala! Berehala hor gintizken herriko eta elizako buruzagiak beren eskumiko eta jandarmekin.

MADALEN: Bai, hori segur.

- PANTXA:** Ta aldiz, Calvo jaunak, *(botza ozenduz)* «Pariseko Errege Handiak» igorria delakotz, ondotik ukanen ditin hemengo xapeldun guziak, ez bera gaitzesteko, bainan agurtzeko.
- MADALEN:** Hor zinan segur gure nagusia ere.
- PANTXA:** Ez din erran beharrik: Gure nagusia dun hemengo gobernadorea eta beraz leku hontako erregeren lehen mutila.
- MADALEN:** Eta gure jaun apezpikua?
- PANTXA:** Hura ere hor zunan bere inguru guziarekin.
- MADALEN:** Gure apezpikuak ere agurtu ote din delako andere Ponpida?
- PANTXA:** Ez... ez bederen denen aintzinean, gero egin badu ere. Ponpidak bere andere lagunekin ez din parterik hartu agurketa hontan: Haren karrosa, atean gelditu gabe, jauregi barnera sartu dun.
- MADALEN:** Bazena jende hainitz bildurik jauregiaren aintzinean?
- PANTXA:** Bai betikoak: Soldado multzo bat; eskoletako haurrak erregeren bandera tipi batzu eskutan. Errientek erakatsia ziotenan «Vive le Roi!» oihu egiten, beren bandera tipiak higituz. Eta gero eskuzarta jotzale usaiako xakur manatu guziak. *(Urrats batzuen hotsa entzuten da)*
- MADALEN:** Kasu! Nagusia hor dinagu heldu.
- PANTXA:** Bai eta segur nahiko din Calvo ongi tratatu «galonen irabazteko»: Xuberoko gobernadore izaita ez zaion aski; Bordaleko bederen edo Pariseko nahi liken izan eta harek ohore biltzeko, guk beharko pekatu.
- GOBERNADORE:** («Apostolu», sartzen da) Ari zirezte? Bon! Bai nahi nuke apur baten buruan hemen ukanen dugun bilkura iragan dadin ongi baino hobeki. Honarat jinen baita erregeren ordaina ezarriko duzue harentzat, hor erdian kadira bat eta gero inguruan, hemen, emanen dituzue zazpi alki, Xuberoko zazpi kontseilarientzat. Nerea aldiz Calvorenaren ezkerretarik.
- PANTXA:** Mahainaren gainean, jauna, estalgirik ezarri behar ote dugu?

- GOBERNA.:** Bai, bai eta erregeren bandera hau ere ezarriko duzue hor xutik. Bilkura denboran egonen zirezte ixil-ixilik, saihetseko salan. Apailatuko dituzue usaiako edari eta jatekoak bilkura bururatzean eskaintzeko.
- PANTXA:** Dei eginen daukuzu, jauna, noiz sar.
- GOBERNA.:** Bai eta... ahanztera nindoan: Biltzarreko jaunak lagunduko dituzue atetik barne hontara.
- PANTXA:** Ontsa da, jauna.
- GOBERNA.:** Ta... egonen zirezte barrandan, noiz etorriko den Calvo jauna, erregeren ordaina: Hari nihaurek idekiko diot atea. Ikusiko duzuenean heldu dela, aski nauzue berehala deitzea.
- PANTXA:** Ta orduan guk gorde behar dugu?
- GOBERNA.:** Ez. So egizue: Emanen zirezte sar-atearen bi alderdietan. Ean! Jar zaite zu hemen, eta zu hortxe. Calvo sartzean eginen diozue agurtze handia, (*berak erakutsiz*) hola zaia hartuz esku muturraz. Gero agurtuz erranen duzue: «Basquaise humble servante de sa Majesté!» Ean nola egiten duzuen! (*Pantxa eta Madalenek manatua egiten dute*) Hola bai! Arras ontsa da. Fagore handi bat baita maila hortako jaun bat gure artera etortzea, esperantza dut grazia hoberena ukanen duela zuen aldetik. Erregek jakin dezan zer jende gisakoak diren xuberotarrak.
- PANTXA:** Eginahalak eginen ditugu, jauna, gure zerbitzua ongi betetzeko.
- GOBERNA.:** Bai badakit nor zirezten eta holako jaun handi baten zerbitzatzeko ohoreak zuen baitan utziko duen ondorioa ez dela izanen akidura bainan zoriona. Beraz hemengo lan ondarrak bururazkitzue. Ni banoa kontseilari jaunen goaitatzerat. (*Badoa. Pantxa irriz hasten da*)
- MADALEN:** Zer dun, neska, hola irriz aritzeko?
- PANTXA:** Gure nagusi xoro horrek uste din tripa atseginez betetzen daukula, burua beheiti eta gibelaldea goiti gu ezarriz, bere jaun handiaren agurtzeko.
- MADALEN:** Bai ziminokeriek ere behar dine bizi.

- PANTXA:** Eta horien ohiduran, badakin agurtze ohoragarriena nola egiten den?
- MADALEN:** Nola?
- PANTXA:** Holaxet: Hire burua ezarriz agurtzen duenaren gibelaldearen heinean.
- MADALEN:** Zergatik hori?
- PANTXA:** Horrela erran nahi din: Zure gibel milikari naiz!
- MADALEN:** Hauxe ofizioa!
- PANTXA:** Bai, handien arteko ofizioa dun hori. Ez dine besterik erakasten tipieri. Hori deitzen dine «ohore emaita».
- MADALEN:** Balaki gure nagusiak buru makurtuen berri, urtuz hilen luken.
- PANTXA:** Bazakin, bazakin... bere burua ezagutzen baitu. Zergatik uste dun gure nagusia egoiten dela goiz guziez, jeiki-ta, apur bat leihotik so?
- MADALEN:** Aroaren hartzeko araz?
- PANTXA:** Aroaren hartzeko bai! Bainan ez zeruko aroa bakarrik, politikarena ere bai. Hola dun gobernadorearen ofizioa: Erne behar dine egon, gobernuaren haizeak norat joko duen aski goiz ohartzeko eta, aintzineko nagusiak salduz, berri-ri jarraikitzeko.
- MADALEN:** Ta beraz gu zer gaitun gobernadorentzat?
- PANTXA:** Gu? Zer nahi dun izan gaiten? Horien eskutako karta tipienak, zernahitan baliatzeko: Gaur Calvoren ohoratzeko eta bihar haren xixtukatzeko.
- MADALEN:** Xo! Xo! Heldu zauzkinagu gizonak.
- GOBERNA.:** (*Agertzean*) Zoazte hemendik, zuek zerbitzariak!... Zatozte aintzina, jaun kontseilariak!... (*Sartzen dira zazpi kontseilariak. Gobernadoreak erakusten diozkate beren jarlekuak*) Zu hemen Goihenetxe jauna; zu hor Arkaitza jauna; zu hemen Irigarai jauna; zu hor Hegobürü jauna; zu hemen Etxamendi jauna; zu hor Olhaibi jauna eta zu hemen Burusoil jauna. (*Gobernadora ospetsu mintzo zaiote*) Jaun kontseilariak, zuek zirezte Xubero hontako buruzagiak, probintzia honen gidatzeko herriko gizonak hautatuak, Pariseko gure errege

Luis XIV-garren menpean. (*Burua apalduz erregeren itxurari buruz*) Ospe gure erregeri eta Jainkoak luzaz gure artean begira dezala! (*Lauek berdin burua apaltzen dute*) Badakizue jaunak, zer den gure egungo bilkuraren gaia: Beraz errege jaunak nahi du gure erresuma maitea Frantzia izan dadien munduan, gora, zabal eta ospetsu, hots iguzkia bezala lur guziaren argitzale eta berotzale.

Bainan badakizue ere ez daitekela deus handirik obra dirurik gabe. Zor zaion maila Frantziari begiratzeko, errege jaunak nahi du frantses ume guziek parte har dezaten erresumako gastuetan. Gaurko egunean gastu horiek biziki pisuak baitira, horien ordaintzeko errege jaunak nahi lituzke Xuberoko herri-lur batzu saldu. Agertu da jadanik lur horien eroslea, orok ezagutzen duzuen musde Arnaud de Peyrer, biarnesa. Nahi luke ere errege jaunak, zuek, jaun kontseilariak bere xedetan sustenga dezazuen, herri-lurren salmenta hori onartuz eta populuari onarteraziz. Horra jaunak, zeri buruz zaituztedan hemen bildu eta zertako gure arterat etorri den Calvo, errege jaunaren ministroa. (*Oro ixilik dagozi apur bat*) Zuk zer diozu Irigarai jauna?

IRIGARAI: (*Milikari*) Nere biziko legea, jaun gobernadorea, beti izan da errege jaunari obeditzea. Jainkoaren graziaz dugun kargudunaren nahikundea da neretzat Jainkoaren berarena. Gure erregek hola nahi duenaz geroz, hola izan bedi.

GOIHENETXE: Nik ez dut onartzen errege jaunaren xede hori. Galdatzen dut ihardets diezogun erregeri errespeturekin bainan fermuki, Xuberoko herri ontasunak gureak direla eta ez erregerenak. Beraz horiek saldu behar balin badira, guk ditza-kegu bakarrik sal eta ez beste nehork.

GOBERNA.: Ohartarazten dautzut jauna, herriari beren sortzea, izaitea ala suntsitzea heldu zaiotela Pariseko gobernuarenganik. Beraz Pariseko gobernuak da zuen herri ontasunen jabea. Herriek dute bakarrik ontasun horien gozamina, ez jabetasuna.

ARKAITZA: (*Gogor*) Gobernadore jauna, ni mintzatuko naiz, beti bezala, ahoan bilorik gabe. Guk ere badakigu Pariseko berriak: Badakigu gure erregea eta gure gobernuak gastu gorrian

bizi direla, palazio zein ederragoak altxatuz, alimaleko festak muntatuz, beti eskuin eta ezker bidaiatzen, segida handi bat ondotik. Horiek guziak noren gostuz? Populu gaixoaren izerdiaren gostuz. Hoinbeste jende alferren hazteko, behar ote zaio Xuberoko populuari ahotik ogia kendu? Gure herri-lurretan biltzen dugu guk gure kabalen bazka eta ihaurla, gure suko egurra, bai eta ere jateko gaztaina. Jada hola hola, ezin biziarekin gure etxeak husten ari dira. Zer behar gaituzte, ondarra larrutu? Pariseko buruzagieri ihardets diezotegun, jadanik aski xurgatu gaituztela. Beren faltaz sartu diren leizetik ateratzeko, bide bat dutela bakarrik zuzenlegezkoa: Berek beren xahupideak apaltzea.

GOBERNA.: Arkaitza jaunari ihardetsiko diot nik: Frantzia maitea dela gure denen ontasuna; errege jauna gu denen aita gidaria. Frantziako xahupidez mintzo girelarik, familiako xahupidez mintzo gira. Ezin onartua da hoin saminki mintza gaiten, familiako gorabeheren zuzentzeko egina den bilkura hontan... Eta zuk, Etxamendi jauna, zer diozu?

ETXAMENDI: (*Kakola*) Nik diot, jaun gobernadorea, behar dugula bakea. Bakerik gabe deus ez dezakegula egin. Elgar behar ginukela nolazpait antolatu: Bai gure errege handiari bai gure Xubero maiteari, emanez bakoitzari berea.

HEGOBÜRÜ: (*Maltzur*) Eta nik galde bat nahi diot egin, hoin harroki mintzatu den Arkaitza jaunari: Ea non dituen bere larderiaren ahalak! Zer eginen duzu, Arkaitza jauna, Pariseko erregeak igortzen baditu zenbait mila gizon Xuberoaz jabetzerat? Indartsuagoaren aintzinean indarrak ez du deus balio. Hautua dugu bakarrik, gogoaren alde ala kontra dugun «bai» erranen. Nere iduripena da, ondoko egunerik behatuz, hobeki aterako girela borondate ona erakutsiz, ezenez samindura.

GOBERNA.: Bai, segur naiz, hola jokatzuz, ez duzuela deus galduko. Irabaziko baizik... Eta zuk, Burusoil jauna, zer diozu?... Burusoil jauna!

BURUSOIL: Ho?

GOBERNA.: Ean zuk zer diozun?

- BURUSOIL:** Zer erranen dut bada nik? Ez dakit xuxen zertaz ari zirezen, piska bat elkortzen ari bainaiz. Hona zer diodan: Ordena behar dugula eta diziplina. Ni gerlan ibilia naiz gero! Erregeri behar genioke adierazi, larderia piska bat gehiago behar diotela gazteri erakutsi; oraiko gaztek ez baitute zaharren errespeturik. Beren politika dute bakarrik ontzat hartzen, gu pitsik ez bagina bezala.
- GOBERNA.:** (*Mozten du*) Hortan zurekin nago, jauna: Adinak ekartzen du zentzua eta ez dezagun gure saila apaila oraino adinez onduak ez direnekin. Eta zuk, zer diozu, Olhaibi jauna?
- OLHAIBI:** (*Zintzo*) Nik daukat ez daitekela izan ez ordenarik ez bakearik ez balin bada zuzentasunik: Xuberoa betidanik bere ontasunen jabe izan da eta bere burua berak gobernatzeko eskua ukan du. Berrikitan izan gira Frantziako koronari josiak. Frantziari jostean, gure aintzineko eskubiden errespetua hitzemanan izan zauku. Hitza hitz izan dadien eskatzen dugu eta Frantziako erregek onets dezan Xuberoa izan dadien ez haren eskupeko, bainan bakarrik harekin eskuz-esku.
- GOBERNA.:** Gure errege jaunak errespetu ekarri dio beti Xuberoari. Gaur galdatzen badio zerbitzu bat, ez da hor errespetu galtzerik; ez du xuberotarren baitan duen konfientzia erakusten baizik.
- PANTXA:** (*Agertzean*) Barka, jaunak! (*Gobernadoreari*) Nagusia! Jaun ministroa hor omen da. (*Jalitzen da*)
- GOBERNA.:** (*Pantxari*) Ongi da, heldu naiz... (*Kontseilarieri*) Jaunak, Calvo, jaun ministroak barda arratsean galdatu daut zueri bi hitzen erraiteko baimena. Baietz erran diot: Oraixe berean aipatzera nindoan jaun horren xedea. Beraz hona non zaukun heldu. Pentsu dut ongi etorri eginen diozuela. (*Jalitzen da... Kontseilariak elgarren artean mintzo dira. Apur baten buruan gobernadorea itzultzen da Calvorekin*) Hona Calvo jauna, errege jaunaren ministroa! Ongi etorri gure arterat, jauna! (*Gobernadoreak presentatzen ditu bederazka kontseilariak ministroari eta hauek Calvo agurtzen dute, edo apalki ukurtuz edo xut egonez, nor zein diren*)

- CALVO:** (*Bere alkitik*) Jar zaitetze, jaunak! Duela lau egun gure errege jaun ospetsuak galdatu dau Parisen, joan nindakion buruz buru mintzatzera. Ohore neretzat. Ohore handiago oraino zuentzat, jaunak, eta Xuberoarentzat. Ezen hona hitzez-hitz, zer erran dautan errege jaunak: Zoaz Xubero-rat. Xuberoa da ene koronako perla ederrenetarik bat: Beditanik Xuberoak eman diozka ene armadari beso azkar eta leialenak. Hortakotz ez naiz mintzatu nahi xuberotarreri edozein mandatariren bitartez, bainan erresuma handietar- rat igortzen ohi dudan kargudun baten bidez. Errozute Xu-beroko kontseilarieri horien atea jotzerat heldu naizela, bere adiskidenganat jotzen baitu lehenik behar-orduan gertatzen denak. Zazpi dira. Badazkit zazpien izenak. Xu-beroko populu guziaren aintzinean, bakoitzaren papo gai- nean ezarriko duzu nere zerbitzari leialeneri eman ohi dio- tedan medaila berezia. (*Lauek eskuak jotzen dituzte*)
- BURUSOIL:** Zer erran du?
- HEGOBÜRÜ:** Medaila... medaila bedera ukanen dugula.
- BURUSOIL:** Medaila? Zergatik? Lehenago badituz hiru gerlan irabaziak. Haiek badakit zergatik ukan ditudan, bainan oraiko hau?... (*Hegobürük sorbalda altxatzen du*) Bon, bon... dena ere on!
- CALVO:** (*Jaunskil*) Horra, jaunak, nola bere bihotza zabalik daukan gure errege jaun ospetsuak zuen eta Xuberoko populuaren alderat. Estimatuko duzue jaun erregeren atxikimendu hori eta segur zuen baietza gogotik emanen, egiten dau- tzuen eskabideari. (*Oro apur bat ixilik daqotzi*)
- GOBERNA.:** Jaunak mintza zaitetze lanoki, zuen ikusmoldea agertuz ministro jaunari.
- ARKAITZA:** (*Gogor*) Ministro eta Gobernadore jaunak, holako galdeari ihardesteak behar du zenbait gogoeten egiteko epea. Idu- ritzen zait kontseilariak behar ginukeela apur bat elgarre- kin mintzatu. Gure solasak elgarren artean erabili-ta funts- kiago eman baiginezake gure gogoen berri.
- CALVO:** Zuzen zabilta, jauna: Multzo baten begiz gauzak hobeki ikusten dira, norberarenez baino.
- GOBERNA.:** Ongi!... Zuen arteko bilkura saihetseko sala hortan egiterat gomitatzen zaituztet beraz.

- HEGOBÜRÜ:** (*Maltzur*) Ez dugu bilkura beharrik gure errege aitari «baietz» erraiteko, bainan hortan girenaz geroz, goazen. (*Kontseilariak jalitzen dira. Calvo eta gobernadorea bakarrik gelditzen*)
- CALVO:** (*Jaunskil*) Ongi mintzatu ote naiz, jaun Gobernadore?
- GOBERNA.:** (*Apostolu*) Behar zen hura erran duzu, jaun ministroa, eta behar zen bezala.
- CALVO:** Bai, zuk barda arratsean salatuak jakinik moldatu dut ene solasa.
- GOBERNA.:** Gizon guzieri eta bereziki euskalduneri laket zaiote ohorea. Ohore emaita da horien biltzeko biderik errexena: Arras ongi pentsatu duzu medaila eskaintze hori. Medailak ez ditu bakarrik ohoratzen gure gizonak bainan ere ohorea zor zaiotela dio populuari erakusten.
- CALVO:** (*Irriz*) Hori duzu: Jende tipiek medailari ezagutzen diote bere balioa. Handiek aldiz, tipien enganatzeko daukan balioa.
- GOBERNA.:** Dena den, guri ere, ongi baliatzen zaigun gauza da medaila; horren ukalea zordun gelditzen baita emailearen alderat. Horri esker zenbait-zenbait kasko gogor leuntzen, guritzen eta gureganatzen ditugu.
- CALVO:** Eta horiek hola, nola iragan da hemengo bilkura?
- GOBERNA.:** Hala hola!... Konduen egitea errex da: Zazpi kontseilarietarik hiru ditugu kontra eta lau alde. Aitorturen dautzut nahiago nukeela, kontra ditugun hiruak baginitu alde, eta kontra aldiz, alde ditugun lauak. Alde ditugunetan dituzu: Lehena xahar xoxola bat; bigarrena zangopetan herrestan ibiltzale horietarik; laugarrena berriz, gu baino guretarra go den errabiatu bat. Beste hirueri jarraikia dago Xuberoko populu guzia.
- CALVO:** Hiru horiek ez ote ditzakegu gureganat bil nolazpait?
- GOBERNA.:** Ez dut ikusten nola: Ez dute behinere onartu herri giderrak izan diten Parisen, ez-eta nehongo arrotzen eskutan. Horien gogoia hemengo jendearen gogoaren oihartzuna da eta horien jokabidea izan da betidanik Xuberorearen beregaintasuna begiratzea.

- CALVO:** Eta apezek zer diote?
- GOBERNA.:** Apezetan ere baduzu orotarik, bainan bipilenak kontra ditugun hiru kontseilarien eskolakoak dira. Denen supiztala dute Matalas, Mitikileko erretora.
- CALVO:** Nor da Matalas apez hori?
- GOBERNA.:** Hori da, hiru kontseilari horietarik baten osaba; apez pizkor bat. Bernard de Goihenetxe du izena. Matalas izengoitia. Gizon bat bipila eta zorrotza.
- CALVO:** Ongi! Mintzatuko naiz apez hortaz jaun apezpikuarekin.
- GOBERNA.:** Uste duzu apezpikuak zerbait eginen duela apez horri hegaleen mozteko?
- CALVO:** Ez ote dauku holako bat zor? Apezpiku balin bada ez ote da hala erregeri esker?
- GOBERNA.:** Bainan Mitikileko erretorari jazartzen bada apezpikua, bere apezetarik hainitz kontra izanen dituela, ni beldur.
- PANTXA:** (*Agertuz*) Barka, jaunak! Hemen bada andere bat jaun ministroa ikusi nahi lukeena. Haren izena, Ponpida, aipatzea aski dudala erran daut.
- CALVO:** A! Bai hala da: Errana nion honarat etor zedin. Sar arazazu, otoi! (*Pantxa jalitzen da... Calvok irrino batekin gobernadoreari*) Pentsu dukezu, jaun gobernadorea, nolakoak diren andere honekin nere harremanak! Hitzemana nion, hemengo bilkuratik landa, joanen ginela, biak karrosan, inguruko lekuen ikusterat.
- PONPIDA:** (*Agertuz*) Hona! Ni hemen, hitzeman bezala!
- GOBERNA.:** Zorionak, anderea, ongi etorria izan zaite gure arterat. (*Eskuari musu emaiten dio*)
- CALVO:** Jaun gobernadorea, zer kontseilatzen daukuzu, bazter ikusterat norat joaitea, arratsalde hontan, andere Ponpidarekin?
- GOBERNA.:** Andereak erran beza zer litzaioken atsegin.
- PONPIDA:** O! Jaun gobernadorea, oro ikusi nahia naiz eta zernahitz berdin tirriatua. Parisen entzuna nuen Euskal Herria eta hemengo jendea arras bereziak zirela. Egia da. Hemengo

etxeak, elizak, zeruaren garbia, bazterraren ferdea, denak nehon ez bezalakoak aurkitzen ditut.

GOBERNA.: Zorigaitzez, anderea, ez zira jende gutirekin baizik mintzatzen ahalko: Hemengo jendeak ez baitaki frantsesik.

CALVO: Bainan makur hori, zenbait urteren buruko xuxenduko dugu: Errege jaunak manua eman baitu frantses eskolak muntatzeko herri guzietan.

GOBERNA.: Laster beren mintzaira basa hori galduko ahal dute! Hola bederen konprenitzen ahalko ditugu eta ez dira gure jorran ariko beren hizkuntzan.

PONPIDA: Uste duzu gure jorran aritzen direla, Gobernadore jauna? Nik hasteko halako handiki aire bat aurkitzen diot hemen-go jendeari; ez du iduri maltzurkeriarik badela horren baitan.

GOBERNA.: Badakizu anderea, itxura dela maiz enganakor: Zuk uste baino malezia gehiago izan daiteke buru zintzo, tente, horien barnean.

PONPIDA: Euskaldunek ba omen dituzte ere, pilota, dantza eta beste joko batzu biziki ederrak.

GOBERNA.: Bai, anderea, eta ikusi nahi dituzunaz geroz, muntatuko dugu zure ohoretan plaza-besta eder bat: Ekar araziko ditugu Xuberoko dantzari, kantari eta pilotari hoberenak.

PONPIDA: Ez, jaun gobernadorea, ez dut holakorik behar: Ez nuke nehorentzat karga emaile nahi izan.

GOBERNA.: Euskaldunek gogotik eskainiko diote holako besta bat zure graziari.

CALVO: Ta errazu, jaun gobernadorea, bada hemen ihizi-lekurik? Biziki laket zait ihizin ibiltzea.

GOBERNA.: Ez da segur ihizi eskasik hemen gaindi. Lumako edo ileko, baduzu hauta: Orein, orkatz, basahuntz, hartz, otso eta beste hainbeste xori mota. Aintzinetik erraitea aski duzu noiz nahi duzun ihizira joan eta behar dituzun laguntza-leak eta tresna guziak bilduko dauzkizut.

CALVO: Milesker, bihotzetik, jaun gobernadorea, zenbait egun goxo iraganen ditugu hemen gaindi, zuri esker. Oroituko naiz zutaz Parisen.

- GOBERNA.:** Zure zerbitzari! Jaun ministroa, zure xeden ohoratzeko.
- CALVO:** Bainan orena aintzina doa. Ez dezagun denborarik gal! Zu Ponpida jaliko zira eta egonen ene aiduru karrosa barnean.
- PONPIDA:** Ongi da.
- CALVO:** Eta zuk, jaun gobernadorea, gizon horiek beren erraitekoak erranak baitituzte engoitik, deitzen ahal dituzu honarat.
- GOBERNA.:** *(Andere Ponpida atera lagunduz)* Laster arte, beraz anderea!
- PONPIDA:** Bai, laster arte! *(Jalitzen da)*
- CALVO:** *(Irrino batekin)* Ta jaun gobernadorea, zer diozu nere bihotzeko hautuaz?
- GOBERNA.:** Goresmenak, jaun ministroa, primadera ekarri daukuzu zurekin!
- CALVO:** Bego hortan!... Bestalde, ez egin otoi odol gaiztorik zure hiru gizon horiengatik: Gure eztabaida ez da begietako errautsa baizik. Herri lur horien salmenta jada sinatua dugu. Ez badute onez onean emaiten beren baietza, bortxaz kenduko diotegu. Indarra gurekin dugu... Sar arazkitzu; aire hartzerat joan nahia naiz eta bi hitzez trenkatuko dugu auzi kokkor hori.
- GOBERNA.:** Ongi da, jaun ministroa! *(Jalitzen da. Calvo bakarrik dago, apur bat gogoetatua. Sartzen dira lau kontseilari. Horien gibeletik gobernadorea)* Bainan, jaunak, non dira beste hiru kontseilariak?
- ETXAMENDI:** Ez dakigu, jauna, hiruak, beren artean, bereiz mintzatu dira, erranez basurde ihizirat zoazila.
- GOBERNA.:** *(Haserre)* Basurde ihizirat?
- ETXAMENDI:** Hala erran dute... Zernahi basurde mota ba omen dabila Xuberoan, bereziki sasoin hontan.
- GOBERNA.:** *(Haserre gorri)* Zer da komedia hau?
- CALVO:** *(Hozki moztuz)* Ixo, jaun gobernadorea! Beraz zazpietarik lau, erregek hartu xedearen alde zirezte?
- LAUAK:** Ni segurik bai!... Bai, jauna, bai!... Erran gabe doa.
- CALVO:** Ederki! Beraz erregeren alde gehiago zireztenaz geroz, kontra baino, herri lurren salmenta ontzat harturik gel-

ditzen da. Nere eskerrak eta goresmenak zueri, lau kontseilari jaunak. Aipatuko dut Parisen zuen egitate zuhur eta bertutetsua. Galdatzen dautzuet populuaren argitzea eta hartu xedearen alde biltzea. Jaun gobernadorea hor ukanen duzue laguntzale.

LAUAK: Bai, bai! Eginahala eginen dugu. Gobernadorea gurekin badugu, hori bera aski dugu.

CALVO: Horra beraz! Erranak erran... Hontan bereiziko gira elgarretarik. Zuen artean bainago zenbait egunentzat, berriz elgar ikusiko dugu, hala beharrean. Bestaldi bat arte, jaunak!...

LAUAK: Bestaldi artino, bai, jaun ministroa! Jainkoak nahi badu...
(*Lauak jaltzen dira*)

CALVO: (*Irriz*) Gizagaizoak!

GOBERNA.: Holako ardi mantsoen ilea moztea errex da! Nahi nuke jakin zer bilakatu diren beste hiru marroak!

CALVO: Ez ahal zira haien beldur!

GOBERNA.: Bai haien beldur naiz, haiek baitaukate eskutan Xuberoko populu guzia eta bazter guziak nahasten ahal baitituzte.

CALVO: Holakoetan kontrarioak elgarren artean nahastea da gure jokabidea: Bota zenbaiti beldurra, besteri lausengua edo dirua. Munta edozoin saltsa horien artean, guk, Parisen, hola garaitzen ditugu gobernuaren etsaiak. Frantsesez diogu: «Diviser pour régner».

GOBERNA.: Hemen ere, orai arte, hola ditut kudeatu hemengo jendeak, bainan oraiko aldian beldur naiz ez ote duten denek «bat eginen» gure deliberoen kontra.

CALVO: Ta gero zer? Armen indarra ez ote da gure eskutan? Ez zaitela kexa! Mila soldado askiko dira hemengo arrenkura eta zinkurina guzien ixilarazteko. Ez beraz odol gaiztorik egin!... Eta goazen aire hartzerat!

OIHALA

BIGARREN EKITALDIA

TAULA GAINA:

Erretor-baitako sala bat. Lehen ekitaldiko oihal ilun bera. Erregeren potretaren orde, kurutze bat. Mahain tipi bat, eta zenbait kadira. Belaun-alki baten gainean estola, supeliza edo apez-etxe batean girela erakusten duen edozein jauntzi.

(Benat ogi eta gasna jaten ari da, aintzinean duen liburua irakutzen duela)

- BENAT:** «Dominus, domine, domini, domino, domino, dominum...»
Ai ai, ai ei! Zer botiga!
- GAXUXA:** *(Agertzen, pitxerra eta oporrarekin)* Nahi baduzu apeztu, latina beharko duzu ikasi.
- BENAT:** Nik ez dut apez egin nahi.
- GAXUXA:** *(Zerbitzatzuz)* Matalas arrazan izan dira betidanik apezak: Hemen, Mitikilen osaba apezak bere etxean hartu zaitu, pentsu baitu egun batez hartuko duzula haren segida.
- BENAT:** Nik aita bezala nahi dut izan.
- GAXUXA:** Aita ere Xuberoko kontseilari duzu: Osaba bezala nahi baduzu edo aita bezala kontseilari izan, berdin beharko duzu eskolatu. *(Jalitzen da)*
- BENAT:** *(Nardatua irakurtzen)* «Dominus, domine, domini, domino, domino, dominum...» Hau zozokeria!
- MATALAS:** *(Agertzen, liburua eta makila pausatzen belaun-alki gainean)* Ea, Benat! Ikasi duka «Dominus, domine...»?
- BENAT:** Bai, osaba, dena kasik badakit.
- MATALAS:** *(Liburua eskutan hartuz)* Ea, ikus zer dakikan!
- BENAT:** Ta oraino arras ongi oroitzen naiz, zuk atzo erranaz *(botza harrotuz):* «Salve Xuberoa, ex omnibus locis pulcherrimus!»
- MATALAS:** *(Irriz)* Ta hori bera nola da euskaraz?
- BENAT:** *(Kantuz)* «Agur Xuberoa, bazter guzietako xokorik ejerrena!»

- MATALAS:** Bai ongi duk horren jakitea, bainan badakika hoin ontsa «Dominus, domine...»?
- BENAT:** (*Buruari hazka*) Bai eta, beste hura ere ez dut ahantzia gero!
- MATALAS:** Zer beste?
- BENAT:** (*Xutituz eta hitzen araberako keinua eginez*) «Vade retro Calvo!»
- MATALAS:** Horrek erran nahi baitu?
- BENAT:** «Calvo, habil debruatarat!» (*Jartzen da*)
- MATALAS:** (*Mahainerat hurbilduz, kopeta ilun*) Bai segurki! Doala debruatarat eta berekin eraman ditzala, gure bizkar bizi diren enplegatu, alfer, arrotz, guziak! Bainan «Dominus, domine...» horrekin, ikus zertan haizen.
- BENAT:** (*Berriz buruari hazka*) Otoi, osaba, ez da gehiago latinez nehor mintzo! Nahiago nuke «Dominus...» euskaraz ikasi.
- MATALAS:** «Dominus, domine, domini...» euskaraz?
- BENAT:** Zergatik ez?
- MATALAS:** (*Gogoetatua*) Funtsean hola duk: Egunak eta urteak ari gaituk gu euskaldunak, arrotza eta hila den latin mintzairaren ikasten eta oren bat ez diagu, gurea eta bizia den euskararen ikasteko!
- BENAT:** Egia hori!
- MATALAS:** Bai zorigaitzez egia, bainan (*botza ozenduz ilobari buruz*) egia ere alfer-aldi dukala hik egun. Gure zaldi hori eremak pentzerat eta hori zainduz ariko haiz gramatika ikasten. (*Norbait badela ohartuz, xutitzen da*)
- BENAT:** (*Leihotik so*) To! Aita heldu!
- MATALAS:** Hire aita? Tenore hontan?... Agur ezak jalitzean eta habil zaldiarekin. (*Benat jalitzen da*)
- GOIHENETXE:** (*Apur baten buruan agertzen da*) Agur, osaba!
- MATALAS:** Agur, iloba! Hi, tenore hontan hemen? Zer gertatzen zaik?
- GOIHENETXE:** Ta zuri zer gertatu zaizu barda bi jandarmekin?
- MATALAS:** (*Kadira bat eskainiz*) Hiregana heldu baita berria?
- GOIHENETXE:** (*Hurbilduz jartzen da*) Maule guzia hortaz mintzo da. Neri goiz hontan jin zait Atarratzera berria.

MATALAS: Hona egia, den bezala. Barda ilundirian, bi jandarma etorri zaizkiat arrastatzerat. Gobernadorearen manuz, omen. Nahi baitzaiztaten eskuak katenaz lotu, erran zioteiat: «Katenak ezartzekotan beharko nauzue lehenik hil!» Piska bat izitu ditiat eta bien artean eraman naie, batere estekarik gabe. Gero, ur handiko zubia iragaitean, zubi horrek ez baitu saihets makilarik berek uste ez zutelarik, galtz-ipur-tik, «brau!», hartu diat batto, ondotik bestea eta biak ure-rat aurtiki.

GOIHENETXE: *(Kolpez xutituz)* Ta gero?

MATALAS: *(Lasai-lasai)* Gero, to!... Pentsatzen diat uretik jali direla. *(Irriño batekin)* Ni etxerat itzuli nauk. Berehala bildu gaituk hemengo gizonak eta multzo bat armaturik prest ziaudek, jandarma edo botiga heldu badira bazterren nahasterat.

GOIHENETXE: Gobernadore zikin hori da bazterren nahasten ari: *(Haserre gorri)* Atarratzeko inguruan lan bera egin dauku; neri ere arrastatzaileak igorri dauzkit.

MATALAS: Nola egin duk ihes? *(Pitxer bat arno ekartzen du eta bi opor)*

GOIHENETXE: Nere zaintzaleak prest nituen aintzinetik: Arrastatzaileak agertu direlarik gizon multzo bat bildu dira ene ingururat eta arrastatzaileak, iziturik, laster lekutu. Harrikaldi on bat ukanik ordea, gibeletik.

MATALAS: *(Zerbitzatuz)* Ta hi, gero, mendiz hona etorri?

GOIHENETXE: Bai eta bi lagun kontseilarieri ere gaztigatu, hona bil diten haiek ere.

MATALAS: Zer zioz bada herriko jendeak?

GOIHENETXE: Gure eskualdean bederen arras alde ditugu: Gobernado-reak euskal besta handi bat prestatu nahi omen du, Calvo-ren amorantearen ohoretan. Gure dantzari eta kantari batzueri dei egin diote, bainan denenganik eza ukan du. Salbu batenganik eta hau erregetiar kontseilari horietarik baten ethezaina, omen: Ogia ez galtzekotz, «bai» erran behar.

MATALAS: Gobernadore zitala! Lur ebatsien jabek ohore eta besta egin behar orai beren ohoinari! Hauxe da kopeta!

GOIHENETXE: Bai, ohore ohoinari eta gainera ohoin-nagusiaren amoran-teari: Gure larrutzea ez aski; larrutuen esker ona oraino nahi!

MATALAS: (*Kanpotik arrabotsak entzutean*) Jes! Zer dira arrabots horiek? (*Leihotik behatuz*) To! Gure gizonek geldiarazi die plazarat sartu den zaldi-karroa bat... Jaun bat karrosan. Ea paperak non dituen!... O, o! Kexu, kexu, gure jauna!

GOIHENETXE: (*Leihorat hurbilduz*) Bainan, bainan... ezagutzen dut nik, jaun hori, gobernadorea, bera da.

MATALAS: Zer, gure gobernadore tzar hori? Segur haiz?

GOIHENETXE: Bai, bai! Arras segur.

MATALAS: Ontsa! Hi hago gibeletik. Ni aterako nauk: Garbituko baitute gure gizonek, sekula jakiten badute. (*Biak jalitzen dira, bat bere gordagirat, bestea kanporat*)

GAXUXA: (*Goihenetze atera den atetik agertuz, leihorat buruz doa*) Zer da hor? Oi, oi! Jaun hori hilen dute... Beharrik horra gure apez heldu.

BENAT: (*Kanpotik heldu*) Errazu, Gaxuxa!

GAXUXA: Zer da? Nondik heldu haiz? Non duk zaldia?

BENAT: O! Zaldia, iturrira joana, jauzi-putinka, egarritua baitzen. (*Leihotik so*) Gure osabaren beso ginarrietako mitxa! (*Jestua eginez*) Lagun batek oro erran dauzkit: Zubiaren gainetik bi jandarmak urerat; lehenik bat: «plast!»; bestea ondotik: «plast!», gero han biak igerika, holako amuarrainak! (*Igerikaren eskarnioa eginez*)

GAXUXA: Haugi nerekin; goazen hemendik: Horra apez, karroa barneko jaunarekin. (*Matalas eta gobernadorea sartzen dira. Hau haserre gorrian, gaizki erabili dutela, jauntzitik ageri*)

GOBERNA.: Zer dira manera hauek, jaun erretora? Nork manatu ditu gazte horiek neri hola jazartzeko?

MATALAS: (*Idorki*) Nork manatu ditu, jaun gobernadorea, barda bi jandarma ni preso hartzerat etortzeko?

GOBERNA.: Ez ote zaio haizu hemengo gobernadoreari Mitikilen gaindi ibiltzea, mandilen eskuetan erori gabe?

- MATALAS:** Ez ote zaio haizu hemengo erretorari gauaz bere etxean lo egitea, mandilen bisitarik ukan gabe?
- GOBERNA.:** Noiztik dira gure jandarmak mandil batzu?
- MATALAS:** Zure esku-makil bilakatuz geroztik.
- GOBERNA.:** Zer mandilkeria egin dut nik?
- MATALAS:** Nork ditu Xuberoko gure herri-lurra ebatsi eta saldu?
- GOBERNA.:** Egitate hortaz arregura zaite, ez niri, bainan errege jaunari.
- MATALAS:** Erregek deus ez dezake, meneko xakurren laguntzarik gabe.
- GOBERNA.:** Nik nere gobernadore kargua dut bete.
- MATALAS:** Ez zaitute behinere xuberotarrek hautatu beren gobernadore.
- GOBERNA.:** Frantziako erregearenganik dut nik kargu hori.
- MATALAS:** Frantziako erregeak ez du Xuberoan manatzeko eskubiderik.
- GOBERNA.:** Jakin nahi nuke zergatik.
- MATALAS:** Betidanik bere gain izan da Xuberoa. Ez dio nehoi ez eman ez saldu beregaintasun hori Xuberoak. Frantziako erregea azpilanetan ari da gure jabetasun hori beretu nahiz.
- GOBERNA.:** Ez dut onartzen errespetua gal diezozun ene errege jaunari.
- MATALAS:** Ez nik ere, Xuberoari gal diezozuen zuek, handi ala tipiek.
- GOBERNA.:** Frantziako erregearena da Xuberoa.
- MATALAS:** Xuberoa da xuberotarrena.
- GOBERNA.:** Zer naiz bada ni zuentzat?
- MATALAS:** Zu zira ohoinen mutila, kargutan jarria ebatsi dituzten ontasunen gobernatzeko.
- GOBERNA.:** Ez zira kopetarik gabe, neri hola mintzatzeko: Ahantzi ote duzu ni naizela jandarmen buruzagia?
- MATALAS:** Eta zuk ahantzi ote duzu, jauna, nere mutil gazte horien presoner zirela tenore hontan?

- GOBERNA.:** Zu zirenaz geroz horien aintzindaria, zu izanen zira ere hobendun zerbait gertatzen balin bazait. Zer egin gogo duzu nitarik?
- MATALAS:** Hori ikusiko dugu gure mutil horiekin. Goazen horietarat. Zoaz aintzinean, heldu nauzu ondotik. (*Jalitzen dira*)
- GAXUXA:** (*Aurpegi beldurri batekin*) Sar zaitetze, sar, jaunak! Ez da hemen nehor. (*Sartzen dira Goihenetxe, Olhaibi, Arkaitza*) Ez dakit zer gertatzen den: Gure apeza kalapitan ari izan da hemen zen jaunarekin. Orai so egizue, (*leihotik behatzen du*) biak hantxe dira, gure mutilek inguratuak. (*Jalitzen da*)
- GOIHENETXE:**(*Bipil*) Gobernadore zirtzila! Behar dik kopeta, gauaz jandarmak igorri-ta, biharamunean bera hemen agertzeko! Bainan saltsa gose balin bada gure osabak saltsa onduko zio.
- OLHAIBI:** Bai ez diat beldurrik: Ez dikek gatz eta biper eskasik ukanen hire osabaren saltsa horrek.
- GOIHENETXE:**Eta Barkoxen gaindi, bakean zireztea zuen eskualde horietan?
- OLHAIBI:** Bakean? Ez gaituk hortarik ari, to! Hegobürü sorjes hori bazter nahasten ari zaiguk. Iragan merkatuan mozkor arazi zitian bere kideko batzu eta neri tzarkeria egiterat igorri: Ostatuan nintzelarik ene zaldia libratu ziteian eta ene karrosa uzkaili.
- GOIHENETXE:**Jakin duka nor ziren?
- OLHAIBI:** Bai hatzeman ditiat eta bizkar beroaldi bat ona eman zieiat. Bainan herenegun bi belar metari su eman zaitaie. Doidoia diat etxea erretzetik begiratu.
- GOIHENETXE:**Ai, urdeak! Nor ote ziren su emaileak?
- OLHAIBI:** Gobernadorearen polizak, Oloronetik igorriak, Hegobürük galdaturik. Horiek berek die arroltze ustelez harrikatu Burusoil xoxola horren karrosa.
- GOIHENETXE:**Burusoilen karrosa, erran duka? Hori berena die. Zergatik bada?
- OLHAIBI:** Motelskoa baita gizona, gure kontra berotu nahi izan die, guk harrikatu dugula sinetsaraziz.

- ARKAITZA:** Badiagu holako gure aldean ere: Muskildiko herri-lurrak saldu-ta, paxetak ezarri zizteian inguruan. Gau batez paxetak oro errotik ateratu-ta eraman ditie norabait. Biharamunean jandarmak ibili dituk bost etxetan, gobernadorearen partez erranez, bakoitzari etxeko behirik ederrena kenduko ziotela, paxetak ez bazituzten aintzineko lekuan ezartzen. Etxe horietakoek ez ziteian bada deus ikustekorik saltsa hortan.
- OLHAIBI:** Zer zituzten, ala jende horiek gure kontra muntatu nahi?
- ARKAITZA:** Bixtan duk baietz.
- GOIHENETXE:** Ai, urdeak! Hola sartzen die beldurra jende xehea baitan; jende xehea egoiten duk ixil eta umil, oro jasaiten, ondorio gaiztoagorik ez ukaiteko.
- ARKAITZA:** Jende xehea ez duk ez hobendun, bainan gutarteko papo handi batzuk Xuberoa saltzen die, argi eta garbi dakitelarik zer ari diren.
- GOIHENETXE:** Batzu ari dituk dirutan truk. Beste batzu ohore gosez. Gure etsairik handienak ez ditiagu Parisen, bainan hemen gure etxen. Halako apostolu arrazoin batzu aterako ditie: Parise gabe deus ez girela; Parise gabe ez gaitezkelo bizi; hobe dugula pixka bat gal eta jasan, ezenez-eta jazar eta oro gal; eta holako!... Zinez ateka gaiztoan gaituk eta baniagok ez ote ginuken, beste orduz bezala, sasi-armada bat muntatu behar, hemendik sisti, handik sasta, etsaiari lotzeko.
- ARKAITZA:** Nik nahiago nitek xuberotar armada bat agerian muntatu eta Xuberoko gider guziez jabetu.
- OLHAIBI:** Xuberoko populua gurekilan ote ginuke, hola abiatzen bagina?
- ARKAITZA:** Gazte gehienak segur bai. Guri duk bestentzat beldurraren lokarrien haustea, kolpe handi bat eginez.
- OLHAIBI:** Badakik jendea errazkiago jarraikitzen zaiola hezur eta haragizko gizonari ezenez zuzenbidearen izar hutsari. Jazar-kundearen banderari bezala behar ginikek Xuberoko buruzagi pizkor eta bipil bat, orok edo gehienek onart lezaketena?
- ARKAITZA:** Nik begistatua diat, guk behar dugun gizon hori.

- OLHAIBI:** Nor?
- ARKAITZA:** Matalas, etxe hontako apeza. Hor dik Matalasek bere izena. Bere apez lagunek eta beste hainitzek ongi ikasia duk. Guk behar bezalako gizona duk.
- OLHAIBI:** Bainan berak nahiko ote du?
- ARKAITZA:** Berari galdegin beharko. To, hona non heldu zaukun. (*Leihotik ikusi du*)
- MATALAS:** (*Sartzean*) Sobera, soberakin! (*Goihenetxeri buruz*) Gobernadora garbituko ziteian ez baniote aztaparretarik kendu. (*Olhaibi eta Arkaitzari ohartuz*) A! Hemen zuek ere?
- ARKAITZA:** Bai jauna, bai! Badakizu nola etxetik iheska joan behar izan giren.
- MATALAS:** Jakin ditut zuen berriak. Hemen Mitikilen, gaurkoan bederen gu gira nagusi: Nihaurek hartu ditut herriko giderrak, ez diton izan arrotzak manatzale.
- OLHAIBI:** Jaun erretora, ez duzu uste, zuk hemen, Mitikilen, hartu duzun bide bera behar ginukela hartu Xuberoa guzikotzat?
- MATALAS:** Zer erran nahi duzu?
- OLHAIBI:** Erran nahi dut, zuk Mitikileko giderrak hartu dituzun bezala, behar ginukela norbait aurkitu Xubero guziko giderrak oro bere eskutan har litzazkeena.
- MATALAS:** Baitezpadako liteke, kenka gaizto hontan. Gure saila eraman dezagun ez barraiatuki, orai bezala, bainan orok elgarrekin, elgarri loturik. Bainan nor ikusten duzu, Xubero hontan denek, edo gehienek, onar lezaketen gizon hori?
- OLHAIBI:** Ori, jaun erretora, xuberotarren banderari horren hautua egina dugu gure artean.
- MATALAS:** Eta nor?
- OLHAIBI:** Zu, jaun erretora!
- MATALAS:** Ni? Zer kariaz?
- OLHAIBI:** Zu baitzira, gure artean, indarrari indarraz ihardoki duzun lehena, gizon armatu multzo bat moldatuz zure inguruan. Zure izena eta itzala Xuberoa guzian zabalduak dira. Nehor ez da zure bekaizti izanen, orok onetsiko baitute ez zirela

ontasun edo ohore gosez denen aintzineko jarri, bainan bai Xuberoko herriari zerbitzu egiteagatik.

GAXUXA: (*Agertzean*) Barka, jaunak, plazako mutil zenbaitek nahi lukete berehala jaun erretorarekin mintzatu.

MATALAS: Ontsa da, Gaxuxa, heldu naiz. (*Biak jalitzen dira. Beste hiruak elgarretaratzen dira*)

GOIHENETXE: Goazen solasak izartuz: Nik ezagutzen diat ongi nere osaba. Hartzen dituen xedeak, beti kaskoz hartzen ditik; aldeko eskualdea eta kontrakoa ongi haztatuz; bainan behin bide bati lotuz geroz, ez duk debrurik bide hartarik baztertuko duenik.

ARKAITZA: Holako aintzindariak behar ditiagu orai, eta ez «norat hai-ze, harat aise» dabilzan pika buztan horiek.

GOIHENETXE: Hori, hori! Gure suak enbor idorra behar dik, eta ez zume ergela.

MATALAS: (*Irrino batekin agertzen da atean. Besteak hari buruz daude*) Pentsa gure gaztek nor daukaten hor preso!

ARKAITZA: Nor ote?

MATALAS: Andere Ponpida.

ARKAITZA: Calvoren amorantea?

MATALAS: Hura eta bera... Karrosan zoan, omen, Nabarrenkoserat, hemen gaindi. Segur naiz harat hitzartuak direla gobernadorearekin. (*Irri maltzur batekin*) Jukutria zerbait munta ginezake menturaz, paradaz balia.

ARKAITZA: Zein jukutria?

MATALAS: (*Mahain muturrerat hurbilduz, beste hiruenganat*) Eman deza-gun zu zirela hemengo buruzagi lehena, gobernadoreak buru ezarria. Andere horri mila lausengu eginen dizkiozu eta, ziri-ziri, kofesatuko duzu. Ez dukegu salatari hoberik, gure etsaiak zer xedetan dabilzan jakiteko, andere hori baino.

ARKAITZA: Ez dautazu lan tipia emaiten!

MATALAS: Ixo!... Hor da... Zoaz agurtzerat... Gu goazen gordetzerat. (*Badoaz*)

- ARKAITZA:** (*Ponpida sar araziz, grazia handirekin*) Ongi etorri gure artean, anderea! Barkatuko duzu nere ausartzia. Jakin dudalarik nor zuten gelditu gure mutilek, ezin izan dut garaitu zure agurtzeko gutizia.
- PONPIDA:** Lehen buruz buruan piska bat izitu naute, egia erran, zure mutilek, bainan gero mantsotu dira. Ondotik ezin xarman-tagoak agertu dira.
- ARKAITZA:** Nahi dugu jakin nor dabilen hemen gaindi. Hortako ditugu gelditzen iragaile guziak. Erregeren kontra ari diren bazter nahasle horietarik ez ginuke nahi utzi sartzerat.
- PONPIDA:** Bizpahiru Xuberoko kontseilari omen dituzte buru berotzale, bazter nahasle horiek. Hola entzun diot Calvo jaunari.
- ARKAITZA:** Deusez, deusez!... Buru bero batzu eta haien iduriko apez zenbait, deusez!
- PONPIDA:** Bai apez bat omen da guziz gaiztoa. Barda preso hartzekoa zuten. Engoitik preso daiteke.
- ARKAITZA:** Apez bat preso? Zein ote? Matalas ote?
- PONPIDA:** Bai izen hori bera da: Matalas. Gure etsai porrokatua, omen. Jaun apezpikuaren baimenarekin preso sartzekoa zuten; gero hemendik urrun bidaltzeko; bakea eman dezan.
- ARKAITZA:** Jaun apezpikua ezagutzen baituzu?
- PONPIDA:** O! Bai! Gizon gaitza da. Bai gobernadorearekin, bai ministroarekin arras adiskide!...
- ARKAITZA:** Bai eta gurekin ere. (*Irri maltzur batekin*) Eta orai, anderea, Nabarrenkoserat ari zinen, gu bezala?
- PONPIDA:** (*Harritua*) A! Zu ere heldu baitzira bilkura hortarat? Uste nuen soldado aintzindariez bestalde, lau kontseilariak zirela bakarrik jitekoak. Hori erran daut Calvo jaunak.
- ARKAITZA:** Bilkura bererat ari gira bederen, zu eta ni? Zenbat orentan da zurea?
- PONPIDA:** Afal aintzin. Afarirat noa ni bakarrik. Ez bilkurrat.
- ARKAITZA:** Nik bientzat dut gomita. Badakikezu zertaz dugun gure bilkura.

- PONPIDA:** Bai, jakin dudanaz, hiru kontseilari etsaien eta horien lagun zenbaiten preso sartzeaz omen duzue solas.
- ARKAITZA:** (*Irriz*) Eta guk zu preso hartu, ustez eta buru berotzale horietarik zinen.
- PONPIDA:** (*Irriz*) Kasu! Salatuko diot Calvori nola erabili nauzuen eta igorriko dauzkizue soldadoak, zuen preso hartzerat.
- ARKAITZA:** (*Irriz*) Datozila! Eginen diotegu ongi etorri!
- PONPIDA:** (*Irriz*) Bainan hola preso atxikitzen banauzu, etorriko dira soldadoak nik deitu gabe ere. Utz nezazu joaiterat! (*Xutitzen da*)
- ARKAITZA:** (*Hurbiltzen zaio laguntzeko*) Zinez, bihotza larri uzten zaitut urrunterat. Etxe hontan betikotz sartu da zurekin, hemen izan zirelako oroitzapena.
- PONPIDA:** Oroitzapen ebatsia, jauna, ez bainintzen hona buruz abiatua. (*Jalitzen da*)
- ARKAITZA:** (*Bazterretik*) Oroitzapenez besterik ez balitz ebasten!... (*Jalitzen da. Gorderik dagozin hiruak agertzen dira. Matalas lehenik*)
- MATALAS:** Orai bazakiagu gure etsaien barneko berri.
- OLHAIBI:** Hil edo bizi, jokatzea besterik ez dugu. Irabazten badugu oro irabazten ditugu. Galtzen badugu, hanbat gaixto!
- MATALAS:** Galdu edo irabazi, hori geroak erakutsiko. Gaurko eginbidea, partida jokatzea. Galtzen duenak ez dik desohorerik, zorigaitza baizik.
- OLHAIBI:** Bai, uko egileak du desohorea.
- ARKAITZA:** (*Sartuz*) Entzun duzue. Orai ez gaiten lo egon! Ni, gizon multzo batekin. Nabarrenkoserat banao: Ihizi meta guzia saretarat bilduko dut eta, ontsa estekaturik. Mauleko jau-regirat ekarriko.
- GOIHENETXE:** Bai, hik hori egin ezak! Guk beste gizon multzo batekin jauregi hortarat joko diagu eta jauregiak jabetuko gaituk. Han preso ditugun lagunak libratuko ditiagu eta etsaiak han berean giltzatuko.
- ARKAITZA:** Ta Xubero guziak jakinen dik, herri ontasunen jabe, xubero-tarrak gelditzen direla.

GOIHENETXE: Bai eta ere xuberotarren gidari... Xuberotarrak. Xuberoko Biltzar Nagusia bildu arte ordea, Xuberoko buruzagi bat guhaurek izendatu beharko nik uste. (*Hiru kontseilariak Matalasi begira*)

ARKAITZA: Zer ihardesten daukuzu, jaun erretora?

MATALAS: (*Apur bat ixilik egon ondoan*) Norbait behar bada, onartzen dut kargu hori.

ARKAITZA: (*Kartsuki*) Milesker, jaun erretora! Xuberoa eta gu salbatzen gaituzu!

MATALAS: Ez dut hargatik, apez bezala, armarik eskutan hartu nahi.

ARKAITZA: Armen lana bego gure gain! Ez dautzugu holakorik galdatzen.

MATALAS: (*Deliberatuki*) Ez dut ere nahi odol ixurtze debalderik. Jenden eta ontasunen errespetuan eraman dezagun gure saila! Eta lehenbailehen burura!

ARKAITZA: Zuk mana, jaun erretora, jarraikiko gitzaizu.

MATALAS: Ongi! Sarri Maulen, ixilka, sartuko naiz nihaur eta jauregiaren aintzinean aurkituko nauzue.

ARKAITZA: Beraz gu goazen gure xeden betetzerat. (*Jalitzen dira hiru gizonak*)

MATALAS: (*Gogoetatua, bere buruari*) A, Matalas! Xede latza hartu duk! Nahitez norbaitek sakrifikatu behar!

GOIHENETXE: (*Asaldataua*) Osaba!

MATALAS: Zer da?

GOIHENETXE: Jaun apezpikua! Jaun apezpikua hor da, bere karrosan. Gure mutilek gelditu dute. Zu, behar omen zaitu ikusi.

MATALAS: Datorla!

GOIHENETXE: Osaba!

MATALAS: Zer duk?

GOIHENETXE: Ez duzula bederen hartu xedeari uko egingen!... Apezpikuak manatu dautzula, edo...

MATALAS: Zer dituk solas ahul horiek? Ala ez nauk oraino ezagutzen? Jakin ezak Matalasentzat hitza hitz dela eta ez dela apezpikurik ez debrurik bere hitza jan araziko dionik.

- GOIHENETXE:** Barkatu, osaba! Eta milesker! (*Jalitzen da... Apezpikua agertzen da ospetsu, manatari*)
- MATALAS:** Nere errespetuak, jaun apezpikua!
- APEZPIKU:** Egia da, jaun erretora, zutaz entzun dudana?
- MATALAS:** Hala daiteke, ez bada gezurtiek errana.
- APEZPIKU:** Egia da, jazarri zirela erregeren manuari?
- MATALAS:** Jarraiki naiz ene kontzientziari.
- APEZPIKU:** Obedientzia zor diozu lege zibilari.
- MATALAS:** Salbu zuzenkontrakoari.
- APEZPIKU:** Baduzu kopeta hola jaun gobernadoreari oldartzeko?
- MATALAS:** Eta hark ez ote, gauaz, neri, bi jandarma igortzeko?
- APEZPIKU:** Ukanen dituzu laster gobernadorearen berriak.
- MATALAS:** Ez ditu nornahi mandatariak!
- APEZPIKU:** Errespetua zor dautazu neri.
- MATALAS:** Errespetua zor diogu elgarri.
- APEZPIKU:** Apezak ez du behar politikan sartu.
- MATALAS:** Lege bera da, izanik ere apezpiku.
- APEZPIKU:** Eman eta utzi Zesar-i berea!
- MATALAS:** Xuberoa ez da Zesar-ena, baizik gurea.
- APEZPIKU:** Zesar-ek ohointza egin badu, beretzat du makurra.
- MATALAS:** Ez ote da hobendun ixilik dagon ate zakurra?
- APEZPIKU:** Jesusek erakutsi dauku jasaiten.
- MATALAS:** Jesus gobernuko gizonek kurutzean hil zuten.
- APEZPIKU:** Jesusek ez du erran, handiak behar direla mesprexatu.
- MATALAS:** Jesusek erran du tipiak behar direla lehen zerbitzatu.
- APEZPIKU:** Obedituko nauzula duzu hitzeman.
- MATALAS:** Gizon obedientzia ez da zakur herrestena.
- APEZPIKU:** Ez zira beldur Jainkoaren jujamenduaz?
- MATALAS:** Hala ninteke, ez banu axolarik Xuberoaz.
- APEZPIKU:** Oldartzen zirenaz geroz, zure gain ondorioak.
- MATALAS:** Badakit, jauna, jada dituzula nere kartak joak.

APEZPIKU: Agur beraz, eta ikas-azu izaiten umil!

MATALAS: Zure laguntzale, jaun apezpikua, bainan ez zure esku-makil! (*Apezpikua jalitzen da. Matalas ixilik dago apur bat eta gero emeki*)

OIHALA

HIRUGARREN EKITALDIA

JOKA-LEKUA

Aintzineko oihal bera. Presondegiko mintza leku bat. Presonera, burdin ziriz inguratu etxola batetarat ekartzen dute, mintzatu behar delarik.

(Oihala idekitzean, presondegiko zaindaria harat hunat-ka badabila, etxola kanpotik zaintzen duelarik)

HEGOBÜRÜ: *(Agertzen maltzur)* Zaindari! Mintza leku hontarat ekar-azu presonera. *(Zaindari badoa, eta apur baten buruan, Matalas ekartzen du, bi eskuak estekan, eta lotzen etxolako burdin ziri bati. Gero jalitzen da... Hegobürü herratsu)* Hor zirea, jauntto? Ez dautzut erraiten «Jaun apeza», ez «Jaun erretora». Egin duzunaren ondotik, ez baituzu holakorik merezi.

MATALAS: Ez naiz titre gose. Kargua hor dut. Hura aski zait.

HEGOBÜRÜ: Zer uste zinuten, gu garaitzea? Arkaitza lorios horrek denak preso hartu gintuen Nabarrenkosen eta handik Maulerat preso ekarri. Orduan burua harrorik zagon. Geroztik apaldu baitzaio, bera preso sartzearekin. Bai eta apalduko ere gehiago, sarri, urka soka lepotik ezarriko diotelarik.

MATALAS: Pentsu dut kalbario horren lekuko izan nahiko duzula, zu ziren Pilatusen soldadoak!

HEGOBÜRÜ: Preseski! Eta, damurik ez baitiote beste hoinbeste eginen zure ilobari eta Olhaibiri, beste bi kontseilari usteleri! Beso gaitzak baitituzte eta galeretan laguntza eskasa baitute, horrek diote burua salbatu. Bainan leku segurean izanen dira, sekulako galeretan: Erakutsiko diote zer den erregeren leialki zerbitzatzea.

MATALAS: Eta eni sarri burua aizkoraz moztuko dautatelarik, hor izanen ahal zira ere, aizkolariari esku kolpe baten emaiteko?

HEGOBÜRÜ: Bai zuk ere buru hori harro zinuen, Mauleko jauregian sartu zinelarik jazarle guzien buruzagi! Han preso zirenak libratu zinituzten eta gu haien lekuan ezarri. Mintzatu zinen orduan populuari, erranez: «Beren burua goratuko dute-

nak izanen dira apalduak!». Egia zinuen. (*Irri gaizto batekin*) Bakarrik buruz zira tronpatu! Orduan esku zartak jo zituen populuak zure erraneri. Berdin berdina joko ditu laster zure hil zeinuari.

MATALAS: Zenbat ehun xuberotarrek, zorigaitzez ez dute egiten ahal-ko? Geroztik hil baitira.

HEGOBÜRÜ: Ta noren faltaz hil dira?

MATALAS: Galda hori zure nagusi, Frantziako errege xarmentari. Hark baitu igorri bere armada xuberotarren zafratzerat eta Xuberoko ontasunen suntsitzerat.

HEGOBÜRÜ: Bai eta ere gure libratzerat. Parise urrun dela-ta, uste zintuten, hango gure adiskidek laguntzarik gabe utziko gintuztela?

MATALAS: Ai, segur, kargutan zirezten multzo tipi horrek, ondorio onik ekarri diozue gaixo gure herri honi, Parisek eman indarraz baliatuz! Xuberoa duzue desjabetu bizipidea errekaratu eta azkenik xuberotarren odola ixurtzerat arrotzak hona deitu.

HEGOBÜRÜ: Horiek oro ez ziren gertatuko, egon bazinete geldirik.

MATALAS: Ohoinak etxean sartu-eta, zer ginuen, besoak kurutze egon behar, haieri so? Ala, zuek bezala, ohoineri erran, nahi zutena eramán zezaten? (*Haserre*) Hola mintzo den gizonak, gizon izena merezi ote du? Hola jokutzen den xuberotarrak bere herria maite ote du?

HEGOBÜRÜ: Zu bezain xuberotarra naiz ni.

MATALAS: Bai Judas ere Jondoni Petri bezain judua zen bezala. Dirutan truk herriaren saltzale batzu; aintzinetik musu, gibeletik ostiko, horra zer zirezten, zu eta zure lagunak!

HEGOBÜRÜ: Ez gira zure baimen eta erakaspene beharretan gure herriaren maitatzeko.

MATALAS: Maitasunik ez da sakrifiziorik gabe. Zein dira zure sakrifizioak Xuberoaren alde? Zer kargu duzu sakrifikatu? Zer diru galdu? Zer pairamen jasan? Xuberoko jendearen larritzaleri diozute esku eman eta Xuberoaren larrutzetik zirezte aberastu, diruzale maltzur ustelak, zuek!

- HEGOBÜRÜ:** Ez du balio hola jar zaitezen oihuka! Ez zira prediku alkian. Ez naiz zure predikuaren entzuterat etorria.
- MATALAS:** Zertarat jina zira bada hona?
- HEGOBÜRÜ:** Bestek manaturik naiz jina, ez ene baitarik: Ea piska bat eztitu zinen, mantsotu, zentzatu, jakiteko.
- MATALAS:** Zer duzue ahulezia bat niganik igurikatzen?
- HEGOBÜRÜ:** Ahulezia aberatsa menturaz zuretzat, zure burua salba baitiezazuke.
- MATALAS:** Ez gira jauna, birika beraren jabe, gu biak: Neretzat, biziak ez du estimurik, bizitzeko arrazoinek emaiten diotena bai-zik. Nahiago dut miletan hil nere sailetik baztertu edo nere saila ukatu baino!
- HEGOBÜRÜ:** Hilan zaitugu beraz, hola nahi duzunaz geroz. Nardatzale bat gutiago, bizirik gelditzen girenentzat!
- MATALAS:** Ni hil-eta gero, ene itzala biziko da Xuberoan. Zu biziko zira, bainan bizirik hila izanen zira. Herioa jinen zure bila, zikinketariak zikinketa bezala. Euskaldun ume garbiek tu egingen diote zure itxurari. On dagizula holako geroa!
- HEGOBÜRÜ:** Profeta bezala mintzo zira geroaz, bainan zure erranak ez dituzu zeruak salatuak, zure sukar gaiztoak baizik. Biziak badu zerbaiten mentura, bizigabeak aldiz ezdeusa segura. Lepoak traba egiten badautzu, lepoa kenduko dautzugu. Zure xede horren betetzen laguntzea atsegin eta ohore daiteke neretzat. *(Irri gaizto batekin jalitzen da. Zaindaria sartzen da, ahamen bat jaten ari dela)*
- MATALAS:** *(Zaindariari mintzo)* Eta zuk, Zaindari, zer diozu gure auziaz?
- ZAINDARI:** Ni, jauna, ez naiz politikan sartzen. Jenden arteko ordena zaintzea da nere ofizioa.
- MATALAS:** Noren ordena?
- ZAINDARI:** Manatzalari dut obeditzen. Ez naiz manatzalen arteko guduketan sartzen. Nagusi denari naiz jarraitzen.
- MATALAS:** Duela zenbait egun, zuhaur zinen, guk hemen preso sartu erregetiarren zaintzale. Orduan gure ordena zinuen zaintzen. Zein da egiazko ordena? Haiena ala gurea?

- ZAINDARI:** Nik ez dakit. Zuen aldekoak zaindu ditut, zuek haien libratzerat jin artino. Gero zaindu ditut zuen presonerak. Orai berriz zuek zaintzen zaituztet.
- MATALAS:** Beraz, presondegi hontako burdin ziri hauek bezala zira. Edozeinen zaindari; ororentzat berdin hotz eta ezazol, izan ditzen hobendun ala hobengabe. Uste duzu zure jokabidea gizon denari doakona dela?
- ZAINDARI:** Gu bezalakoak tipiegi gira, gure baitakoari jarraikitzeo: Handienganik dugu gure eguneko ogia eta horien erranari behar dugu, nahitez plegatu.
- MATALAS:** Ta orai neri lepoa moztuko baitautet aizkoraz, lan hori matatzen badautzute, berdin eginen duzu?
- ZAINDARI:** Nik, nagusia behar dut obeditu.
- MATALAS:** Orai arte, hil duzu gizon kondenaturik?
- ZAINDARI:** Nik... manatua beti egin dut.
- MATALAS:** Eta etxerat itzultzen zirelarik, hemengo lan lazgarria eginik, barneak ez dautzu mintzen familiari zor diozun goxotasuna?
- ZAINDARI:** Hemengo lana bat da eta familiako bizia beste bat: Hemengo gorabeherak hemen uzten ditut, kanporat jalitzean.
- MATALAS:** Haurrek, burasoenganik ikasten baitute nola bizi, zer erakaspemaiten diozute zure haurreri?
- ZAINDARI:** Nik beti erraiten diotedana da: Ez ditzen handien arteko saltsetan sar, nahi badute bakean bizi. Egon ditzen ere beren mihiaren jabe, eta zangoa nun ezartzen duten, kasu eman dezaten. Funtsean oneski bizi daitezten. Oneski bizitzea, hori izan da beti gure etxeko legea: Beti elizako urratseri jarraikiak izan gira. Gure aitamak hala ziren, eta etsenplu bera eman diotet ene haurreri.
- MATALAS:** Ez duzu uste gure biziak izan dezakela zimendu finkoagorik: Besten erranetik ari zira eta ez fedea eskatzen daukun gure baitakotik. Politikaren aro aldakorra duzu izar gidari eta ez zure sinesteak eman argia.
- ZAINDARI:** Nik deus ez dakit... «Euskaldun fededun» izan behar dugula, ikasi dut betidanik... (*Aterat buruz*) A! Norbait bada atean! Nor da hor?... Aintzina!

- GOBERNA.:** *(Pergamino bat eskuan agertzen da)* Zaindari, eremazu Matalas bere preso gelarat eta ez hona ager nik deitu arte! *(Biak badoaz eta berriz ateari buruz itzultzen da gobernadorea)* Sar zaite, sar, Calvo jauna! Bakarrik gira hemen.
- CALVO:** Hegobürü kontseilariarekin mintzatu naiz: Hona igoirria nuen ikus zezan zertan den Matalasen gogoia. Uste dut eta jaun apezpikuari ere hala iduritzen zaio hobe ginukela Matalas ez hiltzea. Behar ginuke poliki bildu urrikitan sartzerat eta barkamendu galdatzerat. Jazarleek entzun lezakete beren buruzagiaren ahotik, enganatuak izan direla.
- GOBERNA.:** Matalasek barkamendu eskatu? Ongi ezagutzen dut gizona: Aintzinetik erraiten dautzut ez dugula hori ardietsiko.
- CALVO:** Bainan badakizu, jaun gobernadorea, nola kexu den jendea, azken gertakarien ondotik. Behar ginuke nolazpait populua jabaldu.
- GOBERNA.:** Adimen zorrotzegia du Matalasek, gure saretarat erortzeko. Beste jokabiderik behar dugu hartu. Xuberoko buruzagiak munta ditzagun batzu besten kontra, xahu baigintezke, guziek bat egin balezate. Ez dezagun guk hil Matalas, bainan hemengo herri gizoneri galda diezotegun, hil behar den ala ez. Hegobürü heriotzearen alde mintzatuko da segur. Bainan izanen dira ere kontrakoak. Guk askiko dugu bazterretik egoitea, gurea gogoan eta barnetik irriz, xoro horiek nola nahasten ditugun.
- CALVO:** Ez da gaizki asmatua. Berehala egingen dut jaun horien biltzarra, berek delibera dezaten, Matalas hil behar dugun ala ez.
- GOBERNA.:** Gero, Matalastiarrek baitiote euskaldungoaren etsaiak girela, jendeari erakusteko ezetz, ez girela hortarik ari, fagoira ditzagun pilota, dantza eta josteta. Zer zauku guri jendea abusa dadin bere gisara, moltsa eta bizipidea eskutan ditugunaz geroz? Ezin bentzutu baditugu oraino, askiko dugu bizipidea xuhurtzea. Bizitzekorik ez badu aurkitzen hemen, gazteak lekuak hustu beharko ditu. Ta gazteak urrunduz geroz, nahitez ahulduko da herria.

- CALVO:** Bai eta nik uste, ahulduko dugu ere eskolaren bidez: Emeki emeki Xuberoari kenduko baitiogu bere mintzaira berezia, euskara ordainduz, frantsesaren bidez.
- GOBERNA.:** Ez daiteke egun baten lana izan hola gauzen aldatzea, bainan polliki polliki Pariseko erregeren gizonak nagusitzea-rekin, ez ditugu ikusiko hona heldu zerga eske, bainan hemengo gizonek dute joan beharko Pariserat diru eske.
- CALVO:** Ikusten dut errotik ikasia duzula eraman behar dugun bidea. Jakin araziko diot hori gure errege jaunari, eta ondoko egunetan, Britainia alde hortan edo... gobernadore kargu zerbait... Bainan oraingoz gure herri gizonen biltzarra egi-terat noa. Anartean atsegin nuke, zuk zure aldetik, azken aldikotz, Matalas mintza bazineza!
- GOBERNA.:** Entseiatuko naiz, jauna!
- CALVO:** Laster arte, beraz! (*Jalitzen da*)
- GOBERNA.:** Bai, laster arte!... (*Zaindariari oihuka*) Zaindari!
- ZAINDARI:** (*Agertuz*) Zerbitzari, jaun gobernadorea!
- GOBERNA.:** Ekar-azu otoi, hona, Matalas!
- ZAINDARI:** Ontsa da, jauna! (*Ekartzen du Matalas, estekatzen eta badoa*)
- GOBERNA.:** Matalas jauna, berri on batekin heldu naiz.
- MATALAS:** (*Bere buruari*) Beraz neretzat berri txarra.
- GOBERNA.:** Egiak bere aitorra behar du: Norbait zira eta baduzu hainitz adiskide Xuberoan.
- MATALAS:** (*Bere buruari*) Gatu horrek badik beste buztanik!
- GOBERNA.:** Ikusiz zure ahal handiak eta Xuberoari ahal horiek oraino ere ekar diezoketen laguntza, Calvo jaunak eskaturik, heldu nitzazu antolamendu baten eskaintzerat.
- MATALAS:** (*Hortzen artetik*) Antolamendu! Ikusten haut heldu!
- GOBERNA.:** Ikusiz bestalde zure baitan daukazun kargu sakratua: Apeztasuna eta errege jaunak Elizari dion atxikimendua...
- MATALAS:** (*Solasa moztuz eta goratik*) Bakea, jaun gobernadorea, bakea! Otoi! Zure tetelekeriekin. Errazu bi hitzez, erran gogo duzuna eta bakea niri!

- GOBERNA.:** (*Idorki*) Horra beraz; hauxe duzu hautua; Edo aizkoraz sarri hil, edo barkamendua galdatuz zure burua salbatu.
- MATALAS:** Zure nagusi handiari ihardetsiko diozu ene partez: Matalasekin nahi balin badu antolamendu bat egin, itzul ditzala lehenik beren jaberri, ebatsi diozkatzen lurrak. Bigarrenekorik, bere basakeriez barkamendu eska diezotela xuberotarri eta hitzeman ordainduko dituela, ahalaz, egin diozkatzen kalte ikaragarriak. Hirugarrenekorik, zu, Calvo eta beste Paristar manatariak joan zaitezteela manatzerat zuen lekuetarat, xuberotarrak utziz beren buruen jaun eta jabe... Horiak onart ditzala zure Calvok, bere gizon eginbideta beteko du; Matalasek barkatuko dio eta bakea emanen.
- GOBERNA.:** Aski argitua naiz engoitik zure barneko berriez: Zure amets ederrekin uzten zaitut. Banoa Calvori...
- ZAINDARI:** (*Asaldaturik*) Jaun gobernadorea, apezpiku jauna hemen da; Matalasekin nahi luke solas egin!
- GOBERNA.:** Ontsa da... Nihaurek sar araziko dut. (*Maltzurki*) Pentsu dut ongi etorri hobea eginen diola apezak Jainkoaren gizonari, ezenez-eta erregeren ordainari.
- MATALAS:** Egiaren atea zabalik dago hemen deneri. (*Jalitzen dira herabe, gobernadorea eta zaindaria, Matalas bakarrik utziz*) Judas, Burregoa, Pilatus eta orai, nor ote? Kaifas ote? Ez agian!
- ZAINDARI:** Aintzina, jaun apezpikua!
- APEZPIKU:** Agur, jaun erretora!
- MATALAS:** Nere errespetuak, jaun apezpikua!
- APEZPIKU:** Eginahalak egiten ari naiz zure bizia salbatzeko, bainan deus ez dezaket zure laguntza gabe.
- MATALAS:** Ta zer laguntza igurikatzen duzu niganik?
- APEZPIKU:** Frantziako erregeari behar zinueke amor eman.
- MATALAS:** Badakizu nik bezain ontsa Xuberoa josia izan dela Frantziari duela berrogoita hamar bat urte, ezkontza bidez. Orduan Frantziako erregeak zin egin zuen Xuberoa utziko zuela, aintzinean bezala, bere gain gobernatzerat. Geroztik hainitz aldiz bere hitza jan du Frantziako erregeak. Azkenik oraino, bere zorren tapatzeko, Xuberoko herri lurren saltzen hasi da, bereak balitu bezala. Galdatzen

dautzut, jaun apezpikua, nork du behar amor eman? Nork hutsak ordaindu? Ohointza jasan duenak, ala ohointza egin duenak?

APEZPIKU: Elizako gorabeheretan, apezpikua da bere eskualdean matzale eta gaurko egunean hemengo apezpikua ni bainaiz, neri dagokit fededunen gidatzea. Ez edozein apezi.

MATALAS: Duela ehun urte, jauna, hemengo apezpikuak izena zuen Gérard Roussel. Nafarroako bere erreginari kausitzeko, protestant bilakatu zen eta Xubero guzia protestant egin nahi izan zuen. Apezpiku horri oldartu ziren apezek gaizki egin ote zuten? Horietarik zenbaitek bizia galdu zuten, baina sakrifizio horri esker zuen menturaz Xuberoak katoliko fedea biratu.

APEZPIKU: Badira Xuberoan ideia guzietako fededunak. Elizak behar du ororen libertatea errespetatu; ez du eskualde baten alderdia hartu behar.

MATALAS: Libertatea zor zaigunaz orori, zergatik ez diote xuberotarreri libertate horren hautua emaiten? Ni bai libertate horren alde altxatu naiz. Eta zu?

APEZPIKU: Apezpiku batek behar du artaldea zuhurki gidatu eta batzutan landako bihi onarengatik iraka gaiztoa jasan. Xuberoaren makurbidean ixilik egon naiz ez alderdikeriaz, baina kalte handiagoen beldurrez. Ez ote duzu uste gaurko egunean hobeki izanen zela herri hau, erregeren salmentak onartu balitu?

MATALAS: Ez dakit, jauna, zenbat eztabaidatu duzun zure baitan egin duzun hautua. Ikusten dudana da errege bidea duzula hartu, ez kurutze bide nekea; ez jende xeheari laguntzen diona, baina bai jende handieri jende xeheak sakrifikatzen dizkiona. Besterik ziren naski, Jesusen solasak eta urratsak.

APEZPIKU: Denen aita den Jainkoak, denak jujatuko gaitu. Zuretzat otoitz eginen dut, jaun erretoa!

MATALAS: Nere odolaz azkar bedi eta garbi Xuberoan, zeruko erresuma!

APEZPIKU: (*Jalitzen da ilun*) Herrarik gabe, jaun erretoa!

- MATALAS:** Zeruan bezala lurrean ere, jaun apezpikua! (*Zaindari agertzen da eta ixilik eramaiten du Matalas*)
- HEGOBÜRÜ:** (*Zaintsu*) Eup! Non zira, Zaindari?
- ZAINDARI:** (*Agertzen*) Heldu, jauna, heldu!
- HEGOBÜRÜ:** Zure beharretan gira: Calvo jaunak eman daut Matalas hiltzeko kargua.
- ZAINDARI:** (*Beldurti*) Eta noiz egingen duzu hori?
- HEGOBÜRÜ:** O! Lehenbailehen... Pentsatzen dut onartuko duzula mandil horri lepoa mozteko kargua.
- ZAINDARI:** (*Buruari hazka*) Badakizu, jauna, adina hor da... ta... ez dut besoa lehen bezain fermu... ta...
- HEGOBÜRÜ:** Errege jaunaren nahia da, zu bezalako euskaldun egiazko batek, lepoa motz diezon euskaldun izaitea zer den erakutsi behar omen zaukun apostolu horri. Ukanen duzu nahi duzuna edaterat eta behar dena pagatuko zaitut.
- ZAINDARI:** Ez da hortan, jauna, bainan nik ez dut ene burua lan horri lotzeko on kausitzen... Hor dituzu erregeren soldadoak. Hor aurkituko duzu behar duzun gizona.
- HEGOBÜRÜ:** (*Umore txarrean*) Ontsa da! Joanen naiz horietarat. (*Jalitzen da*)
- ZAINDARI:** (*Apur bat bakarrik, gogoetatua*) Norbait bada?... Aintzina!
- PONPIDA:** (*Agertzean*) Agur, Zaindari!
- ZAINDARI:** (*Kexu*) Emazteak hemen? Tenore hontan? Zer da holakorik?
- PONPIDA:** Andere Ponpida naiz: Hona Calvo ministroaren baimena hemen sartzeko eta Matalasekin mintzatzeko.
- ZAINDARI:** (*Papera ikertuz*) A! Hola! Zu zira beraz andere hura! Barka! Barka! Matalas ekartzen dautzut berehala. (*Jalitzen da eta Matalas ekartzen*)
- PONPIDA:** Agur, jaun erretora! Ez nauzu beharbada ezagutzen: Andere Ponpida naiz.
- MATALAS:** Zerk ekartzen zaitu hona, anderea?

- PONPIDA:** Betidanik, halako latz bat eman daut heriotzeari pensatzeak, deneri bezala, nik uste. Jakin nahi nuen zertan zen zure gogoia, oren ilun hontan.
- MATALAS:** Zer naiz ni zuretzat, Anderea? Zirketako kabala ikusgarri bat?
- PONPIDA:** Barka, otoi, jaun apeza! Ez naiz jakin gose ergelez etorria, bainan bihotza urrikalmenduz beterik.
- MATALAS:** Urrikalmenduaren harria orok botatzen diotela, guduka galdu duenari bai badakit. Bainan zuri ere, anderea, larru eder hori zimurtuko zaizu noizbait. Orduan bazterrerat aurtikia izanen zira haur jostagailu hautsi bat bezala. Zure guduka galdurik geldituko zira, ni orai bezala, bakarrik, ororen urrikalgarri.
- PONPIDA:** Jauna, ez naiz zuk uste duzuna. Eskualde hontara etorria nintzen zenbait egun goxo iragaiteko xedearekin. Ez dut hemen aurkitu gerla eta odol ixurtze baizik. Eginahalak egin ditut joak diren guzien laguntzeko. Zu ere nahi zintuzket lagundu. Calvo jaunari galdatu diot zure biziaren grazia. Barkatuko dautzula hitzeman daut, zuk barkamendu eskatzekotan. Horra, jauna... Hitz bat aski dut zureganik... Calvo gizon ona da.
- MATALAS:** Calvo gizon ona!... Bai gizon ona, deitzen duzu, bere emaztea Parisen, nigarrez urtua utzi duen gizona!
- PONPIDA:** Gure ahuleziak baditugu orok, jauna! Aldaxka zenbait eihartuak dituen arbolak oso-oso surat botatzea merezi ote du?
- MATALAS:** Egia duzu, anderea, Calvoren zuzenkontrako amodio hori ez da bekatuxka bat baizik, bizpahiru presunentzat bakarrik baita kaltekor. Bainan miletan hobendunago da Calvo, kargudun bezala hemen egin dituen abrekeriez: Ehunka dira gaur, Xuberoan, haren faltaz, alargunts eta umezurutzak, ehunka etxalde erre eta hondatuak.
- PONPIDA:** Otoi, ixil zaite! Oro begietan ditut: Horien aipatzeak berak bihotza lazten daut. Nahi nuke sarraski hau burura dadin behin betikotz!

- HEGOBÜRÜ:** (*Bapatean sartuz*) Non zira, Zaindari? (*Ponpidari ohartzearekin*) A! Barkatu, anderea! Solasean zinauden!
- MATALAS:** Erraitekoak errantxe ditugu.
- HEGOBÜRÜ:** (*Moztuz*) Ez dautzut zuri deus galdatzen.
- ZAINDARI:** (*Hegobürüri buruz*) Jauna, badira atean bi emazte eta haur bat, Matalasekin mintzatu nahiz.
- HEGOBÜRÜ:** Errozuete ezetz. Badugula beste egitekorik. Sar-azu Matalas bere presogelan.
- MATALAS:** (*Ponpidari*) Galdatzen ahal dautzut fagore bat?
- PONPIDA:** (*Hunkitua*) Zer, jauna?
- MATALAS:** Ate hortan den mutikoa nere iloba da, segur naiz. Hor diren bi emaztekiak hobe ditut ez ikusi, bainan mutiko horri nahi nioke egin azken agur bat. (*Ponpida jalitzen da. Zaindari kezkatua. Ponpida agertzen da, Benat eskutik eta baztertzen ixilik*) Milesker, anderea! Bihotz ona izan baituzu, Jainkoak hainitz barkatuko dautzu. Azken aldikotz, Benat, diagu lur hontan elgar ikusten. Badakik nola den gure etxe giblean gaztain ondo zahar bat eroria. Haren inguruan landare berri andana bat ari duk muskiltzen. Ni nauk gaztain ondo zaharra. Hi eta hire heinekoak zirezte muskil gazteak. Harazue nere lekua. Baten orde, hamar altxa zaitetze!... Zuek, gazteak, ez egin so gaurko lanoari, bainan bai biharko izarrari!
- HEGOBÜRÜ:** (*Sartzen da herratsu*) Zer duzue hola egoiteko? Ala Matalasen itzala hemen geldituko dela uste duzue? (*Orroaz*) Zaindari, eraman-azu gizon hori!...
- MATALAS:** (*Jalitzen, emeki mintzatuz*) Bai Hegobürü, Matalasen itzala hemen geldituko da... betikotz. (*Jalitzen dira, Zaindari, Matalas eta Hegobürü. Ponpida bere xokoan dago. Benatek so egiten dio preso etxolaren burdin ziriari loturik gelditu den katenari. Berak eskutan hartzen du eta taulagain aintzinerat jinik, lurrerat aurtikitzen, hitzik erran gabe*)

OIHALA

Piarres Hegittoa istorio kondan: zirtzilen mundua¹

ANTTON LUKU

Ttipien mundua

Piarres Hegittoa izenpetzen zuen Pierre Duny-Pétrék, entzute handiko garaztarrak. Biografia ospetsu bezain atipikoa agertzen zaigu horrena. Gizon bertutetsua egoten da gure oroitean, adimen bizikoa baita jakintza eta memoria zabal-sakonekoa. Ikusten zuen eskaner batek bezala Garaziko jendartearen geruza eta azpi geruzen artean, historiagi-learnen eran susmatzen zituen emaitzen kausen bila zihoan. Baina Piarres Hegittoaren izenak gehienik gogora ekartzen digu *Xirula Mirula* esapide eta formulen bilduma, *itsua* nork eginen duen erabakitzeko hurrek erdi kantatzen dituzten *kilixki kalaxka* haiek, Laboak sublimatu *Zai zoi bele* bezalakoak, euskararen berreskuratzen izerdi botatzen edo kasko berotzen ari izan garenoi hizkuntzaren zailena zitzaiguna, etsitu baikara bakarretan euskara bizi hori gurea izanen zenez sekulan, zirtolari eta ditxolarien aisezia ikas daitekeenez ardura burutik pasatu zaigu eta. Gehiago irakur edo entzun, eta iruditzen zitzaigun urruntzen ginela beti hunki nahi genuen euskara fresko eta bipil horretatik.

[1] Iragan urtean omenaldi berezi bat egin zitzaion Piarres Hegittoiari bere jaioterrian, Donibane Garazin. Hitzaldi eta ekitaldiez gain, haren liburu bat eman zen argitara: *Idazlanak*. Liburu interesgarria gure ustetan, batik bat bertako ahozko literatura eza-gutu nahi duenarentzat. Liburuan bertan eman zuen argitara Antton Lukuk segidan datorren artikulua, artikulua interesgarria benetan.

Ipuin horien irakurtzean sartzen gara Hegitoaren ekaian. Dena soi-
nu da hemen, grafiatik haste. Lafonten informatzaile zenak bazekien
orduko batuari behartzen baina hemen baliatzen duen transkripzioak
Garaziko euskararen musika digu helarazi nahi, inflexio guziak barne.
Ofizio guziek badituzte berenak, sakreek edo ele pleguek egiten dituzte
pertsonaiak, eta metonimiak argazkia baino gehiago erraten duen beza-
la, salatzen dute hitz ukaldiek potreta bera ikusi aitzin. Pertsonaien esa-
pide eta interjekzioak, hitz ezagunen ahoskera norbereganatua, euska-
raz garelako hemengo edo hango, donibandar edo bortuar, euskaraz
Garaztar. Testu hauetan Garazitik kanpokoak beren euskaratik dira eza-
gun, izan zuberotar, ahetzta, edo zaraitzuar.

Onomatopeiek, hitzek edo esaldiek baino gehiago diote eta bizi bada
bat Tarrapatanean, Mehetegian, edo Haizetegiko jauregiko noblea bada,
ez du eskatuko irakurle/entzuleak tesia doktoral bat jakiteko non dabi-
len, alferrik dira Proust edo Saizarbitoriaren deskribapen finak, hitz
klasketarik ulertzen dugu zer nolako jendeak diren kontakizunean bizi.
Ezkaratzetara ausartzen ziren bisitarien rolean gara, esposiziorik gabe,
eta ikusten ditugu berehala delako etxearen erraiak. Haika mutil kan-
tuaren etxaldea gure ingurukoa den bezala.

Hemen atzeman istorio anitzek fabula egitura dute, erakaspena da-
ramate berekin eta aise begitantzen ditugu, ilar bihikatzean, amama
gaz-semeari kontatzen, tiro batez bi xori, bizia ikas dezan. Batzuk ezagu-
nak, emazte azkarra eta gizon ttipi eta ahularena konparazione, ahalbi-
detzen baitigu ondorioztatzea “gizona gizon dagola saski petik ere”.
Beste batzuk berridatziak eta entzuten dugu oihartzun baten gisa Txo-
min Ezponda txiste kontatzen, istorio belgikar bat euskalduntzen molde
herrikoi eta eskarnia ezinean. Fabulisten jakintza nabaritzen da *Zerria
eta Mandoa*-n, kabalei garraiarazten dizkiegu jendeen arteko liskar eta
antonimiak, bizi filosofia darabilte ere nonbait.

Ezen herriaren, edo zehatz izateko, ttipien filosofia edo kotsola-
mendu izan nahi dute jende hasek arras berenak dituzten solas hauek.
Gerla ondotikako klase ertainaren diskurtsoaren hegemoniak obso-
lezentziara edo ahanzturaren linboetara igorri baititu, bazter ditzakegu
beren naif kutsua, beren iragankoikeria larriarengatik, ez dutelako, us-
tez, gehiago interesik.

Gosea iragana zaigulako. Espainiako eleberri pikareskoak, *Comme-
dia*-ko zanniek gosea partida duten bezala, nabaritzen da hemen ere

mahaiaren betetzea egun guzietako axola bakarra dela. Ez dakit haatik hain iragana denez: Eñaut Etxamendik, solasak hara ekartzen duen aldikal, egiatasun izugarri batekin arra bizitzen du haur zelarik zangoko eritasuna zuela, etxen tripa inutil bat bezala ikusten zuela bere burua eta hain zuzen burua bederen xuxen zuelako igorri zutela frailegai Belokera. Deus ez jatekorik eta jatekorik gabe alaintso azkar ezin jalgi, eta gero jatekoa bester ezin forni *Pettiri ttipia eta behia*-ren argumentua genuke. Zeren haurrek ez badute hil ala biziko auzi hori ordu deino trenkatzen, herresten mundura kondenatzen dute beren burua, behi kakan ihalozkatuko dira bizi guzian, aza petako bareena baitaiteke haien patua, edozein baratzezainek lehertzearen arriskuan. Kontsolatzen gara ardura gu baino tristeagorik bilatzean, sarri ikusiko dugun bezala komunitatetik kanpoko miserietan biltzen dugu gure munduaren baitan sinesteko fedea. Gose solas beti, anitz oroitarazten digu *Apezaren janketa gaitza*-k barur eta mehe berezko eta behartuaz, *itzulipurdikatzea* zirtzil teknika ezagutua baliatzen duela, ezen apez ahetzak zerri beharriaren laurdenaren laurdena jaten badu Pantzartez, ihaute asteartez, zer zuten bada besteek tupinean? (Guri erraten ziguten beti apezteko, oilaskoa janen genuela igandero, ez genuen ontsa hartzen, zeren guk jada oilaskoa jaten baikenuen aste egunez batzuetan eta guretarik batzuk jada ez zuten maite).

Goseak klase borroka bezalako teoria kasik erosokeria gisa pasaraz lezake, gosea bizi eta urrun dutenen artean hierarkia sozialen eskala zapartarazten duelako. Hortaz, sinbologia kasik ezin irakurria dute ipuinek batzuetan, artzaina apezaren ikustera doa makil berria harturik: zer zaigu guri jakitea, makila ere jantziaren pieza zela, zer ekarriko digu oroitzeak Iturralde/Lafitten bertsoek diotena “non dut beribila... banoa eskutan makila” Makila pobrearen autoa zen. Irri hori auto defentsa da, klase kontzientzia baten aldarria ja.

Ezterenzubiko arima herratua-k drama kutsu sarkorra dakarkio ipuin bilduma honi, toberaren hatsa dario, injustiziak hila heldu zaigu justizia eske, nonbait ohorea balitz bezala jendarte horren azken haizoblia. Beti berak petzero ere bestalde. *Donibaneko merkatuan Garazi*-n auzitegira deituak ez du ordaindu nahi, astoa ausiki duen esperearen orde. *Etxeko karrota saltsa*-k irriz estaltzen ditu itxuraren salbatzeko indar tristeak, norbait jiten balitz ere ez dezaten jakin, hor gaindi, gure etxen saguak gazitegian umeak hazten dituela.

Artoski irakurtzen hasten bagara ikusten dugu ez dela ipuinen kogatzen den Garazi hori oraingoa baino gehiago. Ikusten dugu Doniane batetik eta bere inguruak bestetik, merkatuek, feirek Donibanera deitzen dituzte bortuarrak, beherekoak baino soraio eta azkarragoak, halakoa zen arestiko saski garraiatzailea, holakoak dira artzainak eta behorlegitarrak, gure lurraren muga, erran nezake, kasik zaintzen dituzten sentinelak edo mastariak. Xelebrekeriak, basakeriak Ezterenzubin daukate ostatu, mozkorrek, atso gizonsek, borturako bidea hartzen dute merkatu arratsetan, eta bidean... gertakariak *gertatzen* edo kon-tatzen ja, sineste eta aspaldiko istorioekin berriz nahasten Zuziñate edo Oluntze bezalako leku madarikatueta arraberritzen.

Espainiako karrikan bizi izan da haurrean Piarres Hegitza, merkatu egunez laborarisen astoak irriz ari zirelarik harresien kanpoko aldean, bizia, erresistentzia denbora barne, kanpoan pasatu baitu gero, funtzionario guziek bezala bere Frantziako itzulia egin du eta maite ukan zuen Euskal Herri hura ikusi du desegiten, aldatzen, modernizatzen nahi bada, arrotzen. Nehork ez dio zurrumbilo horretan, salbatze eta museora igortzeko tentazioari buru egiten ahal, eta sentitu duke zerbaiten egi-teko beharra.

Hortik ipuinei darien usain kostunbrista, folkloreakeriaren tenta-zioa, Donibanen barne turismoa borta aitzinean hasten baitzen. Desagertze programatu batera kondenatua zen mundua paperean iltzatu behar zen ordu zeino. Ofizio ttipiak hor dira, jatearen truk lan egiten zuten jornalariak, garraioan ari ziren mandazainak, baina kantutegi zaharrean agertzen bazaizkigu ere galdu dugu hauen esanahi ironikoa. Hemen bizirik itzultzen zaizkigu eta zur kamioi gidariei badute egite ez dira halarik ere arras berak. Bortutik mando kakoletan jausten da ardi ongarria. Jendarte xuhur hartan deus ez zitekeen galtzera utz, deus gutirekin bizi zen eta irriak asetzen zuen haragi eskasak baino segurago. Nork ulertzen du orain zer erran nahi duten, emazte baliosak barneko eta kanpoko lanak oro egiten zituen hitz ukaldiek? Ez du hemen ene ustez etnografia lehen helburu, nahi du sendi dezagun, hauteman deza-gun Iruñea maitea hor berean Urkuluren beste alderdian, entzun ditza-gun harri eta bee, ue eta hii, sakreak, oihuak, irriak, zinka bezain bat bateko, bortitz, lur eta bortu jende horien mintzoa gure dezagun.

Oinez ibiltzeak denborari buruzko harremana aldatzen zuen, ez zen bide hura debaldetan egiten ahal, kalkulka ari ziren denak denborari

denboraren ebasteko eta bidea bezain luze den eternitate horri ez zitzaion kontrastez baizik ihardesten ahal, ihurtzuriaren heineko abiadurako zirto edo ditxo batez baizik. Mando eta astoen erritmoak bi hitzen sakatzeko artekoa uzten zuen, piko baten sartzeko, jaukitzen zitzaizkion haurrak eta neskatilak aho handi fama zuen mandazain bati eta errefera biltzen ere.

Kiki Harluxet zenak kontatu zigun behin bere osaba batek ikusi zuela Behorlegi Lopiztegisa bere mandoaren gainean merkatura abian eta haren kitzikatze nahian erran ziola: Zer mando ederra duzun Maddi! –Hi bezalakoa ukan balu aita ederrago izanen zuan. bildu zuen erantzuna.

Donibaneko merkatuan bi soseko baxera saltzaile kaskoinak oihuka... Manezaundi eta Barbieren idazkien apal berean oha gintiro pasadizo hauek oro. Ezberdintasun batekin. Koldo Izagirre eta Xabier Mendi-gurenek beren antologian idatzi zuten bezala, azken bie ageri zitzairen mundu horren gainetik idazten zutela, oniritzia bistakoago bazaio ere Zubiriri, Hegitoari berriz, karrakatu ere ez zaio ageriko mespretxu ttorttarik, deskribatzen dituenak kideak ditu, bizikide edo jendakikoak xeble badira gehiago oraino. Sarri aipatuko dugun Pettan begiluze guarda, ez bazuen aita, aitaren laguna bederen. Gauza bera erran genezake Harrugetek *Ihautiri solas-en* baliatzen duen diglosia, frantses eta euskararen nahasketan, uxerrarena euskara dakien frantses batena iduritu zait beti, hemen dagona fran-tsean bizi izan den euskaldun batena delarik.

Merkatuko mahaiak astoak uzkailliak, mokoka partidak, joka berdin, merkatuetako aste guzietakoak ziren, kontatuak eta errepikatzearen bortxaz hobetuak, telebistak hil duen narratibaren ekaia eta piperra ziren. Zein aise ikusten ditugun lehen zinema mutuko agerraldiak, Chaplin eta Buster Keatonen *slapstick*-eko hanka sartzeak gure zaharrak zumea bezala pleaturik uzten zituztenak. Burlesko hori ez baitugu hainbeste preziatzen orain curriculum ezberdinek erakutsi baitigute Boileau segituz *Misanthrope* gehiago dela *Scapino*-ren makil ukaldia baino. *Nausia-ren erbia*-rena apalago da?

Ez gaudeke luzeago gezurrean, zerbaitek jenatzen gaitu irri mota horretan, baina ez da Hegitoarena, ondotik umore horrekin egin izan dena baizik. Pierre Moureu-ren *Les Basques à Vichy* edo *Les kaxkarot au commissariat* esaterako. Diglosiarekin konpontzekoa duguna oraino ere

aho zulora botatzen digutenak. Beti euskaldun xelebre, arlote eta zozo horiek hirian, beren ardi gasna harjoak ateratzen *palace* giroan, beren urgulu faltsuz ridikulua koloriatzen, ustez eta ontsa ateratzen direla, populuaren duintasuna herrestan uzten eta hizkuntza arbuiazten dutelarik aldikal barnago bere seme alaben baitan. Holako kutsu zerbait atzeman dakioke *Beherapeneko onjo biltzaileak-i?* Hegitoarenaren helburua ote zen...

Frantxoa Irigoienek kondatu zidan, autoak ez zirelarik oraino arras sartuak hemen gaindi, gerla ondokoa da beraz, Suhuskuneko karrazainak bere herritarrak merkatura eramaten zituen eta autobusaren giblean erremorka bat bazuela, laborariek saltzeko kabalak horretan ezartzeko. Gizon hori biziki euskaltzalea zen, hemen gaindi ezaguna den familia abertzale baten sortzaile, eta hots, beste ezaugarrien artean sudur ohargarria omen zuen edo hola ikusten zuten ja ingurukoek. Merkatura heldu orduko salgaiak jausten zituzten denen artean. Behin urdea bazutela horien artean eskapatzera utzi zuten. Karrazainak oiuhu egin zien Lot zaitzte urde horri, zer deabru, buztanetik bederen eta han ari zen batek: hire sudurra bezain luzea balitz ba. Pobreen irria da, salda eskasak baino segurago asetzen baitu bai, baina euskaldunen irria erran geniezaioke menturaz, jada beste norabait so hasi zen Doniane hartan.

Izan ere, ipuinez ipuin ohartzten gara uzten dugula fabulen mundua errealitatearekin topo egiteko, *fait divers* kazetaritza batekin, egunerokotasun eta errealitate batetik begiratzen du lur parabisu batetik baino. Biziak fondo amankomun hori beti arraberritzen baitu eta duda ere jautzen zaigu artetan, maskarada Kabana bati beha gaudelarik bezala “baina hau egiazkoa du edo ez?” Segur gauden. Jatorri erreala dute anekdota anitzek hemen, pertsonaiak denbora berean fikziozkoak eta errealak dira, Jakes Turrut eta Bettiri Uhartekoa bezainbat. Xipri Arbelbidek bakarretan erran du: Zer balio du istorio bilatzen eta asmatzen aritzea, errealitateak hoberenak fornitzen dizkigularik. Montoiak berriki zion egia beharrezkoa zaigula anitz kentzea sinesgarria egoteko.

Ezterenzubiarrak anitz zitutzen ditu Hegitoak, tradizio horretan jada famatuak zirela seinale. Errepikatzen zaizkit, ene hogeituroko Ahotzaeneko egonaldietan entzun Bibi eta Ferminen gazte denborako balentriak, Malbeiko oihanean egun osoan luzean segan ari izan ondoan eta Ezterengibleko bidean heldu bizikleta zahar batzuen puntan, batere argi, ez arrestiarik gabe eta gibelatik Lexaroko Janpier oihuka, beha

egoteko, xifritua baitzen bakarrik gauean, ezin segituz pedaletan indarka, otoi gelditzeko *kakile* zela eta igurikatzeke. Pezoin peko aldian pantalonak behehitarik ari zelarik lanean estekatu zizkiotela gatinak bizikletari, bestea orainokoa ohartua ez zelarik Iturraldeko lamin iturriaren heinean zeudela. Bietarik batek argi zerbait edo sua ezarri zuen parreko sasian. Berriz bizikletara igan zelarik eta azantza entzun, begiak hari so sasitik, uste ukan zuen laminak ari zitzaizkiola tiraka gibeletik, pasatu zela sekulako ziuntan besteen aitzinera, eta orain haiek zutela ezin segitua. Istorioak herriaren itzulia egin zuen haren bizikletaren errotek baino fiteago eta dudarik ez da oraingo autoa baino biziago sartu zela hori Donibane hirian.

Ederrena Ezterenzubiko artzain bati entzuna eta adi egon, ez naiz ene kondu jartzen, Piarres Hegitua munduaren bila nabil beti, delako artzaina geldiarazten dute Azkarateko zelaian hede xuriek alkoholemia kontrola batean. Bi jendarme beraz, hemengotu bat, ehiztaria, gure bazterrak ezagutzen zituena eta gazteago bat, *igan* nahi zuena iduriz, promozio baten menturan, xuhail eta mehakoil:

Potoloak: Nondik heldu xira hola. (bestea zuhurtzia handiz, miratuz kasik, gidatzen zuela oharturik)

Banixin joan den hilabetean marroa prestuz emana Esnasuko bentako ene lagun bati, eta behar ordua bainuen biltzera joan. Eta hark, ezagutzen duxu nolakoa den, ez nintzala hola joanen etxera, eta askaria eman eta mintza eta mintza eta sartu 'txu betiko lagunak dituztan Bankar batzu, bazketan elkarrekin egonak eta aspaldiko partez, ttarraka bat behar ginuela elkarrekin egin. Han gintxun oraino arratsaldeko bi orenetan eta han berean baskaldu. Gero egin dixit behar nuela bidaia bali arratsaldea edozein gisaz xahu izanki, ez nintzela gero ere aiseago berriz jinen sasoina aitzinerat joatearekin, ta Urepeletik pasatu, sos puska bat zor bainakon bati eta Bentatik telefonarazirik, eta zerri karrikan egin hitzordua, han ez nindutela aratsaskaria egin gabe joatera utziko, eta kafea eta erremorka eta nagusiarena eta hara hemen nuxu. Deabrua sar balakio.

Mehakoilak: Bon uste dut beharko duzula balonean ufatu.

Artzainak: Baina ez nuk sinesten edo zer?

Hemengo istorio horietarik anitz arratsaskari baten inguruan finitzen dira, indartzen dute ilusio hori pottoki herri batena, eden edo

arkadia galdu batean zeudela gure zaharrak, non denak ontsa ziren elkarrekin, denak lagun edo elkar atxikiak. Ez gaitezen engana. Ez zuten hauturik, bizi beharrak egiten gintuzten lotuagoak, luxu bat zen kaka hire erratea auzoari, itzulia ematen zuen kukuak laster eta guhaur ginen eskalearen rolean gertatzen. Jakin behar zen konposatzen. Ahozkotasan horren estilistikak behartzen du egin ahala guti kontatzea. Etengabeko trinkotasunaren bilaketa horrek testuinguruak ez dizkigu ematen eta ipuin mitologikoetan bezala oraingook, hitzez hitz hauen ulertzeko, erabil gida behar genuke. Istorio berak pertsonaia batek kontaturik, edo parrekoak, erliebea ezartzen du puntu desberdinetan eta berridazketa batek erranarazten dio jatorrizko sentsuaren kontrakoa.

Gorrien mundua

Jaun erretorearen gasna istorio bera kontatzen du Piarres Lafittek Janbattitt Orpuztanek argitaratu *Istorio misterio* bilduman. Bukaera bera dute: gasnak mututzen omen du eta laborariak han, artzainak hemen, etxera eramaten dute, etxeko anderearen isilarazteko. Istorio mota horretakoak Euskal Herri guzian erraten dira, pertsonaien arteko harreman bera dute, Pernando amezketarraz oroitzen gara arrain handi eta tipia apezarekin partekatzen ari, hemen bezala, hots, etxeko probetxu ari dira denak. Teorian, jendarteak hola erakusten du, apeza da argi eta jakintsu, petzeroa ez jakin. Jakintzari beste jakintza oposatzen dio Pernandok: zirtolariaren ahogorrikeria eta kopeta. Lafittek, nehork ez dio ukatuko jokaera herrikoien ezagutza fina, istorioa aldatzen du, biziki arin eta abilki, ez da harenean apeza zikoitza edo zuhurra, gelaria tuntu-lina baizik, apeza hori baino gorago dabil eta default onargarriagoak ditu. Euskararen zerbitzuko dagoen zentsura soft deituko dugu. Baina ez du kentzen, bukaerako zirtoaren ulertzeko, ezin zaigula ahantzi hemen badagoela afari bateko bi auzoen arteko anekdota bat baino gehiago. Irri egingarritasuna heldu da apeza eta artzaina klase sozial berekoak ez izatetik edo den bezala errateko, hierarkia sozialeko bi muturrekoak ziren.

Artzainaren semea-n apezak behartzen du sinatzera, uler dezakegu gomita bezala edo larderiatzeko. Artzainak eta semearen *ahantzen* du. Otoitza desitxuratzen eta desbideratzen du, sorginek bezala otoitza aldatzean bere alderdi sakratua makurtzen du. Sineste monolitiko eta gorrena erlatibizatzen du umorez eta kontra uhina sortzen, kritika, durdu-

za, kontra botere izateko ez da aski, agian. Funtzionatzen dute Elizari lotu istorio horiek Stalinen denborako txisteeek bezala, ezin bertzean, oposizio mikorik ere ez delarik legezko ez du istorioak eta umoreak baizik buru egiten ahal botere absolutuari. Irria bederen. Totalitarismoz emokatu horman arraidura ttipi bat. Zainetan jartzeko aski.

Istorio hauetan Eliza instituzioa da, estatua ia anitz jendeentzat, *Escualduna* kazetak ideia ultramontanoak hedatzen ditu igandez igande. Boterea dauka Elizak: fisik ez duten etxeetan dexima altxatzen, apez partea deitzen da hori, *Jaun erretorearen gasna*-n ezagun da. Lege gizonaren heinekoa da apeza, lege horri sakratuak ematen diolarik eztabaidaezinezko aldea, eta hutsezintasun bat, erregistroan gaude, denbora be-rean. Bistakoa da ezin dela molde dialektikoan horri kontra egin; ezin diogula hark anexionatu argumentu pisu berekoetatik joka.

Apezak biziki hemengoak dira, *naturalak*, panoramakoak zein jatorrizkoak, baina ez dira *gutartekoak*, juje baten etxean sartzen da haie-nean, arras ulertzen ez dugun logika bat dabil katixima saletan, euska-raz izanik ere eskola bezain ilun da unibertsoa, eta hau da ttipien duin-tasuna, ez zaizkie jende horiei “non kakiten dugun” kontatzen. Apeza gizon ona da, badaki gazitegiak hutsak direla etxeetan, baina ez gara holakoen zaietan pleñituko eta orduko ikasia dute haur tzarrek negar ez egitean datzala jende hasen ohorea, etxeko sua etxeko hautsez estaltzen dela. Eta zer jan duzue?-ri talo eta gerezi ihardesten diote. Menturaz lagunekin gerezi ohointzan ibili ondoan salba bide diren gezurrak beste gezurrez kukutu behar baitira.

Proporziorik gabe da ordain-beharra Elizaren funtsetan, egun guz-tiz zirtoka ari garenean, igorleari errefera itzultzeko hitz baten aldatzea jokoa den munduan, otoitzari egiten badiogu silaba baten brexa, infer-nuan eternitateko egonaldiz ordaintzen da. Sakratuaren absolutismoari tribalitatez ihardesten zaio, eta beraz *katiximako istorioak* dira erantzun posible bakarrak. *Katixima ikasi behar* narrazioan apezaren galde gorari: Zer egin behar da ohera joan aitzin? haurrak erantzuten dio : atorra ontsa tiratu ipurdiaren pean. Larzabalek bazuen umore horren berri, eta biziki jostatzen da *Etxahun*-en une dramatikoenean, Etxahunek bere la-gunari tiroa eman baitu, gizonen artean trenkatu behar dutelarik nola joka, haurra alegia ari da katixima ikasten, alegia maingu eta ama ho-rrren gerizatzekeo egiazki gezurrean.

Ezterenzubikoak dira hauek ere, behin situazio berean apeza hasi zen katiximaren errezarazten eta honelako galdera zerbait bazen: Aita Jainkoa da? Eta artzain seme zelakoan bekan elizara hurbiltzen zen putikoak erantzun zion: Jaaaaa! Gurea ez duxu Jainkoa ez, artzaina duxu, gu jende xeheak gitxu gero. Edo Piarre Ehuleari aipatzen niolarik Atabururen bestalderdian dagon Muskildiko parroko potza gunea irri batean erran zidan “Badakixua zer izena duen horrek? Aluipurdi, eta beherago sartzen baxira bi erreka biltzen ‘txu hola eta hura : Iztapai. Ostatu zapartu zen irriz. Ontsa kasu ematen badakoxu, orain ere, ageri ‘txu markak, han borda aldea bazuxun eta senar emazte batzu bizi zitxun han. Haurra ere bazixien hola tarrotua eta ez eskolarat ez katiximarat batere abiatua. Ta orduko apezak, alimaleko astapitua zuxun, igorri zixin komixionea behar zuela ondoko osteguneko apez etxeko alderat agertu. Mando kankaila baten puntan jin zuxun ba eta urtea abantxu fini kominionea prestatzen ari apeza eta erran zakoxun: Nor hiz, nondik heldu hiz? Eta mutikoak: Aluipurditik. Non duk hura? Iztapaieko gainekaldian. Hortan zanpatu zixin baina hark ba zixin holako bat ikusirik eta gu joan gitxun etxerat egun hartako katixima ikasirik.

Ezpal berekoa da *Eguberri xahar Garazin*. Gauerdiko meza aitzineko afari paganoa, lagun artekoa, eta Olentzero ikusten dugu bortutik heldu, hemen kapoiak ez baina gerrenean errearazteko bildoskia besapean. Gaztainak, gasna gogorra, sotoko oporra mahaian, Epikurok berak ukatuko ez zuen afaria. Solztizioaren gaueko lagunartekoa, zirtzilak hor bilduak, arnoa, kontakizunak eta espantuak. Kanpoan elurra eta karroi-na. Elizaren deskribapena ezin ederragoa da, dimentsio kosmikoa dauka eta hor Jesus haurraren sortzeko egina da munduaren maketa bat izar eta guzti. Mezan talo botatzeak, pastoraletako artzainak ekartzen ditu guregana, Eguberriko gauaren memento gorenean eliza iragaten dute ez aingeruek, baina gure jakietan arruntenak, hoberenak ere nahi bada, ostia ere ikus daiteke ogi botatu horretan, urrun pusa daiteke metafora, urtzo xuria bezain arin, taloa izpiritu saindua egiten da, blasfemaren mugan gabiltza, baina eskandalua ez da xantzaz lehertzen. Behar ere Jainkoa edo aingeruak gurekin dira, arraileria goseekin, eta baldin bada ontsa jostatzen dira zirtoka egun guzian beren hodeien hagin gurian luze-luze etzanik.

Izan ere Anuntxi Aranak biziki ongi erakutsi duen bezala, badira manera ezberdinak gauzen neurtzeko. Hedatua eta onartua da orain ekialdeko sineste berria zaharren gainean finkatu zela, tokiko kultu

lekuak beila guneko anexionatu eta sinkretismoa jarri zuela bere alde. Baina ipuin zaharretan gurutzatzen ditugularik ja, San Josep edo Jesuskristo, deabrua berdin, iduri du lehengo laminak bezain errazak direla enganatzeko, biziki jende eta erreakzio lurtiarrak dituztela, hots gutartekoak dira, blasfemaren arriskuan, lamindurik ager dakizkiguke. Nehork ez du ukatuko Ama birjina bera andere handia dela, apez eta fraile guziek buru muina arraildu dute hari aira dakizkion kantika beteginenak baina gure amatxiak mintzo zaizkio komunionekeo lagunari bezain aise. Eta ene ustez apez ebanjelistenei ontsa ateratzen zaie afera, hortako ez zaiokie Lafitteri ipuin mundu guzia aiher, Larzabali gutxiago oraino, baina egia da hau apez gorria zen. *Oluntzeko basa anderea-k* lami-netik dauka, andere dena mariatik gehiago izatekoz. Baina nola harri, istorio herrikoi horiek lege dute handi-mandiek gu baino gehiago ez direla frogatzea, betegintzarrea ez da mundu honetan posible, orduan hara, antzinateko jainkoak jausten zirenean guregana, gure akatsak hartzen zituzten laster. *Haizetegiko* jende horiez ez gara biziki bekaizti, buruan jauregiko hegazpean bezainbat haize dabilkie eta.

Zeremonia gorenak, Lapurdiko euskara paregabeaz kantaturik ere, erretaula urreztatuenak kandelen argietan dir dir, intsentsua bota genezake zalitaraka ontzietara, halarikan ere elizak ez dira jendez baizik betetzen, zirtzileria hori, gutartekotasun hori da apuñatik kantuz ari eta Jainkoak eginak baikara gu ere, nola segur gaitetzke ehuneko ehunean, ez dela bat piziletuko edo kakiletuko solemnitate gorenean, ez garelako denak, gaizo tristeak, jendeak baizik eta norbaitek jakitekotan Jainkoak behar luke jakin berak baikaitu egin bere irudira.

Ipuin bilduma honen perla bukaerako atxikiko dut baina hau ez da ene ustez txarra ere. *Zantzin mensa* Jesus Kristo gure Jaunaren pasionea entzuten galerietan eta merexi merexi oihukatzen erromatar higuin-garriek jasanarazten dizkioten tortura aipamen guztiz. Jasan ezina da. Eskandalua litzateke edozeinek erranik. Hor aldiz saiheska ezina da, isilarazi ezina, ments batek erraten baitu. Zaila da hor *Herriko bozak*-eko Xixon ez ekartzea gogora. Zaila da ez ulertzea zer eskandalua zitekeen hori orduan, edozein oraingo bekatu arrunt infernuz ordaintzen zen denboran. Jesussek berak pasionea jasan duelarik juduen sententziaz, Escualduna kazetaren antisemitismoak hor dauka iturri, eredu ez bada ere, dramatizazioa izugarria da elizan eta bukatzen da karkaila animale batean... Nolz hori?

Euskal umorea, ipuin hauetan, herresta guzien ahotik jalgitzen den umore guzia, zirtoan oinarritua delarik, ateraldian, originaltasunean, ez dakit bertakoa den, hasteko preziatuena segur, mentsa behar da izan urte guztiz gauza beraren kontatzeko. Sineste handia behar da larderia eta zigorraren betierekotasunean uste izateko erritual pisu horrek lehertuko gaituela nehork deus deus erran gabe. Mentsa behar da izan ez ohartzeko baita mentsa ere horren errateko arriskuaren hartzeko. Irri hori totalitarismoa biluzirik uzten duen irria da, eta ments hori antzerkiko eroa da, bufoiaren kopeta da hemen zapartatzen. Zantzin mentsak ematen digu giltza Piarres Hegitoaren munduaren ulertzeko, ihauteriaren mentsa da, Jakes Turruten tronpeta dabil karrika dantza jo egiten Espainiako karrikan, Piarres Hegittoa haurra balkoinean da berak zion bezala karkailaka irriz.

Zirtzilen mundua

Santibate Garazin testuak ez du dudarik uzten. Gure ihauteria eta antzerki zaharraren ezagutzaila fina da Piarres Hegittoa. Nehon ez dira rolak eta funtzioak ditxoaz idatzi testu horretan bezain ontsa deskribatuak, xehetasun eta zorrotasun berarekin. *Libertitzeaz*-en idatzi nuen jada nonbait bi gerla hauen arteko labirinto ideologikoan desagertu diren zirtzilen rola zuela hor hartzen Hegittoa. Ez digu xingola edo xilintxa bat ere barkatzen deskribapen trinko horretan, ekintzan dantzazatzen ditu, baina sustut karrikan zebilen irria oroitaratzen digu edertasuna bere lekuan utzirik.

Dekoratua marrastua da pintore baten begi eta eskuz, eta Espainiako karrika puntatik Zitadelako karrikan pintatzen ari zen Harruget lagun zaharrari toka ari zaio. *Ihautiri solas*-en ageri diren arkatzezko marrazkiak plazara deitzen. Hemen aipamen soila izanik ere nahi nuke Ellande Duny Pétreren intuizioaren aitzinean boneta ezkerreko eskuz kendu: Louis Sagardoy-en iskribuak ezartzen baititu bere aitarenen ondoan ohaturik eta bereziki bi gerlen arteko pintura horiek, Tillac-enak bezala, orduko prentsa argazkiak baitziren, agertzen baitzaizkigu zirtzilen rolak, marrastu santibate/galarrots/libertimendu hauetan. Hauen antzerki balioa segurtatzeko aski zaizkie *Ihautiri solaseko* arkatzak hurbiltzea: baieztatzen, autentifikatzen dute elkar.

Ihauterietako agerraldi klasikoak lehen: turkoak neskari bilo mozten nabela erraldoiez, marexalak beste elegante baten ferratzen,

Lekunberriko bertsoetan bezala. Esanahiak, antzerki funtzioak jauzi egiten digu ahozilora, ezena horiek lotzen zaizkie orduko imajinarioan nesken puntu erotikoenei, biloak eta aztal beharriak, txorkatilak. Zirtzilen gutizia eta jokoa zen nesken biloen ezta edo zango estalien fina jastatzea. Eta zirtzil izatearen apostua. Trukesak hauen atzemateko artzain grantzoa direlarik. Hango *gatu*a bezala? Nesken espresioak pollitak dira bereziki: min dute? edo gozaten dute mementoa, kasik, orduko beti, gozamen izugarria biltzen zutela ekintza horietatik *alegia* eskapatuz. Harrugeten marrazki libertain eta pikardiei hurbiltzen zaizkie. Kasik pornografian gara oraingo. Ausartzean ja. Suarekin jostatzen? Marexalaren ofizioa den sua edo ekialdera behatzen delarik, Behorlegi tutura, lurretik ateratzen ikusten dugun hura. Ekia Behorlegin harrotzen, itsasoan sartzen, Jakobe bidea ipar orratz, zirtzilen gaua eta unibertsoa da hona deitua. Behorlegiko artzain semea egin zen mediku. Hiri espantagarriko sendagileek porrot egiten zuten tokian kausitzen du, ardi kaka, zirtoa eta irria baliatuz. Ikasi du Garaziko unibertsitatean: populuaren, karrikaren eta bideko lagun jakintzatik edan du. Medikua beraz edo sasi mediku? barbera? Irauzketako plazako hura bezala, Borddelek erakusten diguna izar ederra xangrinez beterik uzten. Marexalaren pereketan urturik? Pettiri ttipia salbatzeko aitak behiaren tripa zulatzen du ganibetaz, hau ere marexalen ebakuntza zen, bareak eta izainak sasi medikuen inguruko animalategia da, huntz eta apoen eran, baratzeria satorren artetik, sartzen diren ihiziak lehenak, izainak xangratzeko baliatzen zirenak.

Beste zirtzilak ere, nolaz ez, galarrotsetako munduan etxen, jauna da Sagardoiren marrazkietan tuta jo egile nagusia, joareekin hau, adarrarekin hura, baina ja, zer dira zigante horiek? Libertimenduko ziganteak, batere ez neskak, paparra du eskuinekoak, baina bereziki, zamaltzain eta kukuleroen burukoa dute, bolantena ere, froga behar balitz hemen agertzen zaigu argi. Batita Lazgoitik basajaun deitu zituen. Ez da dudarik hemendik aitzina, hauek arrak, kotsoak dira eta basajaun has-teko. Xapel solas segitzeko, tano upelak hor dira, mahasturuari itzuliko diren taulak oholta arrunta eginak... Nola ez ikus zuzendaritza guziaz idatzirik ezena horretan? Uxerra eta abokaten arteko eskrima asto lasterretara garamatzana, eta nola ez ikus xapel horietan gure bolanten panpak, egiten baitute pertsonaia bertsolariarekin batera gure eskubi-dearen zaintzaile.

Ihauterietan gaude Piarres Hegitoaren ipuinekin. *Akurako ber-tza*: titulua bera jada programa da, zerria hil behar eta bertzik ez etxe pobreetan, alokatzen zen Espainiako karrikako berzkinaren etxen. Gure berzkina ez da kauter, ez da ibiltaria baina saltokia karrikan dauka, *pignon sur rue* erraten zaio horri frantsesez: *karrikarra* da euskaraz eta burgesa edo handi-mandiki zirtzilen lengoaietan.

Tano upeletan jarri mahaian erdi etzanik dira jujeak, Donapaleuko tribunalekoak zirela salatzen digu Hegitoak, ihaute hasia da, pasatuko zaizkigu zirtzilak: Ez dugu nahi urdea ez eta ere erdia, kostumagatik.... Ekarrak dira solasera, gosea, gosetea berdin ba, eta elika seguritatea, kontserbak. Istoria buhamearen alde doa hor, zirtzil zirtoak gaitu horren alde jartzen, bere sokorritzera Eliza deitzen duen dirudunaren kontra. Ohointza zilegitzen du beharrak eta infernua ohointza baten punitzeko soberakeria baita *irri egingarri ateraz* ordaintzen du. Hik zerua galdu duk gaur! Eta hik bertza. Definitiboegi zen sententzia hori hain jendetiar den ohointza baten epaitzeko.

Erlatibitate hori ikusten dugu ipuinez ipuin inposatzen, lege eta gainetik jiten diren zurruntasun guzien aitzinean.

Gure antzerkiaren kode eta arketipo guziak dira ipuin hauetan kukutuak, gure commediaren pertsonaiak. Begira gure bost zirtzilak gauerdiko mezaren beha, espantuak eta gezurrak, eta zaldi andaluzak baduela artzainak, Iruñeko feiratik ekarria menturaz, eta jautsarazten dute zalditik astora lagunek. Begira nola elkar atxikia diren klaseko azken horiek: Pettan begiluze guardak gomenantaren isilean Pattin artzain kontrabandista gaztigatzen, pinterdi baten truk. Gilen zikiteroak proposatzen dio guarda aitzindariari kitorik xikitatzea maskarada plazan bezala. Azpi zentzu larri guziak erants geniezaizkiokeela. Alferkeria sublimatzen du irriak *Akungan* ipuinean.

Galdera bat haatik heldu zitzaigun errepikan azken denbora hauetan: zergatik hain zehatza den Hegitoak santibate erraten dio libertimenduari beti. Guilcher bera enganatu arte? Lehen ukaldian ohartu ez nintzaionak jauzi egin dit hor sudurrera eta anitz erakusten digu tradizioaren aldian aldiko haize txarrei egokitzeko ahalaz. Bi gerlen artean ez baitzen sobera ontsa ikusia gauaz ibiltzea, debekatua ere zitekeen santibate bati pentsatzea ere, karrikari hain hurbil et apez eta salatari broi ziren Izpura, Uharte, Zaro eta Donianeko aldiri guziak. Baina ez da aise laxatzen ihauteriaren izpiritua. Libertimendua zen baliatzen herriz he-

rri eta etxez etxe joateko, egunaz bai baina Santibatez maskaturik. Hemen istorioan Pettiri Uharteko ehiztari txarra libertimendu gai bilakatzen dute eihalaratarrek, bertsolaria zirtzil egiten da ere parada bali, jokoak iraun dezan.. eta dena finitzen da ezkaratzean, laidostuak gomitaturik. Bortizkeria, askatasun pertsonal ukatzea, eta xaribari krudela- ren kontrako beste anatema guziak urrun dira.

Mixek Aurnagek zizkion Uharteko Sauveur Haranbururi galarrotsak kontarazi, berari egin zizkieten, galarrosketari izan zelarik bakarretan gaztean, bera ere alargunsa batekin ezkondu zelako. Sartu zen gauaz galarrosketarien artera eta ahapetik erran horren segitzeko, pentsatua zuela joko bat izigarri pollita eta ezkaratzean sarrarazi zituen denak, mahaia prest zen gau guzian besta egiteko. Ezkontzean gazteen klase soziala uzten dugu eta bestaz zerga ordaintzen hain goxo zen kolektibitateari.

Hemen da ikusten ere ene uste apalean zer duten ikustekorik santi- bateko gerrenek dantza luzean, Santibate eta libertimendua egun bakar egiten zelarik gerrena zuten dantza luzean dantzarazten, urde partea, harrapakinak erakusten kozinatu aitzin.

Zigante-pekua zamaltzainaren ekibalentea da gurean. Dantzari ere- dua. Hari tokatzen zaio Basajaunaren antzezte, bai jaun, eder eta ele- gante, baita bortuko jaun, mendizale zalu eta zaila. Basajaunak pre- sentzia gaitza du ipuin bilduma honetan. Sekulan baino gehiago ageri da honen sinbologia. Ezterenzubiarren ahotik bilduak dira ipuin gehient- suak eta garai hartan oraino Ezterenzubiri bortua erraten zitzaion. Gehientsuak entzunak nituen, molde ahulago batean batzuk, baina lekuak ja berak ziren. Basajauna bortua da nonbait edo horren jauna. Sinestea bizi zen eta bizirik dago. *Hiru egiak*, Gereztegitik beheragoko Harrietakoa da ipuina Errozateko artzain bidean, *Antso eta ulainak*-ek esplikatzeko digu Antsok (errege izena du) aberats egiten duela errespe- tatzen duen artzain gaztea, mendiari basailu zina egin behar zaiola ira- kurtzen da Hegitzaen istorio hauetan ere. *Basajauna irrintzinaka*-rekin hezurretaraino sartzen zaigu mendiaren beldurra, ulertzen dugularik non pasatzen den bietan. Gauaz dabilta bi artzainak egunaz ere sartu behar ez diren tokietan, Beherobitik goiti, Uztarazuko pentzean bidean Ezpela deitzen den tokian, han Ttirra eta Karrika zaharreraren artean Leize bizkarre deitu gune izugarrian kexatu zaie Basa jauna eta xantzaz harpea atzemanik egoten dira argitu arte, basajaunaren manua errespe-

tatuz. Hartxilondoko artzain gazteak ezin du atera gauaz otsoen kontra egitera, ezin du polizia egin berea ez duen leku batean, Justizia jaunarena zen Erdi Aroan, Basajaunarena hemen, horren indarra leiendakoa da, trunkoaren heineko makila darabil eta onartu dituen ardiak berak ditu defenditzen. Hugoren *Mendeen leienda*-n Olivier eta Roland ari dira borrokan, memento batez enborra hartzen du batek eta makila deitzen. Hartzarekin duen egite ez du balio erratea ere. Edo gizotsoarekin Lekunberriko bertsoetan bezala? Jende zangoa du bata eta mandoarena bestea. Erdi jende erdi ihizi edo animalia.

Baina Eiheraberri edo Portaleburutik so egonez, Donibanen, eguzkia Behorlegi tutun jalgitzen da, handik jiten zaigu argia, bizia eta lillura. Ez zegokeen Piarres Hegitza garaztarren mito fundatzailea kontatu gabe. Horren bertsioa biziki ederra da. Haxeriharkaitz ez, baina artzain bat (denek ulertua dugu honaz geroz artzaina zirtzila dela eta ez duela deus ikusteko laborari batekin) Apanizetik heldu da, Zuberotarra da beraz Haxeriharkaitz eta garaztartuko da. Bahitzen du basajaunak eta baliatzen sehi gisa zorrien hiltzeko. Basa jauna jauna da baina ihizi ere bai. Oroitzen gara paleolitikoko jendaldez edo multzoez, ihizien arteko hierarkiaz. Ttipiek bizkarkoiak behar dituztela kendu dominanteei. Eri pototza zorri hiltzailea dela badaki formula biltzaileak, eta beti bezala galtzen delarik ordaintzen da. Akilimarro ez zakala sobera harro ez da debaldetan erraten.

Bandil, inutil, ohoin ttipi eta besteen unibertsoa zaigu hemen xerbitxatua, zirtzilen mundua hots, beren barneko morala eta filosofiarekin, bere *loser* anarkismo merkearekin. Bidez bide dabilta eta haien istorioak toki izenez beteak dira, hainbat funtzio baitute. Zuziñate misteriotsua Ezterenzubiko muga, lamina, akelarre eta ohoin segada gunea, kontrabandistak eta guarden elkar atzeman toki.

Jada ikusia dugu, zirtzilen kexua edo arrangura gosea da, Mehetegia bezalako etxean bizi dira eta asetzea aments. Eske kantuetan aldarrikatzen dute beren osagarria, beren biziitzeko nahia, landare zikineta famatua, eztarri sanoetan ezagutzen. Xikiteroa bost lagun arteko pobreena da baina honek du indar aski *Garaziko biper gorrien* irensteko bere lagun so bekaiztiaren pean. Urde hiltzea urteko sasoin ederrena zitzaian, garizuma aitzin, eskatzea aski, bil zitekeen edozein etxetan zerbait. Zerbait badago bederen. Zirtzilenak dira *Jatsuko tripot txarrak*

dena gatz eta tipul, *Santibatek andere* kantukoak, zerri kakaz beteak hauek, berztara berekoak zituzketen.

Zirtzilak auzoez dugun ideiaren miraila dira, alegiazko arrotz horiek, mugak ber marrazten dizkigute eta kontaktuan berriz ezartzen gure bizi kideekin. Erritorik gabe ez dugu elkar sekulan ikusten. Arraile-riaz busti *salamalek* horiek kontaktuan sartzeko ziren, herabetasuna hausten zuten manera larria izanik ere batzuetan. Kantonierra eta pietuna hola dira elkarri ari Larzabalen antzerkian. Ez gara Garazin, biziki abilak baina zuberotarrak dira kasko hutsak, pobre gara baina Ahetzek besta apairua egiten dute zerri beharriaren laurdenaren laurdena ezarriz. Ikusten denez Behorlegitarrek, Ezterenzubiarrak mundu horren markesak dira, limes dute zaintzen.

Garazikeriek urrunago ematen gaituzte oraino, *Santibate garazin-ek* karrika dantzaren parte hartzaileen katalogoa egiten badigu botiges baten zurruntasunarekin, egozten ahal genion Hegitza zirtzilak, oraingo gure proiektuetarako funtsezkoenak ahanzten zituela. Hanka sartzan genuen. Irakurri behar zen finitu arte. Ipuinetan zituen gorde. Behar bada ez baitira hauek hainbeste jantziarik definitzen eta izendatzea ez delako aski jokalaria plaza erdira bultzatzeko. Izpiritu batez behar baita antzezlea bete.

Artzaina, zikiteroa, musikaria, mugazaina eta amerikarra, lehen lauen elkarrekilakoa bidea da, bosgarrena alferkeriak die juntatzen. Rantierra eta denbora berean ez familia burgesetarik jalgitzen. Gehi dakizkieke gerlari ohi karlixtak, entseatu gerla guziak galtzen dituztenak, eta herria hartzen baitute denak joanak direlarik, oposatzen baitira kabalkada aitzineko kapitainari eta irrigarri bilakatzen beren Zaraitzuko doinuarekin. Ahantzi gabe kontatua dela antzerki koru bat bezala, zuzendaritza ere idazten baitigu: Hor dire ala fan dire? Hor dira. Etxe guzietan sartzan dira Apal buruak apal Eta ikusten dira txapel gorriak kukutzen. Buruzagiak commediako matamore edo kapitan aire argia du, denak joan ondoan: Aitzina mutilak hil edo bizi.

Zirtzilen zerrenda ez da exaustiboa, ez da ofiziorik horretan sartzen ez denik eta sustut ez-ofiziorik. Ezen bizitzeko ez baita bide ez deusik. *Akungoan* istorio pollitak oroitarazten digu, musikaria zirtzila bada hemen Turrutek fornitzen digu estakuru aski horretan nahitara klasifikatua izateko beti bada gu baino apalago. Zer egiten duk orain? eskatzen diotelarik bati: *Akungoan* ihardesten du. Zer duk hori? Atabalaria segitzen diat eta kakiten ari delarik makilak atxikitzen dazkoat. Ezdeuske-

ria asumitua, ez baita filosofia horretan ez deusik, irri egiteko estakuruak baizik.

Zirtzilen izpiritua hobekienik laburbiltzen duen istorio pollitena, harri bitxia ja, *Nagusi zaharren sudur hotza*. Zikiteroa lanean ari zen jatekoaren truk, eta urtatsez joan zen, eske, egun horretan ikustatea era-kusten baitzaie urte guzian gure bisitatzen eta laguntzen ari direnei, suhiltzaile edo pietun, gaurregun ere. Nagusi zaharrak galde egiten dio sekulako hotzarekin hirira laguntzeko. Zalditegitik jalgiaztatzen dio lau errotako zaldi-karrusa, bi zaldik tiraturik, *karrusetan* ikusten dugun berbera. Xikiteroa karrosako kanpoko aulkian da hotzarekin gidei ezin eutsiz eta nagusia barnean. Nagusia pleñitzen delarik edo harrotzen surdura baizik ez duela hotzik, xikiteroak erraten dio bere ipurziloan sartzeko berak hori baitu bero duen leku bakarra. Rabelais handiak onartuko duen zapargarritasun gordinaz bestalde, zirtolarien azote ukaldia, dena badu... baina bereziki klaseen arteko osagarritasunaren metafora da, ez deusak gabe ez garela deus. Eta behar genuke izpiritu horren gainean gogoetatatu gehiago menturaz oparotasun denborak ahituko zai-zkigulako.

Dena da antzerki hemen, xikiteroak sudur luzea du eta nagusi gazteak matel borobilak, mehakoilak eta potoloak osatzen dute pare, pailasoen munduan gara, eta erraten dio: Zu bezalako matel lodiak banitu ez liteke ageri ene sudur luzea. Zirria eta kuia gisa zaizkigu aurkezten, haizeak pleatzeko gisan bata, saldari indar fritsik ez ematen besteak tupina bete ondoan. Harrugetek marrazturik ikusten dugu gizon ttipi zingortua, bere xotx makurren gainera iganik eta bere karga eza ezin tira....

Dena antzeztua da hitzen artetik, Brecht handiaren *Puntilla nagusia eta Mati morroia*-ren harreman erdi ustelak irakurtzen ditugu. *Commedia*-n eta *Molière*-n, *Beaumarchais*-n diren morroi abilen munduan gara, gure saltsan berriz kozinatua, eta jauzi egiten dugu, ezazolak behi kakan bezala, ehiztari pasadizoetan, segur naiz orain Larzabal eta Hegitua istorio kongan ari direla nonbait.

Larzabalekin jada erran bezala, orain sartuak baikara gure betiko teatroan, ez ote da hemen ere ez errana gordetzen, usia ekartzen duten gure munduaren zauri gaizkonduetan. Beldurrarengatik desegitera utzi genuen Oluntzeko jauregi madarikatuan. Gillotinatua burua besapean berriz heldu Zarora justizia eske, arima erratuak non nahi, tobera eta sasi tribunalak dira altxatzen, injustizian ahantziek zorra kobratu nahi.

Gaztelu zaharretik huntzak eta xori sorginak zaizkigu biloetan nahasten. Hor gaueko debeku guziak baino azkarragoa baitute amodioa, mutiko eta neska gazteak menturatzen dira leku sorginduetara, Oluntzeko lamin osinaren gaineko zubitik, han ito guzien gurutzeen artetik pasatzen. Gaua. Entzun: *gau ainaraken* soinua botatzen du Jakes Turrutek matelak borobil. Hau isildu orduko, debekatua eta ez errana, sekulan ez trenkatua botako baita zirtzilen ahotik.

Zaudezte: *Zerria eta astoa*, zerria bazkatu baitute eta aserik atxiki, trufatzen da mando zaharraz makil ukaldika urdinu baitiote bizkar hezurra, eta jiten da negua eta hau tupinetara joaten delarik bortuko bidea hartuko du laster besteak Portaleburutik goiti. Hiri horretarik urrun libertate gune haietara. Ttipi ahul eta lehertuen mendekioa bailitzan. Hemen fabula guti eta zirtzilen filosofiatik anitz. Sobera gantzadun baldin bahiz ageri kasu emak barurraren biharamunari Jainkoa luzakor baina ez ahanzkor

Minuta bat: denak berriz irakurri behar ditut, giltza eskutan dudalarik orain. Hau zirtzilen Biblia da, libertimendu bezperan ohore puska bat duten zirtzil guziek gogoz ikasi beharra plazara jautsi aitzin.

Kazetariak: Orduan libertimendua berriz muntatu duzue, nolaz galdu zen?

Zirtzilak: Ez zen sekulan galdu: Piarres Hegitua atxiki zuen urinean.

Joakin Altzibarren *Grand tourra*

OIER SALEGI ODRIOZOLA

Lan honek Joakin Altzibar-Jauregi Atxaran azkoitiarraren *Grand tourra* antzerki obra (1772) aztertzea du xede, jadanik hurbilketa interesgarririk izan badu ere Borja Aginagalde, Iñaki Aldekoa eta Jose Luis Ugarte adituen aldetik, nahiko ezezagun segitzen baitu oraindik euskal letren alorrean. Gure azterketan, hortaz, lehenbizi Altzibarren obrako hizkerari erreparatuko diogu, hala euskarari nola darabilen grafia sistemari. Ondoren, herrikidea eta garaikidea duen Xabier Munibek idatzitako obretako hizkerekin alderatuko dugu, *Grand tourra*-ren formaltasunaz jabetzen lagunduko digulakoan. Behin hori eginda, antzerkiaren azterketa literarioari ekingo diogu, lana zertaz den azaldu eta ezaugarri nagusienak aipatuz. Horrez gain, iturririk izan zuen aztertzen saiatuko gara, garai hartan aurki daitezkeen gainontzeko lanekin erkatuz eta garaiko giroaren berri emanez motz motzean. Honekin guztiarekin, Joakin Altzibarrek idatzitako *Grand tourra* obraren benetako balio literarioa zenbaterainokoa den argitzea izango da gure lanaren helburu nagusia.

1.- SARRERA

Borja Aginagaldek adierazten duenez (2007), Altzibar eta bere familia oso ospetsuak izan ziren garaiko Gipuzkoan, izan ere, ahalmen ekonomiko ikaragarriko familia ziren. Orotara, 18 anai-arreba izan baziren ere, oinordekotza jaso zuen semea ez bide zen ezkondu eta familiaren herentzia euren odolekoa ez zen gizaseme baten eskutan gelditu zen azkenik. Dena den, ez zuen Joakin Altzibarrek diru aldetik estutasunik zan, baina badirudi bizitza guztian ez zuela lanik egin eta “alferzorri bat” (Aginagalderenak dira hitzak) izan zela.

Aipagai den testu honen “inspirazio-iturri” izan zenez, Joakin Altzibarrek bere anaia Bizenterekin 1772an egin zuen bidaia aipatu beharko. Bi anaia hauek, sei hilabetetan zehar, Europako lau herrialde-tan barrena ibili ziren: Italia (Erroma, Florentzia, Bologna, Napoli eta Venezia), Austria-Alemania (Viena, Baden, Munich), Frantzia (Paris) eta Britainia Handia. Bidaia bera gutxi ez, eta Aita Santuarekin hizketaldi bat izateko parada ere izan omen zuten Altzibar anaiek. Datu hauek ezinbestean familia honen benetako boterea zenbaterainokoa zen pentsatzera garamatzate, uste izatekoa baita 26 eta 30 urteko bi gaztek honelako bidaia bat egitea ez zela batere arrunta XVIII. mendean.

Oro har, *Grand tourra* antzerki lan xumea genuke, antzerki obra serio eta txukun batetik nahiko urrun kokatzen dena, baina, euskal le-tretan alor horretan zegoen gabezia kontuan hartuta, meritu faltarik ez duena.

Lantxo honen sarreran aipatzen denez, Eguberrian aurkeztu zen antzezan hau Altzibartarren sukaldea eszenatoki zela. Horretaz gain, luzerari dagokionez, testu labur bat dela esan daiteke, guztira 19 orrial-detan idatziriko testua baita. Ezaugarri hauek eta beste askok lan honen formaltasunaz zer pentsatua ematen dute. Hori dela eta, gure lanean antzerkitxo honen azterketa bat egiten saiatuko gara, bai bertako hizke-rari dagokiona eta baita azterketa literario bat ere. Azterketa honen bidez, Altzibarren obrak izan zezakeen helburua zein izan zitekeen argi-tu eta lan honek zenbaterainoko garrantzia izan dezakeen zehazten ahaleginduko gara. Horretarako, nola ez, garaiko beste lan batzuekin erkatuko dugu; alde batetik, iturririk izan zuen jakite aldera, baina beste aldetik, garaiko beste zenbait lanek zituzten helburuak eta intentzioak baloratu, eta *Grand tourra*-ri eman ahal zaion balorea zehazteko asmoa-rekin. Intuizioa baitut, eta hori frogatzen ahaleginduko gara, lan hau lagunarteko denbora-pasa huts bat izan zela, alderdi formalei ia errepara-tu gabe, gertukoenei une atsegin bat igaroarazteko intentzioarekin idatzia.

Guztiarekin, ezin ahaztu euskaraz idatzitako lehenengoetariko antzezlana genukeela honako hau orain arte jakin ahal izan dugunez. Eta ondorioz, izan zituen intentzio eta ezaugarri formalak alde batera utzita, bere balore historikoa ezin ukatuzkoa dela. Hain zuzen ere, Euskal Literaturan genero dramatikoak (beste genero gehienak bezala) ordura arte zuen gabeziaz ohartuta, ez zaigu iruditzen euskaraz idatzi-tako lan bat, ezta txikiena eta eskasena ere, inondik ere gutxietsi eta

baztertu behar denik. Alderantziz, lan hau idatzi aurretik euskarazko antzerkigintzarik ia egon ez izanak beronen balorea eta garrantzia azpimarratzen dituela esango genuke.

2.- HIZKERAZ BI HITZ

2.1. Fonologia

Bokalen esparruan bi bokalen arteko batuketan (hiatoen) emaitza desberdinak dira, agian, azpimarragarrienak. <E> eta <a> bokalak batzean, esaterako, hiru aldaera ezberdin aurkitu daitezke: orokorrena <ia> (*andria, abadia*), gutxiagotan <ea> (*gañean, urtean*), eta kasu bakanen batean <ie> (*goizien*) bokal asimilazioarekin (beherago aipatuko ditugu bokal asimilazioak); hain zuzen ere azken forma hau da gaur egun Azkoitian erabiltzen dena. <E> + <e> = <ie> bat ere aurki daiteke (*semien*). <I> eta <a> batzeak ere bi aldaera eman ditu: <ia> (*betorria, eguia*) eta <ija> (*beguijac, eguija*). Adibideetan ikus daitekeenez hitz bera bi modu ezberdinetan ere ager daiteke testuan. Dena den, aipatu behar aurreneko kasua orokorragoa dela. Gauza bera esan daiteke <i> + <e>, <i> + <o> edota <i> + <oa> kasuez ere; hau da, bokal artean <j> bat sartzea gerta daitekeela baina gabe ere sarri agertzen dela: *andijena* baina *andiena*, *amorijo* baina *comercio* edota *yndijuac* baina *relaciua*. Ezin aipatu gabe utzi azken kasu honetan <o> + <a> = <ua> ageri bada ere, <oa> forma ere nahiko orokorra dela (*relazioa, publicoac*). Ildo bertsutik doala esango genuke aditzetako <o> + <a> = <ua> batuketa ere, gutxitan gertatu arren adibideak badira (*daguan, enaguala*). Honetaz gain, aipa daiteke <u> eta <a> edo <e> batzean sartu ohi dela gehienetan tartean (*erruba, instruituva, subec*).

Atal honetan, bokal asimilazioak aipa daitezke, gaur egun ere Azkoitian erabatekoak direnak; hau da, <i> edo <u> bokalaren ondoren (tartean kontsonante bat egon edo ez) <a><e> bihur daiteke testuan (*or due, ematendire*).

Bestalde, kontsonanteen alorrean txistukarien kasua da deigarriena. Ez ditu batere ondo bereizten. Gehienetan, <z><s> bihurtzen da (/s/?/œ/): kodan (silaba bukaeran) ez ezik (*estizut, gustiaustes*), bestelako testuinguruetan ere bai (*subec*). <S><z> bihurtzea ere gerta daiteke ordea

(*ezan*). Hemen ere behin baino gehiagotan gertatzen da hitz bera bi modu ezberdinetan adieraztea (*ezan* baina *esan*).

2.2. Izen morfologia

Izen morfologiaren arloan, geografikoki espero daitezkeen ezaugarriak ageri dira. Esaterako, soziatiboa –kin bidez adieraztea (*aubequin*), edota ergatibo plurala –ak bidez egitea (*gustijak*). Ablatiboan, –tik bidez adieraziak aurkitzen ditugu ia kasu denak (*Boloniatic, Larrascandatic*), baina, –ti bat ere aurki daiteke (*denborati*). Baliteke aitzinago bi formen arteko borroka egon izana eta –ti bakar hori lehenagoko formaren azken aztarnetako bat izatea.

2.3. Aditz morfologia

Aditz morfologiarekin hasteko aditz izena aipatu nahiko genuke. Izan ere, *erori* eta *etorri* moduko aditzetan (-i amaieradunak) –ten bidez egin ohi du aditz izena (*erorten, etorten*), hau, arkaismotzat jo daiteke, ez baita egungo Azkoitiko forma.

Behin hau esanda, aditz laguntzailea aztertuko dugu. Hasteko **edun*-en kasua aipatu beharko da, izan ere, forma ezberdinez ageri da adierazita. Nor-Nork lehenengo pertsona singularrean esaterako *dut, dot* eta *det* formak ageri dira. *Dut* behin bakarrik ageri bada ere, *dot* eta *det* antzeko maiztasunarekin ageri dira. Baliteke, hemen Azkoitia eta mendebaldearen arteko lotura nabarmentzea eta erdialdeko eta mendebaldeko formen arteko borrokaren adierazgarri izatea forma hauek. Dena den, nahiko bitxia iruditzen zaigu testu berean hiru formak agertzea. Nor-Nork-en beste kasu batzuk aipatze aldera, *dezu, desute* edo *dute* aipa daitezke; beti modu berean agertzen dira aditz laguntzaile hauek. Nor-Nori-Nork-en berriz, *dijue* (batuko *diote*) forma gerta daiteke, agian, deigarriena. Gaur egun ez baita Azkoitian horrela egiten (*dixobe* baizik; dena den, *dijue*-tik etor daiteke forma hau).

Izan laguntzaileari dagokionez, honako formak ageri dira: *zat, dan* edota *zan*. Gaur egun ere Azkoitian erabiltzen diren formak. Ezin gauza bera esan *dira* edo hiru bider ageri den *dire* formei buruz, egun, ez baitira horrela erabiltzen herri horretan (*diz* baizik).

Aditzekin bukatzeko, adizki trinkoei ere begiradatxo bat bota nahi genieke. *Joan*-en (*dijuen, dijuasen*), *jakin*-en (*bazinaqui, daquiran*), *ibili*-ren (*daviltzala*), *egon*-en (*espanego, naquan*), *eduki*-ren (*daucat, dauscala*), *iritzi*-

ren (*deizon, badeizot*), *esan-en (dijo, diozu)* edota, agian deigarriena, *eroan-en (daroa)* kasuetan aurki daitezke aditz trinkoak

2.4. Lexikoa

Lexikoaren atalean, Altzibarren ezaugarri nagusia gaztelaniatik hartutako maileguen erabilera masiboa da. Orotara ia 50 mailegu zenbaitu ditugu, euskarazko ordain arruntak eduki arren Altzibarrek bere testurako hautatuak. *Aturdiuta, dificultade, jurisdicio, pregunta, vomitacen* edota *suceizen* dira, besteak beste, deigarrienetako batzuk.

2.5. Grafia

Joakin Altzibarrek bere lanean erabilitako hizkera aztertzen bukatzeko, erabili zuen grafia sistema aztertuko dugu. Hasteko /i/ hotsa aipatuko genuke, bokal hau adierazteko bi grafema baitarabiltza: <y> eta <i>. Esan beharra dago <y> oro har hitz hasieran erabiltzen duela eta <i> askoz maizago ageri dela. Beste askotan bezala, hots hau bi modu ezberdinetan adierazita aurki dezakegu Altzibarren lanean, baita hitz bera bi modu ezberdinetara idatzita ere: *Yzarrisco* eta *Izarrisco* edota *ycusi* eta *icusi*. Grafiaekin jarraituz, /b/ hotsean sartuko gara. Gehienetan -z adierazten du hots hau Altzibarrek, baina, <v>-z ere ager daiteke, bai maileguetan, baita arrazoi etimologiko jakinik gabe bestelako hitzetan ere. <H> letrara igarota, esan daiteke oso gutxitan ageri dela, eta ageri denean, ia beti maileguetan.

Kasu konplexuagoa dugu /g/-rena. <Gu>bidez adierazten da askotan <e> eta <i> bokalen aurretik. Ez da beti horrela gertatzen, ordea, <g> bidez ere adierazten baitu bi bokal hauen aurretik ere. Hemen ere hitz bera bi modutara adierazita aurki daiteke: *begui* eta *begijac* esaterako. Horretaz gain, igurzkari belarea ordezkatzeko ere erabiltzen du <g>, horretarako <j> (gehiagotan) nahiz <x> (bi kasutan soilik) ere erabili ditzakeen arren. Hitz bera bi era desberdinetan adieraztea gerta daiteke hemen ere: *gende* eta *jende* horren adibide.

/s/-ren kasuan, <c>, <z> eta <s> darabiltza ia-ia arau jakinik gabe. Dena den, azken honen erabilera arazo fonologiko bat izan daiteke; hots, lehen aipatutako txistukariak bereizte eza, /?/-ren alde gertatzen dena gehienetan. Azken hots hau adierazteko, berriz, <s> darabil gehienbat, baina txistukariak ez bereizteak <z>-ren erabilera ere badakar inoizka. Frikariez esandako kasik gauza bera esan dezakegu afrikatuez ere. Izan ere, <c>, <z> eta <s> erabiltzen ditu Altzibarrek /ts/ hotsa adierazteko

eta <s> bakarrik /t?/-rentzat. Esan beharra dago, ordea, <c> erabiltzekotan <e> eta <i> bokalen aurretik soilik darabilela frikari eta afrikatuak adierazteko.

Maileguen hitz hasierako /r/ hotsari dagokionez, aipa daiteke gehienetan bokal protetikoarekin egiten duela, hura gabe ere egin dezakeen arren. Hitz bera bi era ezberdinetan adierazten dituen kasuak badaude hemen ere: *arrazoe* eta *razoiac* edo *errelaciua* eta *relacio*. Grafia sistemaren azterketarekin bukatzeko, /k/ hotsa aipatuko dugu. Hemen, bereziketa garbia eta zurruna da: <c> erabiltzen du <a>, <o> eta <u> bokalen aurretik eta kodan, eta <qu> aldiz, <e> eta <i>-ren aurretik.

3.- JOAKIN ALTZIBARREN ETA XABIER MUNIBEREN HIZKEREN ARTEKO ALDERAKETA

3.1. Xabier Munibe

Joakin Altzibarren laneko hizkera garai eta leku bertsuko beste obraren batekin alderatzeari beharrezkoa deritzogu ea eredurik izan zuen edo bere kasa aritu zen jakiteko. Izan ere, garrantzitsua da jakitea Altzibarren obran, nola hizkeran hala grafian, alderdiaskotan ikusten den koherentzia falta garaiko idazlanen artean orokortua zegoen edo bere ardurarik ezaren ondorio den. Horretarako, Xabier Munibe “Peñafloridako Kondea” azkoitiarrak idatzitako lanak kontuan hartzea pentsatu dugu. Herri eta garai berekoa izaki, auzi hau argitzeko argigarri izan daitekeela iruditzen zaigu. Baina Muniberen obrei erreparatu (eta Altzibarrenarekin erkatu) aurretik ez dugu uste lekuz kanpo dagoenik bere ingurua eta berak sortutako *Euskal Herriaren Adiskideen Elkartea* aipatzea.

Hasieran Munibek bere etxean elkartzen zituen “Azkoitiko Zalduntxoak” inguruetako noble eta jakintsuak izan ohi ziren, literatura, filosofia, historia edo bestelako zientziak gai hartuta tertuliak egin ohi zituztenak bertan. Haien bultzadarekin aipatutako elkartea sortu zen 1764an, hainbat helburu ezberdinekin. Hona estatutuen lehen artikuluan jasotzen den aipua: “Elkarte honen helburua Euskal Herriko Zientziekiko, Arte eta Letra Ederrekiko duen joera eta zaletasuna lantzea, ohiturak zuzendu eta fintzea eta euskaldunen arteko batasuna gehiago sustatzea da”¹. Oro har, zientziaren alorrean isuri zituzten izer-

[1] Informazio hau <http://bascongada.eus/eu/la-sociedad/historia> web orritik atera

di gehienak. Gainera, izerdi horiek ez dira alferrik izan, 1778an irekitako kimika laborategiak eta laborategi hartan Elhuyar anaiek 1783an metal berri bat (wolframioa) isolatzea lortu izanak frogatzen dutenez. Alabaina, Jesus Maria Lasagabaster-ek Muniberi buruz idatziriko artikuluan azaltzen duenez, letrek ere izan zuten euren garrantzia elkarte honetan:

(...) la modernización de la sociedad no se concibe como el mero desarrollo material, científico, y técnico; es también importante el cultivo de las ciencias del espíritu, que formaron parte de la actividad de los Amigos del País, desde los tiempos de la Junta Académica de Azpeitia; la música, la literatura o el teatro son también aspectos esenciales de las actividades desarrolladas por la Sociedad Bascongada y por el Seminario de Vergara y también aquí es el Conde de Peñaflores no sólo promotor y animador, sino también en ocasiones protagonista principal de muchas de estas actividades (1996: 244).

Beraz, letren alorrean ere aritu zen elkarte hau. Lasagabasterrean aipatzen denez, Munibek literaturari orokorrean, baina batik bat antzerkigintzari egin zizkion ekarpenak, bai teoriko moduan, baita autore moduan ere.

3.2. Larramendirekin lotura

Dena dela, badirudi bai garrantzi aldetik eta baita presentzia aldetik ere euskara alboratua izan zela elkarte honen zereginetan. Une honetan uste dugu beharrezkoa dela Larramendiren figura aipatzea. Izan ere, jesuita euskaltzale hau Loiolako basilikan bizi izan zen 1734 eta 1766 bitartean, “Azkoitiko Zalduntxo” zirenen egoitzatik 3 kilometro ingurura. Gertutasun horrek eraginda beharbada, Andoingo jesuitak izan zuen eragina Munibe eta honen lagunengan. Honela dio Lasagabasterrek:

(...) y no sería exagerado decir que una figura como la de Larramendi es de alguna manera un precursor del espíritu que animó a los Caballeritos de Azkoitia; un año después de su muerte, ese espíritu cristaliza esplendorosamente en la creación por parte del Conde de Peñaflores de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País (1996: 248)

dugu.

Honetaz gain, aipatzen ari nintzen euskararen alorrean ere izan dezake Larramendik nolabaiteko eragina intelektual hauen zereginetan. Euren arteko harremanaren froga zuzenik ez badago ere, nahiko nabarmena da Larramendi bizi bitartean eta Larramendi hil ondoren euskarak “Zalduntxoek” artean izan zuen presentzia ezberdina. Horrela, pentsa daiteke Loiolako jesuitak bultzatu zuela “Peñafloridako Kondea” euskaraz idaztera. Larramendik berak honela aipatzen ditu 1762an Munibek argitaratutako *Gabon Sariak* deitzen diren gabon kantak: “Peñafloridako Condeac eguin dituenac, eta berac musican paratu dituenac” (Salaberri 2002: 137orr). Jesuita garrantzitsu honen heriotzaz geroztik, ordea, “Azkoitiko Zalduntxoek” eta ondorengo “Euskal Herriaren Adiskideen Elkartearen” zeregin eta argitalpenak gaztelania hutsezkoak izango ziren. Hala ere, pentsa daiteke, euskara bultzatzen bakarrik ez, erabileran bertan ere eragin zuela Larramendik.

“Peñafloridako Kondeak” erabat euskaraz idatziriko testu bakarra *Gabon Sariak* dugu, beraz. “Sor Luisa de la Misericordia”-ren izenpean agertzen da obra hau; alabaina, gaur egun onartua dagoen teoria da lan hori Munibek idatzitakoa dela. Obra hau antzerki obratzat hartu izan den arren, egungo adituen iritziz gabon kanta soil batzuk dira. Dena dela, Munibek idatzitako obrarik arrakastatsuen den *El borracho burlado* obra ez bezala, *Gabon Sariak* euskara hutsean dago; beraz, bi lanak erabiliko ditugu Altzibarren euskararekin alderatzeko.

3.3. Muniberen eta Altzibarren hizkeren arteko alderaketa

Esan bezala, Muniberen testuetako euskara eta Altzibarrena alde-
ratzen saiatuko gara ondorengo lerroetan. Horretarako, *Grand tour*-eko hizkuntza aztertzeke erabilitako ordena eta modu bertsuak erabiliko ditugu hemen ere. Muniberen hizkeraren ezaugarriak, ordea, laburrago azalduko ditugu, atal hau ez baita bere hizkera aztertzeke, honen eta Altzibarren arteko ezberdintasunak eta berdintasunak azalertzeko baidarik.

3.3.1. Fonologia

Bokaletan ezberdintasun nabarmenak aurki ditzakegu hiatuetan. <E> bokalari <a> edo <e> gehitzean kasurik gehienetan, <i> bihurtzen dela ikusi dugu Altzibarren testuan; Munibek aldiz <e> mantendu egiten du. <I>-ren ondoren beste bokal bat datorrenean <j> eransten dio Altzibarrek batzuetan, Munibek sekula egiten ez duen bitartean. <O><u> bi-

hurtu daitekeela ere ikusi dugu Altzibarren hitzetan; sekula ez da hori gertatzen Muniberenetan. Bokalekin amaitzeko, <u> eta <a>-ren artean sartu dezakeela igarri diogu Altzibarri: sarritan hartzen duen jokabi-dea da hau; *Gabon Sariak*-en, berriz, hori gertatzen den kasu bakarra aurkitu dugu: *gastelaubarequiñ*.

Kontsonanteen esparruan txistukarien bereizketarik eza aipatu dugu Altzibarren hizkeraren azterketan; izan ere, nabarmena da uanean bururatuta bezala idatzi zituela <s>-ak eta <z>-ak, hitz berak batzuetan era batera eta besteetan bestera adieraziz. Beraz, testu horretako koherentzia faltaren adierazgarrietako bat da txistukarien kasua. Dena den, Xabier Munibek ere sarritan nahasten ditu txistukariak.

3.3.2. Izen morfologia

Izen morfologian, portaera antzekoa dute biek hala biek. Geografikoki euren ingurukoak diren ezaugarriak betetzen dituzte: soziatiboa -kin, ablatiboa -tik eta ergatibo plurala -ak bidez.

3.3.3. Aditz morfologia

Aditz morfologiaren alorrean ezberdintasun ugari aurki ditzakegu. Hasteko, aditz izenari dagokionez, *Grand tour*-ean bezala, -i amaieradun hitzetan -ten aditz izenaren adibideak ageri dira (*El borracho burlado-n ibiltzen*). Bestalde, aditz trinkoei begirada bat emanez, joan aditzaren *dijua* eta *dijuasen* formak aurkitu dizkiogu Altzibarri. Munibek, aldiz, *dijoa-z* gain *dia* eta *diaz*en ere erabiltzen ditu; hemen aipatu behar da Larramendik Azkoitian emandako sermoian azken bi forma hauek erabili zituela.

Aditz laguntzaileari erreparatuta, **edun*-en Nor-Nork lehenengo pertsona singularrean, maiztasun ezberdinarekin baina *dut*, *det* eta *dot* ageri dira Altzibarren testuan. Munibek, ordea, *El borracho burlado-n det* eta *dut* tartekatzen ditu eta *Gabon Sariak*-en *det* soilik darabil. Aipagarria da halaber, hirugarren pertsona plurala *dute* darabilteela bai Altzibarrek eta bai Munibek, Azkoitiko hizkeran esperoko ez genukeen forma. Dena den, *Gabon Sariak*-en ageri dira *debe*-ren adibideak ere; hain zuzen, forma hau erabili zuen Larramendik Azkoitiko sermoian eta gaur egungo bertako hizkeran ere *debe* da ohikoena. Bigarren pertsona pluralean, Altzibarren *desute* aurkituko diogu Muniberi ere (*dezute*), baina *Gabon Sariak*-en *dezue* ere azalduko zaigu. Nor-Nori-Nork-en, esan dugu Euskara Batuko *diote* forma *dijue* egiten duela Altzibarrek. Ezin gauza bera esan Munibez, *diote* forma erabiltzen baitu. Aditzarekin amaitzeko, *izan*

aditzean *zat* forma aipatu dugu datiboko lehenengo pertsonako singularran. Forma bera darabil Munibek ere kasu batzuetan, baina *zait* forma ere ageri da.

3.3.4. Lexikoa

Lexikoaren esparruan, *Gabon Sariak* aipatu nahiko genuke. Batetik, *Grand tour*-ekin alderatuta, gaztelaniatik hartutako mailegu askoz gutxiago ditu. Ez da harrizkoa hau, jakinda Altzibarren mailegu kopurua oso handia dela. Alabaina, aipagarriena da, Larramendik proposatutako *otsaldi*, *adiraqui*, *egoquiquilde*, *metaphora* edo *copla jostalluac* hitzak ageri direla Muniberen obra honetan. Honek, argi uzten du, Larramendik emandako baliabideak erabili zituela “Peñafloridako Kondeak”.

3.3.5. Grafia

Bataren eta bestearen hizkuntzen arteko alderaketa honekin amaitzeko, grafiari eman nahiko nioke begirada bat. Honetan ere, ikusi dugu Altzibarrek ez dituela arau jakin batzuk jarraitu, eta zenbait hots adierazteko modu bat baino gehiago erabili ditu lan berean. Bestelakoa dugu Muniberen kasua: irizpide jakin batzuk ezarriak ditu lan osoan, kasurik gehienetan nahiko ondo betetzen dituenak. *El borracho burlado*-ko grafia Xabier Mendigurenek ongi aztertu zuen *ASJU 1987* aldizkarian idatzitako “EL BORRACHO BURLADOko euskararen azterketa (1764)” artikuluan, eta lan hori baliatuko dugu konde azkoitiarraren ezaugarriak azaltzeko.

Hasteko, esan eta <v>-ren erabileran aurrenekoa dela nagusi Muniberengan, Altzibarren lanean bezala; baina, azken honetan bezala, <v> askotan arrazoi etimologikorik gabe erabiltzen dela. Gauza bera gertatzen da <i> eta <y>-rekin: aztergai diren bi autoreetan aurreneko grafemaren aldeko hautua dago gehienbat, <y>-ren erabilera ageri bada ere. Bi autoreen arteko berdintasuna dugu <h>-ren erabileran ere. Oro har, kasu bakan batzuk salbuespen, maileguetan ageri den grafema da <h>.

Orain arteko ezaugarrietan portaera berdintsua izan badute ere, ezin gauza bera esan <g>-ren erabileraz. Ikusi dugu Altzibarrek <e> eta <i>-ren aurretik batzuetan <gu> erabiltzen duela, baina <g> soila beste batzuetan; baita /x/ fonemaren ordeztze <j> eta <g> tartekatzen dituela irizpide finko bati jarraitu gabe. Munibek aldiz, <e> eta <i>-ren aurretik beti darabil <gu>; eta, <g> darabilenean, igurzari belarea ordezkatzeko da. Hots horretarako, <j> darabil gainontzeko bokalen aurretik.

Ezberdintasun nabarmenak daude txistukarien grafemetan ere, /s/ adierazteko Altzibarrek <z>, <c> nahiz <s> erabil ditzakeela ikusi dugu (azken hau txistukarien neutralizazioak eraginda ziurrenik). Munibek, aldiz, <e> eta <i> aurrean beti darabil <c>, gainontzeko bokalen aurrean <z> darabilen bitartean. /ʔ/-ren kasuan <s> erabiltzen du beti, bokal artean izan ezik; izan ere, bokal artean <ss>-ren aldeko joera dauka, batzuetan <s> erabiltzen badu ere. Lehenago ikusi dugun bezala, bestelakoa da Altzibarren kasua, hots honetarako <s> eta <z> erabiltzen baititu. Dena den, azken bi hots hauekin kontuz ibili beharra dago, pentsatzekoa baita arazoa fonologikoa dela grafikoa baino. Gauza bera esan daiteke /ts/ hotsaz. Ikusi dugu Altzibarrek <c>, <z> nahiz <s> erabil ditzakeela hots hau adierazteko eta baliteke txistukariak ez bereizteak <s> horren erabileran eragina izatea. Munibek, aldiz, <tc> darabil gehienetan <e> eta <i>-ren aurretik eta <tz><e>-ren aurretik batzuetan eta gainontzeko bokalen aurretik beti. Aipagarria da Larramendi hasi zela <t> sartzen afrikariak frikariengandik bereizteko, hortaz, hemen ere ikus daiteke andoaindarraren eragina kondearengan. Horretaz gain, aipa daiteke <n> eta <l> ondoren <t> hori galdu egiten duela. Txistukariekin amaitzeko, /tʔ/ hotsa aipatuko dugu. Ikusi dugu Altzibarrek <s> erabiltzen duela beti, baina oso bestelakoa da Muniberen kasua; honek, ez bide zuen ongi bereizten hots hau eta, ondorioz, <ts>, <tc> eta <tz> erabiltzen ditu.

Bestalde, grafiarekin amaitzeko, esan maileguetan /r/-rekiko jokatibidea antzekoa dela bi autoreetan, hots, aurretik bokal protetikoa jaritzeko joera dutela gehienetan.

Orokorrean, Altzibarren hizkera herrikoiagoa eta nahasiagoa dela nabari da, ondorioen atalean azalduko dugu hau zabalago.

4.- BEGIRADA LITERARIOA

4.1. Garaiko literaturaren testuingurua

Aztergai den lan hau antzerki lan gisa hartu izan da antzezteko sortutako obra bat izan zelako. Zehazki, komedia gisa sailkatu genezake, publikoaren barrea baitu helburu nagusi. Mugimendu literario jakin batean kokatzea lan nekeza litzateke, batik bak garai hartan antzerkiaren inguruan euskal mugimendu literariorik bazenik nahiko zalantzazkoa delako. Dena dela, ezin aipatu gabe utzi lan honen garai eta leku bertuan taularatutako bi antzerkiak: Barrutiaren *Gabonetako ikuskizuna* eta

lehendik aipatutako Muniberen *El borracho burlado*. XVIII. mende hartan aurki ditzakegun bi obrak dira aipatutakoak. Alabaina, bai euren artean, eta baita Altxabarren lanarengandik ere, oso berezita daude.

Autoreari dagokionez ere, ez dirudi literatura idazle izan genuenik. Borja Aginagaldek *Egan 2007*-ko bere artikuluan aipatzen duenez, pieza honetaz gain baditu beste testuren batzuk idatzita: “batzuk eruditua, besteak irrigarriak eta mitologikoak, hainbat bertso eta karikatura tar-teko” (2007: 39). Dena den, ezin jakin literatur korrante baten jarraitzaile edota partaide izan zenik. Egari zor, ez zaio Larramendik orduko Euskal Literaturari eman nahi izan zion bultzadaren eraginik ikusten, ez gramatikan, ezta lexikoan ere. Ez da andoaindarraren ideien oihartzunik ere nabari, ez garaiko idazleen euskararen apologia kutsurik, ez erlijioarekin edo jokabide moral zuzenarekin lotutako ezer nabarmenik ere. Nola idazlea, hala obra: garaiko Euskal Literaturaren joeretatik berezita ageri zaizkigula dirudi beraz.

4.2. *Grand tourra*

Grand tourra izenez ezagutzen dugun antzerkitxo honek Joakin eta Bizente Altxibar anaiek Europako Gorte Nagusietan zehar egindako bidaia du oinarrian. Hain zuzen ere, eurek igarotako herrialde eta hiriak aipatzen dira testuan. *Grand tourra* izenak ere oinarrian bidaia bera du. Hau da, izenaren jatorria XVII. mendearen erditik XIX. mendearen hasierara bitartean jauntxoek edo jende dirudunak Europan zehar egiten zituzten bidaietan datza. Badirudi joera hau Ingalaterran sortu zela eta gero kontinente zaharrean zehar hedatu zela. Bidaia hauen helburua hezkuntzari loturikoa zen: jende gazteak egin ohi zituen, arte klasikoa eta errenazimentuko ideiak ezagutzeko. Baina, horretaz gain, garaiko moda berriak eta sortzen ari ziren ideien berri izateko abagune ezin hobe zen.²

Joakin eta Bizentek 1772ko maiatza eta azaroa bitartean Italia, Austria-Alemania, Frantzia eta Britainia Handia bisitatu zituzten, beti ere Aginagaldek *Egan 2007*-en idatzitakoaren arabera. Bidaia horretan, besteak beste, badirudi Isaac Newton zientzialari famatuaren berri izan zutela, gero, zeharka eta nahiko modu bitxian bada ere, haren oihartzu-

[2] “*Grand tourra*”-ri buruzko informazio gehiagorako: Fussell, Paul *The Norton Book of Travel*, Norton, New York.

na ageri baita aztergai den lan honetan. Horretaz gain, ezagututako herrialdeei buruz aritzeko ere probestu zuen testu hau. Esan bezala, azaroan itzuli ziren Azkoitira, eta pentsa daiteke, itzuli eta Gabonak bitartean prestatu zuela Joakin Altzibarrek lantxo hau, denbora oso laburrean beraz. Egin zuten bidaiaren kronika ez bada ere, ikusitakoak azaltzeko aukera eman zion nolabait pieza honek. Aldi berean, bere familia eta Azkoitiko jende arruntaren artean zegoen aldea islatu nahi izan zuela esango genuke, ekonomikoki ahaltsuagoak izateaz gain, kultura eta jakinduria aldetik askoz jantziagoak zirela erakutsi nahi baita.

4.3. Argumentua

Lanean bertan zentratuta, hiru andrazkoren elkarrizketak osatzen du trama osoa. Hiru emakume hauek Altzibartarren etxeko sukaldean ageri dira. Elkarrizketa hau Altzibar anaiak Europan zehar bidaiatzen ari diren bitartean gertatzen da. Emakume hauei dagokienez, dakigula behintzat, bat Joakin eta Bizenteren ama bera da; Maria Antonia Acharan. Beste bi pertsonaiak Inazi Oleaga eta Antoni jostuna dira. Bata, txokolatea dastatzera Maria Antoniaren etxera hurbildu dena, eta bestea, jantzi batzuk josten ari dena, gero Maria Antoniak jantzi horiek bere semei Parisa bidali eta haiek han banatzeko. Pentsa daiteke bi pertsonaia hauek ere errealak direla, edota gutxienez pertsona jakin batzuetan oinarrituak. Nolanahi ere azkoitiarrak dira hirurak.

Euren artean daukaten hitz-aspertuak egunerokotasun kutsu nabarmena du, hots, ez dira gertakari jakin batez ari edo ez dago euren hizketan ohiz kanpoko aipamenik. Testuinguruak bultzatutako solasaldi arrunt bat da. Inazi iristearekin hasten da elkarrizketa eta honen galderaren haritik joango da ondorengo guztia. Hain zuzen ere, Inazik bere semei buruz galdetzen dio Maria Antoniari, ea ba al duen haien berririk. Dakigunez, seme hauek Europan zehar bidaia bat egiten ari dira. Bidaia horren harira, hiru pertsonaiek Venezia, Alemania, Ingalaterra eta Parisi buruz dihardute. Elkarrizketan dagoen eten bakarra Maria Antoniaren seme Bizenteren eskutitza iristeak eragiten du. Hala ere, solasaldiak ildo beretik jarraitzen du: aurretik Venezia eta Alemaniari buruz hitz egiten ari baziren, eskutitzak Ingalaterra eta Paris aipatzeko aitzakia emango die. Hain zuzen ere, hiri eta herrialde hauei buruz Antoni jostunak eta Inazik dituzten sineskeria barregarriak izango dira komedia honen gailur nagusiak.

4.4. Pertsonaiak

Pertsonaietan oinarrituta, nabarmena da euren arteko mailen ezberdintasuna. Alde hori, hasteko, klase sozialean ikus daiteke. Etxearen nagusia da Maria Antonia; Antoni jostuna, berriz, harentzat ari da lanean; eta Inaziri buruz dakigunagatik, jendea etxean hartzen duen etxeoandre bat dugu. Bestalde, Maria Antoniak bi seme ditu European zehar bidaiatzen, hauen ahalmen ekonomikoaren erakusgarri. Dena den, aipatzen da Inaziren semea ere kanpoan dabilela (Bizente ez bezala, etxera eskutitz bat bidaltzeko alferrez). Deigarria da, honetaz gain, Inazik “D^aM^a Antonia Andrea” erabiltzea Maria Antoniaz aritzeko, “Doña” tratamenduaz deitzea alegia.

Hizkera aldetik ere garbi gelditzen da zein dagoen zeinen gainetik; Inazi eta Antoni jostuna berorika zuzentzen baitzaizkio Maria Antoniari, honek zukako erregistroan egiten dien bitartean. Horretaz gain, agerikoa da etxeko nagusiaren esanari dioten errespetua, nola erantzuten duten eskariren bat daukanean; esaterako Inazi Parisi buruz hitz egiten hastera doanean, Antonik eta Maria Antoniak biek eskatzen diote dakiena esaten hasteko, baina, Inazik azken honen eskaria soilik hartzen du aintzat, eta nola gainera: “bada Berorri. gusto ematiagatic: Abijacera nua” (Inazi: 6. or.)³.

Maila ezberdina dute jakinduriari dagokionean ere. Sineskeria barregarri guztiak Antoni jostunarenak eta Inazirenak dira, Maria Antonia aldiz, hauen zuzentzaile eta hizketa gai duten ororen jakitun da. Jakituria hori zenbaitetan nahiko modu sinesgaitzean erakusten da; adibidez, Parisen egunean zenbat jaten den datu zehatzez aipatzen duenean. Uneoro dago Antoni eta Inazi barregarri uzteko ahalegina, azken aldera eurek onartzeraino: “obeiizango da, nere disparatiaquin gehiago berorri Cansatu baño leen. echera jubatia” (Inazi: 9v. or.), “Antoni suc. eta nic. estaquigu ezer. munduban ce pasacen dan; eta ala obedegu D^a. Mª Antonia Andria. gure. disparatiaquin. berorri lehenago Cansatu. bano leen. bacoiza bere echera. dijuen” (Inazi: 10v. or.). Aurretik ere, Maria Antoniak hitza hartu behar duen bakoitzean, haren jakinduria goersten saiatzen dira: “gauza aubec guc baño obeto. jaquingo ditu. Dª Mª Antonia Andriac” (Inazi: 2v. or.). Antoni jostunak Inazi bera ere andre jakituntzat dauka, etxean jasotzen dituen kanpokoek bitak medio, baina honela

[3] Obratik hartutako aipamen guztiak Jose Luis Ugartek eta Iñaki Aldekoak *Egan 2007*-n emandako transkripzioetik kopiatu dira.

zuzentzen zaio hala ere Maria Antoniari hitza emateko orduan: “Bai Ygnaci. Orrenbesterequin satisfacioa euqui lei andra guichi arquiteco dira Azcoitian. suc aña daquieta eta ala Ynvidia andia dizut: bana. Ora-indican ere badeizot. eze. ehecho andriac. suc bano obeto jaquingo dua-la” (Antoni jostuna: 3. or.). Maria Antoniak berak ere ondo onartzen du jakitun rol hori eta gisa honetara hitz egiten du berak ere: “Ai. Ygnaci punto. onetan subec aña obligacio daucat Jaquiteco. baña. nire. ustes. esta. Venezia erorten subec uste desuten lecuban” (Maria Antonia: 2v. or.).

Elkarrizketaren protagonista nagusi diren hiru emakume hauetaz gain, bada atentzioa deitzen duen beste pertsonaia bat ere, obran parte hartzen ez badu ere behin baino gehiagotan aipatzen dena. Pertsonaia hori Inaziren senarra da, eta gazteleraz ematen den obraren aurkezpean “Gran Neutoni” izenez aipatzen bada ere, obran zehar “Fraisko” gisa deituko dute. Iñaki Aldekoak “Antzerkiaren transkripzioa eta hainbat ohar” *Egan* 2007-ko bere atalean aipatzen duenez, “Gran Neutoni” izenak Newton zientzialariaren izena iradokitzen du. Egia da izen horrek ezinbestean ondorio horretara eramaten gaituela, baina horretaz gain, lanean aipatzen denez honako tituluak ditu Fraiskok: “D. Francisco de Lete, Comendador de la Orden de Vaco, Su Gentilhombrecon Ejercicio (...) de la Academia Real de las Ciencias de Paris y de la de Berlin, de la Sociedad Real de Londres, del instituto de Bolonia, Maestro de Física, de Historia Natural, de Botánica, Medicina, Anatomía y Matemáticas, Gran Astrónomo del Rey y su Geografo Mayor” (Inazi: 3v. or.). Titulu hauek ere Isaac Newtonengana garamatzate ezinbestean, zientzialari famatuak landutako zientzia esparruak aipatzen baitira testuan. Zertxobait aurre-rago ere Frantziako Erregearen Geografo nagusia dela esaten da. Ez bairik gabe, bitxia da pertsonaia honek obran jokatzeko duen papera. Nahiko argi dago antzerki honen autoreak Europan zehar egindako bidaiak Newtonen ideiak ezagutzeko aukera eman ziola, eta badirudi, nolabait bere obran sartu nahi izan zuela. Baina, antzerki honetan egiten zaion aipamena nahiko surrealista dela esango genuke; ez da erraza ulertzen zientzialariaren itzala Altzibarrek bere obran agertu nahi izateaz aparte zein helburu izan zezakeen gizon honen agerpenak.

Ez dago esan beharrik pertsonaiak erabat lauak direla, hau da, ez dute inolako nortasun aldaketarik jasaten. Bakoitza bere egoeran mantentzen da hasieratik amaieraraino. Ez da harritzekoa egia esan, ba-

koitzak bere izaera mantentzeak ahalbidetzen baitu obran zehar umore komikoa mantentzea.

4.5. Alderdi teknikoak

Alderdi teknikoei erreparatuz gero, antzerki pieza batek izan ohi dituen ezaugarri gehienak falta ditu *Grand tourra*-k. Nabarmenena akotaziorik eza da. Taularatu behar den lan batean behar-beharrezkoak diren oharrak falta dira. Ikus daitekeenez, autorea esan beharrekoan zentratu zen batik bat, gainerako alderdi formalak alde batera utzita. Horretaz gain, ekitaldi bakar batean garatzen da obra guztia, ez dago ez akto banaketarik, ez eta inolako etenik ere; obrak duen luzeragatik, badirudi ez zegoela horretarako beharrik. Izan ere, oso denbora laburra da kontakizunean igarotzen dena; egun arrunt bateko goiz bateko kontua dela dirudi. Lekuari dagokionez, Altzibartarren etxeko sukaldean gertatzen da eszena guztia, eta badirudi, sukalde hartan bertan antzestu zutela.

Estilo ezaugarriei erreparatuta, ez dirudi baliabide literarioen erabilera gehiegi kezkatu zenik. Nahiko ondo zaintzen du, ordea, pertsonaien hizkera. Lehen aipatutako berorikako eta zukako erregistroek eragindako bereizketaz gain, nabarmena da Antoni jostunak eta Inazik hizkera herrikoia darabilte; askotan presaka bezala hitz egiten dute, esan beharrekoa askorik pentsatuko ez balute moduan. Maria Antonia, berriz, patxada handiagoz aritzen da, bere jakintsu paperari hobeto egokitzen zaion hizkeran, hizketa gaia ongi menperatzen duenaren eitean. Ondoko pasarte honetan adibidez, zerbait esaterako gauzak ongi jakin behar direla aipatzen du; badirudi inplizituki esaten duela hain zuzen Antonik eta Inazik justu kontrakoa egiten dutela: “Antoni naiene-co (nahi ez nuke) iñoz. sartu izeguitera libertade andijarequin chit ondo aizen ezturen gauzetan. bestela daroa disparatia disparatiaren gañian” (Maria Antonia: 3. or.).

4.6. Helburua

Azterketa literarioarekin amaitzeko, Joakin Altzibarrek lantxo hau idazterakoan izan zezakeen helburua aipa daiteke. Izan ere, ez dirudi inongo helburu moralik edota hezitzaierik izan zuenik, garaiko genero dramatikoan ohikoa zen bezala. Egia daklase sozial altuko emakume bat maila xumeagoko beste biri irakaspen batzuk ematen ari zaiela uneoro. Baina, ez dugu uste intentzioa publikoari irakaspen geografiko bat ema-

tea izan zitekeenik, Antoni jostunaren eta Inaziren bizkar barre egitea baizik.

Ezin da ahaztu, Altzibartarren etxeko sukaldea aipatzen dela eszenatoki gisa; beraz, pentsa daiteke ikuslegoa oso kopuru murrizta zela eta nahiko giro intimoan antzestu zela solasaldi hau. Gainera, kontuan hartu behar da Gabonetan aurkeztu zela. Ondorioz, ez litzateke harritzekoa oso jende gertukoa soilik izatea publiko. Honek guztiak gure ustez ondoko hau adierazten du: helburua, azken finean, Joakin eta Bizente Altzibarren bidaia oinarri hartuta, gertukoenak entretenitzean zetzala, bi pertsonaia komikoren kontura une umoretsu bat igaroz eta, nolabait, euren klase sozialetik herri xeheagoari barre eginez. Hala ere, esan behar dugu hau hipotesi bat besterik ez dela, ez baitago zehazki jakiterik zer publikorekin eta zer girotan aurkeztu zen *Grand tourra*.

5.- ITURRIAK ETA ERLAZIOAK

Literaturan sortzen den lan orok izan ohi ditu bere iturriak. Autoreak irakurritako obrek, neurri handiagoan edo txikiagoan, idatzitako lanean eragiten dute. Finean, irakurritakoaren seme-alaba dira idazleak eta, nahi edo ez nahi, irakurritakotik hartuko dituzte euren lanetarako ereduak. Horretaz gain, jakina da literaturan uneoro ideia, forma eta teknikak etengabe joan-etorrian dabilzala eta idazle bakoitza garaiko korrontearen edo moden seme-alaba ere badela. Horregatik, literatura lan bat aztertzean beharrezkoa deritzogu iturriak eta garai hartan eragin ziezaioketen modak aztertzeari. Idatzitakoa idazterakoan zerk eragin zion manera horretan idaztea edo, gauza bera dena, zein beste lanekin izan zuen erlazioa. Beraz, ez dugu uste soberan dagoenik Altzibarrek *Grand tourra* idatzi zuen garaian eta inguruan literaturaren eta zehazki antzerkiaren esparruan nagusi ziren korrontek aipatzea. Ea horrela lan honen iturriak edo ereduak finkatzerik lor daitekeen.

5.1. Testuinguru orokorra

Jakina da XVIII. mendeko kultura mugimendu nagusia Ilustrazioa izan zela. European zehar hedatu zen mugimendu hau eta, kulturaz gain, zientzian eta filosofian ere garatu zen. Ilustrazioaren mende honi “Argien mendea” ere esan izan zaio, gizateria arrazoiaren bidez ilunpetik “argitu” egin zela esaten baitzen. Literaturan ere izan zuen eraginik mugimendu honek, hain zuzen, Neoklasizismoa sortu zen Ilustrazioaren

baitan. Korronte hau artearekin lotu izan bada ere, literaturan ere eragin nabarmena izan zuen. Gainera, literaturaren barruan genero dramatikoak izan zen gehien landu zen generoetako bat. Neoklasizismoaren sorrerak bultzada handia eman zion antzerkiari kontinente zaharrean, zehazki, korronte honetako antzezlanek derrigorrezko hiru unitateak bete behar zituzten: espazioa, denbora eta ekintzarena. Horretaz gain, helburu didaktiko moral batekin idatzia izatea ere beharrezkoa zen. Komeditan, batik bat, herritarren bizioei eta ohitura txarrei barre egitea bilatzen zen, ohitura txar horiek identifikatu eta herria hezteko helburuarekin. Helburu hori gauzatzeko literatur genero egokiena genero dramatikoak izatea jo ohi da antzerkigintzak Ilustrazioaren garaian izan zuen gorakadaren arrazoi nagusitzat.⁴

“Argien mendean” genero dramatikoak Europan gorakada nabarmena izan bazuen ere, ezin esan gauza bera gertatu zenik Euskal Herrian. Honela arrazoitzen du Patxi Salaberrik bere *Iraupena eta lekukotasuna: euskal literatura idatzia 1900 arte* liburuan Euskal Literaturan antzerkiak gorakadarik ez izana garai horretan:

Eskasiaren arrazoiak, dena den, idazleen subjektibotasun eta zaltetan hutsetatik at leudeke eta, nonbait, *ikuskitzaren* ohiko ikuspuntu mundutarrean eta fenomeno dramatikoaren jite hiritarrean leutzake nagusiki, ahaztu gabe, jakina, gortearen eta nobleziaren esparruetara uztartua izan dela tradizionalki. Orpustanek oroitarazi bezala (1996, 129), nekazaritza munduaren nagusitasuna, euskaldun hiri handirik eza, antzerki-gune erraldoi ziren hiriburuetatik urruntasun geografikoa eta, azkenik, antzerkia inmoraltzat ohi zuten elizgizonen aitzindaritza soziala eta kulturala bera ez ziren adierazpide honen garapenerako baldintzarik egokienak suertatu. Erantsi beharko litzateke euskararen menpegoera “tradizionalak” eta nolabaiteko hizkuntz erabilera kultura eta urbanoa ziurta zezakeen noblezia-burgesia euskaltzalearen faltak berak ere ez zutela gehiegi lagundu antzerki-mundua egituratzen (2002:128).

[4] Ilustrazioari eta Neoklasizismoari buruzko informazio gehiagorako: Iáñez, Eduardo 1990 *La literatura en el siglo XVIII : Ilustración, Neoclasicismo y Prerromanticismo*, Tesys, Barcelona.

5.2. Euskal Herrian idatzitako obrak

Hala ere, izan zen euskal antzerkirik XVIII. mende hartan. Aurrena, Pedro Ignazio Barrutia (1682-1759) aramaioarrari egotzi izan zaion *Acto para la Nochebuena* (*Gabonetako ikuskizuna*) pieza, Iñaki Aldekoak *Euskal Literaturaren Historia* liburuan dioanaren arabera 1750 inguruan idatzia izan bide zena. Barrutia, Arrasateko notarioa izan zen eta bere izenean dago obra hau, nahiz eta behin baino gehiagotan jarri den zalantzan bere egiletasuna. Hona hemen Salaberrik azalduta *Gabonetako ikuskizuna*-ren egiletasunaren inguruko auziaren azalpentxo labur bat:

(...) zalantzan jarri izan da luzaroan notarioa bera izan ote zen egilea ala besteren hitzak jaso ote zituen, libretoa idatziz eman ahal izateko. Arestiren ustez, beste batena zen obra. Eta egia da, notario baten burutik sortua izateko, zabarregia lirudikeela lanak, zaindu gabea (2002:129).

Antzezlan honetan, Jesukristoren jaiotza eta XVIII. mendeko Arrasateko bizimodua nahasten dira eta “Gracioso” pertsonaiaren ibilera okerrekin alaituko dute batez ere, lehendabiziko euskal antzerki modernotzat jotzen den lantxo hau. Dena den, pieza honek ez du zerikusirik garaiko Europan garatzen ari zen antzerki Neoklasikoarekin. Honela sailkatzen du Aldekoak: “Barrutiaren obra barroko berantiarreko Eguberriko ekitaldiaren tradizioaren baitan dago (...) *Acto para la Nochebuena*-k ez du inolako loturarik XVIII. mendeko europar teatroak bere buruari ezarrita zizkion antzerki-konbentzioekin” (2008:90-91). Ez da erraza asmatzen antzezlan hau garaiko euskal gizartean sortutako antzerki bakarra den edo izan ziren gugana iritsi ez diren pieza gehiago ere. Salaberrik ere zalantza hori bera plazaratu du:

Lasgabasterrek zioen bezala, nekez esplika bailiteke *Ikuskizuna* oinarrizko antzerki-ingurune eta gizarte-aztura bat gabe. Ondoko galderak, dena den, ez dira erantzun-errazak: bi mendetan euskal erroak hartuz joan zen tradizio bateko ale bakarren aurrean geundeko? testuetan oinarritu bainoago, testurik gabeko edo testu gutxiko antzezpenak ote ziren? trinko kode-tuak eta oinarrizko elementuak beti agertzen zituak ote? (2002:129).

Bada beste antzezlan bat ere Barrutiarenarengandik denbora gutxira taularatutakoa. Lehenago ere aipatua den Xabier Muniberen *El borra-*

cho burlado-z ari gara. Zehazki 1764-an antzeztu bide zen lehen aldiz Bergaran. Mozkor bati irakatsi zentzagarri bat nola ematen zaion kontatzen da bertan. *Gabonetako ikuskizuna* ez bezala, aipagai dudan pieza hau Neoklasizismora lerraturutako pieza bat da. Hau ez da harritzekoa, Munibe bera euskal ilustraturik garrantzitsuentzat jo izan dela kontuan hartuta. Hona Salaberriren azalpena *El borracho burlado*-z:

Gaztelaniaz idatzi zituen beste lanetan bezala, prezeptiba neoklasiko garbia du Munibek ikusmiran, hau da, arrazoiarekin bat egiten duen estetika arauemaile zurruna, gehiegikeria barrokoei aurre egiten diena, eta betiere naturaren imitazioa eta egiantzekotasuna irizpide dituen. Halere, eta nonbait garaiko kritiken beldur, zehazkiro zurtzen du ohiko unitateei eskainitako trataera, *arauek* agintzen zutena baino biziki nasaiagoa (2002:132).

Dena den, bada Muniberen lana Euskal Literaturaren lehen antzerki Neoklasikoa izatea zailtzen duen zehaztasun bat. Hain zuzen ere, obra hau Euskal Literaturatzat jotzeko zailtasuna. Izan ere, bertso batzuk izan ezik beste guztia gaztelaniaz idatzita dago. Jon Juaristik *Literatura Vasca* liburuan dioen bezala: “pieza hori areago da diglosikoa elebiduna baino, euskara zati kantatuentzat bakarrik erabiltzen da eta gizarte-maila apalagoko pertsonaietan bakarrik”(1987:63). Salaberrri ere jabetzen da horretaz eta honela epaitzen du auzia: “gogoan hartu ohi da Xabier Muniberen *El borracho burlado* obratxoa, nahiz eta nekez txerta daitekeen Euskal Literaturaren esparruan”(2002:130). Munibek berak ematen digu gaztelaniaz idazteko bere hautuaren arrazoia “Advertencia del autor” atalean:

La primera se dirige a aquellos que notarán la mezcla que se hace del vascuence y castellano, pareciéndoles más regular el que todo fuese en uno de los dos idiomas. Digo, pues, que mi primera idea fue de que toda esta ópera fuese en vascuence: pero luego me faltó la dificultad del dialecto de que me había de servir en ella. Si me valía del de Azcoytia, hubiera sido poco grato a todo el resto del País hasta la frontera de Francia, por la preocupación que tienen contra el vascuence o dialecto de Goi-erri; y, si quería usar del dialecto de Tolosa, Hernani, San Sebastián, etc., exponía a los actores a hacerse ridículos; pues sería difícil que todos pudiesen imitarle bien. Por esta razón, pues, me hube de contentar con

reservar el vascuence para lo cantado, haciendo que todo lo representado fuese en castellano.

5.3. *Grand tourra*-ren iturri bila

Orotara, bi antzerki hauek dira Altzibarren *Grand tourra*-ren aurretik euskal munduan idatziak, baina, hirurak ere mende laurden baten bueltan idatziak izanagatik, bada hiru mundu ezberdinetakoak direla pentsatzeko nahikoa arrazoi. Ezberdintasunik agerikoena forman legoke; aurreko biak bertsoz idatziak baitaude eta, Altzibarren testua berriz, prosaz. Ez da hori, dena den, ezberdintasun bakarra; luzera, alderdi teknikoak, hizkera, helburua...*Grand tourra* beste bi lanetatik oso bereiz sailkatzeko arrazoiak dira. Azken honen laburtasunak, alderdi teknikoan gabeziak, hizkera zaindu gabeak eta entretenimendua helburu bakarra izateak argi uzten dutena da ez Barrutiaren eta ez Muniberen obrarekin ez daukala zerikusirik. Nahiz eta “Peñafloridako Kondea” eta Joakin Altzibar garaikide eta herrikide izan.

Bere ingurukoekin zerikusirik ez izateak pieza honek bestelako iturriak izan ditzakeela pentsatzera bideratzen dute bat. Eta iturria zein eta nongoa izan zen jakitea ia ezinezkoa izan baliteke ere, susma daiteke Europan zehar egindako bidaian hartu zituela Altzibarrek lana egiteko ideia eta adibideak. Hori pentsatzeko arrazoi bat baino gehiago aurki daitezke. Hasteko, testuaren argumentua bera bidaia honi buruzko elkarrietzeta bat izatea. Bestalde, lehenago aipatu bezala, bidaia mota hauen helburua kulturalki janztearekin zegoen lotuta; horregatik, pentsatzekoa da hainbat antzezlan ikusteko aukera izango zutela bidaiariak. Gainera, lan honek baditu garai hartan Europan nagusi zen Neoklasizismoaren zertzelada batzuk: denboraren eta lekuaren unitateak uxen betetzen ditu behintzat. Hala ere, nekez sailka daiteke obratxo hau Neoklasikotzat, ez baita auzi baten aurkezpen, garapen eta amaierarik antzetzten, eta ez baitu herri xehea bizio eta ohitura kaskarretatik atera eta hezteko intentziorik erakusten. Guztiarekin, ezin da ahaztu halaber, bidaiatik itzuli eta hilabeteko kontua izan zela pieza honen taularatzea.

Ondorioz, aipatu berri ditugun argumentuak eta, batez ere, Barrutiaren eta Muniberen lanekin duen loturarik eza kontuan hartuta, esan go genuke zentzuzkoena dela pentsatzea aztergai den lan honek Europan zehar egindako bidaian dituela bere iturriak edo, gutxienez, bidaia honetan ikusitakoei esker hartu zituela autoreak lan hau antzerkiaren barruan sailkatzera garamatzaten ereduak. Dena den, eredu hauek piezaren forman eragin zutela iruditzen zaigu, izan ere, gaiari dagokionez,

ezin jakin kanpotik eredurik hartu zuenik, bere etxean bertan ohikoa izan zitekeen eszena bat irudikatzen baitu.

6.- ONDORIOAK

Amaitzeko, azterketa honen ondorioak plazaratuko ditugu. Horretarako, sarreran aipatutako zalantzei erantzuten ahaleginduko gara. Bertan aipatu dudanez, obra hau lehendabizikoz irakurtzean ustez aurkitutako formalismo falta hori zenbaterainokoa zen jakin asmoz aztertu ditugu obraren ezaugarriak. Hau da, zenbateraino har dezakegun lan serioztat genero dramatikoaren euskarazko lehenengoetariko obra hau.

Emitza hasierako intuizio haren isla dela esango genuke. Hots, helburu xumeko obra bat izaki, alderdi formalak zaintzeaz ez zela askorik arduratu Joakin Altzibar. Horren froga direla iruditzen zaigu, has-teko, obran darabiltzan hizkera eta grafia. Zehatzago izateko, testu osoan zehar sumatzen den koherentzia falta. Esan nahi baita, ez zela gai izan irizpide edo arau jakin batzuk bere buruari ezartzeko edota ezarritako irizpideak betetzeko. Horren isla nabarmena dira, esaterako hia-toen adibideak; bi bokalen arteko batuketek, gehienetan, emitza bat baino gehiago ematea (baita hitz berean ere) axolarik ezarekin arrazoitu daiteke. Edota pertsona bakoitzarengan hain markatua den Nor-Nork **edun* aditz laguntzailearen lehen pertsonan hiru aldaera ezberdin agertzea, koherentziarik ezaren adibide behintzat bada. Irizpiderik eza are gehiago nabaritzen dela iruditzen zaigu grafiaren atalean. Grafema bakoitzarekin jokabide bat hartu eta hari jarraitzea logikoena bada ere, Altzibarrek ez du arazorik hots bat bi edo hiru modu ezberdinetan adierazteko. Hitz bat idazterakoan, ziurrenik, unean uneko burutazioei men egingo zien, aurretik nola idatzi zuen askorik kezkatu gabe.

Alderdi hauetan koherentzia falta da, nolabait, idazlearen ardurarik eza frogatzen duena, baina, lexikoak ere atentzioa deitzen duela esango genuke. Izan ere, gaztelaniatik hartutako mailegu kopurua oso handia da. Honek, era batera edo bestera, euskara txukun edo jaso bat egiten ez zela ahalegindu erakusten du. Baliteke bere ohiko hizkera horrelakoa izatea, baina, jendaurrerako hizkera garbiago bat erabiltzea zentzuzkoagoa litzateke. Bestalde, sinesten gaitzagoa bada ere, ezin da ahaztu elkarrizketan parte hartzen dutenak hiru azkoitiar peto direla, eta izan litekeela, haien hizkera herrikoia islatzeko ahalegina hainbeste maileguren erabileraren arrazoia.

Kontuak kontu, Altzibarren laneko hizkeraren formaltasun eza agerian errazen uzten duena, geografikoki eta kronologikoki hain gertukoa zuen Muniberen lanekin alderatzea da. *Gabon Sariak*-ek eta *El borracho burlado*-k ez dute ezaugarrien halako aldakortasunik erakusten, *Grand tourra* baino askoz zurrunagoak eta zuzenagoak dira hizkera eta grafia arauetara dagokienez. Egia da, “Peñafloridako Kondeak” Larramendirekin izan zuen loturak (*Gabon Sariak* laneko lexikoan islatzen da argien lotura hori), hizkuntzaren alderdi formalak gehiago zaintzera behartu zezakeela. Izan ere, Loiolako jesuitaren kezka nagusienetako bat euskara ahalik eta garbien mantentzea zen, eta pentsa daiteke, Muniberi ere kezka hori nolabait itsatsi ziola, gerora euskara erabiltzeaz asko arduratu ez bazen ere. Oro har, bi azkoitiar hauen alderaketan Altzibarren hizkera herrikoiagoa dela nabari daiteke (garai hartako Azkoitiko hizkera zehazki nolakoa zen jakin ez arren), hiatuetan bokalak aldatzea (<e>+<a>=<ia>) edota <j> eta kontsonanteak bokal artean sartzea izan daitezke adibide batzuk. Txistukarrietan Altzibarrek daukan nahasmena edo aditzak begiratu batera Munibek jasoagoak erabiltzea (Altzibarrek *dijue* eta “Munibek *diote* adibidez), berriz, gauza bera adierazten duten adibide gehiago dira. Horrez gain, Altzibarrek hizkeraren eta grafiaren alderdi askotan erakusten duen aldakortasunik Muniberena baino hizkera nahasiago baten berri ematen digu. Dena den, badira konpartitzen dituzten adibideak ere; izen-morfologian, aditz izenean edo berdin erabiltzen dituzten aditz askotan esaterako.

Azterketa literarioari dagokionez, esango genuke obraren helburuak berak ematen dituela gainontzeko ezaugarriak ulertzeko pista gehien. Izan ere, testuaren hasieran aipatzen da Altzibartarren sukaldetan Gabonetan antzezteko idatzi zela obra, eta lehen ere esan dudana bezala, leku eta garai honek publikoa oso gertuko jendea izango zela pentsarazten dute. Horrez gain, testuan, obra antzeztu zen lekua eta eguna adierazten direnez, susma daiteke egun jakin horretarako soilik prestatua izan zela. Honek guztiak uste dugu arrazoitzen duela alderdi teknikoek edo literatura auziez Altzibarrek erakusten duen axolarik eza. Izan ere, ez zaigu iruditzen bere asmoa lan literario bat egitea zenik, gertukoena entretenitzeko moduko testu bat atontzea baizik. Arestian aipatu moduan, baliteke antzerkia egiteko ideia Europako bidaian hartu izana, eta ezin jakin European ikusi ahal izan z(it)uen antzerkia(k) gisa honetakoa(k) z(ir)en ala publiko zabalago bati eskainitako lan serioagoa(k) z(ir)en, Neoklasizismoan genero dramatikoak bete ohi zuen hel-

buru moralarekin, derrigorrezko hiru unitateekin... Garbi dakiguna da, Altzibarren helburua gertukoenei barre algara batzuk sortzea soilik bazen, ez zeukala zertan kezkatu bere lanak helburu didaktiko moral bat izan zezan edota antzerkiaren hiru unitateak zuzen bete zitezten.

Azken finean, beraz, helburu xumeko lan bat izateak, nola ezaugarri linguistikoak hala literarioak diren bezalakoak izatea ulertarazten digu. Ezin, hortaz, lan hau goi-mailako literaturatzat edo antzerki lan seriotzat hartu, Joakin Altzibarrek ez baitzuen egitasmo hori eduki. Behin hau esanda, ezin ahaztu euskarazko antzezlanen lekukotasunetan zaharrenetarikoa dela testu hau. Aurretik euskaraz gisa honetako ia ezer ez egoteak Altzibarren ahaleginari gainbalio bat ematen dio, eta sarre-ran esan dudan bezala, balio historiko handiko lana izatea eragiten du. Beraz, euskal antzerkigintzaren historia egiterakoan, ezinbestean aipatu beharreko obra da *Grand tourra*.

Bibliografia

- Aginagalde, Borja. 2007. "Joaquín de Alcibar-Jauregui eta Acharan (1746-1810) eta *Grand tourra* (1772)". *Egan* 60, 35-68.
- Aldekoa, Iñaki. 2008 [2004]. *Euskal literaturaren historia* (2008ko edizioa Jon Muñozen euskararako itzulpena da). Erein, Donostia.
- Aldekoa, Iñaki (Jose Luis Ugarterekin). 2007. "[Joakin Altzibarren] Antzerkiaren transkripzioa eta hainbat ohar". *Egan* 60, 69-91.
- Fussell, Paul. 1987. *The Norton Book of Travel*. Norton, New York.
- Iáñez, Eduardo. 1990. *La literatura en el siglo XVIII: Ilustración, Neoclasicismo y Prerromanticismo*. Tesys, Bartzelona.
- Juaristi, Jon. 1987. *Literatura Vasca*. Taurus, Madril.
- Lasagabaster, Jesus Maria. 1996. "El Conde de Peñaflores, ¿Unsoñador para un pueblo?". In Aulestia, Gorka (ed.). *Los escritores: Hitos de la literatura clásica euskérica*, 235-259. Sancho el Sabio, Gasteiz.
- Mendiguren, Xabier. 1987. "El borracho burladoko euskararen azterketa (1764)". *Anuario del Seminario Julio de Urquijo (ASJU)* 21-1, 135-162.
- Salaberri, Patxi. 2002 *Iraupena eta lekukotasuna : euskal literatura idatzia 1900 arte*. Elkar, Donostia.
- Ugarte, Jose Luis. 2007a. "Joaquin Altzibarren antzerkia: Hiztegia". *Egan* 60, 93-103.
- Ugarte, Jose Luis. 2007b. "Joaquin Altzibarren antzerkia: Grafia". *Egan* 60, 105-113.

Sorkuntza

KOLDO ZUBELDIA

Ama hil zaio Oskarri
nik gaur beteko ditut ziur asko helburuak
Ziurtatu nahi dut dena ondo egiten ari naizela
Donostiara noa
Lau ordu badaramatzat jeiki naizenetik
Bi egingo ditut Donostian ezer gabe
Eta ez dakit beste ezer sentituko dudan gaur.

Gaur ondo sentitu naiz
Izateko poeta
Nere aurrekoek ondo egin zuten eta
Izan behar ona profeta
Morez jantzita hortxe zegok eta

Tentel dabil gaur haizea
Eta bete dut helburua
Berrehun eta hogeitamargarren poesia idaztea
Ez inori kentzea
Azkenik poeta izatea.

Nere ibilbidea urrats bildurtiaz osatuta dago
Joateko bihotza bestalderaino
Urrutiago
Gero eta barrurago
Dena gordeta
Negar malkoz kopeta belztuta
Bizitza hortxe zegok eta.

Iltze gori bati heldua nago
Eta egoera hortik ezin irten
Obsesionatuta eta ezin
Itzul-multzuka zorrei
Gabrielek deitzen dit
Nik deitzen diot Gabrieli

Izan nahi dut hobeia poeta
Izateko beste era batean profeta
Bestela ezinda eta
Zuri-zuri kopeta
Helduta hortxe zegok eta
Besteetan beltzen bada
Malkoek garbitzen dute eta

Haur eta gazte literatura

Hiru herri ipuin eredugarri

Herri ipuinak mota askotakoak izan daitezke: mitologikoak, etiologikoak, miresgarriak, kondairak edo legendak, pertsonaia heroikoen balentriak, pertsonaia xelebreen gertaera barregarriak edo harrigarriak.

Munduko ia herri guztiek dute ipuinen altxor agortezin, aberats eta zoragarria. Herri ipuin hauek haurraren arima elikatzen dute, haren fantasia esnatzen eta helburu terapeutiko bat ere betetzen dute. Alde batetik, umearen esperientziak, pentsamenduak eta sentimenduak islatzen dituzte eta bestetik, beren lotura emozionalak askatzen laguntzen diete hizkuntza sinbolikoaren bitartez. Haurrak herri ipuin bat entzuten edo irakurtzen duenean, fantasiaren indarra jokoan jartzen du eta sarritan protagonistaren pertsonaian islatuta ikusten du bere burua, haren abentura eta zailtasunetan, eta baita zailtasun horiek gainditzeko jokabideetan ere. Istorio horiek pertsonen arazo unibertsalez hitz egiten dute (inbidia, gorrotoa, handinahia, tristura, poza, heriotza, garaipena, maitasuna...) eta bizitzarako prestatzen ari den umeak pertsonen arazoak eta bereak propioak ezagutuko ditu horien bidez, eta ongia eta gaizkia eta jokabide jatorrak eta maltzurak deszifratzen ikasiko du, bizitzarako jokabide eredugarriak direnak barneratuz. Arazo emozionalak eta esistentzialak pertsonaia gaiztoengan islatuta agertzen dira ipuin hauetan: otsoa, ogroa, sorgina, troll-a, deabrua...

Baina ipuin burutsuagoak ere badira, buru-azkartasuna, jakinduria, malenkonia eta beste hainbat balio eta sentimendu adierazten dituztenak.

Hemen hiru eredu proposatu nahi izan ditut:

Bat, Errusiakoa, *Snegurochka* izena duena: *Elurretako neskatila* esan nahi du.

Bigarrena, arabiarra, *Bazkari ederra* izenekoa.

Eta hirugarrena, Euskal Herrikoa, *Lamina ezkongai*a izenekoa.

Hirurak nahiko desberdinak dira, baina zoragarriak, bakoitza bere izaera eta bere sentimendu sakonekin. Irakurri eta gozatu munduko ipuinen altxortegitik jasotako hiru harribitxi hauekin.

Snegurochka

Etxe apal hartako beheko suan bristada dirdaitsuak jaurtitzen zituzten sugarretan zeuden enborrek. Argi hotz zurixka sartzen zen leihotik barrena. Aitona-amonak suaren berotasunera bilduta zeuden eta zopa borbor geldian irakiten ari zen amona Mariushak txingarren artean jarritako eltzean.

Amona Mariusha triste zegoen, urteak joan zitzaizkiolako eta markurtua ere bai, zahartzaroko ajeen eraginez; ilea urdindua zeukan hainbat negutako elurteen poderioz. Denbora pasa egin zitzaizen aitona-amonen ametsa eramanez, bizitza pozez eta ilusioz beteko zien umetxo bat izatearen ametsa.

Aitona Yuchko eskutada bat egur ihar ekartzera joan zen sua indartzeko. Egur errearen zirti-zarta hotsak betetzen zuen sukalde iluneko isiltasuna. Kanpoan, jolasean ari ziren haur batzuen iskanbila entzuten zen. Yuchko agurea leihora hurbildu zen. Elurrezko panpina baten inguruan haurrak dantzan eta barrez zebiltzan biribil bat osatuz.

—Aizu, Mariusha, zatoz eta ikus ezazu nolako panpina egin duten —esan zion Yuchkok pozaren pozez.

Aitona-amonek ere barre egin zuten haurrak algaraka ikustean. Elurrezko panpina potolo-potoloa zen, herriko alkatearen antzekoa. Bai mutiko bihurriak!

Bat-batean, Yuchkok barre egiteari utzi eta esan zuen:

—Mariusha, egingo al dugu guk ere elurrezko panpinatxo bat? Nahi duzu?

—Baina, baina, gizona... Horiek ateraldiak dauzkazu! Ez duzu ikusten jendeak barre egingo ligukeela? Zaharrak gara umekeriatan hasteko.

—Ez dio axolarik —eutsi zion bereari Yuchkok—. Begira: inork ikusi-ko ez gaituen tokian egingo dugu. Eta izango da panpina bat, benetako haurra dirudiena, hori baino politagoa, ederra benetan.

Amona Mariushak ez zion kontra egin. Eltzea sutatik atera, azeri larruz egindako txanoa buruan ondo jarri eta Yuchkorekin irten zen kanpora. Etxe aurrean jolasten ari ziren haurren ondotik pasatzean, haiekin geratu ziren jolasean, haurren alaitasun berberarekin jauziak eginez eta abestuz. Gero, pixkana-pixkana urrunduz joan ziren, zuhaitzak luze-luze eta elurra zuri-zuri ageri ziren basotxo bateraino. Elur geruza lodiak alfonbra zuri leunez estaltzen zuen lurra.

Aitona-amonak elurra pilatzen hasi ziren. Biek, belauniko, forma ematen zioten pilo zuriari: umetxo baten, neskatala txiki baten itxura. Gorputza itxuratua zeukaten dagoeneko. Orain burua. Elur pila on bat gainean, adats ederra izateko, bi eskutada masailetakako, pixka bat, oso gutxi, sudurrerako, bi zulo nahiko handi begientzako... A! Egina zegoen. Ederra zen oso. Elkar besarkatu zuten bere lanari begiratuz eta dantzan hasi ziren pozik, baina, bat-batean gelditu egin ziren adi-adi. Zerbait harrigarria ikusi zuten. Panpinaren buruko bi zuloak betetzen ari ziren kolore urdinez, eta beraietan begirada tinko eta gardeneko begi bi sortu ziren. Aurpegia jadanik ez zen zuria; masailak biribilak eta gorrixkak ziren, eta ahoak irribarre zoragarri bat marrazten zuen. Haize bafada batek dardararazi zuen larruzko txanoaren azpitik ateratzen zen elurra, urre koloreko adatsean eta soineko zuri distiratsuan behera irristatuz, lurra estaltzen zuen elurrarekin nahasteraino.

Panpina baldar hura neska zoragarri bihurtu zen, beren ametsetako neskatalaren antzekoa.

Aitona-amonak txunditurik begiratzen zioten elkarri. Bai, bai, egia zen; ez zen ametsa; hantxe zegoen neskatala, oso hurbil eta mugitu egiten zen eta besoak luzatzen zituen beraiei “aita” eta “ama” deituz. Neskatala besoetan hartu eta haren musu eta laztan beroen goxotasuna sentitzean, beren bihotz nekatuetan bizitza berri bat sortzen zela sentitu zuten.

Neska beso artean estutu eta etxera itzuli ziren ahalik eta azkarren, hunkipenez eta zorionez dardarka.

Beheko suaren ondoan, amona Mariushak bere magalean kulunkatu zuen neskatala, lo kanta goxoak abestuz, lo harrarazteko. Tximiniako

kanpaitik zintzilik larruzko txano ñimiño bat ageri zen eta suaren harlo-satik gertu zapata txuri polit batzuk lehortzen ari ziren.

Aitona Yuchko Mariushari hurbildu zitzaion eztiki esateko:

—Aizu, Mariusha, badaukagu neskatila eder bat! Elurrez egin dugu. Eta Snegurochka izena jarriko ote diogun pentsatzen ari naiz. Ongi deritzozu? (Snegurochkak errusieraz “elurrezko neskatila” esan nahi du.)

Amonak buruaren mugimendu batekin eta irribarrearekin eman zion baietza.

Gau hartan sentipen berezi baten mantupean lo egin zuten, bihotzean beldurra eta zoriona eragiten zien sentipen gazi-gozaoren mehatxupean, bizi izan zuten guztia amets labur bat besterik ez ote zen izan, alegia. Baina hurrengo goizean han zegoen neskatila beraien ondoan, irribarrez eta pozik, hizketan. Jadanik bazekien hitz egiten eta hazi egin zen denbora gutxian, eta bere adatsak askoz luzeagoak ziren orain. Neskatila ederra zen, benetan!

Egun hartan festa handia ospatu zuten etxean. Amona Mariusha gogoz aritu zen era guztietako gozoak eta pastelak prestatzen. Aitona Yuchkok soinu-joleei eta herriko neska-mutil guztiei dei egin zien. Dantzak, abestiak, alaitasuna ordu txikietan amaitu ziren. Herriko neska-mutilak Snegurochkarekin amets egin zuten, begi urdinak eta urre koloreko ile-adatsa zeuzkan neska eder harekin.

Snegurochkak maitagarrien ipuin batetik ihes egindako neska zirudien. Beste umeekin jolas egitean, marmolezko salak eta iturri ederrak zituzten elurrezko gaztelu eta jauregiak eraikitzen erakusten zien. Bazirudien elurrak otzan kasu egiten ziela Snegurochkaren eskutxoiei, forma bitxi eta ia ezinezkoak hartuz. Eta dantzan hasten zenean, txikiei erakusteko elur malutak hasieran zurrunbiloka eta azkenean mantso-mantso erortzen zirela, denak ahozabalik geratzen ziren.

Negua urrunduz zihoan, eta zelaiak, zuritasuna galduz, lurmentzen, beren mantu berdea berreskuratzen, ari ziren. Zuhaitzak beren adar biluziak hosto berriekin egindako soinekoz janzten hasita zeuden. Haize epela udaberriko kantuz eta lurrinez betetzen ari zen. Urtaro berria distiratsu eta agitasunez betea ageri zen.

Goiz batean, amona Mariusha txingarrez inguratutako eltzearen borborra zaintzen ari zen sutondoan. Aitona Yuchkok egur sorta bat

pilatu berria zuen sukaldean. Umeak elur panpinaren inguruan jolasean ikusi zituzteneko goizaren antzekoa zen hau ere; goiz hura tristeza izan zen, baina orain Snegurochka han zegoen leiho ondoan, etxea eta aitona-amonen bizitza bozkarioz betez, lore urre-kolorez beteriko belardira eta hosto berdez apaindutako zuhaitzetara begira.

Yuchkok antzeman zuen Snegurochkaren aurpegia zurbil zegoela eta haren begiak tristezia arrotz batek lausotzen zituela.

—Zer duzu, Snegurochka, ondoezik al zaude? —galdetu zion.

—Ez, ez da hori —erantzun zuen tristeziak—, izan ere elurra falta zait eta ez daukat hura gabe bizitzerik. Belar berdea ez da hain polita. Politagoa da nire ahizpa zuri ederra.

Eta Snegurochkak zirraratxo bat izan zuen.

Hurrengo egunean, hain zurbil eta triste ikusita, ikaraturik begiratu zioten aitona-amonek elkarri.

—Zer gertatzen zaio neskatila honi? —galdetu zuen beldurrez Mariushak.

Yuchkok ez zuen jakin zer erantzun. Burua makurtu zuen, kezka eta atsekabe keinu bat ezkutatu nahian. Gero Snegurochkari zuzendu zitzaion alaitasun itxuraz.

—Zer pentsatu du nire txikiak? Zergatik ez zara kanpora ateratzen beste hurrekin jolas egitera? Ez al dituzu maite?

—Ez dakit, aitatxo, baina haize epela arnastean bihotza pixkanaka-pixkanaka desegingo balitzait bezala sentitzen dut hemen barruan.

—Tira, poztu zaitetz —esan zion agureak—. Zatoz gurekin. Besoetan eramango zaitut eta haizea ezingo da iritsi zugana. Ikusiko duzu zeinen lore ederrak ekarri dituen udaberriak.

Mariushak eltzea sutatik baztertu zuen. Hirurak baso aldera irten ziren. Yuchkok Snegurochka samur besarkatzen zuen, haize kirri epelak jo ez zezan.

Lore-usainez gozatutako haize epel eta leunak inguratu zituen. Snegurochka kuzkurtu egin zen zirraratxo baten eraginez. Aitona-amonek adore emanez eta besarkaturik eraman zuten lorez betetako baso txiki bateraino. Baina zuhaitzi hostotsu baten ondotik pasatzean, eguzkiaren

izpi distiratsu eta bero batek ezpatak bezala zauritu zuen neskatila heriotza eragiteko moduan.

Snegurochkak nabaritu zuen nekez hartzen zuela arnasa. Haren begiak lausotu egin ziren eta malko lotsati batzuk jaitsi zitzaizkion masailetan behera. Yuchko eta Mariusha kezka eta larritasun handiz begira zeuden ezintasunak paralizatuta. Neskatilaren gorputza ttipitzen hasi zen, pixkana-pixkana desegiten, eta urtu egin zen astiro, belar gainean ihintz tanto txiki bihurtuta gelditu arte.

Elurra mendietan urtzen ari zen eguzkiaren lehen izpien eraginpean.

Ipuin errusiarra
Iñaki Zubeldiak itzulia eta moldatua

Bazkari ederra

Bazen Bagdaden gizon pobre bat, Farid izenekoa, ongi hitz egina eta limurtzaile aparta. Zarpail jantzita ibiltzen zen, baina hala ere aberatsek bezalaxe pobreek estimu handian zuten bere hizjario aberatsagatik eta istorio harrigarriak kontatzeko zuen trebeziagatik. Bere jardunaren bukaeran sos batzuk ematen zizkion jendeak, haien bihotza miresmenezko uholde batek edota erruki sentimenduak bat-batean eskuzabal bihurtuta. Emakumeak ziren bereziki bihotz zabaltasun hau modu nabarienean agertzen zutenak. Gozoa zen Farid, atsegina eta egokia hizketan, baina haren begietan nabari zen patuaren atzapar zitala, gizon jakintsua egoera tamalgarri hartaraino behehitu zuena.

Egun batean, agure bizartzuri baten etxera iritsi zen. Berak ez zekien, baina ate ondora irten zitzaion adineko gizon hura printze aberats bat zen.

—Zerbait emango al zenidake jateko, jaun agurgarria. Gaur oraindik mokadurik probatu gabe nago —erregutu zion Faridek aurpegi errukarritz.

—Zatoz barrura, elkarrekin bazkalduko dugu eta —erantzun zion printzeak.

Faridek uste izan zuen bizitzak irribarre egin ziola egun hartan, jangela dotore batera sartu baitzuen agureak. Urrezko eta zilarrezko ontziak ikus zitezkeen han eta buztinezko pitxer, lorontzi eta txarro margotu bikainak ere bai. Belusezko gortina granateak goitik behera erortzen ziren, egoitzari halako dotorezia kutsua erantsiz eta zorua ehun leunez egindako tapiz koloreanitzek estaltzen zuten, pausoen leungarri. Diamante itxura zuten kristalezko argi zintzilikariak ageri ziren sabaian, zoko guztiak misterioz eta argi koloretsuz betez.

Aberastasun guzti haren erdian eserarazi zuen gizonak eskalea mahaian, bere ondoan, eta esan zion:

—Jan, lagun, jan lasai, mesedez. Eta ez izan lotsarik.

Eta printze bizarzuria jan itxurak egiten hasi zen, mahaian janaririk ez bazegoen ere. Faridek gauza bera egin zuen, gustura jaten ariko balitz bezala.

—Zer iruditzen zaizu ogi hau? Ez al da gozoa? —galdetu zion agureak eskalari.

—Arrazoi duzu, jauna —esan zion Faridek—. Sekula ez dut jan horren ogi bigun eta gozorik.

Tripazorriak barruan hozka sentitzen bazituen ere, eskaleak ez zion ezertxo ere adierazi agureari. Ogia jaten jarraitu zuen haren begirada irribarretsuaren pean.

Orduan printzeak esan zion morroiari:

—Mutil, ekarri beste platerkada bat.

Mutilak zerbait ekartzen zuen itxura egin zuen.

Gero, agureak esan zion Faridi:

—Tira, lagun, proba ezazu janari berri hau. Inoiz jan duzun arkume errerik samurrena da eta.

Jaten ari ziren itxurak egin zituzten biek, nahiz eta mahaia huts-hutsa egon.

—Ederra benetan! —aitortu zuen Faridek, apetitu onez jaten ariko balitz bezala, tartetan hatzak gozamenez miaztuz.

—Asko pozten nau zu hain gustura jaten ikusteak —esan zion printzeak—. Jan dena platera ongi garbitu arte.

Gero, ahatea saltsan eskatu zuen, almendraz eta mahaspasaz horniturik.

Farid antzerkigile ona zen, baina sabela lehertu beharrean zeukan gosearen gosez eta jan zaporetsuak oroimenera ekarriz, deabruzko jolas haren bitartez.

Eta azkenik, ardo gozoa eta postrea eskatu zituen agureak.

—Nire jaun eta jabe —erregutu zion Faridek—, barkatu baina inoiz ez dut ardorik edaten; debekaturik daukat.

—Utzi txorakeriak eta edan pixka bat nirekin batera —agindu zion agureak kopa bat ahora eramango balu bezala eginez. Faridek ere halaxe egin zuen.

Printzeak ardo gehiago bota eta edanarazi egin nahi izan zion berriro ere.

—Ez, jauna, ez nazazu behartu gehiago edatera, burua galduko dut eta.

—Tira, beste pixka batek ez dizu kalterik egingo. Edan nire izenean —erregutu zion gizonak.

Eta biek beste trago luze bat egin zuten.

Farid mahaian balantzaka hasi zen.

—Zer duzu, gizona? Ez al zegoen bikaina nire ardoa? —galdetu zion.

—Mai kauna, baina uuste dut moozkoortzen hasii naaizzela —esan zuen Faridek hizmotelka.

Eta muturreko bat eman zion agure bizarzuriari.

—Baina zer egiten duzu? Erotu egin al zara? —galdetu zion printzeak.

—Baarkatu, kauna, eesan dizut eez nagoela ohituta edaten. Eta haala ere, edanarazi egin didazu. Moozkortu egin naiz eta ez nekien zeer egiten ari nintzen. Barkamena eskatzen dizut.

Printze zaharra txundituta geratu zen gizon haren egonarriaz eta umoreaz. Eta haserretu ordez, irribarrez esan zion Faridi:

—Zu bezalako pertsona baten bila nenbilen aspalditik. Goseak egon arren, nire broma guztiak agoantatu dituzu eta, azkenean, mozkor plan-tak egin dituzu edozein txerpolarik baino hobeto. Nire lagun izateko adina merezimendu egin duzu gaur.

—Jaun txit agurgarria, barka bekita nire atrebimendua. Ez naiz seku-la gehiago mozkortuko. Nire hitza ematen diot.

—Utzi itxurakeriak, eta orain bai, benetan bazkalduko dugu —jaki-narazi zion agureak.

Eta bere zerbitzariei deitu zien:

—Atondu ezazue mahaia platera eta mahai-tresna dotoreenekin.

Platera, edalontzi eta mahai-tresna distiratsuak ekarri zituzten zer-bitzariak. Farid sinestu ezinik zegoen, ipuin bat amesten ari ote zen ez zekielarik.

—Orain ekarri sukaldean dauden janaririk ederrenak —eskatu zuen printzeak.

Zerbitzariak joan-etorri bizian betetzen zituzten agurearen agin-duak. Tartetan gurkerak egiten zizkieten printzeari eta Faridi begirunez.

Eskaleak sekula jan zituen janaririk gozoenak jan zituen egun hartan printzearekin batera. Baina oraingoan benetako janariak ziren. Den-bora luzean pasatako goseen ordain bikaina izan zen oturuntz hura. Sabela bete arte jan zuen Faridek, baina badaezpada ere, ez zuen ardorik probatu nahi izan. Eta printzeak, haren ukabilkadaren igurtziaren jakitun, ez zion gehiago ardoa edateko eskatu.

Postreetan musika arinak jotzeko agindu zuen agureak eta dantzariak aritu ziren Fariden bazkaria alaitzen.

Oturuntza bukatutakoan, hitz-aspertu luze bat izan zuten agureak eta eskaleak. Printzea txundituta zegoen Fariden etorriaz eta jakinduriaz, ez baitzegoen gairik hark hitz egokiz jorratu eta argituko ez zuenik. Agurea eskalearen lagun egin zen eta jauregian hartu zuen aholkulari eta lagun min bezala.

Ipuin errusiarra
Iñaki Zubeldiak itzulua eta moldatua

Lamina ezkongia

Behin batean, Orozkoko Antton, artzain gaztea, mendian zebilen bere artaldearekin. Han zebilela, kantu eder bat entzun zuen eta hain liluraturik geratu zen non, ardiak ahaztuta, ahots hura ateratzen zen lekura joan baitzen.

Sasi batzuk baztertutakoan, aho zabalik geratu zen han ikusi zuenarekin: ibaiaren erdian, harri baten gainean, neska eder paregabe bat ikusi zuen eserita. Ile luzea zeukan, hori-horia, eta urrezko orrazi batez orrazten zuen bitartean, kantu harrigarri hura abesten zuen. Anttonek ezin zituen begiak neskarengandik baztertu. Neska hura ez zen herritarra, hori ez.

Halako batean, neskak kantatzeari utzi eta sasi artera begiratu zuen. Antton ikusi zuenean, uretara murgildu zen. Poliki-poliki burua uretatik agertu zuen harriaren atzetik eta han ibili zen ezkutatu... agertu..., mutilak zoratuta begiratzen zion bitartean. Azkenean, bistan geratu zen eta, bere begi handi gardenak zabalduz, honela galdetu zion:

—Nor zara zu?

Anttonek ez zuen bere bizi osoan horrelako ahots goxorik entzun.

—Ni Antton naiz. Eta zu?

Neskak barre-algara egin zion eta, ezer erantzun gabe, berriro ere uretan sartu zen. Antton zain-zain egon zen, baina ez zela azaltzen ikustean, herrira itzuli zen. Egun batzuetan ez zen etxetik atera. Burutik ezin zuen kendu ibaiko neska haren itxura.

Azkenean, ausartu zen bada, eta astiro-astiro, mendirako bidea hartu zuen. Leku hartara iristen ari zela, berriro ere kantu eder hura entzun zuen eta barrua pozez bete zitzaion.

Neska, aurrekoan bezala, bere ile horiak orrazten ari zen harri gainean. Antton ikusi zuenean, isildu eta irribarre egin zion.

—Egun on, Antton, zure zain nengoen...

—Nire zain?

—Bai, zatoz, hurbil zaitetz.

Antton ur bazterrera joan eta eseri egin zen. Orduak joan eta orduak etorri, elkarri begiratu besterik ez zuten egiten, bietan inork ez baitzuen ezer esaten. Azkenean, neskak galdetu zion:

—Nirekin ezkonduko al zara?

Eta Anttonek, besterik gabe:

—Bai.

Neskak eraztun bat eman zion eta berak hatzean sartu zuen. Etxera itzulitakoan, mutilak honela esan zion amari:

—Ama, ezkondu egin behar dut.

—Ene, seme! Eta norekin? —galdetu zion amak.

—Mendian aurkitu dudan neska batekin.

—Baina... —ama ez zen bere harriduratik ateratzen—, nor da?

—Nire bizi osoan ikusi dudan neskarik ederrena...

—Baina, seme, nor da? Nortzuk dira bere gurasoak? Non bizi da?

—Munduko neskarik ederrena da...

—Seme! Seme! Sorginduta hagoela zirudik...

Anttonek ez zion erantzunik eman eta bere maitearengan pentsatzen jarraitu zuen. Ama lasterka kaleratu zen, bizilagunekin, amonarekin, osaba Martinekin... denekin hitz egin zuen eta bakoitzak aholku bat ematen zion: sorgina baldin bada, hau; lamina bada, beste hau... Azkenean, adintsuenak bere iritzia eman zuten:

—Lamina baldin bada, ahate oinak izango ditu...

Ama lasterka itzuli zen etxera.

—Seme, ados nago, baina aurrena andregaiaren oinak ikusi behar dituzu.

—Baina, ama...

—Hitz ematen al didazu neskaren oinak ikusiko dituzula?

—Beno, zaude lasai, ikusiko dizkiot...

Anttonek bere buruari galdetzen zion amak zergatik ote zeukan horrelako gogo andregaiari oinak ikusteko...

Horretan, berriro ikusteko irrika sortu zitzaion eta, lasterka, mendirako bidea hartu zuen.

Sorpresa bat eman nahi zion eta ahal zuen isilena hurbildu zen ibaira. Bere maitea bainatzen ari zen eta arraintxoekin jolasean, izurdeen gisara sartu eta atera... Bere barrea milaka kriskitinen antzekoa zen... baina... ene! Bere damaren oinak ez ziren mundu guztiarenak bezalakoak!

—Ametsetan ari ote naiz? —eta berriro arretaz begiratu zion.

Ez, ez zen ametsa, oin haiek... ahatearenak ziruditen... Egia esan... ahate oinak ziren!

Hori ikusita, Antton sor eta lor geratu zen eta une batzuez harrituta begira egon ondoren, herrira itzuli zen lehen bezain isil.

Etxean sartzerakoan, amak antzeman zion zerbait gertatzen zitzaiola.

—Eta, seme? Zer gertatu da? Neskaren oinak ikusi al dituzu?

Anttonek ez zuen ezer esaten eta amak berriro:

—Esaidazu! Nolako oinak ditu?

—Ahateak bezalako oinak ditu... —esan zuen azkenean mutilak.

—Ene! Lamina da! Ezin zara berarekin ezkondu! Entzun?

Eta ama lasterka atera zen berri hura jende guztiari ematera.

Antton, samintasun izugarri batek jota, ohean sartu zen. Sukarra eta malenkonia aldiak izan zituen eta beti bere maitearen aurpegi ederra ikusten zuen eta haren ahots goxoa entzuten: “Zatoz, zatoz, Antton...” Baina ez zen joan eta egun batean penaren penaz hil egin zen.

Hilobiratze egunean, lamina Anttonen etxera joan zen, hildakoaren ohera hurbildu, urrezko mairidire batez estali eta musu goxo bat eman zion. Gero mendira itzuli zen eta negar egin zuen galdutako bere maitegatik. Negar eta negar artzainaren arteko ezinezko maitasunaren oroigarri.

Itzulpenak

Hainbat ipuin unibertsal

Ipuin unibertsal onenatarikoen artekoak agertzen dira hurrengo lerroetan. Idazle kontsakratuak, haietariko asko eta asko ipuinez gain, beste generoetan ere idatzi dutenak eta idazle onentxoeren artean hautatuak izan direnak.

Atrebentzia den arren, haietariko hainbat euskaraz itzultzera-moldatzera ausartu gara: Horacio Quiroga, uruguaytarra, Hego Amerikako ipuin laburren maisua, Alberto Moravia, italiarra, alienazioa eta bakardadearen deskribatzaile aparta, Gabriel Garcia Marquez, latinoamerikako idazlerik ospetsuenatarikoa, errealismo majikoaren adierazlerik onenatarikoa, Hector Hungs Munro, “Saki” ezizenez ezagutua, Birmanian jaioa, kontakizunetan maisu, Giovanni Papini, florentziarra, Italiako idazlerik onenatarikoa. Azkenik Bernardo Atxaga, euskal literaturaren historian izan den idazlerik ospatuenetakoa.

Horien hainbat ipuin dituzu euskaraz jarriak, laburrak, pertsonaia gutxiak, korapilo bakarraren baitan oratuak. Gure kasu hauetan, haietako hainbat oinarritzko esperientzia pertsonalean oinarritzen diren arren, ipuinak bere bidea egiten du fikzioaren baitan, kasu batzuetan errealitatetik hurbil, besteetan errealitatetik urrun, irudimenari eta sormen propioari bidea libre utziaz. Literatur kritikak ohikoa duen xehetasunetan sartu gabe, uste dugu hemen hautatu ditugun ipuinak eta kontakizunak, guk proposatzen dugun iritzi bakarra, irakurketarekin disfrutatzea da. Hori opa dizugu zuri, irakurle.

Gillermo Etxeberria

Horacio Silvestre Quiroga Forteza

BIOGRAFIA

Horra narratzaile paregabe eta zoritzarreko baten biografia laburra. Uruguayn jaio zen, Salto-n, 1878ko abenduaren 31n, eta Buenos Airesen hil 1937ko otsailaren 19an. 58 urte, beraz. Biografoek kontalari, antzerkigile eta poeta dela esango digute. Naturazalea eta modernista dela esango digute kritikoez. Natura deskribatzen baitu era beldurgarriean eta izugarriean, gizakiaren etsai bailitzan.

Lehen 23 urteak bere herrian pasa zituen. Baina, zoritxararen zoritxarrez eta ustekabeen, lagunik minena hil zuen, eta ondorioz Argentina alde egin. Bertan pasa zituen hurrengo urte guztiak, bertan ezkondu zen birritan, hiru semearen aita. Baso-bizitzaren maitale, bertan kokatu zen.

Lehen esan dugunez, bere bizitza, heriotza, tragedia, buruilketa eta istripuz josia dago, haien artean haren lehen emaztea. Areago, azken urtean medikuek prostata gaizto bat iragarri ziotela eta, zianuroa edan eta bere buruaz beste egin zuen.

Hasieran garbia da haren “modernismo”rako joera, eta bereziki Leopoldo Lugones idazlearen eragina. “*La revista* aldizkari modernistan parte hartu zuen.

EZAUGARRI NAGUSIAK

“Horacio Quiroga” Hego Amerikako ipuin laburraren maisu handizat hartzen da, bere prosa bizia bizitzan izandako esperientzietan oinarritua dago, naturzalea eta basozalea, urte askotan bertan bizi izan zen. Modernista, sarritan konparatu izan da Edgar Allan Poe-rekin. “Ru-

ben Dariok” eragindako mugimendua maite zuen eta haren jarraitzailea zen.

Guri dagokigunez, bere ipuin bat adibidetzat hartu dugunez gero, haren kontalaritza natura bortitz eta gogorrenaren azalpena da, natura gizakiaren etsairik amorratuena bailitzan.

LANAK

Bi eleberri labur idatzi zituen: *Historia de un amor turbio* (1908, *Amoio nahasi baten historia*) eta *Pasado amor* (1929, *Maitasun iragana*).

1901ean olerki liburu bat idatzi zuen: “*Los arrecifes de coral*” (*Koral arrezifeak*).

Hitz lauko bilduma bat ere badu.

Gainerakoan, ipuinak idatzi zituen. Ipuin-idazlearen dekalogo bat idatzi zuen, ipuinari buruz zituen ideiak eta gehien maite zituen ipuingileak aipatzen zituena: Poe, Maupassant, Kipling eta Txekhov. Gehienak egunkari eta aldizkarietan argitaratu zituen, eta gero, liburuetan bildu. Oihana du ipuin askoren gertalekua, eta gizonaren eta izadiaren arteko gatazka dute gaitzat. Errealismo magikoa deritzanaren aitzindaria izan zen.

Idazlanak: *Cuentos de amor, de locura y de muerte* (1917, *Maitasunezko, eromenezko eta heriotzazko ipuinak*), *Cuentos de la selva* (1918, *Oihaneko ipuinak*), *El salvaje* (1919, *Basatia*); *El desierto* (1924, *Basamortua*), *La gallina degollada y otros cuentos* (1925, *Lepo egindako oiloa eta beste ipuin batzuk*), *Anaconda* (1921), *Los desterrados* (1926, *Erbesteratuak*).

Guk dakarkiguna haren ipuin bat da, garratza bere bizitzaren moduan. Zoritzarrarekin eta heriotzarekin batera bizi izandakoa baitugu Horacio Quiroga.

Horacio Quiroga (1879-1937)

NORAEZEAN

Maitasun, eromen eta heriotz ipuinak (1917)

GIZASEMEAK hanka azpian zerbait biguina zapaldu zuen, eta berehala antzeman zion haginkadari. Jauzi larri bat egin eta atzera itzul-tzean “yararacusú” bat ikusi zuen kiribilduta, beste erasorako prest.

Hankari emandako begirada arinean, bi odol tanta ikusi zituen bertan neketsu loditzen ari zirenak, eta matxetea atera zuen gerritik. Sugetzarrak mehatxua nabaritzean, kiribilaren erdi-erdian ezkutatu zuen burua; matxeteak jauzi egin zion bizkarrezurrean ornoak desleku-turik.

Horzkadari aztertu, odol tantatxoak garbitu eta haiei begira egon zen une batean. Min zorrotza zerion bi puntxutxutik gora, eta iadanik hanka aldera zabaltzen hasia zen. Orkatila presaka sudurzapiz lotu eta ziztada eta guzti bere arrantxorantz jo zuen.

Hankeko mina handitzen ari zitzaion, tenkatze eta loditze sentsazioa gehitzen, eta, bat batean, bizpahiru eztenkada mingarri nabaritu zituen, tximistaren antzeko, zauritik zangarraren erdiraino. Hanka nekez mugi zezakeen; eztarri lehor erdoiltzuak eta egarri txingartsuak, birao berri bat eragin zion.

Ailegatu zen, azkenik, arrantxora eta besakadaka jauzi zen errota harriaren gainera. Bi puntutxu ubelduen ordeztan, hanka osoa era harrigarrian handitu zitzaion. Azala bera ere, anpaduraren ondorioz, eteteko zorian jarri zitzaion. Amazteari deitu nahi izan zion, eta ahotsa eztarri lehorretik zurrungaren modura atera zitzaion. Egarriak jota zegoen.

–Dorotea – jaurti zuen herio dardarez – Emaidazu garagardo bat!

Amaztea etorri zitzaion basoa beteta, eta bizpahiru tragotan irentsi zuen. Ez zuen, hala ere, inongo zaporerik nabaritu.

–Garagarra eskatu dizut, ez ura! – orruka berak-. Emaidazu garagara.

–Baina, Paulino, garagarra ekarri dizut –desenkusatu zen emaztea.

–Ez, ura ekarri didazu! Ekariezadazu garagara, entzun ondo!

Emaztea han joan zen “katalintzarra” eskuan hartuta. Gizonak baso bat, bi baso irentsi zituen segidan, baina inongo zaporerik sentitu gabe eztarrian.

–Arranopola; hemen ez zetorkidak ezer onik – marmar egin zuen golkorako bere hanka odolgabea eta pasmo itxurakoa begiratu. Zapiaren gainetik, haragiak gainezka egiten zion odolki itsusi baten antzera.

Minak gero eta garratzago kolpatzen zuen etengabeko zorian, eta iada izterondoraino iritsi zitzaion. Eztarriaren lehorra areagotzen zuen arnasaren eraginak, bi biak batera. Altxatzeko saioa egiterakoan, goragale zartatsuaren eraginez, egurrezko gurpilean kopeta itsatsita mantendu zuen minutu erdi batean.

Gizonak, ordea, ez zuen hil nahi, eta kostaldera jaitsi eta bere kanoara igo zen. Txopan eseri eta arraunketan hasi zen Parana-ko zentro aldera. Han erreka korronteak duen eraginak, Iguazu inguruan sei milatara iristen baita, bost ordutan eramango zuen Tacurú-Pucú-ra.

Gizonak, energia hitsaren eraginez, erreka erdiraino iristea lortu zuen; han, ordea, bere esku lokartuek ezin izan zuten kanoaren arrauna eskuan mantendu, eta beste goragale baten ondoren –oraingoak odoltsua– urrutira begiratu zuen eguzki aldera, jada mendiaren bestaldera.

Hanka, izter erdiraino itxurarik gabe bloke gogor eta desitxuratua bihurtu zitzaion, arropa lehertzeko zorian jartzearaino. Gizasemeak loturak ebaki zituen eta prakak ireki laban batekin: sabelpea anpatuta agertu zitzaion, orban zurbil eta mingarriz josia. Gizonak etsi zuen, ez zen sekulan bakarrik Tacurú-Pucú-ra iritsiko eta Alves adiskideari laguntza eskatzea erabaki zuen, nahiz eta aspaldian elkarrekin haserre egon.

Ibaiaren korrontea, oraingo honetan Brasileko kostaldera zihoan, eta gizasemeak erraz lurrartu zuen. Aldapa latzean gora jo zuen, baina hogezi metrotara, ezinaren ezinez, etzanda geratu zen bular gainean.

–Alves! –egin zuen garraisi indar guztiarekin; eta belarria adi zuen arren, alferrik ordea.

–Alves adiskide! Ez ieadazu mesede hau ukatu –berriro ere oihu burua lurretik jasoaz. Basoko isilunean ez zen inolako zurrumurrik entzun. Orduan, ausardiaren eraginez indarrak bildu eta kanoara iritsi zen, eta korronteak bere eraginpean noranahika eramanean zuen azkarki.

Parana-ren korrontea zulo ikaragarri batera doa, haren hormak, ehun metroko gailurrak, ibaia zerraldo baten antzera mugatzen dute. Basalozko bloke beltzez inguratutako ur-ertzetik gora doa basoa, beltza hura ere. Aurrerago, aldamenetan, atzean, betiko harresi hitsa, eta haren sakonean ibai zurrunbilotsua, aurrerantz doa amildegira ur lohitsu bezetako burbuila etengabe. Pasaia bera oldarkorra da eta isiltasunik hilgarriena da han nagusi... Ilunabarrean, hala ere, haren edertasun lainotsuak eta baretsuak sinestezinezko haunditasuna hartzen du.

Eguzkia ezkutatu zen, non gizasemeak, kanoaren barnean erdi etzanda, nabaritu zuen hotzikara oldarkor bat. Eta bat batean, era harri-garran, burua altza zuen nagiki: hobeto sentitzen zen. Hankak jada ez zion ia minik egiten, egarria ere gutxitu zitzaion, eta bere bularraldea, jada libreki, arnasaldi pausatuan ireki zen.

Pozioia joana zen, ez zegoen dudarik. Jada ondo zegoen esateko eta eskua mugitzeko indarrak ez eduki arren, aski izango zuen ihintza berriarren freskura guttiz ondo jartzeko. Hiru ordu, ez gehiago, Tacurú-Pucú-ra iritsiko zela kalkulatu zuen.

Gero eta hobeto sentitzen zen, eta horrekin batera amets lainoz betetako oroitzapenez bete zioten garuna. Ez zuen jada ezer nabaritzen ez hankan ez sabelean. Bizi ote zen Gauna bere adiskidea Tacurú-Pucú-an? Agian ikusiko zuen bere patroizandako Dougald jauna, eta lantegiko harrera-emailea ere.

Berehala iritsiko ote zen? Zerua, mendebalean, urrezko pantailaren gisa irekitzen zen eta ibaia ere margo berriz atondu zen. Paraguaiko kostaldetik, jada ilunabartua zegoen, mendiak bere arrastiriko freskutasuna zerion, laranjondo-lore eta basa-ezti ixuri sarkorrez betea. Guakamaio bikote bat gurutzatu zuen han goian, oso goian Paragua aldera.

Han behean, oster, ibai urrezatuaren gainean, kanoa azkarki zihoan noraezean, noizbehinka zurrunbiloaren eraginez itzuli-mintzulan. Bertako gizasemea, gero eta hobeto sentitzen zen, eta bitartean gogeta bat zerabilkien buruan, hau da, zenbat denbora pasa zen Dou-

gald patroi ohia ikusi gabe. Hiru urte? Agian ez, hainbeste ez. Bi urte eta bederatzi hilabete? Hor nonbait. Zortzi hilabete eta erdi? Hori bai, seguruenik.

Halako batean bularralderaino izoztuta zegoela nabaritu zuen. Zer izan zitekeen hori? Arnasa bera ere bai...

Douglas jaunaren harrera-emailea, Lorenzo Cubilla, Puerto Esperanza-n ezagutu zuen, ostiral santu batean. Ostirala? Bai, edo osteguna...

Gizasemeak eskuko behatzak luzatu zituen.

Ostegun bat...

Eta azken arnasa eman zuen.

Alberto Moravia. Biografia (Wikipediatik)

XEHETASUN NAGUSIAK

ALBERTO Moravia (Erroma, Italia, 1907-1990) italiarra, idazlea da. Etxekonekoa izanik ere, ez zuen eskola hartzeko aukera handirik izan gaisotasun luze batek eragotzi ziolako. Baina, bere aldetik, irakurle amorratua zenez, ohitura horrek idazle bikain eta kultua izateko aukera eman zion.

EZAUGARRIAK

Kazetari-lanetan aritu zen hasieran, bere lanak munduko hainbat eta hainbat kazetetara bidaltzen zituen. Gerrako berriemaile ere aritu zen. *Alienazioa eta bakardadea* dira Moraviaren eleberrien gai nagusiak eta horietatik alde egin ezina, ez seksuaren bidez, ezta maitasunaren bitartez ere. Kritikariak, Moraviaren estilo zorrotza, errealista eta apaindurarik gabekoa, kontakizuna eta elkarrizketak osatzeko trebezia, eta benetako diruditen pertsonaiak sortzeko ahalmena azpimarratzen dute.

Bere ideia ezkertiarak ez zituen atsegin Mussolinik, eta Batikanok ere ez, zeren 1952. urtean haren lan guztiak *indizean* jarri baitzituen.

1961.ean ezkondu zen lehen aldiz *Elsa Morente* idazlearekin, eta hirugarrenez, 78 urte zituela.

1990. urtean hil zen 82 urterekin.

LAN NAGUSIAK

Gli indifferenti (1929, *Axolagabeak*), lehen liburua, arrakasta handia izan zuena; *Il conformista* (1951, *Konformaeraza*); *La ciociara* (1947); *La noia* (1960), *Asperra*.

Ipuinak; besteen artean *Boh*, 1976, *Matilderekin hautsi* (gure itzulpena).

Saiakerak: *L'uomo como fine* (1966)

Berak, altxa eta zera esan zidan:

–Beraz, hori al zen guztia? Egiatan, zerbait interesgarriagoa espero nuen.

Ondoren askatu ninduen; altxa nintzen ni ere eta, bat batean, pozik sentitu nintzen nire barnean, lehenik esateko ausardia izan nuelako, eta, ondoren, berak ez zuelako benetakotzat hartu, alegia, maiteminduek elkarri esan ohi dioten gisako ergelkeria baten modura. Laburki aldapa elkarri gerritik lotuta igo genuen. Eta nik, asko maite nuela aitortu nion; eta berak, ni baina uzkurrago erantzun zidan, jada ez nuela hautsiko ziurtasunez: “Nik ere bai”. Handik berehala berriro itzuli ginen zoriontsu Cristoforo Colomboko bidean zehar.

Baina, bere etxera iristean, eskua hartu eta jaurti zidan:

–Giulio, hobe dugu egun batzuetan ez elkar ikusi.

Zentzua galdu behar nuela iruditu zitzaidan, eta jaurtiki nion:

–Baina, zergatik ez?

Eta berak algaraka:

–Froga bat besterik ez zen, tontolo. Nirekin eten nahi zenuen, ezta? Eta, orain, egun batzuek ez garela elkar ikusiko entzun duzunean, sekulako aurpegi zurrun eta tristea jarri duzu. Bale, bale, bihar elkartuko gara.

Gorantz jo zuen, eta ni, babu baten modura geratu nintzen bera urruntzen begira.

Alberto Moravia

Matilderekin hautsi

Badut adiskide min bat, kamoilaria bera, parabriseko lehiarrean hauxe idatzi duena: “Motorrak eta emakumeak, pozak eta atsekabeak”. Ez naiz ni gauza esateko zenbaterainoko eragina duten emakumeek gizasemearen bizitzan, onerako eta txarrerako. Niri dagokidanez bai, mintza naiteke eta esan gu bion, hau da, Matilde eta bion arteko harremana desorekaz betea egon zela: batetik maitasun balantzaren gailurrenean, bestetik atsekabearen zuloan. Horregatik, hain zuzen, urte osoa, borrokan, elkarriz hitza jaten, alukeria eta saldukerien artean pasa ondoren, harremana haustea erabaki nuen ahalik eta azkarren.

Berehala iritsi zen aukera, hain zuzen, bere etxe inguruan, Campitelli plazan egindako zitan. Gaur hartan, beste faena bat, ez zen etorri Matilde. Ordu luze bat zain pasa ondoren, lasaitasuna sentitu nuen haserrea baino areago, eta orduan ikusi nuen bion harremana hausteko unea iritsi zela. Bi sentikizun kontraesankor nituen barnean, min atsegina batetik, eta poz garratza, bestetik, batetik pozik, bestetik desesperoan; ondorioz, etxera joan eta ohean sartu nintzen. Baina argia itzali aurretik, “aitaren” solemneki egin eta zera jaurti nion ozenki neure buruari:

—Oraingoan, bai, bukatu da, oraingoan bai.

Zin honek, guztiz lasaitu ninduen, ze bederatzi ordu egin nituen lo segidan eta ez nintzen esnatu harik eta ama etorri zitzaidan arte telefonotik deika zegoela norbait.

Joan nintzen telefonora, alboko apartamentura, jostun lagun batena zen. Bat batean, horra Matilderen ahots fin eta goxoa entzun nuen:

—Kaixo, zer moduz?

—Ondo, - erantzun nion gogor.

—Barkatu atzokoa... baina ezin izan nuen, egiatan.

–Berdin da –nik beraz, agur... Bihar ikusiko dugu elkar... Gauza bat esan nahi nizuke...

–Zer gauza?

–Gauza garrantzitsua.

–Ona al da?

–Bueno... niretzat bai.

–Eta niretzat?

Arnas hartu ondoren zera erantzun nion:

–Bai, noski, zuretzat ere bai.

–Eta zer da esan nahi duzuna?

–Bihar esango dizut.

–Ez, esaidazu gaur bertan.

–Ez nazazu izorra...

–Bueno, bueno... Ba al dakizu zergatik deitu zaitudan gaur? Eguraldi zoragarria egiten duelako, festa da, eta joan gaitezke motoan itsasora. Zer iruditzen zaizu?

Deseroso sentitu nintzen guztiz, ez bainuen gisako proposamenik espero, hain ahots gozoz egina, gainera. Gero, nire golkorako pentsatu nuen, alegia berdin zela gaur edo bihar: hondartzara joango ginen, eta, unerik aproposenean... zas. Horrela mendekatuko nintzen. Nik, orduan:

–Ondo dago, hemendik ordu erdira joango naiz zure bila.

Joan nintzen motor bila, eta gero, esandako orduan azaldu nintzen Matilderen etxean, eta ohiko modura, txistu jo nuen. Korrika batean jaitsi zen, era nabarmenean; normalki zain edukitzen baitninduen denbora batean. Korrika zetorren nigana, begiratu nion eta konturatu nintzen gustukoa nuela: txikitxoa, gogorra, beltzaran-beltzarana, aurpegi zabala behetik katu baten ahoa sagu-biloz ukitua, begi beltzak, trufariak eta biziak, ilea motz-motza, ugari-ugaria kopetan behera, animalia salbaia baten iduriko. Baina, zera pentsatu nuen: “Noski, gustatzen zaidala, asko gainera, baina hala ere utzi egingo dut” eta konturatu nintzen asmo horrek ez ninduela urduri jarri inolaz ere. Nire aurrera iritsi zenean, oraindik arnaska, galdegin zidan ahots eztiarekin:

–Zer, oraindik haserre atzokoarekin?

Nik kopetilun:

–Bueno, igo zaitez.

Bera, besterik gabe, igo zen aulkitxora eta bi besoekin oratu zitzaidan. Abiatu ginen.

Behin Cristoforo Colombora iritsi ginenean, hango auto eta motor ugariren artean, jai baitzen, eguzkia galgan, zer egin pentsatzen hasi nintzen maltzurki: noiz esan berarekin hausten nuela? Hondartzara iristean pentsatu nuen lehenik, eskurtsioa izorratzeko asmoz eta, gero zuzenean ekarri Erromara: izorra zedila. Baina, pentsatzen jarrita, horrekin nire eskurtsioa ere hankaz gora jartzen zuen, hobe bizitzaz disfrutatzea, ezta? Eta Matilderekin gozatzea une batean bederen, ordubiak arte esateko, bazkal ondoren. Edota, agian itxaron eskurtsioa amaitu arte, eta itzulerakoan esan Cristoforo Colomboko bidean, atzera begiratu gabe, kasualitatez bailitzan. Edota, agian Erromara iritsi arte itxaron eta bere etxeko atean bertan: “Adio Matilde. Adio diotsuk gaur delako elkarrekin gauden azken eguna”. Hainbeste ideien artean, zein aukeratu? Matilde, ordea, nire barne-gatazkarekin konturaturik, erstuki oratu zitzaidan, eskuarekin berarekin nire besoa hartzeraino, zimikatuz, zimiko gazi-gozo latzez, nirekiko maitemina adierazteko modu gisan. Gero, bellarrira zera xuxurlatu zidan ahots ezti eta gozoz:

–Ilemoztegira joan behar zenuke! Hainbesteko ile-adats artean ez da erraza musu bat ere ematea.

Egia esan behar badut, zimikoak eta hitz ezti horiek barnea ukitu zidaten. Baina, hala ere, nik nirean jarraitzen nuen: “Segi ezan, segi ezan... alferrik dun eta”.

Behin “Castelfusano”ra iritsitakoan “Tornavaianca”rantz jo nuen, hain ez baitago bainuetxerik, azala beltz nahi dutenen atseginerako etxerik, sastraka eta hondartza bakartiak baizik. Leku bakarti batera iritsi ginen, hondartzako are zuriraino iristen den muino batera eta bertan utzi nuen motorra; gero korrika egin genuen biok, nekatzeraino, haizeak astintzen zituen inguruko sastrakak atzean utziaz, itsasoraino. Eskutik oratuta ninduen, baina hori ere bere gogoz egina; nik, ez nion, noski, ukorik egin; horrela, garai zaharretan, benetan maite nuen garaietan bezalaxe biguin eta hunkituta sentitu nintzen. Baina hala ere, banekien hura uzteko prest nengoela, eta horrek nire barnean konfiantza ematen zidan.

-Sasi horren atzean aldatuko naiz -esan zidan-. Ez begiratu.

Ni, ostera, nire baitan borrokarik bizienean, esateko unea iritsi ote zen; dutxa hotz baten gisakoa emango nion bera bilutsik zegoen une berean, leku paregabe hartan zoriontsu eta eskurtsioaren pozak beteta zegoenean. Atzera begiratzean, sasi atzetik ikusi nituen bere sorbaldak, besoak goraka eta gonak burutik kentzen ari zela ikustean, esateko go-go joan zitzaidan. Areago, ze berak txeratu zera esan baitzidan:

-Giulio, ez uste konturatu ez naizenik; niri begira zaude.

Etzan ginen hondartzan, ni behera begira eta bera gora, burua nire sorbaldan jarriaz kuxin baten modura. Eguzkiak sorbalda kiskaltzen zidan, hondarrak bularra erretzen eta haren burua, astun nire bizkarrean, baina astuntasun gozoan. Ixilaldi luze baten ondoren, berak:

-Zein isilik zauden, ez? Zer darabilzu buruan?

Eta nik, xaloki eta bat-batean:

-Esan behar dizudana pentsatzen.

-Esazu, bada.

Esateko zorian nengoenean, berak, lorez lore eta harrapatzen uzten ez duten tximeleta hegalarien modura, bota zidan bat-batean:

-Bitartean igurtzi iezadazu bizkarra, erre egingo naiz eta.

Ixildu nintzen berriro eta, olio potea eskuan, bizkarra igurtzi nion lepotik gerriraino. Azkenean, berak:

-Lo egin nahi dut, ez nazazu molestatu!

Harri eta zur geratu nintzen, esan behar niona ez zitzaiola fitxik inporta uste bainuen.

Ordubete edo egin zuen lotan: ondoren, esnatu eta zera proposatu zidan:

-Eman dezagun paseotxo bat itsas ertzean, azkar da bainatzeko, baina horrela gutxienez hankak bustiko ditut.

Eskutik oratu ninduen berriro eta biok batera ur-bazterreraino joan ginen korrika. Olatuak haundiak ziren, eta bera, beti ere niri eskua hartuta, hasi zen korrikaldi txikiak egiten, orain aurrera, orain atzera, olatuen joan-etorrien erritmoari jarraituz, garraisi alaiak jaurtikiaz bera baino olatu azkarrago baten erasoak eta zangoa erdiraino bustitzen zio-

nean. Amorrazioa sentitzen nuen biriketan, ez dakit zergatik, baina bera hain alai eta zoriontsu ikustean, haren bizipoza izurratzeko gogo bizia piztu zitzaidan, eta garraisi egin nuen, bortizki, itsasoaren etengabeko burrunbaren gainetik nagusitu nahiaz. “Oraintxe esango dizut delako hori”. Baina, berak, eta ustekabean besarkatu ninduen bortizki eta esan: “Altxa nazazu besoetan eta eraman nazazu ur erdira, saia zaitetz, baina ez utzi erortzen gero...” Beraz, jaso nuen besoetan. Txikia izanik astun samarra zen, eta jo nuen apur bat aurrera uhin nahasien artean, batzuek eta bestetzuak elkarren gainezka egiten zuten bitartean joan itzulian. Bitartean nire golkoan niharduen ia zergatik jokatu zuen berak horrela; eta uste izan nuen, berak, emakumea izanik eta emakumeek duten ezkurtuko senak aginduta, sumatzen zuela zer esan nahi nion eta esan behar hori ez zuela atsegin izango. Orain, nik esan nahi niona urrundu ondoren, ur-bazterra itzultzera gonbidatu ninduen. Itzuli nintzen ta utzi nuen hondarrean ahal nuen arreta handienarekin; musu eman zidan masailean eta esan:

–Orain jan dezagun.

Ireki paketea eta jan genituen behi haragiz osatutako bokadiloak, nire amak atonduak. Geroko bi orduetan, aurreko zintzarrialdia, gauza bera. Nik, ostera, mingain puntan neukan esan nahi niona, une ona zela eta bertan bota nahi nion, esateko zorian nengoan, eta bat batean, berak amultsuki hitz egiten zidan, edota ustekabeko keinu bat egiten zuen edota ahoko hitza ezabatzen zidan. Burura zetozkidan tximeleta txuriak, udaberrian lehenak direnak baina harrapezinak, zorionekoa haiek harrapa ditzakeena. Ondoren, nire esan beharrera iristean, zera proposatu zidan supituki eta kolpean:

–Ederki, esaidazu zure zera hori.

Ahoa irekitzeko zorian nengoan eta berak garraisika:

–Ez, ez esan, zaude, utzidazu asmatzen. Ikustagun: zer esan nahi didazu, asko maite nauzula?

–Ez.

–Zera, polita eta xarmanta naizela?

–Ez.

–Orduan, laster ezkonduko garela?

–Ezta.

–Bada, hiru horiek interesatzen zaizkit –esan zuen burua astinduaz– . Aski da, ez dut ezer jakin nahi.

–Zera esan behar dizut...

Baina berak nire ahoa estaliaz:

–Ixo, bestela ez dizut musurik emango.

Nik, zer egin nezakeen? Isilik geratu nintzen; berak eskua kendu eta bi ezpainak estekatu zizkidan musukada luze batean, nire ustetan, egiazkoa.

Azkenik, denetik egin genuen, eguzkia hartu, lo, axaleko bustialdia, hitz egin; baina ez nion adierazi esan behar niona eta, zer geratzen zitzaigun joateaz gain? Beraz, jantzi ginen bakoitza bere sastrakaren atzean, eta nik, behin eta berriro, frakak janzten nituen bitartean, nire golkoan niharduen zein izan zitekeen unerik onena esan beharra esateko. Altxa eta naturaltasun handienaz esan nion:

–Zera esan nahi nizun: zu uztea erabaki dudala.

Hori esan ondoren, haren sastrakara begiratu nuen, baina ez zegoen han inor. Haizeak gero eta bortizkiago jotzen zuen, eta desertu hartan entzun zitekeen ahots bakarra haizearena zen, baxua, modulatu, eta alboko itsasoaren burrunba. Bazirudien ez zegoela han Matilde, nire hitzek desagerrarazi bailuan airean, haizeak astindu eta nekerik gabe altxatzen dituen hondar zurizko zurrunbiloen modura, urrutian behera. Nik: “Matilde”, baina ez nuen erantzunik jaso. Garraisika orduan: “Matilde”, baina erantzunik ez berriro. Kezkatuta, beldurtuta ere bai, agian negar zotinean lehertzen egon zitekeelakoan, edota korderik gabe, al-kandora jazten hasi nintzen presaka eta haren sastrakarantz jo nuen korrika. Ez zegoen han: hondarrean ez zeuden bere poltsa eta zapata gorriak besterik. Eta berriro ere deitzera nindoan unean bertan, jauzi etorri zitzaidan gainera, basakatuaren modura non zutik egon ezin eta lurrera erori nintzen ahoz gora berarekin batera. Matilde zangalaka eseri zen nire bularraldean eta zera hasi zitzaidan behin eta berriro:

–Errepika ezazu esan duzuna, benga, errepika ezazu.

Hondarrak min egiten zidan aurpegian, eta bera ostera farrez eten-gabe eta nik, azkenik, koldar:

–Bueno, ez dut errepikatuko, baina utz nazazu bakean.

Gabriel García Márquez (Wikipedia(e)tik)

Gabriel García Márquez (Aracataca, Magdalena, 1927ko martxoaren 6a - Mexiko Hiria, Mexiko, 2014ko apirilaren 17a) kolonbiar idazle eta kazetaria zen.

Latinoamerikako idazlerik famatuenetarikoa izan zen munduan, “errealismo magikoa” estiloaren sortzailerik ezagunenetarikoa. 1967an argitaratu zuen “*Cien años de soledad*”, bere libururik ezagunena, baina bere bizitzan zehar lan mordo bat idatzi du munduan zehar oso irakurriak izan direnak. 1970ean “*persona non-grata*” izendatu zuten Kolonbian, orduko presidente militarrek hala erabakita idazlearen aktibismo politikoa zela eta. 1982an Literaturako Nobel Saria jaso zuen.

BIZITZA ETA OBRA

Gaztetan kazetaritzan aritu zen Frantzian, Mexikon eta Espainian. La Barranquillako (Kolonbia) intelektualen taldearekin harremanak izan zituen eta zinema ikasketak egin zituen Italian.

1953tik aurrera La Barranquillako El Nacional egunkarian hasi zen idazten. 1955ean argitaratu zuen lehenengo eleberria: *La hojarasca* (Orbela); bertan Faulknerren eraginpean, gerora oinarri izan zuen literatura mundua eraiki zuen. Han agertzen dira ondorengo eleberrietan eta kontakizun laburretan (1961, *El coronel no tiene quien le escriba* eta *Los funerales de la Mamá Grande*, 1962) azaltzen diren pertsonaiak eta giroak, eta tartean Macondo, García Márquezek sortutako alegiazko herria.

Ordura arteko gaiek arnas handiko osotasun bat hartu zuten 1967an *Cien años de soledad* eleberria argitaratu zuenean; bertan egunerokoa eta logika bezain erreala da egiantzik ez duena eta magikotasuna (horixe da *errealismo magikoa* deitu izan dena). Bestalde, garai hartako literaturan

erabateko eragina izan zuen liburu horri ahozko tradizioaren kutsu handia antzematen zaio.

1975ean *El otoño del patriarca* idatzi zuen, diktadore elezaharreko baten historia era zehatz batean kontatua.

1981ean *Crónica de una muerte anunciada* (Heriotz iragarritako baten kronika, Xalbador Garmendiak itzulia) kaleratu zen.

García Márquezen beste lan batzuk: *El amor en los tiempos del cólera* (1987), *El General en su laberinto* (1989, *Jenerala bere laberintoan*, Xabier Mendigurenek itzulia), *Doce cuentos peregrinos* (*Hamabi ipuin xelebre*, 1992).

Gabriel Garcia Marquez 1984an. 1982an Literaturako Nobel saria jaso zuen.

IDAZLANEN ZERRENDA

1947 - *Ojos de perro azul*

1955 - *La hojarasca*

1961 - *El coronel no tiene quien le escriba*

1962 - *Los funerales de la Mamá Grande* eta *La mala hora*

1967 - *Cien años de soledad*

1968 - *Un señor muy viejo con unas alas enormes*

1970 - *Relato de un naufrago*

1975 - *El otoño del patriarca*

1978 - *La increíble y triste historia de la cándida Eréndira y de su abuela desalmada*

1981 - *Crónica de una muerte anunciada*

1985 - *El amor en los tiempos del cólera*

1986 - *Las Aventuras de Miguel Littín Clandestino en Chile*

1989 - *El general en su laberinto*

1992 - *Doce cuentos peregrinos*

1994 - *Del amor y otros demonios*

1995 - *El ahogado más guapo del mundo*

1996 - *Noticia de un secuestro*

2002 - *Vivir para contarla*

2004 - *Memoria de mis putas tristes*

Euskaraz

- 1990 - Jenerala bere laberintoan (*El general en su laberinto*). Elkar argitaletxea.
Itzultzailea: Xabier Mendiguren.
- 1992 - Koronelari ez dio inork idazten (*El coronel no tiene quien le escriba*). Ibaizabal argitaletxea. Itzultzailea: Tomás Sarasola.
- 1998 - Naufrago baten kontakizuna (*Relato de un naufrago*). Ekain argitaletxea.
Itzultzailea: Eneko Barrutia Etxebarria.

Gabriel García Márquez

Munduko itotakorik ederrena

Itsasoan zehar munstro ilun eta isila hurbiltzen lehenengoz ikusitako hurrei, etsaiaren itsasontzi bat ote zen iruditu zitzaien. Ondoren, ez bandera, ez mastarik ez zekarrenez, balea bat edo. Baina hondartzara iritsi, hondoa jo eta sargazoetako sastrakak garbitu zizkiotenean, medusen hari izpiak eta tontxorro eta urpeko hondar ugariak kentzean, konturatu ziren itotako tipo bat zela begien aurrean zeukatena.

Harekin aritu ziren jolasean arratsalde osoan, orain lurperatu, ondoren lurpetik atera, harik eta norbaitek ikusi eta garraisika abisua jaurti zuen arte herrian. Hurbileneko etxera eramanean zuten gizonek, haren pisua hildako edozeinena baino areagokoa zela ziotsaten, zaldi baten neurrikoa, pentsatu zuten agian denbora gehiegi egon zela uretan noraezean eta ura hezurretaraino sartu zitzaiola. Lurrean etzan zutenean, ikusi zuten edozein gizaki baino handiagoa zela, ez baitzen etxean kabitzen, baina sinistu zuten agian itotako batzuen boterean artean dagoela hilda gero ere hazteko gaitasuna. Itsas usaina zerion eta irudiak berak, ez beste ezerk, adierazten zuen gizaseme batena zela, ze haren azala zikinkeriaz eta lokatzez bete baitzegoen.

Ez zuten aurpegia garbitu beharrik ere izan hildako hura kanpotarra zela jakiteko. Herriak hogeit hamar bat etxe besterik ez zituen, egurrezko oholez eginak eta lorerik gabeko harrizko patioak itsas-adar urrun eta desertuan. Lurra hain eskaxa zenez, herriko amek, beti beldurrez egon ohi ziren ez ote zituen haizeak haien umeak eramango, eta urteen eraginez hiltzen ziren gorpuak itsas-labarretik bota beste erremediorik ez zitzaientzat geratzen. Baina itsasoa barea eta emankorra zen, eta bertako gizon guztiak zazpi ontzietan kabitzen ziren. Beraz, hildakoa topatu zutenean, aski izan zuten elkarren arteko begirada, han inor ez zela falta ziur egoteko.

Gau hartan ez ziren joan itsasora. Gizonezkoak alboko herrietan arretaz begiratu arren, ez zen inor falta emakumeak hildakoa zaintzen geratu ziren bitartean. Kendu zioten lohia espartinezko xukaderarekin, ile matazatik lixatu zizkioten urpeko sasiak, eta arraskatu zoztorrak arrainak desezkatatzen diren burdin-xaflarekin. Lanean ziharduten bitartean, nabarmendu zitzairen haren begetazioa urrutiko ozeanotakoa eta ur sakonetakoa zela, eta bere janzkiak hondakin huts zirela, koral labirinto tartean nabigatu bailuan. Era berean nabaritu zuten zer nolako harrotasunaz pairatzen ari zen heriotza, ez zeukan itsasoan itotako beste begitarte bakartia, ezta ere erreketan itotako beste taxu narratsa eta pobrea. Baina, guztiz garbitu zutenean ulertu zuten gizasemeak zerman duintasun handikia, eta orduan zur eta lur geratu ziren. Altuena zen, indartsuena, kementsuena eta inoiz ikusitako izakirik bortitzena, hainbeste non ikusten ari zirena ere ez baitzitzairen irudimenean kabitzen.

Ez zuten herri guztian haren neurriko oherik topatu, ezta mahai sendorik ere gau-bela egiteko. Ez zitzaizkion gizon handienen frakak kabitzen, ez sendoenen igandeko alkandorak, ezta bertako gizaki egokien zapatak ere. Haren gizagaineko tamainaz eta edertasunaz lilurata, emakumeek erabaki zuten karramarro-oihalezko frakak jostea, eta andregai-listarizko alkandora, horrela sufri zezakeen bere heriotza duintasunez. Borobilean jazarri eta josten ari ziren bitartean, orrazkada bakoitzean gorpua miraritzen zuten, eta, haien ustez, ez zuten inoiz hain haize egoskorrik ezagutu paraje hartan, ezta Caribe aldean ere gau hartan bezain lehiatsu, eta uste zuten aldaketa horiek bazutela zerikusia hildakoarekin. Haien ustez, hildakoa herrikoa izan bazen, haren etxeko ateak zabalagoak izango ziren, sabaia altuagoa, eta zorua sendoagoa, eta oheko bastidorea burdinez jositako lauki nagusiz osatua eta bere emaztea guztien artean zorionsuena. Haren nagusitasun erabatekoa aski izango zuen arrainek itsasotik kanpora ateratzeko dei soil batekin. Eta lanerako jarriko zuen arreta aski izango zuen harri elkorrenetik ere iturburuak sortzeko eta labarretan nonahi loreak ereiteko. Emakume bakoitzak bere senarrarekin konparatu zuen, eta iruditzen zitzairen hildakoak gau batean egin zezakeena egiteko ez zirela gauza bizitza osoan ere, eta bihotz barreanean, andre bakoitza bere senarra arbuiaztera iritsi zen munduko izaki exkar eta ahulenak bailiran. Horrela ziharduten fantasiaren dedaloen zurrunbiloan, non haietan zaharrenak, zaharrena ze-

nez hildakoari grina gutxiagorekin eta begirune gehiagorekin miraritu zuenak esan zuen arte:

–Inolaz ere, honen izena Esteban izan behar du.

Horrela zen. Aski izan zuen gehiengoak beste begirada bat ulertzeko ezin zitekeela beste inola deitu. Arduratsuenek, gazteenek alegia, ametsen artean uste zuten arropak janzerakoan, loreen etzauntzan jarritakoan eta txarolezko oinetakoak janzerakoan, izan zitekeela Lautaro izenekoren bat. Baina, alferrik. Oihala exkaxa izan zen, frakak gaizki ebakiak, oker josiak, estu geratu zitzaizkion, eta haren barneko indar ezkutua aski zen alkandorari botoiak lehertzeko. Gauerdi ondoren, haitzetauren uluak arindu ziren eta itsasoa bera asteazkeneko lozorroan jausi zen. Isiltasuna, aski izan zen, inoren azken zalantzak argitzeko: Esteban zen hura, dudarik gabe. Janzten ari ziren emakumeek, orraztu zutenek, atzazalak moztu zizkiotenek, bizarra berdindu ziotenek ezin izan zuten errukizko dardarikara disimulatu lurrean etzan beste erremediorik izan ez zutenean. Orduan ulertu zuten zein zoritxarreko izango zen bizitzan gisako gorputz itzel harekin, ze hilda gero ere ez baitzion traba besterik egiten. Ateak zeharka pasa beharko zituen, langeten artean kolpatuko zen, bisitaldietan zutik egon beharko zuen jakin gabe zer egin bere itsas-idiaren esku xamur eta arrosekin, etxeokandreak etxeok aulkirik sendoena topatzen zuen bitartean eta otoi eskatu, Esteban jar zaitetz, mesedez, eta bera horman kokatuta, irribarretsu, ez kezkatu andere, ondo nago horrela, orpo odolduekin eta sorbaldak erre-ta beti bisitaldi bakoitzean gauza bera errepikatuz behartuta, ez kezkatu andere, ondo nago horrela, beti ere aulkia lehertuko zuenaren beldur, eta inoiz ziur jakin gabe zera ziotenak, ez zaitetz joan Esteban, zaude kafea berotu arte, haiek berak zirela gero joaterakoan esaten zutenak, joan da memelo haundia, ze ondo, joan da memelo ederra. Hori zerabilten emakumeek gorpuaren aurrean egunsentia iritsi aurreko unetan. Ondoren, aurpegia zapi batez estali ziotenean argiak kalterik ez zekion, hain ikusi zuten hilik, hain babesgabe, beren gizonen antzeko, non ireki baitzizaizkien bihotzeko malkoen pitzadurak. Gazteen arteko bat hasi zen intzirika. Gainerakoak, elkarren babesean, suspirioetatik arranguretara iragan ziren, eta zenbat eta zotin gehiago, orduan eta gehiago nabarmentzen zitzaien negagurea, zeren itotato hark gero eta gehiago baitzuen Esteban itxura, non hainbat negar egitean, hura izan baitzen munduko gizasemerik babesgabetuena, otzanena, eta adeitsue-na, Esteban zigazajoa. Beraz, gizonak herrira itzuli eta jakinarazi zute-

nean ez zela auzo herrietakoa, emakumeak pozezko hutsaldia nabaritu zuten malkoen artean.

–Gora Jainkoa –oihukatu zuten: gurea da!

Gizonen ustez, imintzio haiek, emakumeen fribolitateak besterik ez ziren. Gaueko ispitza neketsuarekin aspertuta, nahi zuten gauza bakarra arrotz hura gainetik kentzea zen egun lehor eta haizerik gabeko hartan, eguzkia galgan jarri baino lehen. Trinketa eta ezpeleta hondarrez egingdako arkutxa bat inprobisatu zuten. Eta alturako garlingaz estekatu zuten, era horretan itsaslabarretan gorpuaren astuntasuna jasan zezan. Saiatu ziren merkatontzietan ohikoa den aingura bat orkatiletan kateatzen itsas sakonenetan ainguraz koka zedin arazorik gabe, arrainak itsuak diren eta urpekariak herriminez tristetzen diren lekuetan, ez baitzen bidezko korronte makurren eraginez kostaldera berretortzea beste gorpuekin gertatu zen moduan. Baina, zenbat eta azkarrago ibili orduan eta gauza gehiago bururatzen zitzaizkien emakumeei denbora galtzeko. Oilateri izutuaren modura mokoka ziharduten kutxatzarretan kutunen bila, bat haizete onaren eskapularioa jarri nahian albokoei enbarazuka, bestea orientazioko eskumuturrekoa lotu nahirik ondokoari traba eginaz, laburki, hainbeste aldiz elkarren artean haserretu ondoren, ken zaitez albotik emakumea, jar zaitez traba gutxiago egingo duzun lekuan, ibil zaitez adi, ia hildakoaren gainera bota nauzu, bitartean gizonen gibelak mesfidantzaz bete ziren eta marmarrean hasi ziren ia zer arraiotako behar zuten hainbesteko burdintzar eta memelokeria arraro, kanpotar bat besterik ez zela, azken finean hainbeste iltxapa eta burdin, tiburoien sabelean bukatuko zuen, baina haiek saltsan jarraitzen zuten sasiko erlikiak gora eta erlikiak behera, ekarri, eraman, estrapuzuka, suspirioen artean edota malkoak isuriaz, horregatik gizonetzkoak madarikatzen hasi ziren zertarako gisako zarata, hildako galdu bat besterik ez da, itotako ardi galdu bat, kanpotarra gainera, gorpu kakaztu bat. Emakume batek, hainbesteko lotsagabekeriarekin haserretu eta aurpegiko zapia kendu zion, orduan, bai, gizonak ere arnasarik gabe geratu ziren.

Esteban zen. Ez zen errepikatu beharrik izan ezagutzeko. Norbaitek aipatu baldin bazuen Sir Walter Raleigh-en izena, orduan bai, harri eta zur geratuko ziren haren gringo azentuarekin, guakamaioa sorbaldan zuela, kanibalak akabatzeke arkabuza eskuetan, baina Esteban bat bakkarra zen munduan, eta han zegoen trapu zahar baten gisa, oinetakorik gabe, zazpikien frakarekin, eta atzazal zazarrekin, labainaz bestela

moztu ezin zitezkeenak. Aski izan zuten zapia kentzea lotsatuta zegoela ikusteko, ez zela bere errua hain haundia izatea, astuna eta ederra, eta gertatu zitzaiona gertatu behar zitzaiola jakitera, beste leku bat hautatuko zukeela itotzeko, diskretoagoa, benetan, nik neuk ere lepoan esatekatuko nuen xingolazko aingura, eta itsas-labarretan ibiliko nintzen zabu-zabuka, asteazken batean hildako batekin estrapuzuka ez ibiltzeagatik, nirekin zerikusirik ez duen gorpu-hondar horrekin inori trabarik ez egiteagatik. Hain baitzen egiazkoa haren jarrera, non gizaseme sumatienak ere, gau xaloenak ere garratz sentitzen dituztenak, beren emakumeak haietaz aspertuko ote ziren uste zutenek ere itotakoekin amesteko, horiek ere, gogorrenak, hezurretaraino dardarez jarri ziren Estebanen arruntasunaren aurrean.

Eta gisa horretan egin zioten hileta inoiz inon gorpu bistaratu bati egin zaion hiletarik bikainena. Auzoko herrietara lore bila joandako emakumeak, beste batzuekin itzuli ziren ez baitzuten sinisten haiek ziotena, eta hauek ere hildakoa ikustean, lore gehiagoren bila joan ziren, lore asko eta asko, hainbeste lore eta jende bildu baitzen, non ezin zen oinez ere ibili. Azken unean, damu ziren uretara hain umezurtz bidaltzeaz, eta herritar onen artean aita eta ama izendatu zizkieten, eta besteak anai-arreba, osaba-izeba eta lehengusu egin zitzaizkion, non herritar guztiak senide bihurtu ziren hildakoari esker. Zenbait marinelek urrutitik hango dolua entzutean, norabidea galdu zuten eta masta nagusiari estekatu ziren, ez zedin alegietako sirenarekin bezala gerta. Labarretako Aldapa malkartsuetan zeinek eramango norgehiagokan zihardutela, gizonak eta emakumeak konturatu ziren bere herriko kaleetako desolazioaz, patioetako lehortasunaz, ametsen ezereaz itotakoaren edertasuna eta distiraren aurrean. Aingurarik gabe utzi zuten, itzul zedila nahi izatera eta nahi zuenean, eta denek arnasa eten zuten une laburrik-infinitoenean gorpuak amildegirako bidea hartzerakoan.

Ez zuten elkar begiratu beharrik izan jakiteko ez zeudela jadanik denak, ezta egongo ere. Baina bazekiten gerora dena desberdin izango zela, beren etxeko atea handiagoak izango zirela, sabaiak garaiagoak, pisuak sendoagoak, era horretan Esteban-en oroitzapena ibil zitezkeen nonahi langeten artean estrapuzurik egin gabe, eta gerora ez zedila inor susmurrean aritu hil zen memelo haundia, tamalez, hil zen memelo ederra eta gisakoak esaten, zeren haiek etxeko fatxadak margo alaez pintatuko zituzten Estebanen oroimenez eta berea eta bost egingo zuten harri arteko iturburuak sortzeko eta labarretan loreak ereingo zituzten,

etorkizuneko egunsentietan itsasontzi erraldoiak esna zitezen lorategi-ko usainez beteta, eta kapitaina alkazarretik jaitsi zedin jantzirik doto-reenarekin, astrolabio eta guzti, poloko izarra eta gerrako medaila guz- tiekin eta seinalatuz urrutiko arroxen muinoa Caribeko muturrean, eta esan zezan hamalau hizkuntzetan: han urrutian, gaur egun haizea hain mantso den lurraldean, non ohe azpian geratzen dela lotan baituriduen, han, eguzkiak hainbeste argitzen duen lekuan, non girasolek ere ez da- kiten noruntz begira jarri, bai, han, han dago Esteban-en herria.

Hector Hugh Munro

Wikipedia(e)tik

Hector Hugh Munro, literaturan *Saki* bezala ezaguna -Akyab, (Birmania) 1870ko abenduaren 18a -Beaumont Hamel (Frantzia) 1916ko azaroaren 14- idazlea, ipuingile, nobelagile eta antzerkigile britaniarra. Bere ipuin ironiko eta beltzak ospetsuak dira. Haren liburuetan garaiko gizartearen aurrean oso kritikoa agertu zen.

BIOGRAFIA

H. H. Munro Akyab-en (Birmania) jaio zen. Haren aita, Charles Augustus Munro, Birmaniako poliziaren inspektorea zen herrialde hori Britainiar Inperioaren kontrolpean zegoenean. Idazlearen ama, Mary Frances Mercer, gazte hil zen, 1872an, behi baten erasoaren ondorioz; gertaera horrek, antza, Sakiren narrazioetan eragin zuzena izan zuen. Bere bizitza erabat aldatu zen aitak Inghaterrako familiarengana bidali zuenean; familia hori oso puritano eta intrantsigientea zen eta horrek gaztearen izaera ozpindu zuen. Urte horien oroimena “Sredni Vashtar” ipuinean ikus daiteke. Munrok bere ikasketak *Exmoutheko Pencarwick School eta Bedford Grammar Schoolen* egin zituen. 1893an, aitaren bide jarraituz, Birmaniako polizian sartu zen bainan osasun txarraren ondorioz, hiru urte ondoren, postua utzi behar izan zuen Inghaterrara itzultzeko. Londresen kazetari bezala lan egin zuen eta bere lehenengo liburua argitaratu zuen, Errusiar Inperioari buruzko lan bat. Aldi berean, narrazioak idazteari ekin zion. Lehenengo Mundu Gerran boluntario hartu zuen parte. 1916ko azaroaren 13an Beaumont Hamel gudaldian hil zuten. Haren heriotza ondoren idazlearen arreba, Ethel Munro, anaiaren iritzien aurkakoa, bere paper guztiak txikitu zituen. Hector Hugh Munroren lan ezagunenak ipuinak dira.

EZAUGARRIAK

Saki, kontakizun laburren artean maisu handitzat hartua da, hainbatek O. Henry eta Dorothy Parker-ekin gonbaratzen du. Bere pertsonaiak fintasun haundiz deskribatuak daude, eta haren ipuinen korapiloak dotore eramanak. Haren ipuinmik ezagunena “Irekitako leihoa”, agian (*The Open window*). Garaiko clase erdiko pertsonaiak, haien itxurako azalpen hertsia, eta haien formula eta errutina itxuragabeak maisuki deskribatzen ditu. Haren humore ziztatzailea eta ironikoa, paregabetzat jotzen du Jorge Luis Borges-ek. Goraipagarriak dira askorentzat haren luma fina, korapilo fin eta barnekoia, azal eta itxura arina emanaz sakonean tragedia kutsua besterik ez dutenak.

LANAK

Euskaratua izan da behin baino gehiagotan “Saki”, Hara hor Rosa Miren Artola itzultzaileak 1987. urtean, Baroja argitaletxean emandako “*Ipuin hautatuak*” 1902-192, eta Juan Antonio Atutxak itzulitako “*Leiho irekia!*”

Gure aldetik honako ipuin hau itzuli dugu: *Kontalaria*.

Kontalaria

SAKI

Arratsaldea sargoria zen eta treneko bagoia ere bero-bero; hurrengo geltokia, Templecombe, ordubetera zegoen. Bagoiko bidaiariak gutxi ziren, neska txiki bat, beste neska oraindik txikiagoa eta mutiko bat, txikia hura ere. Bazterreko aulkian jezarrita izeba, haurrena, alegia; puntako bazterreko aulkian gizon bat, solteroa, beste bidaiariekin zeri-kusirik ez zuena, baina neska txikiek eta mutikoak osoro betetzen zuten bagoiko giroa. Bai izebak eta bai haurrak solas mugatuan baina etengabean ziharduten nolatan euli batek ez zuen baztertua izan nahi. Izebaren esaldi gehienak “Ez” hitzarekin hasten ziren. Eta haurrenak, ostera... zergatik? Gizaseme solteroak ez zuen txintik esaten.

–Ez, Zyril, ez –jaurti zuen izebak deiadarka haurra aulkiko kuxina kolpatzen hasi zenean sekulako hautsa harrotuaz- Zoaz lehiatilara eta begiratu bazterrak –erantsi zion.

Haurra, lehiatilarantz joan zen gogo gabe.

–Zergatik ari dira ardi horiek landatik ateratzen? –galdetu zuen.

–Ez dakit, agian belar gehiago dagoen beste landara eramango dituzte –izebak ahots ahulez.

–Baina landa honetan belarra besterik ez dago eta –haurrak protestan-; ez dago belarra besterik. Izeba, landa honetan nahi haina belar dago.

–Agian belar hobea egongo beste eremu batean –iradokiz izebak.

–Zergatik belar hobea? –azkarki haurraren galdera.

–Hara, begira horko behiak! –oihukatu zuen izebak.

Trena pasatzen zen herri gehienetan, ia denetan, zeuden behiak edo zezenak, baina izebak gauza berriren baten aurrean arreta jartzen ariko bailitzan egin zuen komentarioa.

–Zergatik da beste landako belarra hobea, esan? –Cyril-ek berriro ere tematsu.

Solteroaren kopeta gero eta zimurragotzen ari zen kopetilun jartze-raino. Izebak, barnean, erabaki zuen gizaseme hura etsaia eta izaki go-gorra zela. Bera ez zen gauza alde bateko edo besteko belarraren ontasunaz erabakirik hartzeko.

Neskatilarik txikiak uste izan zuen denborapasarik onena “Mandalairanzko bidean zehar” errezitatzea zela. Lehenengo lerroa besterik ez jakin arren, zekien pittinari zukurik handiena ateratzen saiatu zen. Behin eta berriz errepikatzen zuen, amesti, baina erabakior eta garbi entzuteko moduan; solteroari iruditu zitzaion delako neskatilak apusturen bat egin zuela bere baitan ezetz errepikatu lerroa mila bider segidan arnasarik hartu gabe. Edozein zelarik ere apustugileak, seguruenik galdua zuen.

Hurbildu zaitetz eta entzun nire ipuina –esan zuen izebak, solteroak birritan berari eta beste behin larrialdiko alarmari begiratu ondoren.

Haurrak, gogorik gabe urrundu ziren bagoiaren azken muturrera, izebaren ondora. Dударik gabe ez zuen umeen ustez ospe haundirik ipuin kontalari moduan.

Ahots isilean eta baxuan hasi zen, haurrek umore txarrez eta ahots altuan egindako galdera ugarien artean, inongo interesik gabeko, eta gogorik gabe azalpen negargarri bat kontatzen, haur bati buruzkoa, zeina hain ona baitzen, non guztien lagun egiten zen bere ontasunaz, eta azkenik zezen ero baten adarretatik libratu zuten haren izakera ezagutzen zuten erreskatatzaile batzuk.

–Eta zer, ez al zuten salbatuko hain ona izan ez balitz? –galdetu zuen neska txikiak arteko handienak.

Galdera hori bera zen solteroari egitea gustatuko zitzaiona.

–Bueno, bai –izebak uste osorik gabe-. Baina ez dut uste presaka ibiliko zirenik neskatila oso gustukoa izan ez bazuten.

–Sekula entzun dudan historiari kaxkarrena da – esan zuen neska handienak konbikzio sendoenaz.

–Bigarren atalaren hurengoa ez dut entzun ere –ergelegia da– zio-tsan Cyrilek.

Neskatila txikienak ez zuen ezer esan, baina bazeraman denboraldi-xoa bere gogoko bertso malapartatuarekin marmarka.

–Ez dirudi kontalari gisan arrakasta handienik duzunik –esan zuen bat batean solteroak bazterretik.

Izeba samindu zen bat bateko defenza gisan ustekabeko erasoaren aurrean.

–Zail da –esan zuen hozki– haurren interesa lortu eta ulertu dezaketen istorio bat kontatzea.

–Ez nago ados –erantzun zion solteroak.

–Agian zeuk nahi ote zenuke istorioren bat kontatu –izebak erantzunez.

–Konta iezaguzu ipuin bat – eskatu zuen nesketan handienak.

–Bazen behin –hasi zen solteroa– neska txiki bat Berta izenekoa eta on-ona, oso ona.

Haurrengan lortu nahi zuen interesa zalantzan jarri zen bat-batean; istorio guztiak antzekoak dira, berdin da zein den kontalaria.

–Agindutako guztia betetzen zuen, beti egia esaten zuen, dena garbi edukitzen zuen, esne-budina marmelada tarta bailitzan jaten zuen, ikasgaiak buruz ikasten zituen eta portaera onekoa zen.

–Polita al zen –galdetu zion neskatilen arteko batek.

–Ez zuetako edozein bezain polita –solteroak erantzuki– baina hori bai, ona, izugarri ona zen.

Istoriak guztiz aldeko interesa eragin zuen; “izugarri” hitzak eta bere izatearen ontasunak lortu zuten aldeko jarrera. Izebak haurren istorioetan lortzen ez zuen egiantzekotasuna zuen solteroarenak.

–Hain ona zenez –jarraitu zuen solteroak– bere ontasunagatik hainbat eta hainbat domina lortu zituen, paparrean isekatuta eramaten zituenak. Domina bat esaneko izateagatik, bestea puntualtasunarengatik, eta, hirugarrena, jokabide onarengatik. Dominak handiak ziren, metalezkoak eta oinez zihoanean batak eta besteak elkarren artean talka egiten zuten. Hirian bizi ziren haurren ar-

tean ez zegoen besterik hiru medailak zituenik, beraz, denak zeki-
ten neskatila hura izugarri ona zela.

–Izugarri ona –errepikatu zuen Cyril-ek.

–Haren ontasuna denen ahotan zegoen eta alde hartako printzeak
jakin zuenean hain ona zela, baimena eman zion astean behin he-
rri ondoko bere parkean paseatzeko. Oso parke polita zen eta ez
zitzaion inoiz inongo haurrari hango sarrerarik onartu, horregatik
ohore haundi bat zen Bertak baimen hura eskuratzea.

–Ba al zegoen ardirik parkean? –galdetu zuen Cyrilek.

–Ez –solteroak-, ez zegoen ardirik.

–Eta zergatik ez zegoen ardirik? –berriro erantzuna entzutean.

Izebak nola halako keinu bat egin zuen, imintzio bat edo antzekoa.

–Parkean ez zegoen ardirik –solteroak– zeren printzearen amak,
behin, amets bat izan zuen, non bere semea erahil zuten ardiak eta
buru gainera eroritako ormako ordulari baten artean. Horregatik,
printzeak ez zeukan ez ardirik parkean, ez orma-ordularirik jaure-
gian.

Izebak harriduraz betetako garraisi bat ito zuen.

–Beraz, printzea ardi batek eta ordulari batek erahil al zuten –Cyril-
lek galdekari.

Oraindik bizi da, beraz, ez dakigu ametsa egia bihurtuko den ala ez –
esan zuen ardurarik gabe solteroak-. Baina, ardirik ez egon arren, bazi-
ren bertan alde guztietan txerri txikiak korrika.

–Ze koloretakoak?

–Beltzak, aurpegi txuriarekin, txuriak orban beltzekin, beltz-bel-
tzak, grisak orban txuriekin eta hainbat txuri-txuriak.

Kontalariak isilaldi luze bat egin zuen haurrek beren buruetan iru-
dika zitzaten parkeko altxor guztiak; ondoren jarraitu zuen:

–Berta penatu zen parkean lorerik ez egoteaz. Bere izebei zin egin
zien ez zuela parkeko lorerik inolaz ere erauziko eta promesa hori
betetzeko prest egonik ere, ergeltzat hartu zuen bere burua lore-
rik ez zegoenez.

–Zergatik ez zegoen lorerik?

–Txerriak jan zituzten guztiak –erantzuki solteroak-. Lorategi zain-tzaileek garbi esan zioten printzeari, edota loreak edo txerriak, eta berak txerriak erabaki zituen loreen kaltetan.

Aldeko murmurioa eragin zuen printzearen erabaki harrigarriak; askok bestelako erabakia hartuko zuketean.

Parkean beste gauza asko zeuden, zoragarriak guztiz. Urmaelak eta bertan arrain urrezatuak, urdinak eta berdeak, zuhaitzak eta bertan loroak inoren baimenik gabe zentzuzko gauzak esaten zituztenak, eta herri-kantak abesten zituzten kolibriak egunez. Berta han ibili zen, atzera eta aurrera, paregabe gozatuz eta zera etorri zitzaion burura: “Hain ikaragarri ona izan ez banintz, ez zidatekeen parkean sartzen utziko eta ez nuen hemen dagoen edertasun ugariak disfrutatuko”, eta bere hiru dominak tupust egiten zuten bata bestearen kontra pausoak ematera-koan eta horrek zein ikaragarri ona zen gogoratzen zion etengabe. Hain zuzen, une horretan otso bat zebilen parkean atzera eta aurrera non harrapatuko txeritxoren bat afaritarako.

–Ze kolorekoa zen? –galdetu zuten haurrek interes nabarmenarekin.

–Lokatz kolorekoa guztiz, mihi beltz eta ulertezinezko begirada basatia zerien bere begi gristaka zurbilei. Parkean ikusi zuen lehengoa Berta izan zen; bere mantala hain zuria eta garbiarekin non ikus baitzitekeen urruti-urrutitik. Bertak ikusi zuen otsoa beregana zetorrela eta une horretan mila aldiz deitoratu zuen parkea bisitatzeko baimena eskuratu izana. Ihes egin zuen ahal bezain azkar eta otsoak ere atzetik jarraitu zion jauzika eta saltoka.

Mirto-sastraka batera iritsi zen eta zuhaiska lodienaren babesean ezkutatu zen. Otsoak usnatu zituen adarrak, ahotik mihia zerion eta begi grisek amorruzko dir-dir egiten zioten. Berta guztiz beldurtuta zegoen eta zera pentsatu zuen: “Hain izugarri ona izan ez banintz, orain hirian egongo nintzaketeen arriskurik gabe”. Hala ere mirtoak zerion usaina hain sakona zen non otsoak ez zuen Bertaren ezkutalekua usnatzeko modurik izan, eta sastrakak, bestalde, hain ziren trinkoak, ze bila luze aritu arren ez zegoen inor topatzeko modurik, beraz, hobe handik alde egin txeritxoren bat ehizatzeraz.

Berta dardarka zegoen otsoa inguruan usnaka ikustean eta dominak bata bestearekin tupust egiten hasi ziren. Otsoa joan berria zen baina dominek sortutako zarata entzun eta atzera itzuli eta hobeto entzuteko

adi geratu zen. Berriro jo zuten elkar dominek. Otsoak sastraka barrura jo zuen erasoan, bere begi gris ilunak basakeriaz eta garaipen itxaropenez beteta. Berta ezkutalekutik atera eta zeharo irentsi zuen hondarrik ere utzi gabe. Zapatak bakarrik geratu ziren, arropa zatiren bat edo beste eta ona izateagatik lortutako hiru dominak.

–Eta txerririk irentsi al zuen?

–Ez, denek alde egin zuten.

–Istorioak, gaizki hasi da –zioen neska txikienak– baina amaiera polita izan du.

–Inoiz entzun dudan istoriorik politena da –esan zuen neska handienak erabakior.

–Nire bizitzan entzun dudan istorio polit bakarra – Cyril-ek.

Izeba ez zegoen ados inolaz ere.

Haur txikiei konta daitekeen istoriorik desagokienetakoa da! Urteetan eskuratu dituzten irakaskintzaren oinarriak zalantzan jartzen ditu.

–Dena den –solteroak bere gauzak hartu eta trenetik jaistera zihoala esan zuen-: isilik mantendu ditut hamar minututan, zuk lortu ahal izan ez duzuna.

–Gaixoa! –zioen Templecombeko nasara zihoalarik-. Datozen sei hilabetetan haur horiek ez diote bakerik emango eta istorio desagoki bat kontatzeko eskatuko diote garraisika.

Amaiera

Giovanni Papini

Wikipedia(e)tik

Biografia

Florecian jaioa 1881ean, bertan hila 1956. urtean. Agnostiko eta antiklerikala hasiera batean, 1921. urtean katoliko bihurtu zen mundu gerraren eraginez balore absolutuen bila.

1903. urtean Giuseppe Prezzolini-rekin batera Leonardo izenekoa al-dizkariaren sortzailea. 1935. urtean Boloniako Unibertsitateko Literatura katedra lortu zuen, nahiz ikasketen arabera ez zegokion. Dena den, ez zuen delako katedra erabili.

Hainbat eta hainbat tituluren jabe egin zen. 1944. urtean gerraren babes ezkutuan egon zen, harik eta Vernako frantziskotareren komentuan sartu zen arte.

Florecian hil zen itxu, mutu eta elbarri.

Faxixmoaren aldeko jarrera azaldu zuen bere bizian zehar. Horren ondorioz 1937. urtean argitaratutako *Historia de la Literatura* Benito Mussolini-ri eskaini zion.

Ezaugarria

Italiak XX. mendean eman duen idazle onenetarikoak. Gai asko ukitu zituen arren, biografia izan zen landuena. Estilo distiratsua, eta satiraz betea da berea.

Lanak

Haren lan nagusiak *Storia di Cristo* (1921), *Dante vivo* (1933), *La felicità dell'infelice* (1956) eta *Giudizio universale* (1957) dira.

Giovanni Papini

Egun baten zorra

Printzesa zahar asko ezagutzen ditut nik, baina denak dira behar-tsuak, ez daukate beltzez jantzitako zerbitzari bat besterik eta... Bi altzifer zaharkituen babesean burdin eta homazko sarrera duten txalet zaharkitu eta ezkutuan bizitzera behartuta daude.

Haietako bat topatzen baldin baduzu kontesa alargun eta modatik pasatako baten saloian, “ANDERE GORENA” deitu behar diozu Mamontel Abateari esker CONTE MORAUXen ikasten den frantses klasiko eta gatzik gabea; azken finean GENS DE QUALITÉIkoen frantsesean. Nire printzesek ohiki beti erantzuten dute, eta beren arima pobreetan barneratzen direnean –dena kinkila eta hautsez betea aurkitu arren, XVII. mende amaierako oratorioen modura– bizitza onargarritzat jotzen dute eta beren amek mundura ekarri zituztenean ez zirela hain ergelak izan.

Zer nolako kontu isilak xuxurlatu dizkidaten niri printzesa zahar eta ederrak! Biziki maite dituzte aurpegiko hautsak, baina areago oraindik solasean aritzea, eta alemaniarrek izan arren –bat errusiarra da, baina kasualitatez-, haien ANCIEN REGIMENeko frantses mintzoek, noiz-behinka arruntak ez diren emozioak sorrarazten dizkirate eta, une batzuetan nire bihotza hunkituta sentitzen da, eta –esan dezadan garbi-negargurea sorrarazten didate nola maitemindu zoroa, hala ni ere.

Gaua zen, ez oso berandu, Toskanako txalet bateko salan, te arin bat eskaini zidaten, eta han nengoen ni jarrita mahaiaren aurrean, isilik, printzesen arteko zaharrena eta ederrenaren alboan.

Guztia beltzez jantzirik, musua eta ilea mantalina beltz batez tolesturik, ile urdinu eta kizkur leun batekin, gain-gainean kapela beltz batek tolesten zuela. Haren alboan halako lanbro aristokrata arin bat

zeriola esan zitekeen. Atsegin zitzaidan, eta ametsak esaten zidan andere hura nire barne-gogoak eragindako asmakizunen bat edo ote zen.

Eta zeinek esan ez zela horrela, izan ere egongela ia ilunpean baitzegoen eta hango kandela piztu bakarrak arinki argitzen zuen haren aurpegi hautsez betea. Beste guztiak ilunarekin egiten zuen bat, horregatik irudimenaren hariak gorputzik gabeko burua zela iradokitzen zidan, gorputzik gabe eta nire alboan, lurretik metro batera airean orekatzen zena.

Printzesa, alabaina, eleketan hasten zenean, gainerako fantasiek ez zuten lekurik.

-Ecoutez donc, Monsieur - ziotsadan - ce qui m'arriva il y a quarante ans, quand j'étais encore assez jeune pour avoir le droit de paraître folle.

Eta jarraitu zuen eleketan ele arin eta lumatuarekin bere amodiozko menturak kontatzen: jeneral frantses bati aktore izatea otu zitzaion nire amodioarengatik, eta gau batean pailazo mozkor batek erahil zuen.

Baina nik ezagutzen nuen bere solas-modu irudimentsua eta beste zerbait nahi nuen, bitxiagoa, urrunagoa, sinestezinagoa. Printzesak ohore egin nahi izan zidan azkeneraino:

“-Nire azken segetua esatera behartzen nauzu, beti eduki dut isilpean, zergatik... bada, horregatik, sinestezina ere badelako. Badakit hila-bete batzuen buruan hilko naizela, negua amaitu aurretik, eta ez dakit zu bezala interesaturik daitekeen gizasemerik antzemango dudan nire gauza absurduak entzuteko.

Delako segetua hogeitabi urte nituenekoa da. Garai hartan ni nintzen Vienako printzesarik xarmentena, eta oraindik ez nuen izan astirik nire lehen senarra akabatzeko. Hori bi urte geroago gertatu zen, arekin maitemindu mintzenean. Baina zuk ezagutzen duzu historia hori.

Passons! Beraz, hogeitabat urte amaierara iritsi nintzenean, gizaseme zahar kondekoratu eta bizarrik gabeko baten bisita izan nuen, eta elkarrizketa labur bat eskatu zidan. Biok batera egotean, berak:

-Badut alaba bat loreak udan ihintza baino maiteagoa dudana, baina gaixo dago, oso gaixo. Bizitzara itzuli nahi dut kosta ala kosta, eta horretarako nerabezaro lurruna duten urteen bila nabil erosi edo mailegu hartzeko berarentzat. Zuk emango bazenit zure urteen arteko bat,

nik, zin dagizut, itzuliko dizut poliki baina seguru, egunez egun, zure bitzta akaberara ailegatu aurretik.

Hogeita bigarrena betetzean, hogeita hirura pasa ordez, urte bat zahartuko zinateke, hogeita laura pasako zinateke. Hain gazte zarenez, ez duzu urte horren hutsa sumatu ere egingo, baina nik, berriro diotsuk, hirurehun eta hirurogeita bost egunak itzuliko dizkizut, binaka edo hirunaka, eta zahartu zarenean eskura ditzakezu zure gogoaren arabera gazte garaiko sasoia bera, osasuna bera eta edertasuna bera.

Eta ez pentsa adarra jotzaile bat naizenik edota deabru adardun bat. Aita gizagaixo bat besterik ez naiz, eta eguna Jainkoari eske pasatzen duena, hark bakarrik egin baitezake beste inork egin ezin duena. Ondo kostata eskuratu ditut hiru urte, baina oraindik askoz ere gehiago behar dut. Emaidazu zure urte bat eta, zaude ziur, ez zara inoiz damutuko!

Garai haietan mentura bitxienetara ohituta nengoen, eta ez nuen inon ezer ezinezkorik ikusten. Horregatik onartu nuen delako mailegua, eta, gisa denez, egun gutxiren buruan urte bat gehiago zahartu nintzen. Ez zen inor konturatu, eta horrela iritsi nintzen berrogei urte betetzera mailegua egin nuenik eta behar nuenik ere akordatu gabe, baina dakigunez, eskura nezakeena.

Gizon zaharrak bere helbidea eman zidan hitzarmenarekin batera, eta zera esan, adierazteko garaiz, hilabete lehenago edo ze egun edo ze astetan nahi nuen gazte garaia berreskuratu, promesapean nik eskatua esandako garaian eskuratuko nuela.

Berrogei urte bete nituenean, oraindik ere nire xarma hor nonbait galdu gabe nengonean, gure sendiaren gaztelu batera erretiratu nintzen eta Vienako bisitaldiak urritu nituen, urtean bizpahiru egun bakarrik. Han Gorteko dantzatan hartzen nuen parte, hogeita hiru urteko neskatila bihurturik, nire edertasunaren zimeldura ezagutzen zutenak guztiz mirariturik.

Gogoratzen naiz oraindik zer nolakoak ziren jai bezperak! Gauean, beti bezala, akituta eta *fanée* oheratzen nintzen, eta goizean hegan ikasi berri duen txori bat bezain alai eta arin jaikitzen nintzen, eta ispilura begiratzen nuen azkarki. Zimurrik gabe, gorputza freskoa eta leuna, ilea berriro ere betiko horitasunarekin eta ezpainak sentsualak, gorri-gorriak, ze niri neroni ere musukatzeko irrika sortzen baitzitzaidan.

Vienan, lausengutzaileak hurbiltzen zitzaizkidan, zer ez zuten esaten, sorgindua nengoela, eta, sakon-sakonean, ez zuten ezertxo ere ulertzen. Nire gazte-eguna amaitu aurretik karrozara itzultzen nintzen eta gaztelura jotzen nuen haserre, benetan haserre, eta ez nuen han inoren bisitarik onartzen.

Behin, konte buhame bat guztiz maitemindu zitzaidan Vienan gisako bisitaldi batean, eta lortu zuen, nik nola jakin gabe, nere departamentu pribatura sartzea, eta espantuz hiltzeko zorian egon zen ni ikusiaz berak Vienako maitealdian ezagutu zuenaren oso antzekoa, baina askoz ere zaharragoa.

Geroztik ez du inork nire klausura hausterik lortu, etenaldi baka-rrak gazte-uneak ematen zidaten alaitasun bitxi eta malenkoniatsuak nire etengabeko gainbeherakadan. Irudikatzea ere neke da zahartzaro bakartiz betetako bizitza fantasmaz betea, eta noizean behin edertasun eta pasioz betetako berpizte iheskorreko etenaldia besterik ez duena.

Hasieran hirurehun eta hirurogeita bost egunei, amaiezinak irizten nien, eta ez nuen inoiz amaituko zirenik uste. Horregatik, jo nuen eten-gabe nire urteko erreserbara eta sarritan idazten nion nire bizi-zordunari. Baina gizaseme hura, zorrotza zen, guztiz zehatza. Egun batean bere etxera joan eta kontuen liburua ikusmiratu nuen. Ez naiz ni baka-rrik gisako kontratua egun duena, eta badakit kontratuaren gutxitzeak, zehaztasun osoz kontabilizatzen dituela. Alaba ere ikusi nuen: andere zurbila, ziztrindua, gehiegi ere bai, lorez betetako terraza batean.

Ez dut sekula jakin nondik ateratzen zituen hain puntualki itzultzen zizkidan bizi-egunak, eguneko kuotak eginaz, baina uste dut zor berriak egiten zituela. Zein emakume ote zen niri itzultzen zizkidan egunak eman zizkionak. Haietako batzuk ezagutuko nituzte gustura, baina nik galderak egin arren, batzuk zeharka, ez dut sekula jakiterik lortu. *Mais, pet être, elles ne seraient pas si étranges que je crois...*

Esan dezadan, hala ere, gizaseme hau, erakargarria zela guztiz, baina horrek ez zion kontuak ondo egitea eragozten. Pentsa ezazu zer ika-ragarria bihurtu zen nire bizitza, hark, bankari baten patxadarekin esan zidanean hamaika egun besterik ez nituela nire alde almazenean. Urte hartan guztian ez nion gutunik idatzi eta pentsatu ere egin nuen agian onena nire sobrakinak oparitzea zela, eta ez egon tortura haren pean. Ulertuko duzu zergatik, ezta? Gazte bihurtzen nintzen bakoitzaren on-

dorena, gero eta makurragoa egiten zitzaidan, gero eta garbiago ikusten bainuen nire momentuko egoera eta hogeita hiru urtekoek ematen zidatena.

Baina ezin nuen etsi. Zeinek ez ditu nahi, zein zahar bakartik ez du nahi edertasunez, maitasunez, graziaz eta alaitasunez betetako egun bat, bi edo hiru? Egun bakar batean maitatua sentitu, ordu batean nire aldeko irrika sentitu, une batean zoriontasuna sentitu! *Vous êtes trop jeune pour comprendre tous non ravissement*”

Baina egunak amaitzear daude; nire kreditua betirako amaituko da. Pentsa ezazu: egun bakar bat besterik ez zait disfrutatzeko geratzen! Gero zahar izango naiz betirako eta heriotza izango dut aurrerantzean besalagun. Egun bateko argitasuna, eta, ondoren, betiko iluntasuna! Pentsa ezazu, otoi, nire bizitzak bizkarrean daraman tragedia. Egun hori eskatu aurretik...

Baina noiz eskatu? Zer egin berarekin? Badira hiru urte gazte izatea utzi dudana eta Vienan ez da jada inoiz nitaz oroitzen eta nire edertasun guztia mamutzarra irudituko litzaieke. Baina ezin dut egon maitale bat gabe, eskrupulurik gabe eta suhartsu maiteko nauen bat gabe. Berriz desiratzen dut nire gorputz guztia norbaitek ferekatzeko irritsa. Nire aurpegi zimurra, berriro eder eta arroxoa bihurtuko da, eta nire ezpainek, azkeneko aldiz adieraziko dute lizunkeriaren pasioa. Gaixoak nire ezpain zartatuak, zurituak! Egun batean bederen nahi dute izan gorri, epel, egun bat mesedez, azken maitalearentzat, azken ezpaintedat!

Baina ezin dut erabakia hartu. Benetako gazte-bizitzaren hondarra xahutzeko kuraiarik ez daukat, ez dakit nola jokatu eta, bestalde, hura xahutzeko irritsetan nago...”

Ai, printzesa gaixoa, maitea! Une bat lehenago jaso zuen mantelina eta malkoen zanga finak luebaki zituen masailtako hautsak. Une horretan, intziriak, nahiz aristokratikoki isilpetuak, hitz egitea eragotzi zioten. Nik, printzesa kontsolatzeko gogorik biziena sentitu nuen, haren oinetan jarri nintzen –beltzez jantzitako printzesa zimur baten oinetan– eta esan nion gauza nintzela ni edozein zaldun ero baino areago maitatzeko, eta otoi eskatu nion, ahal bezainbat gozo, eman ziezadala niri, niri ez besteri, gazte-eguneko edertasunen azken eguna.

Ez daukat buruan esandako guztia, baina nire jarrerak, nire hitzek guztiz hunkitu zuten, eta hitz eman zidan, zenbait esaunda teatralki

esan ondoren, ni izango nintzela haren azken maitalea, egun bakarrean, hilabete baten buruan. Zitazioa eman zidan txaletean bertan eta agurtu nuen aztoratu samar, haren esku zimur eta zartatuak musukatu ondoren.

Etxera itzultzean, jada gaua zen, ilargiak pietatez eta etengabe begiratzeko zidan, baina berdin zitzaidan aski bainuen printzesa ederraren ametsarekin. Hilabetea luzea egin zitzaidan, bizitzako hilabeerik luzeena. Hitz eman nion maitaleari ez nuela ikusiko zitazio egunera arte eta, esan bezala, gizalagez bete nuen. Iritsi zen ditxosozko eguna, bizitzako hilabeterik luzeenaren ondoren. Gaua ere iritsi zen eta dotore-dotore jantzi eta joan nintzen printzesaren etxera bihotz dardarka eta pausoak zer esanik ez.

Leihoak argitan zeuden, inoiz ikusi nituenak baino areago, eta hurbiltzean, burdinezko atea ere zabal-zabalik zegoen, eta balkoia ere lorez mukuru. Sartu nintzen erresidentziara, joan nintzen aretora dena sukro zuziz eta argi-armiarma piztuz beteta.

Itxaroteko esan zidaten eta hala egin nuen. Ez zen inor azaldu. Etxea isiltasunik larrienean zegoen. Argiei sua zeriten eta usain gozokenek betetzen zuten bakartasuna. Ordubete pasa ondoren, larri eta estu, ez nuen itxaron nahi izan eta jantokira pasa nintzen. Mahain gainean jarrita bi plater multzo, loreak eta fruituak mukuru. Areto txiki batera pasa nintzen, arinki argitua eta bakardade osoan.

Iritsi nintzen, azkenik, ate batera, printzesaren logelako atera. Jo nituen bi, hiru kolpe, baina ez zidan inork erantzun. Orduan kuraiaz beterik, pentsatuz amoranteek ere batzuetan puska ditzakeela zaldunen arauak, ireki nuen atea eta bertan, atalondoan geratu nintzen.

Gela, jantzi dotorez beteta zegoen, denak haserrealdian edo nonahi jaurtiak. Lau kandelabrok argitzen zuten guztia. Printzesa etzanda zegoen ispilu baten aurrean, inoiz nik ikusi nizekion jantzirik dotoreenekin.

Deitu nion, baina ez zidan erantzun.

Hurbildu eta ukitu nuen, baina berak ez zuen mugimendu txikienik ere egin. Orduan begiratu nion aurpegira, betiko aurpegia zen, txikia eta txuria, baina beste alditan baino apur bat tristeagoa eta ikara ukitu batekin. Jarri nuen eskua haren ahoan eta ez nuen arnasaren zanzurik jaso; bularraldean eta ez nuen bihotzaren taupadarik nabaritu.

Printzesa hilda zegoen; goxo eta bat-batean hil zen ispilu aurrean bere ohiko edertasuna noiz etorriko zain. Gutun bat zegoen alboan, printzesaren ondoan, eta horrek argitu zidan ustekabeko heriotzaren misterioa. Lerro gutxi ziren idatzi bertikal eta sendoz eginak. Horra:

“Printzesa agurgarria:

Damu dut zor dizudan zure gazte-eguneko azkenekoa ezin itzulia. Ez dut topatzen inor nire promesa sinestezina onartuko duen emakume bizkorrik, eta nire alaba arriskuan dago.

Berriro ere saiatuko naiz, eta adieraziko dizut ondorioa, ze nire apetatik gogotsuena baita nire hitza betetzea.

Har nazazu, Printzesa agurgarria, zure jarraitzaileen....”

OBABAKOAK eta Bernardo Atxaga

1.- Atxagaren narrazio honen segidan Alfaguara argitaletxean *Obabakoak* liburuari buruz esana eta beste hainbat lekutan idatziak honeratu nahi ditugu:

“Obabakoak” liburuak, “Obaba” izeneko herri baten historia zirraragarriaz beteta dago: geografiako irakasleak, gutunen bitartez bakarrik ezagutzen duen neska bat eta bien arteko maitasun harremana gogoratzen du, andereño gazte bat nolatan moldatzen den urrutiko herri batean bere bakardadea gainditzen negu hotzetan, basoan galdutako haur bat eta kanonigo baten arteko harremana, idazle baten garai zaharretako eskolako argazki baten anpliazioan ikusitako detaile nimiño baten ondorioz nola aldatzen duen bere bizitzako geroa.

Bernardo Atxagak, maisuki lotzen ditu istorioak eta bertan agertzen diren pertsonaiak kontaktzen dituztenak, hitza berari nagusitasuna emanaz; gutun zaharrak eta bertan agertzen diren segetuak eta aitor-tza ixilduenak, oroitzapenak, hainbat lurralde desberdinetara eramaten gaituzten liburuak –*Hamburgoko kale hotzak, Euskadiko belaze jori berdeak, Amazoniako basoa- haiek guztiak laguntzen digute bakardadetik eta bakardadea gainditzen.*

2.- Alfaguarak berak jartzen ditu ondoren han hemenka liburu honen gainean egin diren hainbat eta hainbat kritika.

“Europa guztiko literaturak eman digun kontakizunik nobedosena. Denetik ageri da: umorea, ironia, magia, misterioa eta hizkuntza aldetik maisulana. Irakurtzea plazerra da” *Publishing News*.

“Liburuak barnean duen aniztasunak, eta generoak nahasteko trebetasunak, beste guztien gainetik jartzen du. Bertako orriak mundo be-

rri eta freskoa ematen digu, originala, Espainiako literaturan ohikoa ez den moduan.” *The New York Times*.

“Kontalariak bata bestearen atzetik emandako kontakizun bakoitza maixulan txiki bat da. Ez zaio falta umorerik, ezta ironiarik zorrotzena eta mingarriena ere; liburu entretenigarria, inoiz axalean geratzen ez dena”. *The Times Literary Supplement*

“Liburuan planteatzen diren aldarteak, unibertsalak dira eta denbora bera definiziorik gabea- Istorioak freakoak era harrigarriak eta beren artean ederki konbinatuak. Atxagak maixuki lortzen du irakurlea bereganatzea, kontrolik osoenean eta bien bitartean oka jokuaren bitartez norantzko bidea markatzen digu” *The Independent*.

“Obabakoak” liburu harrigarria eta era berean familiarra da, hala nola ferriako ispilu multzo horietan mila modutara islatzen den gure aurpegiaren modura, dibertitua, harrigarria, beldurtua”. *Telerama*.

* * *

Hainbat iritzi honeratu ditugu, dudarik ez Atxagaren “Obabakoak” liburuak arrakasta itzela izan zuela eta duela oraindik ere, nahiz horrek ez duen ziurtatzen hori bera gerta daitekeenik bere hurrengo hainbat eta liburuetan.

Atxaga sakonki aztertu duenik izan da euskal literaturan, horietan azpimarragarriak dira Maria Jose Olaziregik hari buruz egindako tesi doktorala, eta eskuartearen dugun beste liburu hau: *Nazioaren hondarrak*, Joseba Gabilondok 1906. urtean argitara emandakoa.

Gabilondok duela hainbat urte 1994.ean *Hegats* aldizkarian argitaratu doakizu segidan: (Obabera Joseba Gabilondo / *Hegats*, 1994-01).

“1981. urtean Irun saria irabazitako ipuina eskuratu genuenean -literatura koadrila-kontua bihurtu baitzitzagun orduko- titulu luze eta barroko haren atzean *Camilo Lizardi erretore...* ezkututzen zen ipuinaren bigarren orrialdean, literaturzaleak ipuinik onenetan espero ohi duen truko jeniala topatu genuen: gipuzkerazko narrazio bat euskara batuzko narrazio nagusian txertaturik, honetako autorea eskutiz-transkribatzailearen konbentzio egiazaleaz baliatzen zelarik. Alegia, literaturzaleak ipuina bera adina eskertzen duen truko ia epistemologiko literarioaz ari naiz.

Hura letu bezain pronto, patente basiko berria aztertzen duen abokatuaren azkartasun beraz, han ipuin bat baino literatur modu bat zegoela konturatu ginen. Horiek horrela, aurrera jo aurretik, koadrilaren *ginen* plurala alde batera utzi beharko dut hemendik aurrera gogorakizun honetan, hurrengo datozenak nire burutazio eta gogorakizun propioak baitira.

Beraz, hiru urte lehenago autore berak *Etiopia* plazaratu zuela kontutan harturik, han idazle serio bat zegoela egiaztatu nuen. Alegia, ez bakarrik istorio berriak asmatzen dituztenetakoa baizik eta istorio bakoitzarekin literatur hizkuntza edota modu berri bat sortzen saiatzen direnetakoa, beti ere tradizioari irmoki atxekirik. Gipuzkera txertatuaren trukoa bigarren orrialdean irakurri bezain pronto, gainera, bigarren plazerra bat jabetu zitzaidan, izan ere truko on gehienak bezala, hau ere zaharra zen azken batean. Han zegoen ipuin hartan, nolabait hor nonbait izana zen beti, baina Poek tximeneta gainean utzitako eskutitz haren antzera, edota agian hobeto, Bataillek II. Mundu Gerran *Bibliothèque Nationale*n ezkutatutako Benjaminen eskuizkribuen antzera, inork ere ez zuen lehenago erabili abantaila eta balio literario berak lortuz euskal literaturan.

Idazle guti dira, literatura zabalean, literatur entsegu bakoitzeko truko berri bat prometatzen dutenak; Poe, Borges, Chejov... Gune batzuk bakarrik datozkit burura. Izan ere, grina hau grina modernista dugu dudarik gabe. Eta erretrospektiboki edonork onar dezake modernismoa dela esperimenterik menturagarrien, atrebituen eta jenialenen arragoa –baina era berean aspergarrien, lotsagabeen eta inozoenen habi eta gordeleku. Beno modernismoarena eta probintzietako edozein idazle gazterena. Izan ere idazle “probintzialak”, marginala izateagatik, edota hizkuntza marginal batean idazteagatik, beste edonor baino azkarrago izan daitekeela frogatu behar baitu. Atxagak frogatu du. Are gehiago, Atxagaren irakurlegoa ere ipuineroko *non plus ultra* honetara ohitu da, Indurainen publikoa ere beste maila batean antzeko mekanika batera *tour non ultra* ohitzen hasi den bezala. Azkenik, Atxaga ere guzti honen kontziente dela ausartuko nintzateke esatera, bere ziklista obabarra lekuko.

Camilo Lizardi plazaratu zen garai haietan, Sarrionandiaren inkurtsio estilistiko, aristokratiko, klasiko, nostalgikoak aparte –bere literatur hizkuntzaz ari naiz– Saizarbitoriaren modernitateak ziren litera-

tur hizkuntzaren kezka nagusi euskal literaturan. Modernitatearen gako, aldiz, honetan zetzan: euskara nola modernotu eta, berataz baliaturik, nola jaso hiriaren nuantza modernorik zolienak. Garaian letzen genituen beste idazle gehienak estandar moderno honen arabera letzen eta neurtzen genituen (estandar hau ere Parisen dago, besteekin batera museo berean barneratzerik ez badago ere). Alabaina, modernitatea eta hiria beti ere beste nonbait zeutzan antza (Parisen *nouveau roman*-arekin), eta literatur euskara beti ere modernitatearen azanarioaren atzetik leiatzen zen asto erratua suertatu zitzaigun. Baita Atxagaren *Etiopia*-n ere.

Hala, Atxaga beste konponbide ezmoderno bat proposatzen hasi zenean 80ko hamarkadaren hasieran, *Camilo Lizardi* suertatu zen seguruenik proposamen berri haren lehen mezulari ozen. Euskara berriro ere bere jatorrizko ingurune historikora berrekartzea proposatu zuen Atxagak, bertatik ahal zena eginez abiatzeko, bortxadurarik gabe. Harrez gero Atxagak idatzi duen literatur euskara ez da besterik izan: Obaba deritzon herrixka euskaldun arketipikoan hitz egiten den hizkera. Edota tituluan iradokitzen saiatzen izan naizen bezala, Atxagak euskalki berri bat eraiki du: bere literatura bizi den herrixka utopikoan hitz egiten den euskalkia, obabera.

Norbaitek argudiatuko du Hamburgon edota Amazonasen gertatzen diren ekintzak euskaraz eman dizkigula Atxagak eta, beraz, bere literatur euskara ez dela hain lokala (Obaba, obabera) unibertetsala baizik. Alabaina Hollywoodeko filmeetan afrikar eta indioei gazteleraz hitz egiten entzun diegunok, gaztelerazko konbentzio honetan hazi garenok hain zuzen, badakigu hizkuntzak izugarri bortxatu behar direla unibertsal bihurtu aurretik. Atxagaren kasuan obabarrek, hamburgarrek eta amazoniarrek euskara bera hitz egiten digute oraindik: obabera.

Camilo Lizardi-k frogatzen duen bezala, obaberaren sorrera Gipuzkoan dago: Atxagaren etxean eta Asteasuko Agirreren tratatuen artean hedatzen den euskara lokal horretan. *Bi anai* bezalako titulu anti-organikoak honen froga sinboliko baina ez dira. Atxagaren euskara batua eta euskara literarioaren artean aukeratu behar duenean literatur euskara hobesten du beti dudarik gabe, bai baitaki bere lanen irakurlea literatur irakurle dela, ez ohizko euskal filologo-detektibea.

Gainera, euskara honek demaseko abantailak dituela frogatu digu Atxagak. Obabera ez da koinerik –euskara batu moderno bezala–. Oba-

beraren erro gipuzkoar garbiak honen lekuko dira. Erro hauetatik abiatu-rik, Atxagak errekurtsu literariotan aberats den literatur hizkuntza bat sortu digu: arkaismoak bereganatuz, anglosizmoak ezarrituz, animaliei hitza emanez, Mintzoa sortuz, diskurtsu mota baten barnean beste mota bateko diskurtsu eta narrazioak txertatuz eta abar. Alegia Atxagak buruaskia den literatur euskara aberatsa, konplexua, dimentsio ugarikoa eta sinesgarria –literatur bezala– sortarazi du.

Alabaina *Camilo Lizardi*-rekin hasi zen hizkuntza obabar hau –izan ere euskal hizkuntza idatzi guztiak erretore, apaiz edota abaderen batenkin hasi baitira– ez da bakarrik euskalki berri bat, baizik eta *lehen euskal literatur hizkuntza autonomo eta buruaskia*.

Horretarako, Atxagak euskararen batasuna eta normalizazioa aurreresuposatzen dituen literatur hizkuntza modernoaren ideiala alde batera utzi du. Modernitateak gora-behera, Atxagak lehentasuna eman dio literatur hizkuntza bat sortaraztearen beharrari. Herrixka tipi bateko euskalkia bilakaraziz, Atxagak lortu du literatur hizkuntza bat euskal tradizioan lehenengo aldiz. Berririo diot: Atxagak modernitatearen kamino nagusia alde batera utzi du eta herrixka tipietako euskararen bi-dezidor pragmatikoa hartu du ordez, euskal literatur hizkuntzaren hel- mugara zuzenean iritsiz.

Atxagak, hala, fruitu umo bat eta, era berean, arazo latz bat utzi dizkigu: euskal hizkuntz literario baten sorkuntza eta bere kutsu erruralista.

Kutsu erruralista diodanean, baina, nik-neuk *neorruralismoa*-z mintzatzea nahiago nuke, izendapena zilegi badakit. Zeren neorruralismoa-rena ez da Atxagaren hizkuntzaren ezaugarri hutsa; 80ko hamarkadaren ezaugarri nagusienetako bat genuke. Bertsolaritzaren gorakada berria (Negu Gorrien bertsiop rapak barne), PNV/EAJen indarketa eta ezker ilustratuaren gainbehera, trikitiaren gorakada, herri kirolena, komedia tradizionalaren itzulpena *Ama begira zazu...*, Orixeren birreskurapena eta abar luze bat, ez litzateke zaila izango esplikatzeko neorruralismoaren izendapenean bateraturik.

Atxagak irakatsi digu literatur hizkuntza bat –euskal literaturan lehena– eraikitzeko metodoa eta aplikazioa. Jakina, literatur hizkuntza-rik aberatsen eta ekonomikoena sortu digu Atxagak: euskal herri tipi batekoa, obabera. Hala, berririo ere lehengo arazoarekin geratu gara,

oraingoan arazoari modernitatearen uztarria ezartzen komenigarri ez baderitzot ere -izan ere uztarria azanario bihurtzen baita-. Alegia, galdera probokagarri gisa ezarri nahiko nuke arazo hau: esate baterako, obababarrek/obabarrok zein hizkuntza hitz egingo lukete/genuke Bilbora bizitzera joango balira/bagina? Izan ere Bilboko yuppies eta junkien bizitzaz ez dago obaberaz idazterik.

Zatopak Obaban eta *Iraultza Obaban* bezalako izenburuak ikusi izan ditut iragarririk Pamielako eta beste argitaletxe bateko *Datozen liburu berriak* zerrendatan. Ez dira inoiz atera baina nik esango nuke zerbaiten zeinu direla: Atxaga ere arazo edo mugatasun honen jabe da. Apostulari porrokatu garen aldetik zera apostu egingo nuke nik neuk: neorruralismoaren mugatasunak gainditzearen entseguek izango dutela literatur garrantzirik handiena 90eko hamarkadan.

Dena den, mugatasun hauek gainditzeko neorruralismotik bertatik abiatu beharko dugu, izan ere 80ko hamarkadak hauxe eman digu eta ez dugu besterik. Obabera da euskal literaturaren euskalkia. Tradizio berriena gaitzetsi eta bordatik behera botatzeko luxu kultura hegemoniko handiek bakarrik dute. Guri-geuri dugun guztia ez zaigu aski.

Bakoitzari berea: Atxagak markatu du 80ko hamarkadaren literatur pultsua; literatur irakurketarik gozagarrien eta azkarrenak berak eman dizkigu, *Camilo Lizardi*-rekin hasi zen literatur abentura paregabe harrez gero.

Bernardo Atxaga Bizitza (Internetetik hartua)

Asteasun (Gipuzkoa) jaioa, ama (Izaskun) maistra zuen, eta aita (Jazinto) arotz. Lehen ikasketak Asteasun egin zituen. 1964an familia Andoaina aldatu zen. Batxilergoa Donostiako La Salle ikastetxean egin zuen. Txikitatik hasi zen idazten, etxean jasotako irakurzaletasunak bultzaturik. Andoaingo udal liburutegian literatura unibertsaleko obra anitz irakurri zituen, eta batxilergoa ikasten ari zelarik hasi zen literatura lehiaketetarako eta eskolako aldizkarirako idazlanak egiten. 1968. urtean Rikardo Arregi andoaindar kazetariaren hiletan izandako esperientziak, non Gabriel Aresti idazlea eta euskal kultura munduko beste zenbait pertsonaia bildu ziren, eragin berezia izan zuen Atxagarengan, eta euskararekiko maitasuna txertatu zion. Euskaraz alfabetatzen amak lagundu zion urte haietan.

Ekonomiako unibertsitate ikasketak egin zituen Bilboko Sarrikoko fakultatean. Bitartean, *El Norte de Castilla* egunkariaren saria irabazita, *Los que anhelamos escribir* (euskaraz, *Idaztea desiratzen dugunok*) gaztelaniazko idazlana argitaratu zioten. Berehala, ordea, euskarazko lanak plazaratzen eta garaiko euskal idazleekin harremanetan hasi zen. Orobat, Verdes liburu dendan lan egin zuen, non garai hartan aurkitzen zailak ziren euskarazko liburuak eros zitezkeen. Bilbo hiria izan zen idazletzat taxutu zuena; horrela, han bere bigarren jaiotza gertatu zela aipatu izan du idazleak. 1972. urtean *Borobila eta puntua* antzezlana idatzi zuen. Anjel Zelaietaren bitartekaritza, Gabriel Arestik lana irakurri eta kritika ona egin zion, euskarazko klasikoak irakurtzeko aholkua eman eta idazten jarraitzeko animatzearekin batera. Hari esker argitaratu zen beste idazle zenbaiten lan batzuekin batera lehen idazlan hori, lehen aldiz *Bernardo Atxaga* izengoitiarekin sinatu zuena.

Karrera bukatuta, 1973ko ekainean hasi zuen soldadutza, frankismoaren hondarretan- Traumatzat bizi izan zuen. 1976. urtean argitaraturiko *Ziutateaz* lana inspiratuko ziola adierazi izan da. Soldadutzaren ondoren, Donostiako banku batean hasi zen lanean, eta Koldo Izagirre idazlearekin batera *Ustela* abangoardiazko aldizkaria sortu zuen.

1977an, idaztetik bizitzeko erabakia hartuta, bankuko lana utzi zuen. 1977tik 1980ra bitartean, Pott Bandaren partaide zela, talde hori argitaletxetzat antolatuz, *Etiopia* poema antologia argitaratu zuen. 1980an, berriz, taldea sakabanatu zen, eta Atxaga Bartzelonara joan zen filosofia-ikasketak egitera. Bitartean, idazten jarraitu zuen, eta haur literaturako bere lehen lanak plazaratu zituen, besteak beste. Sariak ere jasotzen hasi zen, tartean Irun Hiria Literatura Saria 1982. urtean *Camilo Lizardi erretore jaunaren etxean aurkitutako gutunaren azalpena* ipuinarekin, gerora *Obabakoak* bilduman sartuko zuena. 1983an Euskal Herrira itzuli eta 1988an, laudorioak jaso, sari handiak irabazi eta hainbat hizkuntzatarara itzulia izan den *Obabakoak* argitaratu zuen. 1990eko hamarkadan Obabako zikloa itxi eta besteak beste Euskal Herriko gatazkari erreferentzia egiten dioten eleberriak idatzi zituen: *Gizona bere bakardadean* (1993), *Zeru horiek* (1995) eta *Soinujolearen semea* (2003) eta biolentziaren aurkako mezu zuzena duen eta bereziki irakurle gazteari begira idatzirik *Behi euskaldun baten memoriak* (1991). 1997 urtean Emory Unibertsitatean lau hilabete eman zituen irakasle moduan, Estatu Batuetako hainbat tokitan hitzaldiak emateko ere baliatu zituena. 2007 eta 2008 urteetan urtebete eman zuen Estatu Batuetan, Renon hain zuzen, non *Zazpi etxe Frantzian* idazlana prestatu zuen.

Bakearen eta elkarrizketaren alde duen jarrerari jarraikiz, Elkarri eta Lokarri gizarte mugimenduetan parte hartu du modu aktibo eta publikoan, eta Ezker Batua-Berdeak alderdiarekiko atxikimendu publikoa adierazi izan du, gerora horren baitan izandako zatiketa dela eta aldendu bada ere. 1995etik goiti, Zaldudon, Arabako lautadan, bizi da, Andoin-Luzuriaga jauregian hain zuzen. Asun Garikano euskara irakasle eta itzultzailearekin ezkondata dago 2002. urteaz geroztik (Atxagaren idazlan zenbait itzuli ditu gaztelaniara) eta harekin bi alaba ditu, Elisabete (1998) eta Jone (2000).

Bernardo Atxaga

Bagdadeko morroia

Bazen behin, Bagdadeko hurian, merkatari aberats baten zerbitzuan lan egiten zuen morroi bat. Egun batez, goizaldetik, morroia Bagdadeko azokara abiatu zen erosketak egitera. Baina goiz hura ez zen beste goizak bezalakoa izan. Goiz hartan Heriotza ikusi baitzuen azokan. Eta Heriotzak keinu egin baitzion morroiari.

Izututa, morroia merkatariaren etxera itzuli zen.

«Nagusia» esan zion. «Utzidazu etxeko zaldirik azkarrena. Gaur gauerako Bagdad honetatik urruti egon nahi nuke; gaur gauerako Ispahango huri apartatu hartan egon nahi nuke.»

«Baina, zergatik egin nahi duk ihes?»

«Azokan Heriotza ikusi dudalako, eta amenazuzko keinu bat egin didalako orduan.»

Merkataria hunkitu egin zen, eta zaldia utzi zion. Eta morroia abiatu zen gauean Ispahanen egongo zelako esperantzatan.

Egun hartako arratsaldean, merkataria bera azokara joan zen. Eta goizean morroiak bezala, berak ere Heriotza ikusi zuen han.

«Heriotza» esan zion berarengana inguratuz . «Zergatik egin diozu amenazuzko keinu bat nire morroiari?»

«Amenazuzko keinu bat?» erantzun zion Heriotzak . «Ez, ez da amenazuzko keinua, baizik eta harridurazkoa. Harritu egin naiz hura hemen ikusteaz, hain urrun Ispahandik; ze, gaur gauean Ispahanen hartu behar baitut zure morroi hori ... »

Leonard Cohenen hamar kanturen hitzak euskaraz

Itzultzailea: JUAN LUIS ZABALA

ARROTZAREN KANTUA

Egia da ezagutu zenituen gizon guztiak
jokoa utzia zutela zioten jokalaria zirela
zuk aterpea ematen zenien bakoitzean.
Ezagutzen dut gizon mota hori,
zaila da eskutik heltzea
amore emateko zerua iritsi beharra duen bati,
amore emateko zerua iritsi beharra duen bati.

Eta ahaztuta utzi zituen komodinak jasotzerakoan
jabetzen zara ez zizula ia ezer ere utzi, ezta barrerik ere.
Edozein jokalaria bezala,
kartarik onenaren, kartarik altuenaren zain zegoen
besterik behar ez izateko.
Jose bat estalpe bila bezala,
Jose bat estalpe bila bezala.

Eta egun batez zure leihoaren karelean bermatuta
esango dizu zuk emandako amodioak, beroak eta babesak
borondatea ahuldu ziotela.
Eta bere karteratik
tren ordutegi zahar bat atereaz esango du:
“Esan nizun etorri nintzenean arrotz bat nintzela,
esan nizun etorri nintzenean arrotz bat nintzela”.

Baina orain badirudi beste arrotz batek nahi duela
zuk bere ametsei kasurik ez egitea,
beste baten zama izan balira bezala.
Oi, zuk ikusia duzu lehen ere gizon hori,
haren urrezko besoa kartak banatzen.
Baina orain herdoildu egin da ukalondotik erietaraino
eta aldatu nahi du bere jokoa babesaren truke,
bai, aldatu nahi du ezagutzen duen jokoa babesaren truke.

Gogaitu egiten zaitu beste gizon nekatu bat ikusteak,
bere eskua beheratzen
uko egingo balio bezala pokerraren joko sakratuari.
Eta bere ametsez mintzatzen zaizun bitartean lokartu arte
zu jabetzen zara autobide bat dagoela
bihurritu egiten dena kea bezala haren bizkar gainean,
bihurritu egiten dena kea bezala haren bizkar gainean.

Zuk sartzeko eta esertzeko esaten diozu
baina zerbaitek buelta emanarazten dizu.
Atea irekita dago, ezin duzu dagoeneko zure babesa ukatu.
Bidearen kisketa probatzen duzu.
Ireakia dago, ez beldurrik izan.
Zeu zara, maitea, zeu zara arrotz zarena,
zeu zara, maitea, zeu zara arrotz zarena.

Ondo da, zure zain nengoen, ziur nintzen
topo egingo genuela itxaroten genituen trenetan.
Uste dut beste bat hartzeko tenorea dela.
Mesedez, uler ezazu, nik ez nuen inoiz izan mapa sekreturik
honen bihotzeraino iristeko, ezta beste ezereneraino ere.
Horrela mintzo zaizunean ez dakizu zer nahi duen,
horrela hitz egiten dizunean ez dakizu zer nahi duen.

Elkar gaitezen bihar ondo iruditzen bazaizu
uraren ertzean, amaierarik gabeko ibai baten gainean
eraikitzen ari diren zubiaren azpian.
Ondoren, nasa utzita
zure ohe-bagoi epelera igotzen da.
Ulertzen duzu, beste babes bat eskatzen baino ez da ari.
Eta zuregana dator, inoiz ez da arrotz bat izan,
eta zuk diozu: “Ados, zubian edo beste edozein lekutan aurrerago”.

Eta ahaztuta utzi zituen komodinak jasotzerakoan
jabetzen zara ez zizula ia ezer ere utzi, ezta barrerik ere.
Edozein jokalaria bezala,
kartarik onenaren, kartarik altuenaren zain zegoen
besterik behar ez izateko.
Jose bat estalpe bila bezala,
Jose bat estalpe bila bezala.

Eta egun batez zure leihoaren karelean bermatuta
esango dizu zuk emandako amodioak, beroak eta babesak
borondatea ahuldu ziotela.
Eta bere karteratik
tren ordutegi zahar bat atereaz esango du:
“Esan nizun etorri nintzenean arrotz bat nintzela,
esan nizun etorri nintzenean arrotz bat nintzela”.

* * *

The stranger song

It's true that all the men you knew were dealers
who said they were through with dealing
every time you gave them shelter.
I know that kind of man,
it's hard to hold the hand of anyone
who is reaching for the sky just to surrender,
who is reaching for the sky just to surrender.

And then sweeping up the jokers that he left behind
you find he did not leave you very much, not even laughter.
Like any dealer he was watching for the card
that is so high and wild,
he'll never need to deal another.
He was just some Joseph looking for a manger,
he was just some Joseph looking for a manger.

And then leaning on your window sill
he'll say one day you caused his will
to weaken with your love and warmth and shelter.
And then taking from his wallet
an old schedule of trains, he'll say:
"I told you when I came, I was a stranger,
I told you when I came, I was a stranger".

But now another stranger seems
to want you to ignore his dreams,
as though they were the burden of some other.
Oh you've seen that man before,
his golden arm dispatching cards.
But now it's rusted from the elbow to the finger
and he wants to trade the game he plays for shelter,
yes, he wants to trade the game he knows for shelter.

You hate to watch another tired man
lay down his hand,
like he was giving up the holy game of poker.
And while he talks his dreams to sleep
you notice there's a highway
that is curling up like smoke above his shoulder,
it is curling just like smoke above his shoulder

You tell him to come in sit down
but something makes you turn around.
The door is open, you can't close your shelter.
You try the handle of the road.
It opens, do not be afraid.
It's you my love, you who are the stranger,
it's you my love, you who are the stranger

Well, I've been waiting, I was sure
we'd meet between the trains we're waiting for.
I think it's time to board another.
Please understand, I never had a secret chart
to get me to the heart of this or any other matter.
When he talks like this, you don't know what he's after,
when he speaks like this, you don't know what he's after.

Lets' meet tomorrow if you choose
upon the shore, beneath the bridge
that they are building on some endless river.
Then he leaves the platform
for the sleeping car that's warm.
You realize, he's only advertising one more shelter.
And it comes to you, he never was a stranger,
and you say: "Ok, the bridge or some place later".

And then sweeping up the jokers that he left behind
you find he did not leave you very much, not even laughter.
Like any dealer he was watching for the card
that is so high and wild,
he'll never need to deal another.
He was just some Joseph looking for a manger,
he was just some Joseph looking for a manger.

And then leaning on your window sill
he'll say one day you caused his will
to weaken with your love and warmth and shelter.
And then taking from his wallet
an old schedule of trains, he'll say:
"I told you when I came, I was a stranger,
I told you when I came, I was a stranger".

KARITATEAREN AHIZPAK

Oi, karitatearen ahizpak, ez dira joanak edo galduak.
Nire zain zeuden jada aurrera egiterik ez nuela uste nuenean.
Eta beren kontsolamendua eman zidaten eta kantutu hau gero.
Oi, nahiago nuke zuk ere aurkituko bazenitu, hainbeste bidaiatu ondoren.

Bai, zuk, ezin kontrola dezakezun guztia utzi behar duzun horrek.
Zure familiarekin hasten da, baina laster arima harrapatzen dizu.
Ni ere egona naiz zu zintzilik zauden lekuan, ikusten zaitudala iruditzen zait.
Santu sentitzen ez zarenean, zure bakardadeak bekatu egin duzula dio.

Bada nire ondoan etzan zirelarik, nire aitordua egin nien.
Nire bi begiak ukitu zituzten eta nik ihintza ukitu nuen haien azpilduretan.
Zure bizitza urtaroei erazi eta kondenatutako hosto bat baldin bada haiek beren amodio hauskor eta kimu bat bezain freskoarekin lotuko zaituzte.

Utzi nituenean lo zeuden, nahiago nuke agudo iritsiko bazina haiengana.
Ez piztu argiak, irakur dezakezu haien helbidea ilargian.
Eta ez nau jelsiak joko zure gaua gozatu dutela entzuten baldin badut.
Ez ginen gisa horretako maitaleak, eta izan bagina ere ez litzaidake axola izango,
ez ginen gisa horretako maitaleak, eta izan bagina ere ez litzaidake axola izango.

* * *

The Sisters of Mercy

Oh the sisters of mercy, they are not departed or gone.
They were waiting for me when I thought that I just can't go on.
And they brought me their comfort and later they brought me this song.
Oh I hope you run into them, you who've been travelling so long.

Yes, you who must leave everything that you cannot control.
It begins with your family, but soon it comes around to your soul.
Well I've been where you're hanging, I think I can see how you're pinned:
When you're not feeling holy, your loneliness says that you've sinned.

Well they lay down beside me, I made my confession to them.
They touched both my eyes and I touched the dew on their hem.
If your life is a leaf that the seasons tear off and condemn
they will bind you with love that is graceful and green as a stem.

When I left they were sleeping, I hope you run into them soon.
Don't turn on the lights, you can read their address by the moon.
And you won't make me jealous if I hear that they sweetened your night.
We weren't lovers like that and besides it would still be all right,
we weren't lovers like that and besides it would still be all right.

AIZU, HAU EZ DA ADIO ESATEKO MODUA

Maitatu zintudan goizean,
gure musuak sakon eta bero,
zure adatsa burkoaren gainean
urrezko ekaitz logaletu baten antzera,
bai, askok maitatu zuten elkar aurretik,
badakit ez ginela lehenak izan,
hirian nahiz basoan
egin zuten irribarre gu biok bezala,
baina orain distantziak iritsi dira
eta biok egin behar dugu ahalegina,
zure begiak bigunduak ditu tristurak,
aizu, hau ez da adio esateko modua.

Ez naiz beste inoren bila ari
nire denboran noraezean nabilenean,
eraman nazazu bazterrera,
gure urratsak beti elkarren parean izango dira,
badakizu nire maitasuna zurekin doala
zure maitasuna nirekin geratzen den gisa berean,
gauzak aldatzen diren modua besterik ez da,
itsasoa eta kosta bazterra bezala,
baina ez gaitezen mintza maitasunaz edo kateez
eta konpondu ezin ditugun gauzez,
zure begiak bigunduak ditu tristurak,
aizu, hau ez da adio esateko modua.

Maitatu zintudan goizean,
gure musuak sakon eta bero,
zure adatsa burkoaren gainean
urrezko ekaitz logaletu baten antzera,
bai, askok maitatu zuten elkar aurretik,
badakit ez ginela lehenak izan,
hirian nahiz basoan
egin zuten irribarre gu biok bezala,
baina ez gaitezen mintza maitasunaz edo kateez
eta konpondu ezin ditugun gauzez,
zure begiak bigunduak ditu tristurak,
aizu, hau ez da adio esateko modua.

* * *

Hey, That's No Way To Say Goodbye

I loved you in the morning,
our kisses deep and warm,
your hair upon the pillow
like a sleepy golden storm,
yes, many loved before us,
I know that we are not new,
in city and in forest
they smiled like me and you,
but now it's come to distances
and both of us must try,
your eyes are soft with sorrow,
hey, that's no way to say goodbye.

I'm not looking for another
as I wander in my time,
walk me to the corner,
our steps will always rhyme,
you know my love goes with you
as your love stays with me,
it's just the way it changes,
like the shoreline and the sea,
but let's not talk of love or chains
and things we can't untie,
your eyes are soft with sorrow,
hey, that's no way to say goodbye.

I loved you in the morning,
our kisses deep and warm,
your hair upon the pillow
like a sleepy golden storm,
yes many loved before us,
I know that we are not new,
in city and in forest
they smiled like me and you,
but let's not talk of love or chains
and things we can't untie,
your eyes are soft with sorrow,
hey, that's no way to say goodbye.

PARTISANOA

Muga igaro zutenean,
amore emateko agindu zidaten.
Ezin nuen halakorik egin.
Fusila hartu eta ihes egin nuen.

Maiz aldatu dut izena,
emaztea eta seme-alabak galdu ditut.
Baina adiskide asko daukat,
eta haietako batzuk nirekin daude.

Emakume zahar batek babesa eman zigun,
etxeko ganbaran ezkutatuta.
Orduan soldaduak iritsi ziren.
Isil-isilik hil zen.

Hiru ginen gaur goizean,
ni naiz geratzen den bakarra gauean,
baina joan beharra daukat.
Mugak nire espetxea dira.

Oi haizea, haizea hegan dabil,
katabuten artean haizea hegan dabil,
askatasuna laster iritsiko da.
Orduan irtengo gara itzaletatik.

Alemanak etxean ziren.
Esan zidaten: “Amore eman”,
baina ez nuen beldurrik.
Nire arma hartu nuen berriro.

Ehun bider aldatu dut izena,
emaztea eta seme-alabak galdu ditut,
baina adiskide asko daukat.
Frantzia osoa daukat.

Gizon zahar batek
bihitegi batean ezkutatu gintuen.
Alemanek atxilotu zuten.
Espanturik gabe hil zen.¹

Oi haizea, haizea hegan dabil,
katabuten artean haizea hegan dabil,
askatasuna laster iritsiko da.
Orduan irtengo gara itzaletatik.

* * *

The Partisan

When they poured across the border,
I was cautioned to surrender.
This I could not do.
I took my gun and vanished.

I have changed my name so often,
I've lost my wife and children.
But I have many friends,
and some of them are with me.

An old woman gave us shelter,
kept us hidden in the garret.
Then the soldiers came.
She died without a whisper.

There were three of us this morning,
I'm the only one this evening,
but I must go on.
The frontiers are my prison.

Oh, the wind, the wind is blowing,
through the graves the wind is blowing,
freedom soon will come.
Then we'll come from the shadows.

[1] Ahapaldi hau eta aurreko biak frantsesez daude jatorrizkoan.

Les Allemands étaient chez moi.
Ils m'ont dit: "Rèsigne toi",
mais je n'ai pas peur.
J'ai repris mon arme.

J'ai changé' cent fois de nom,
j'ai perdu femme et enfants,
mais j'ai tant d'amis.
J'ai la France entière.

Un vieil homme dans un grenier
pour la nuit nous a caché.
Les Allemands l'ont pris.
Il est mort sans surprise.

Oh, the wind, the wind is blowing,
through the graves the wind is blowing,
freedom soon will come.
Then we'll come from the shadows.

ELUR-JAUSIA

Elur-jausi batean sartu nintzen,
arima estali zidan;
ikusten duzun konkordun hau ez naizenean,
urrezko muinoaren azpian egiten dut lo.
Zuk, mina gainditu nahi duzun horrek,
ikasi egin behar duzu, ni ondo zerbitzatzen ikasi.

Nire saihetsa jotzen duzu nahi gabe
zure errearen atzetik zoazela.
Zuk hemen jantzi eta elikatu zenuen elbarria
ez da jada ez goseak eta ez hotzak hiltzen;
ez du zu alboan izatea eskatzen,
ez erdigunean, munduaren erdigunean.

Idulki baten gainean nagoenean,
ez nago han zuk hara igoa.
Zure legeek ez naute behartzen
irrigarri eta biluzi belaunikatzera.
Ni neu naiz begirada iltzatzen diozun
konkor zatar honen idulkia.

Zuk, mina gainditu nahi duzun horrek,
atsegin zerk bihurtzen nauen ikasi behar duzu.
Eskaintzen dizkidazun amodio apurrak
nik atzean utzitako apurrak dira.
Zure mina ez da inongo egiaztagiria hemen,
itzala baino ez da, nire zauriaren itzala.

Zu irrikatzen hasi naiz,
ni, irrikarik ez duen hau;
zutaz galdezka hasi naiz,
ni, ezer behar ez duen hau.
Nigandik urrundu zarela diozu,
baina sentitu egiten zaitut arnasa hartzean.

Ez itzazu jantzi zarpail horiek niregatik,
badakit ez zarela behartsua;
eta ez nazazu halako indar handiz maita
bai baitakizu ez zaudela ziur,
zure txanda da, maitea,
zure haragia dut soinean.

* * *

Avalanche

I stepped into an avalanche,
it covered up my soul;
when I am not this hunchback that you see,
I sleep beneath the golden hill.
You who wish to conquer pain,
you must learn, learn to serve me well.
You strike my side by accident
as you go down for your gold.

The cripple here that you clothe and feed
is neither starved nor cold;
he does not ask for your company,
not at the centre, the centre of the world.

When I am on a pedestal,
you did not raise me there.
Your laws do not compel me
to kneel grotesque and bare.
I myself am the pedestal
for this ugly hump at which you stare.

You who wish to conquer pain,
you must learn what makes me kind;
the crumbs of love that you offer me
they're the crumbs I've left behind.
Your pain is no credential here,
it's just the shadow, shadow of my wound.

I have begun to long for you,
I who have no greed;
I have begun to ask for you,
I who have no need.
You say you've gone away from me,
but I can feel you when you breathe.

Do not dress in those rags for me,
I know you are not poor;
and don't love me quite so fiercely now
when you know that you are not sure,
it is your turn, beloved,
it is your flesh that I wear.

GABARDINA URDIN OSPETSUA

Goizaldeko laurak dira, abenduaren amaiera.
Hobeto ote zauden jakiteko idazten dizut,
New York hotza da baina maite dut bizi naizen lekua.
Arrats osoan dago musika Clinton kalean.

Zure etxetxoa eraikitzen ari omen zara basamortuaren erdian.
Ezertarako ere ez zara bizi orain, espero dut gordeko duzula
oroitzapenen bat.

Bai, eta Jane etorri zitzaidan zure ile xerlo kizkur batekin.
Zuk emana zela esan zidan
garbi izatea erabaki zenuen gauean.
Izan al zara inoiz garbia?

Oi, ikusi zintudan azken aldian zaharrago ematen zenuen askozaz,
zure gabardina urdin ospetsua urratua zegoen sorbaldan.
Geltokira joan zinen tren guztiak hartzera
eta etxera itzuli Lili Marlene gabe.

Eta nire emaztea zure bizitzaren geruza bat balitz bezala tratatu
zenuen,
eta atzera itzuli zenean ez zen jada inoren emaztea.

Tira, han ikusten zaitut arrosa hortzen artean,
beste ijito mehar lapur bat.
Tira, Jane urrun dagoela ikusten dut.
Goraintziak eman dizkit zuretzat.

Eta nola dei zaitzaket nire anaia, nire hiltzailea,
zer esan dezaket?
Pentsatzen dut ments izango zaitudala, barkatuko dizudala,
pozten nau zu nire bidean agertu izanak.

Inoiz inguru hauetara bazatoz, Janerengatik edo niregatik,
zure etsaia lotan dago, eta haren emaztea libre da.

Bai, eta eskerrik asko haren begietatik kendu zenuen zakarragatik.
Hura han mesedegarri zelakoan nengoen ni.

Eta Jane etorri zitzaidan zure ile xerlo kizkur batekin.
Zuk emana zela esan zidan,
garbi jokatzea erabaki zenuen gauean.

Zintzotasunez, L. Cohen

* * *

Famous Blue Raincoat

It's four in the morning, the end of December.
I'm writing you now just to see if you're better,
New York is cold, but I like where I'm living.
There's music on Clinton Street all through the evening.

I hear that you're building your little house deep in the desert.
You're living for nothing now, I hope you're keeping some kind of record.

Yes, and Jane came by with a lock of your hair.
She said that you gave it to her
that night that you planned to go clear.
Did you ever go clear?

Ah, the last time we saw you you looked so much older,
your famous blue raincoat was torn at the shoulder.
You'd been to the station to meet every train
and you came home without Lili Marlene.

And you treated my woman to a flake of your life,
and when she came back she was nobody's wife.

Well I see you there with the rose in your teeth,
one more thin gypsy thief.
Well I see Jane's awake.
She sends her regards.

And what can I tell you my brother, my killer,
what can I possibly say?
I guess that I miss you, I guess I forgive you,
I'm glad you stood in my way.

If you ever come by here, for Jane or for me,
your enemy is sleeping, and his woman is free.

Yes, and thanks, for the trouble you took from her eyes.
I thought it was there for good so I never tried.

And Jane came by with a lock of your hair.
She said that you gave it to her
that night that you planned to go clear.

Sincerely, L. Cohen

JOANA ARC-EKOA

Joana Arc-ekoak atzetik zituen su lamak orain
ilunpean zeharko bere zamalkatzean;
ez haren armadura distiraraziko zuen ilargirik,
ez gau ketsuan hura bereganatuko zuen gizonik.
Esan zuen: “Nekatua nago gerraz,
lehen neukanaren antzeko lan bat nahi dut,
ezkon-soineko bat edo zerbait zuria
nire irrika puztuaren gainean janzteko”.

Hara, pozten nau zu horrela mintzatzen entzuteak.
Ba al dakizu? Egunero behatu dut zure zamalkatzea
eta horren heroi hotz eta bakartia
beregangatzea du amets nire baitan zerbaitek.
“Eta nor zara zu”, galdetu zion irmo
Joanak kearen azpian zegoenari.
“Zergatik? Sua naiz”, erantzun zion,
“eta maite dut zure bakardadea, maite zure harrotasuna”.

“Hortaz, su, hotz bihurtu ezazu zeure gorputza,
neurea emango dizut besarkatzeko”.
Hori esanik barruan sartu zen
harena izateko, haren emaztegai bakar.
Eta bere bihotz sutsuaren barruan
Joana Arc-ekoaren hautsa hartu,
eta ezteietako gonbidatuen gainean
haren ezkon-soinekoaren errautsak eskegi zituen.

Bihotz sutsuaren barruan zuela
Joana Arc-ekoaren hautsa hartu zuen,
eta orduan Joanari argi agertu zitzaion
hura sua baldin bazen, berak, oi, egur izan behar zuela.
Haren intzeria ikusi nuen, haren negarra,
aintza ikusi nuen haren begian.
Neuk ere maitasuna eta argia irrikatzen ditut,
baina hain izan behar du anker eta, oi, distiratsu!

* * *

Joan of Arc

Now the flames they followed Joan of Arc
as she came riding through the dark;
no moon to keep her armour bright,
no man to get her through this very smoky night.
She said, “I’m tired of the war,
I want the kind of work I had before,
a wedding dress or something white
to wear upon my swollen appetite”.

Well, I’m glad to hear you talk this way.
You know I’ve watched you riding every day
and something in me yearns to win
such a cold and lonesome heroine.
“And who are you?”, she sternly spoke
to the one beneath the smoke.
“Why, I’m fire”, he replied,
“and I love your solitude, I love your pride”.

“Then fire, make your body cold,
I’m going to give you mine to hold”.
Saying this she climbed inside
to be his one, to be his only bride.
And deep into his fiery heart
he took the dust of Joan of Arc,
and high above the wedding guests
he hung the ashes of her wedding dress.

It was deep into his fiery heart
he took the dust of Joan of Arc,
and then she clearly understood
if he was fire, oh then she must be wood.
I saw her wince, I saw her cry,
I saw the glory in her eye.
Myself I long for love and light,
but must it come so cruel, and oh so bright.

VICTORIA ERREGINA

Victoria Erregina,
nire aitak eta bere tabako guztiak maite zintuzten,
nik ere maite zaitut zeure forma guztietan,
birjina ihar baldarra
alemaniar bizarren artean flotatzen,
mapa arrosa erraldoien etxe-irakasle zekena,
printze baten omenez doluz jantzitako emakume bakartia.

Victoria Erregina,
hotz eta euritsu nago,
tren geltoki bateko beirazko sabaia bezain zikin nago,
burdina urtuzko erakusketa huts bat bezala sentitzen naiz.
Apaindurak nahi ditut gauza guztietan
nire maitea beste mutil batzuekin joan delako

Victoria Erregina,
ba al duzu zigorrik farfail zuriaren azpian?
Laburra izango al zara berarekin?
Biblia txikiak irakurraraziko dizkiozu?
Jipoituko al zenuke gerruntze mekaniko batez?
Boterea bezain garbi nahi dut,
bere larrua apur bat mindua nahi dut azpikogonekin.
Garbituko al zenizkioke buruko bidet erosoak?

Victoria Erregina,
ez nau ondo elikatu amodio modernoak.
Sartuko al zara nire bizitzan
zure mindurarekin eta zure gurdi beltzekin,
eta zure memoria perfektuarekin?

Victoria Erregina,
20. mendea gu biona da.
Izan gaitezen bi erraldoi zorrotz
(elkartu arren bakarti izateari utzi gabe)
Zientziaren aretoetan probetak koloregabetzen dituztenak,
Mundu Azoka guztietan une desegokian agertzen direnak,
esaera zaharrekin eta zuzenketekin gogaikarri,
turista liluratuak nahasten
gure galera zentzu paregabearekin.

* * *

Queen Victoria

Queen Victoria,
my father and all his tobacco loved you,
I love you too in all your forms,
the slim and lovely virgin floating among German beer,
the mean governess of the huge pink maps,
the solitary mourner of a prince.

Queen Victoria,
I am cold and rainy,
I am dirty as a glass roof in a train station,
I feel like an empty cast iron exhibition,
I want ornaments on everything,
because my love, she gone with other boys.

Queen Victoria,
do you have a punishment under the white lace?
Will you be short with her?
Will you make her read those little Bibles?
Will you spank her with a mechanical corset?
I want her pure as power,
I want her skin slightly musty with petticoats.
Will you wash the easy bidets out of her head?

Queen Victoria,
I'm not much nourished by modern love.
Will you come into my life
with your sorrow and your black carriages,
and your perfect memorie?

Queen Victoria,
the Twentieth Century belongs to you and me.
Let us be two severe giants
(not less lonely for our partnership),
who discolour test tubes in the halls of Science,
who turn up unwelcome at every World's Fair,
heavy with proverbs and corrections,
confusing the star-dazed tourists
with our incomparable sense of loss.

CHELSEA HOTELA

Ondo oroitzen haut Chelsea Hotelean,
gogor eta gozo hitz egiten huen
zakila jaten ohe deseginean
kalean limusinak zain zeuden artean.

Haiek zitunan arrazoiak eta hura zunan New York.
diruaren eta haragiaren atzetik genbiltzanan.
Eta hori zunan maitasuna kantuaren langileentzat
eta oraindik ere hala izango dun han direnentzat.

A, baina hi joan egin hintzen, ezta, txiki?
Jendeari bizkarra eman eta joan egin hintzen,
Behin ere ez hindudan entzun esaten:
behar haut, ez haut behar,
behar haut, ez haut behar,
eta zozokeria ulertezin horiek guztiak.

Ondo oroitzen haut Chelsea Hotelean,
ospetsua hintzen, hire bihotza kondaira bat.
Goapoak nahiago hituela esan hidan berriz,
baina nirekin salbuespena egingo huela.

Eta ukabila itxiz gu bezala
edertasunaren formek zapalduta gauzkatzen alde,
heure buruari begira esan huen: “Axolarik ez dik
gu zatarrak izateak, musika zaukaagu”.

Eta orduan joan egin hintzen, ezta, txiki?
Jendeari bizkarra eman eta joan egin hintzen,
Behin ere ez hindudan entzun esaten:
behar haut, ez haut behar,
behar haut, ez haut behar,
eta zozokeria ulertezin horiek guztiak.

Ez dinat iradoki nahi ni naizenik ondoen maite hinduena,
ezin dinat txantxangorri erori bakoitzaren berri jaso.
Ondo oroitzen haut Chelsea Hotelean,
horixe dun dena, ez haut sarri izaten gogoan.

* * *

Chelsea Hotel

I remember you well in the Chelsea Hotel,
you were talking so brave and so sweet,
giving me head on the unmade bed,
while the limousines wait in the street.

Those were the reasons and that was New York,
we were running for the money and the flesh.
And that was called love for the workers in song
probably still is for those of them left.

Ah but you got away, didn't you babe,
you just turned your back on the crowd,
you got away, I never once heard you say,
I need you, I don't need you,
I need you, I don't need you
and all of that jiving around.

I remember you well in the Chelsea Hotel
you were famous, your heart was a legend.
You told me again you preferred handsome men
but for me you would make an exception.

And clenching your fist for the ones like us
who are oppressed by the figures of beauty,
you fixed yourself, you said, "Well never mind,
we are ugly but we have the music".

And then you got away, didn't you babe,
you just turned your back on the crowd,
you got away, I never once heard you say,
I need you, I don't need you,
I need you, I don't need you
and all of that jiving around.

I don't mean to suggest that I loved you the best,
I can't keep track of each fallen robin.
I remember you well in the Chelsea Hotel,
that's all, I don't even think of you that often.

LEHENIK MANHATTAN HARTUKO DUGU

Hogei urte asperdura ezarri zidaten zigorra
Sistema barrutik aldatzen saiatzeagatik.
Banator orain, banator orain ordainaren bila.
Lehenik Manhattan hartuko dugu, gero Berlin.

Zeruetako zeinu batek gidatzen nau.
Larruan jaiotzetik dudak markak gidatzen nau.
Gure armen edertasunak gidatzen nau.
Lehenik Manhattan hartuko dugu, gero Berlin

Benetan maite dut zure ondoan bizitzea, laztana.
Maite dut zure gorputza, eta zure espiritua, eta zure arropa.
Baina ikusten al duzu geltokian zehar mugitzen ari den ilara hori?
Esan nizun, esan nizun, esan nizun ni horietako bat naizela.

Galtzaile gisa maitatu ninduzun.
Baina orain kezkatuta zaude irabaz dezakedalako.
Badakizu ni nola geldiarazi
baina ez duzu hori egiteko behar den diziplinarik.
Zenbat gautan egin nuen otoitz horren alde: nire lana has zedin.
Lehenik Manhattan hartuko dugu, gero Berlin.

Ez ditut maite zure moda negozioak, jauna.
Eta ez ditut maite horren argal eusten dizueten droga horiek.
Ez dut maite nire arrebari gertatu zaiona.
Lehenik Manhattan hartuko dugu, gero Berlin.

Eta eskerrik asko bidali dizkidazun gauza horiengatik.
Tximinoa eta zur kontraxafatuzko biolina.
Gauero aritu naiz praktikatzen, eta prest nago.
Lehenik Manhattan hartuko dugu, gero Berlin.

Oroit zaitetz nitaz, musikarentzat bizi ohi nintzen.
Oroit zaitetz nitaz, nik eskuratu nizun janaria.
Aitaren eguna da, eta mundu guztia dago zaurituta.
Lehenik Manhattan hartuko dugu, gero Berlin.

First we take Manhattan

They sentenced me to twenty years of boredom
for trying to change the System from within.
I'm coming now, I'm coming to reward them.
First we take Manhattan, then we take Berlin.

I'm guided by a signal in the heavens.
I'm guided by this birthmark on my skin.
I'm guided by the beauty of our weapons.
First we take Manhattan, then we take Berlin.

I'd really like to live beside you, baby.
I love your body and your spirit and your clothes.
But you see that line there moving through the station?
I told you, I told you, I told you I was one of those.

You loved me as a loser.
But now you're worried that I just might win.
You know the way to stop me
but you don't have the discipline.
How many nights I prayed for this: to let my work begin.
First we take Manhattan, then we take Berlin.

I don't like your fashion business, mister.
And I don't like these drugs that keep you thin.
I don't like what happened to my sister.
First we take Manhattan, then we take Berlin.

And thank you for those items that you sent me.
The monkey and the plywood violin.
I practiced every night and now I'm ready.
First we take Manhattan, then we take Berlin

Remember me, I used to live for music.
Remember me, I brought your groceries in.
It's Father's Day and everybody's wounded.
First we take Manhattan, then we take Berlin.

GEORGES BERNANOS

Luis Mari Mujikak frantsesetik itzulia.

Landako apaiz baten egunkaria (III)

Atzo ikusiriko Blangermont-eko deana ezagutu nuen, zeinak -aita-kiro, baina luzaro ere bai- errekomentatu didan apaiz gazte batek zain ditzala, ahal duen arduratsuki, bere diru-kontuak. Batez ere, zorrik ez dut nahi! Ah, ez onartu halakorik, arren!. Aitortzen dut apur bat harritu nintzela, eta zoroki jaiki nintzen, berari azken agurra ematearren. Baina nire mintzalaguna izan zen berriz esertzeko eskatu zidana (ze nire umore txarrezko mugimendua izan zela uste izan zuen), eta hala ulertuz amaitu nuen; Pamyre anderea kezu zen oraindik kontu-ordainketaren zain zegoelarik (hau da, ardo-botila kinatuaren kontuagatik). Gainera, berrogehi eta hamahiru franko zor bide dizkiot Geoffrin harakinari, eta hemezortzi Delacour ikatz-merkatariari. Delacour jauna, bestalde, kontseilari nagusia da. Jaun horietatik inork ez dit erreklamazio txintik egin, eta deanak aitortu behar izan zuen datu guzti haiek Pamyre anderearengandik zetozela. Ez dit barkatzen Camus-en etxeko janariez horni nadin bera kanpotarra izaki herrian, bere alaba, diotenez, dibortziaturberria delarik. Nire nagusia lehena da barre egiten esames horietaz; irrigarriak derizkio, baina ezin izan zuen mederatu haserrea Pamyre-ren etxean nire oinak ez ezartzeko asmoa azaldu nionean... Berak oroi-tarazi zizkidan Verchoq-eko apaiz-etxean -nahiz bertara ez joan- nik orain hiruhilabeteko nire hitzaldi batean jalgitako kontzeptu zenbait. Pentsatu zuen hitz zakarregiekin mintzatu zela merkataritza eta merkatariei buruz.. Sar ezazu, nire seme, buru horretan zu bezalako apaiz gazte eta baldar baten hitzak beti agerian jarriak izanen direla zu baino adinagoen partetik, zeren gure betebeharra adiskide berrien bidez iritzi egokia osatzea da. Zure adinean ez dira onarzekoak sasi-oldarrak. Gurea bezalako gizarte murriz eta itxian kontrola bidezkoa da, eta asmo txarrezkoa litzateke gogo onez ez onartzea. Bai, gaurko merkatar prestutatsuna ez da aintzinan gisakoa, eta gure familia onenek agirian dute, gai

honetan, laxotasun deitoragarria. Baina, aitortu behar da krisi latzak bere okerraldiak dituela. Ezagutu nuen burgesia apal, langile eta aurrezkizale honek –oraindik gure herrialdearen aberastasuna eta handitasuna ekiditen dituenak– gehienez, prentsaren eragina zuela, kasik. Gaur, bere ahaleginaren emaitza desordenaren kariaz mehatxatua ikusten dutelarik, ulertzen dute igaro dela ilusio emankorren aroa, eta gizarteak ez duela Elizaren laguntza sendo bat baino. Agian, Ebanjelioan ez ote dago idatzirik jabetzarekiko eskubiderik? Zalantzik gabe, bereizketak egin behar dira, eta giza-konzientziaren gidaritzan eskubide horrekiko beharkizunei buruz atentzioa azaldu behar duzu, baina...

Nire mixeria fisiko tipiek kitzikakor eta urduri bilakatu naute. Ezin ditut mantendu nire ezpainetara hurbilduriko hitzak, eta, oraindik, okerrago, ahots beldurtiaz esan nituenak, bere azentuek ni neu ere harritu nindutelarik.

–Maiz ez al da entzuten, bada, maiz aitortegian aitortzen den batek ez-legezko onuraz bere burua errudun jartzea!

Dean jaunak tinko behatu zidan, eta nik bere soari eutsi nion. Une batez, Torcy-ko apaizaren pentsatu nuen. Edonola, amorru justifikatua ere mugimendu animiko sospetxagarria da, apaiz bat beregana makur dadin. Eta sentitzen dut beti dagoela zerbait ene haserrean aberats bati buruz mintzatzea bultzatzen nautenean –hots, benetako aberats ipirituzkoaz eta gizon dirudunaz, alegia... Bai, dirudun den gizon batez!

–Zure gogoetak harritzen nau –dean jaunak esan zuen halako doinu lehorrez-. Zure hitzetan nolabaiteko gorrotoa, halako garratzasuna antzeman bide dut... Ene seme –erantsi zuen gero apur bat emeago-, deitoratzen dut eskolako arrakastek zure sena apur bat faltseatu izana. Apaizgaitegiko bizitza ez da bizia bera. Zalantzarik gabe, gutxi beharko luke zutaz intelektual bat egiteko, hau da, erroboltari bat, , izpirituan errotuta ez dauden gorentasun sozialen zentsore sistematiko bat bilatzeko. Jiankoak erreformatzaile bezala gaitzala!

–Hala ere, dean jauna, santu anitz erreformatzaile izan zen.

–Jaunak, santuetaz, orobat, libra gaitzala! Ez, ez protestatu, hau esaldi bat baino ez da eta. Badakizu Elizak ez dituela jasotzen aldaretara –eta, maiz, bere heriotza gertatuta askoz geroago– salbuespeneko justu batzuk baino, zeinak bere irakaspenak eta jarraibide heroikoak indusketaren galbahetik igarotzen dituen; geroago, soilik, sinestuen altxor amankomun bilakatzen direlarik. Errespetu guztiz esanda, gizon mi-

reskarri horiek ardo preziatuen antzekoak dira (nahiz, astiro gertatu hala), ze uztagileari gerora -hainbat ahalegin eta lo-etenaldi kostatu arren- euren birlobak soilik alaitzen dira... Adarra jotzen ari naiz, noski. Hala ere, ohartuko zinen Jainkoak ardura duela bere talde erregularrak guregan gehiegi ugal ez daiteez, baldin eta hala mintza banateke behintzat, ze harrigarri eta mirarien santuek, goitar abenturazaleek, batzuetan, kolokan ezartzen dituzte iherarkiaren taldeak ere. Ez ote da salbuespen bat izan Arsko-eko apaiza? Ez ote da porportzio kaskarra -apaiz suhartsuaren ugaltasun beneragarriarekin konparatuta- euren indarrak ministraritzaren zama latzen pean ezartzen dituztenena? Eta, nor ausartuko litzateke, hala eta guztiz, birtuteen betekizuna monjeen abantaila dela, edo eta, asko jota, sekular soilen eginkizuna dela esatea?

Ulertzen al duzu orain, zentzu batean -eta erreserba guztiz- irte- naldi horren izaera -nolabait, errespetugabe eta paradogikoa- kontuan izanik, hurrengo esan dezakeela: Jainkoak gorde gaitzala santuetaz! Maiz izan dira beraiek, bere aintzarakoak ordez, Elizaen probakizun huts. Eta hori dena porrot egin duten -eta egiazkoen artean ugaltzen diren- santu osagabekoez mintzatu gabe, ze beraiek moneta tipia bezalakoak dira, hots, balio duten baino toki gehiago betetzen dutenak. Zein artzainak, zein aperpikuak nahi lituzke halako tropak. Demagun, bai, obendientziaren izpiritua dutela..., baina, gero zer? Eginak egin, euren kontzeptuek, euren jarrera eta isiluneek erdipurdikazko, ahul eta epe- lentzat eskandalagarri ere izateko arriskua dute... Ah! Badakit zer erantzunen didazun, alegia, Jaunak epelak arbuaitzen dituela. Baina, zelako epelak? Eta noraino? Ez dakigu. molde horretako jendeak, Berak bezala, zehazteko ziur gauden. Ez osoro, be?intzat... Betalde, Elizak badi- tu bere beharrak, hots, hitz batean, diru-beharrak. Premia horiek baldin badaude, noski, onartu beharko dituzu, ¿)orietan lotsatzea alferrikakoa delarik. Elizak soin eta arima du; eta, beraz, gorputzari dagozkion be?arrak hornitu behar ditu. Gizaki normal bati ez zaio agitzen lotsaki- zunezkoa jan beharra. Har ditzagun, bada, gauzak diren bezala. Orain dela gutxi, merkatariez mintzatzen ginen... Eta Estatuak norengandik ateratzen ditu errenta ugarienak? Agian, ez ote da burgesia hau, hain uzkurra irabazpenei, eta txiroarekin norberarekin bezala gotorra eta aurrezteari, hain emana izaki, Estatuaren oinarri iraungarriena? Gizarte modernoa bere egintza da.

Noski, inork ez dizu eskatzen amore ematea printzipioei, eta inon- go elizbarrutiko kristau-ikasbideak ez du deus aldatu, nik dakidalarik

behintzat, laugarren aginduari dagokionez. Baina, ausaz, sudurra sar ote dazakegu kontuen liburuetan? Gutxi gora-behera, leial gara gure ikaskideei buruz, adibidez, haragiaren bidegaltzean –ze munduari jakinduriak desordena eta gastua dakus, bestelakoz gorantz joan gabe arriskuaren edo diruparrastatzearen harantz-; bai, negozioren esparru itxia dagite euren negoziatan, zeinetan lanak oro santu bilakatzen duen, eurena delako lanaren erlijioa. Norbera aski izan behar du bere buruarentzat; hori da bere araua. Eta hori ez dago gure mende, ze sekulu anitz beharko dira, ausaz, kontzientzia horiek argitzeko; eta gerra gisakoa da merkataritzak dioenarena, eta, orobat, hark besteen pribilegio eta eramankizunetan dituenaren aurreiritziak desagitea. Soldadu bat ez da gizaerahiletzat hartzen borroka-landan norbait hiltzen duenean. Orobat, bere lanetik lukurreriazko irabazpena ateratzen duen negoziantea ez da lapurtzat hartzen, ongi baitaki ez dela gauza hamar txakurrandi ere inoren patrikatik ateratzeko. Zer egin nahi duzu, ene seme? Gizonak gizon dira! Merkatarari horietako batzuk teologiaren erakutsiaz –irabazpen legezkoei buruz– arras zintzoki jokatzeari nahi balute, euren porrota berehalakoa izanen litzateke.

Horregatik, desiragarri ote da, beheko klaseak hiritar langileengana botatzea, haiek nekez igotzen direlarik, gizarte materialista batean gure euskarri hoberenak izaki (ze haiek eliz-kulturaren gastuak eta apaizak ematen dizkigute, nahiz apaizen erreklutatzea gure herritan, ia, ahitua dagüela. Industria nagusia izenez, soilik, bizi da, eta, egiazki, bankuen ekintzaz zuzendua dago, ze aristokrazia hiltzen ari da, eta proletarritza ihes doakigu... Eta, zuk egoera horretan, proposatuko al zenizkieke erdiko klaseei kontzientziako arazo baten planteamendu berehalakoa eta burrunbatsua bere askabidea denbora luze, neurri eta kontu handikoa izanik? Esklabutza ez al zen Jainkoaren legearekiko hobea handia? Eta, halere, apostoluek egin zutenaz zer... Zure adinean, nahiago dira epaiketa absolutuak. Ez fidatu haietan. Ez joan abstrakzioen adarretatik, eta gizonei behatu. Hor duzu, hain zuzen, Pamyre familia, eredugarri eta, orain erakutsiriko tesiaren, argigarri izan daitekeena. Bere aitona igeltsero soila zen, antikerikal nabaria, eta, orobat, sozialista. Bazancourt, gure lagun beneragarria, oroitzen da aiton hark prozesio bati, bere etxeko ate-ezkaratetik igarotzean, bizkarra eman ziola. Lehenik, ardo eta likore-denda –fama txarrekoa– erosi zuen. Bi urte geroago, udal ikastetxe batean heziak, familia on batean sartu zen, hots, Delannoy sendian, Brogelonne-n apaiz-iloba bat zeukanean. Eta, bere alabak, aski

iaioa zenak, jangai-denda bat ireki zuen. Agurea, noski, hartaz arduratu zen, urte bat bestearen ostean, eta bere auto zaharrean errepedetatik ibiltari ikusi zitzaion. Bera izan zen biloben pentsioa ordaindu zuena Montreuil-go elizbarrutiko ikastetxean. Atsegin zitzaion nobleen adiskide izatea, eta, aspalditik sozialista izateari laga ziolarik, bere lengileek beldurra zioten, deabruari bezala.

Hogei eta bi urterekin, Louis Pamyre ezkonberria da Delivallue notaria eta Bere Gorentasunaren negozio-agentearen alabarekin; Arsène biltegiar arduratzen da; Charles medikuntzan ari da Lille-n, eta Adolphe, gazteena, Arras-eko apaizgaitegian dago. Ah, jende orok daki, ederki aski, haiek gogotik jarduten dutela, eta euren negozioetan ez direla arrapakin errazak. Eta zer? Baldin osten badugute, gutxienez, errespetatzen gaituzte. Horrek denak, euren eta gure artean, halako solidaritza soziala sortu du, deitoragarria izan hala ez, beti ere badena, eta den oro onerako erabili behar da.

Eten bat egin zuen, apur bat gorrituta. Molde honeko elkarrizketari aurre egitea ohikoa dut, ezen eta nire atentzioa nekatzen da, oso arin, baldin isileko sinpatiak ez badit uzten nire solaskidearen pentsamenduari aurreratzen, eta -nire aintzinako irakasleek esaten zuten bezala-, orobat, lagatzen desgogara eramatea... Zein egiazkoa den herriak dioen horiek bihotzean dauden hitzak dira delako esaera! Deanak esaniko hitzak nire bularrean bloke bat eraikitzen zuten -eta bere pisuak kontuarazten ninduen otoitza, soilik, izanen zela izotz-puska hura urtzeko gauza.

-Zalantzarik gabe, aski zakar mintzatu natzaizu -esan zuen Blangermont-eko dean jaunak-. Zure onerako da. Gehiago bizitzean ulertuko duzu dena. Baina, beharrezkoa da bizitzea.

-Bizi egin behar da! Izugarria da -erantzun nuen, gogoetarik egin gabe-. Ez al duzu uste hala?

Halako leherketa espero nuen, ezen nire ahotsa egun txarretakoa zen; oso ongi ezagun nuen ahotsa -hots, zure aitaren ahotsa, nire amak zioenez-. Joan den egunean entzun nuen eskale batek honela erantzuten ziola dokumentazioa eskatzen zion jendarmeari: Dokumentazioa? Non-dik aterako dizut? Soldadu ez-ezagunaren semea nauzu. Eta, kasu, bere ahosak ere doinu bera zuen.

Dean jaunak oso adi behatu zidan.

–Poeta zarela susmatzen dut... Baina, zorionez, zure bi sektore erantsiekin, ez zaizu faltako lana. Lanak konponduko du oro.

Atzo adoreak huts egin zidan. Elkarrizketari ondorio bat atera nahiko nioke. Zertarako? Noski, dean jaunaren izaera kontuan ukan behar dut, hau da, berak nire kontrakarrean duen atsegina eta ni umiliatzen aritze hori. Aldi batean, apaiz gazte demokraten aurka nabarmendu zen, eta, dudarik ez, haietako bat naizela uste du berak. Ilusio ongi zuritua da, dena den. Egia da, nire jatorriaren apaltasun gorria eta nire haurtzaro errukarri eta abandonatua dela eta, desproporzioa gero eta handiagoa dela, nire hezkuntza nagia, ia zabarra, eta gauza asko asmarazten nuen sentzibilitate artekoa; hain zuzen; berez, guztiz diziplinatua, hots, nire gainekoek nitaz ez fidatzeko arrazoia duten sailekoak dira. Zer izanen zen, bada, nitaz baldin eta nire sentimenduak *gizartea* deiturikoaz aski ilun jarraitzen badu, bestalde... Etxe apaleko semea naizen arren –ala horrexegatik (eta nork daki?)– ez dut ulertzen, benetan, odolaren arraza-gorentasun hori baino. Eta hori aitortuko banu ixeken jomuga nintzateke. Adibidez, uste dut gogo onez zerbitzatu niokela... printze edo errege bati. Eskuak batu daitezke eta menpeko-zina ere egin, baina inori ez litzaioke bururatuko miloi asko dituen baten aitzinean egitea, hura halakoa delako, soilik. Zozoa litzateke. Aberastasunaren eta ahalmenaren nozioak ez dira nahastekoak oraindik, ezen eta lehenengoa, oraingo, ukitugabea da. Badakit norbaitek erantzunen duela batek baino gehiagoren ondasuna guraso diruzale baten ezkutuko zakuei zor zaiela, nahiz, azken finean –lortua, ala ez lortua– ezpataren puntaz egin izan; hain zuzen, bere bizia bailitzan defendituko zuen ezpataz, ze gizona eta ondasuna bat bera ziren, biek izen bat bera ematerainokoan... Agian, ez al zen egia zeinu misteriotsu horren bitartez ezagutzen zirela erregeak? Eta erregea, gure liburu santuetan, ez da bereizten larregi epaile batengandik. Egia da miloi askodunek, euren kutxa barruan, errege askok baino giza-bizitza anitzagoa dutela, baina bere almena idoloen antzekoa da, hau da, belarririk eta begirik gabekoa. Hil dezake jakin gabe zer hiltzen duen. Eta pribilegio hori, orobat, deabruena ere izan behar du.

(Batzuetan, nirekiko diot, Satanasek, Jainkoaren pentsamenaz jabe izan nahi duelarik, ez du amorratzen, soilik, baizik eta alderantziz ulertzen du. Gora doa, jakin gabe, bizitzaren korrontea jaitsi ordez, eta ekintza zoro eta gaitzetan ahitzen da Sorkuntzaren ahalegina berriztatzearen).

Etxe-irakaslea sakristira etorri da ni ikustera goizean. Luzaro mintzatu gara Chantal andereñoaz. Badirudi neskatxa mikazten datorrela, egunez egun, eta bere egonaldia gazteluan ezinezkoa agitu dela; komeniko litzateke, bada, pentsio batean sartzea. Kontesa anderea ez bide dago makurtua halako neurri bat hartzera. Ulertu dut bere bitartekari bilakatzea espero duela niregandik, eta datorren astean bere etxean afaldu behar dut.

Nabaria da etxe-irakasle horrek ez duela esan nahi oro. Maiz behatu dit tinko, halako ekite molestagarriaz, ezpainak dardar dituela. Hilerriko atexkaraino lagundu diot. Bertako atarian, eta ahots ebaki eta azkarrez (aitortegiko konfesio umilagarria bailitzan) aitzakiak azaldu dizkit, nire bitartekotza eskatzeagatik halako egoera arriskutsu eta delikatuetan. Chantal, izaeraz, grinaz beteriko andere harrigarria da.

Ez dut uste bizios betea dagoenik. Bere adineko gazteek, ia beti, frenurik gabeko irudimena dute. Zalantza anitz ukaten dut maite dudan neskatxa baten kontra zain ezarri aurretik, zeren bera maite dut eta errukia diot, baina, halere, gauza da jestu zatar bat osatzeko. Parrokia honetara iritsi berritan, alferrikakoa eta arriskutsua litzateke amore ematea, bere kasuan, horrela –bere bihotz-zabaltasun eta karitateari esker-, halako kuntunkeriak sortuz.... Konte jaunak ez luke etsiko erantsi zidan gero, desatsegin agitu zitzaidan doinu batez.

Benaz, ez nau ezerk zilezgitatzen bera partziala eta ez-justua dela pentsatzera, adibidez, bere eskua luzatu gabe, ahalik eta hotzen agurtuz; halabaina, igarri dut malkoak dituela begietan, benetako malkoak gainerra. Bestalde, Chantal anderearen portaera ez zait oso gustukoa. Ah, bere ñabarduren artean landako gazte askoren aurpegiak aurkitzea ohikoa dudan tinkotasun eta gogortasun bera atzematen dut; noski, gazte-sail hori ez dut ezagun –eta ez dut, gerora ere, ezagun izanen, ze halakoek gutxi sumarazten uzten dute heriotz-ohean bertan ere. Ez, ez da asko sinesten ez dudalako aldi hartako aitorketa sakrilegoetan, ezen hil-zorian zeudenetan hitz egindakoez akatsen damu benazkoa azaltzen zuten. Baina, euren aurpegiak ez dute lortzen –pasabide iluna igaro eta gero– haurtzaroko bakea (dena den, hain hurbila dena!), bai, halako konfidantza, miragarritasuna eta irribarre garbia duena, alegia... Haragikeriaren deabrua deabru mutua da.

Beraz, ezin dut zerbait suspetagarria baino kausitu Andereñoaren edo Mademoiselle-ren gestioa. Noski, esperientzia aunitz eta agintea falta zaizkit familia baten arazo hain delikatuan nahasteko, eta nirekin

jakintsuago arituko ziren, eta halako bazter batean utzi baninduten. Baina onuragarri naukatenez, zer adierazten du nire kabuz epaitzeko debeku horrek? Konte jaunak ez luke etsiko.... Horrelako hitzak, bada, soberan daude.

Atzo nire adiskidearen eskutitza jaso nuen, beraz, hitz urri batzuk. Egun zenbaitetan Lille-ranzko nire bidea berandutzea eskatzen dit; negozioak dituelarik Paris-era baitoa. Eta honela amaitzen du berak: Aspaldi ulertu behar zenuen eskegi nuela sotana, arrunki esan ohi denez. Hala ere, nire bihotza ez da aldatu. Soilik, beste pentsaera gizakoiagora zabaldu da, eta, *ondorioz*, beste kontzepzio oparago batera doa. Nire kabuz irabazten dut bizia, eta hori gauza handia da. Ah, bizia irabazten dut! Apaizgaitegian goikoengandik –limosna bailitzan– eguneroko ogia ala babarrun-platera hartzeko nuen ohiturak ahur bilakatzen gaitu. Ora in gutxi arte, zuk orain dukezun bezala, nire balio sozialaren ez-jakintasuna nuen. Nekez ausartuko nintzen lanik apaleneraino nire burua eskaintzera. Halere, nahiz nire osasun patalak beharrezko gestioak egiten ez laga, loxintxazko proposamen asko jaso dut, eta, bere unean, ez nuke egoera ongi ordainduen dozena erdiko egoerak hautatzea baino. Agian zure hurrengo ikustaldian etxe-bizitza egoki batean zu hartzeko atsegina ukanen dut, ze gure bizilekua orain arte apalenetakoa izan da....

Badakit hau guztia umekeria dela, eta bizkarrak kuzkurtu beharko ditudala. Baina, ezin dut. Hitz hauetan halako zozokeria islatzen da, ze ezagutzen dut, lehen unetik eta apalketa gaitzez, apaiz baten harrokeria, hots, naturaz haraindiko izaeraz bilustua den harrokeria eta arinakeria. Ze umekeria zoroa!

Eta, hala eta guztiz, nire aspaldiko laguna, zinez, apaizgaitegitako ikasle hobenetakoa zen, hobekien hornitua. Ez zitzaion falta ezta esperientzia goitarrik, ironikorik ere, hain zuzen, bere antzekoetaz, eta gure irakasle zenbait argitzat zeukan. Zergatik, bada, ahalegintzen da bere burua niri inposatzen engainatzeko gauza ez den hainbat harrokeria zozoez? Beste zenbait bezala, seguraski, bere izaera txarra eta suszeptibilitate gaisoberak adiskideekiko gorrotagarri aginen du, eta, bestalde, bere iragana ezkutarazteko ahalegin guztien gain, jada, ez du lagu askorik ukanen.

Garesti, oso garesti ordaintzen dugu gure bokazioaren duintasun gizagaindikoa. Hain zuzen, barregarri dena goren denarengandik hain hurbil egon ohi da! Munduak, normalean, barregarriekin hain onbera izanik, gorrotoa dio gureari, senaz. Emakumeen zorakeria, berez, hase-

rregarri da, eta elizgizonena oraindik haratago, ze haren ondorengo misterioa dirudi. Apaizarekiko hainbatek duen urruntasuna eta antipatia sakona ez da, berez, uste den bezala, argitzen; eta hori guztia, zinez, Legea eta berak haragitzen duten aurkako grinaren, gutxi gorabera, errebolta konzienteagatik da... Zergatik ukatu hori? Itsustasunaren aitzinean arbuiozko sentimendua esperimintatzeko ez da bearrezkoa edertasunaren inguruan ideia oso garbi bat edukitzea. Eta apaiz erdipurdizkakoak itsuskeria ori haragiztatzen bide du.

Ez naiz ari apaiz gaiztoaz. Hobe esanda, apaiz erdipurdikazkoa apaiz okerra da. Bestea, berriz, munstroa da. Munstro-izaerak edozein neurri amakomunetik ihes egiten du. Nork iragar ditzake Jainkoaren asmoak munstro bati buruz? Zertarako balio du? Zein da naturazgaindiko adierazpena halako zoritxar harrigarriaz? Nahiz hartan lehiatu, ezin dut sinetsi, adibidez, Judas munduarena izatea, hots, Jesusek bera ukatu zuenaren alde otoitz egitea... Ez, Judas ez da mundu honetakoa...

Ziur nago nire adiskide zorigaitzekoak ez duela merezi apaiz txarren adierazpena. Suposatzen dut, gainera, bere emakume-lagunari zintzoki lotua dagoela, zeren nik ezagutu nuenean aski sentibera zen. Ah!, apaiz hori erdipurdikazkoa da, ia beti. Agian, guretzat arrisku gutxiagokoa ote da bizioa ergeltasun berezi zenbait baino? Ematen dira burumuina birbigunduriko kasuak ere. Bihotzaren kasua okerragoa da...

* * *

Nire parrokiari erantsiriko sektoretik goizean itzultzean, urrunetik ikusi dut konde jauna, zakurrak behartzen dituela bere arrastoa jarraitzera Linières-eko basoan zehar. Urrunetik agur egin zidan, baina nirekin mintzatzeko gogo handirik erakutsi gabe. Uste dut, era batera ala bestera, etxe-irakaslearen gestioaz zerbait enteratu dela. Horregatik, erreserba eta zuhurtzia handiz jokatu behar dut.

Atzo aitorketak entzun nituen. Hirutatik bostetara haurren aitorketak ukan nituen. Naturala denez, mutikoetatik hasi nintzen.

Zenbat maite dituen Gure Jaunak haurtxo hauek! Apaiz ez den edonork lo eginen luke euren marmarraz, zeren hots horrek, maiz, kontzientziatzko azterketan –behin eta berriz zanpatuak– halako esaldi hautatuen antza baino ez du... Gauzak garbi ikusi nahi banituzke –eta galderak, ausaz, egin, eta, orobat, kuskuxero bezala jardun-, uste dut

ezingo nuela disgustu batetik ihes egingen. Hain zuzen, irrazionalitatea oso azal gorrian agertzen da! Eta, halere...

Zer dakigu guk bekatuaz? Geologariak erakusten digute lurraren zorua, itxuraz hain tinkoa dena, benetan ez dela likidozko su irakintsu baten itsaszabalaren gaineko azal mehe hutsa baino. Zein sakonera berea, nolabait, irakitear dagoen esnearen estalkia bezalakoa... Nolako lodiera ote du bekatuak? Zenbateko sakonera zulatu beharko litzateke azur-zaina aurkitzeko?

* * *

Oso eri nago. Atzo ukan nuen ene gaisotasunaren egiaztapen azkar eta argia. Uste dut urrun nagoela, oso urrun, oinaze gotor hau ignoratzen nuen alditik, nahiz minak, batzuetan, itxuraz amore eman –baina inoiz ere arrapakina askatu gabe-. Uste izan dut aro hartatik urrun egotea, nire haurtzarotik bezala. Orain sei hilabete, hain zuzen, sentitu nituen ene minaren lehen aztarnak, eta, kasik ez ditu oroitzen, mundu orok bezala, jaten eta edaten nituneko egunak. Seinale txarra.

Halere, krisiak desagertu dira. Dagoeneko, ez dago krisirik. Ohartuki, okela eta eltzekariak utzi ditut, ardotan bustiriko –eta kopuru gutxitan– ogiaz elikatzen maiz eri sentitzen naizen bakoitzean. Baraua, gainera, oso ongi datorkit. Burua argi daukat eta orain hiru aste baino indar gehiago esperimentatzen dut, hots, lehen baino indar sendoagoa.

Inor ez da kezkatzen orain nire oinazetaz. Egia da, ni neu ere ohitzen ari naizela aurpegi triste, baina gaztetasun –eta esplikaezinezko– kerantza duenaz, eta, nahiz ez ausartu halakoa adiraztera, osasunezkoa ere bazait bera. Nire adinean, aurpegia ez da futitzen inoiz, ze tinko egon arren hezurretan, elastiko mantentzen da.

Atzo idatziriko lerro hauek irakurtzen ditut: gau ederra igaro dut, hots, aski sendotzailea, eta balore eta itxaropenez betea sentitzen naiz. Hau nire intziriei Probidentziak eginiko erantzuna da, hots, gozotasunez osaturiko kexa. Maiz, ohartu naiz –ala jalako moduan ulertzea uste izan dut– ironia ohartezin hau (ze ez dut kausitzen, zoritxarrez, beste hitzik). Horrek semearen urrats baldar eta moldegabeen ama arduratsuaren bizkar-kizkurtze bat dirudi. Ah, otoitz egiten baldin bagenek.

Kondesa andereak ez dio erantzuten nire agurrari, bere buru-makurtze oso hotz eta urrun batez ez bada. Egun, Delbende doktorea ikusi

dut, diotenez, sendagile zahar eta aski astoa bide dena, eta, dagoeneko, ez du ia lanean jarduten. Bere adiskideek iseka dagiote bere panazko galtza eta -beti sebo-usain sarkorra botatzen duten- bota koipeztatuen-gatik. Torcy-ko apaizak nire ikustaldia iragarri zion. Diban batean etzarnarazi nau ehizetik zetorren jaunak, bere esku zabal -eta ez hain garbiez- ene urdaila haztatuz. Halere, nolabaiteko usteona ematen zidaten esku haiek. Auskultatzen ninduen bitartean, atalaurrean zetzan zakurtzarrak atentzio bereziaz -eta mirespenez- bere sentimendu bakoitza jarraitzen bide zuen.

-Ez duzu asko balio -esan zidan-. Aski da begirada bat -zakurra lekuko delarik- beti ez duela erruz jaten adierazteko; ez al da horrela?

-Lehen, bai....-hala izan zitekeela erantzun nion. Baina, orain...

-Orain berandu da! Eta, gero, alkohola zegoen tarteko... Orain, jadanik, berandu da! Eta, oraindik, alkohola dago... Zer dagizu alkoholaz? Ez dut uste gehiegi edaten dudanik, baina hori beste batzuek zure orde, egin dute zu mundu honetara iritsi aurretik. Izul zaitez ni ikustera hamabost egun barru, eta lerro batzuk idatziko dizkizut Lille-ko Lavigne irakaslearentzat.

Ene Jainkoa! Ongi dakit heredentziak pisu gaitza duela, nire gisako besaburuen gain, baina alkoholismo hitza gaitza da entzuteko. Jazterakoan ispiluan behatu nuen, eta nire aurpegia, egunez egun triste eta apur bat horiztagoa, han zegoen sudur luzea ezpainen ertzeraino jaisten zitzaidala, eta orobat karatxo bikoitza -bizar motz baino gogorraz- laban txar batek ebaki ez dezakeenaz. Hori nazkagarria iruditu zait.

Zalantzarik gabe, nire begiradadak medikua harritu egin zuen, ezen barre egiteari eman zion. Zakurrak zaunkaz erantzun zuen, eta gero, orobat, jauzi alaitsuak eginez.

-Nahikoa da, *Fox!* Nahikoa da, pizti nazkagarri *¡ori!*

Azkenean, sukaldean sartu ginen. Zarata guzti hark adorea emateko zerbitu zidan, haren zergatikoa jakin gabe. Tximinia garaia, egurrez betea, txinpartaka zegoen zorrotzari bat bailitzan.

-Apu bat izorrraturik zaudenenean zatoz, bada, hona buelta bat ematera. Ez nieke esanan horrelakorik guztiei. Baina zutaz mintzatu zait Torcy-ko apaiza, eta, bestalde, zure begiak atsegin ditut. Begi zintzoak dituzu, hots, zakur-begiak. Bai, neuk ere zakur-begiak ditut. Harritzekoa dirudi, baina Torcy, zu zeu eta ni arraza berekoak gara, berezi den arrazako batekoa.

Gizon sendo bi haien arraza berekoa izateko ideia ez zitzaidan bururatu inoiz. Eta, halere, ulertu nuen ez zuela nitaz ixeka egin.

–Zein arraza? –galdetu nion.

–Beti ere zutik dagoena. Eta, zergatik beti zutik? Inork ez daki, zehazki. Zuk Jainkoari esker esanen didazu. Baina, nik, ene adiskide, ez dut Jainkoarengan sinesten. Zaude..., ez idazu jalgi zure leziorik, zeren buruz dakit bera. Izpirituak putz egiten du edonon, eta ni Elizaren arimarena naiz. Gezurrak denak! Zergatik egon behar dut zutik, eserita ala etzanda orde? Kontu izan adierazpen fisiologikorik ez dagoela egoki hemen. Ezinezkoa da ekintzekin justifikatzea aurrerara fisiko antzeko baten hipotesia. Atletak, orokorki, hiritar baketsuak dira, konformistak, ordaintzen den ahalegina baino ezagutzen ez dutenak..., eta ez guk egina. Baina, lehengo egunean Trocy-ri esan nion: onar ezaidazu jasango zenukeela bizia paradisuaz ala paradisuak gabe ere. Gainera, gure artean esateko, mundu oro sartzen da zuen paradisuak. Ez al da egia? Baita hamaikagarren orduko langileak ere. Behar baino lan gehiago lan egitean –hots, lana larregi (edaten bezala) egitean– ene buruari galdetzen diot ez ote garen, soilik, harro hutsak baino.

Nahiz ozenki barre egin, bere barreak min egiten zuen. Esan zitekeen bere txakurrak nik bezala, nolabait, pentsatzen zuela; bat-batean, bere jauziak eten zituen, eta sabela lurrari itsatsita jarri zuen; gero, apalki, bere begirada barea jaunarengana altxatu zuen; beraz, halako begiradak adiduna, edozertaz desitsatsia, zirudien, eta, orobat, dardar zegien penaz –batez ere, ulergarri zen itxaropen ilun bateraino, nahiz oro gertatu bere erraien barrualde eta zakur-soin txiroaren azken zuntzaraino.

–Lehenik, jakin nahi nuke zer ulertzen duzun zutik mantentze horretaz?

–Luze joko luke ?ori azaltzeak. Laburtzarren, demagun egoera bertikalak ez zaizkiela komeni ahaltasuei baizik. Hori onartzeko gizon arrazoiduna ahalmena eta diruaren zain egoten da Nik ez dut itxaron. Montreuil-go hirugarren goi-urtean ezaugarri bat onartzea eskatu zitzaigun... Ba al dakizu zein hautatu nuen? Aurrera egin delakoa. Eta, nori aurre eginen zion hamahiru urteko mutiltxo batek...?

–Injustiziari, agian.

–Injustiziari? Bai eta ez. Ez naiz justizia hitza beti ahoan duten horietakoa. Nire buruari ez eskatzen hasten naiz. Zein deabruari eska-

tuko diot, bada, ez badut sinesten Jainkoarengan. Injustizia jasatea gizon hilkorren baldintza da. Nire adiskideek asepsiari buruz ez dudala inolako ideiarik susmurrua hedatu zutenetik gure bezeroak joan ziren, eta, jada, ez naiz ezjakinean baino aritzen, zeintzuek ez didaten ordaintzen hegazti ala sagar-saski batez baino, horrela burugabetzat hartzen naute-larik. Nolabait, miserable horiek aberatsen biktima dira. Nik, bada, ene jaun agurgarria, denak neurri beraz neurtzen ditut. Inork ez du balio deus. Esplotatzeko txanda zainduz, eurek engainuz zuritzen naute. Hori, soilik...

Soslaiez be?tzen ninduela, burua hazkatu zuen. Gorritu egin zela ohartu nintzen. Baina, lotsak bere aurpegi zaharkituan halako itxura ederra zuen.

–Baina, gauza bat da injustizia jasatea, eta bestea gogo onez onartzea. Eurek onartzen dute. Eta horrek degradatzen ditu. Ezin dut halakoa ikusi. Menderatu ezin dudan sentimendua dut nik... Lasai hil nahi ez duen tipo errukarri baten oheburuan nengoen; bai, auzia harrigarria da, baina, noiz-noiz, nire izate madarikatua ezartzen dela ohartzen naiz, eta, orduan, berari ondorengoa adierazteko gogoa datorkit, alegia, alborra hadi hortik, tontolapikoa!! Hori nola egiten den erakutsiko diat, garbi. Harrokeria, beti, harrokeria da. Hitz batean, ez naiz txiroen adiskide, eta ez zait atsegin Ternuaren eginkizuna. Nahiago nukeen ni gabe konpondu izan balira, hau da, ahaltsuekin ongi etortzea, hain zuzen. Eginbeharra izorratzen dute, eta errukia sortzen didate. Ohartu behar da zorigaitzekoa dela lotsagabeko-talde baten solidario izatea, zeinak, medikalki hitz eginez, gizaki-lurjo batzuk baino ez diren. Probableki, arrazako arazo hutsa baino ez ote zen? Egia da, zeltiarra naiz, zeltiarra burutik oinetaraino, eta gure enda sakrifizioei emaniko enda da. Galduriko kausen haserreak mugitzen gaitu! Gainera, uste dut gizateria bi espezie desberdinetan zatikatzen dela, eta hori justiziaz dugun ideiarenean arabera. Batzuentzat oro oreka da, konpromezua. Besteentzat, berriz...

–Besteentzat –esan nion– karitatearen loraketa bezalakoa da, bere arrakastazko etorrera.

Sendagileak sorpresaz behatu ninduen, bai, molestagarri zitzaidan halako sorpresa eta zalantzazko itxuraz. Uste dut nire esaldiak ondoeza sortu ziola. Azken finean, ordea, ez zen esaldi bat baino.

–Arrakastazkoa da! Arrakastazkoa!. Mutiko, oso garbia da bere arrakasta. Jainkoaren erreinua ez dela mundu honetakoa esanen didazu.

Ados. Baina, nik aurpegiratzen dizuedana ez da pobreak egotea, ez... Oraindik harago, zatirik onena damaizuedala baizik, nire gisako zomorro zaharrek zaindu, elikatu eta jantzi behar zaituztelarik. Baina, ezin dut barkatu haiek guri ain zikin eskaintzea... Ulertzen al duzu? Kristautasunaren hogeitazaldia igaro eta, ez litzateke lotsarik sentitu behar bat txiro izateagatik. Ala traizioa egin al diozue zuen Kristori? Ez nau aterako inork arazo horretatik... Haiek aberatsa apaltzeko oro dute, hots, bere bidera atera eta harrokeriazko bidean geldiarazteko. Aberatsak miramendua eta deferentzien egarria du, eta, zenbat eta aberatsago bere egarria haratago doa. Zuek haiek azken lerroan lekuzteko adorea, hau da, urbedeinkatuzko pontean edo eta elizatarian kokatzeko ausardia ukan bazenute (zergatik ez?, horrek gogoeta egitera bultzatuko lituzke. Aberats guztiak txiroen banku gainera joanen lirateke, ze, ongi ezagutzen ditut. Edonon lehenengoak agertzen dira, baina, hemen, Jesukristo Gure Jaunaren aitzinean azkenekoak dira... Kolpe ona! Badakit gauza ez zela eroso. Baina, pobrea Jesus-en irudi eta antzera eginga badago, hura Jesus bera da, eta burugabekeria litzateke bankurik urrunenera igoaraztea -horrela, jende orori aurpegia barregarri azalduz-, ze, orain bi mila urtez gero ez duzue euren listuetatik garbi geratzeko erarik. Txiroen apalketa injustuak behargarriak sortzen ditu. Ez zaie eskatzen hori aitarengandik semearengana gizontzeko parada galdu dutenei, ze, probableki, erratzak bezain ergel izaten jarraituko dute. Eta, komenientzien arabera, onartzen da, orobat, txotxongiloen, alferren eta mozkorren eliminazioa, hau da, azken finean konpromezuzko fenomenoaren eliminazioa. Baina, egia da, txiro bat Jaunaren etxean (eta ¿ori bere etxea izaki eta azken lekuan ezarriz) ez dela sartzen ikusi -eta, probableki, ez dela ere inoiz ikusiko-, eta hori dena suizar motostun bat -hil-gurdian, elizaren atzekaldera doan- Ebajelioaren aldera eramateko asmoz (eta, beti ere, Printze bati -eta kristau odoldun bati- zor zaizkion miresmen eta ohore guztiez). Halako ideiak irribarrea sortzen die, gehienetan, bere adiskideei. Baina, zergatik egin, alajaina, halako omenaldiak munduko ahaltsuei, bereziki, hain pozik daudelarik beti? Eta barregarritzat badiutuzte, zergatik hain garesti ordaintzera behartzen dituzte? Guretz irri egingen lukete -esaten dute-, eta txiro bat bere zarpailekin, elizako ebajelio-aldean, berehala fartsa bihurtuko litzateke. Ongi da! Soilik, txiroek bere miseriazko bizilekua, definitiboki, pinu-oholezko beste batez aldatzean zer egingen dute (eta, batez ere, zuek txiroek behatzekin zintz egin eta alfombran listua botako ez dutenaren kariatz ziur zaudetenean?). Alajaina! Ez zait axola ni kaikutzat hartzea, eta Aita Santuak

berak ere ez ninduke iritziz aldaraziko. Eta, ene semea, hau dasaizut, alegia, hain burugabea balitzake hori, santuek ere ez zuketeela eginen. Hain zuzen, santuak pobreak, eriazen eta lepradunaren aitzinean be-launikaturik ikusten ditugu. Ze armada harrigarria eurena, zeinean ka-boak aski duten –ondotik igarotzean– hereje-harrotzaren bizkarrean kolpetxo babesle bat ematen duten –eurak mariskalen oinetan makur-tzen diren bitartean–.

Isildu zen, pixka bat aserre, nire isiltasunagatik. Egia da ez dudala esperientzia handirik, baina lehen alditik ez-ezaguna berrezagutzea si-netsi nuen, baldin animaren zauri sakon bat traizionatu banuen. Beste batzuek, ausaz, konbentzitzeko eta ematzeko hitza aurkitzen asmatuko zuketena. Nik ez ditut ezagun halako hitzak. Gizonagandik irteten den benetako samina uste dut, lehenik, Jainkoarena dela. Eta nik bihotzean onartu nahi nuke ¿ura, apalki, neure bilakatu eta maitatu. Eta, halako al-dian, bat egin berarekin delako esaera, arrunt bilkatua, ulertzen dut, zeren egia da nik bat egiten dudala samin harekin.

Zakurra hurbildu zen, burua nagusiaren belaunetan ezarriz. Eta berak laztandu zuen isilunea eten gabe.

(Orain direla bi egun, galdeketa gisako ekintza horri ez erantzutea agiraka egin diot ene buruari, eta, halere, ene barne sakonenean, ezin dut kontrakoa egin. Gainera, ezer esango ote nuen? Ez naiz filosofoen Jainkoaren enbaxadore, Jesukristoren zerbitzari baino. Eta nire ezpaine-tara etorria ez litzateke, dudarik gabe, argudio oso bortitz bat baino; halabaina, luzaroan komentzitu nauen argudio makala da, nahiz ez lasaitu).

Soilik, Jesukristo da ene bakea.

* * *

Nire egitarauaren lehen zatia eginkizun dago. Familia bakoitza, gu-txienez, hiruhilabetez behin ikusteko erabakia hartu dut. Nire adiski-deek, berariaz, proiektu hori zatartzat daukate, eta, halako konpromete-zua gordegaitza izanen da, zeren ez dut laga nahi nire eginbeharretako bat. Urrunetik epaitzen gaituztenek, hots, egunero lan bera, despatxu konfortagarri batetik errepikatzen, dutenek ez dezakete ukan ideiarik desordenaren eta gure eguneroko bizitzaren albainuak kentzearen, zeina betekizun zorrotzak gure goikoak hona parrokia ongi eraman bat

esatera bultzatzen dituen. Eta, bestalde, ikusi ez dena geratzen da. Eta bera inoiz ez da mespretxagarria. Gure Jaunak nahi lukeen tokian al nago, ausaz? Halakoa da, egunero, hogeitaz dagidan galdera. Ezen, zerbitzatzen dugun Jaunak ez du, soilik, epaitzen gure bizia, baizik gu-rekin partekatzen eta onartzen du bera. Hain zuzen, askoz gutxiago kostako litzaiguke Jainkoa –geometra eta moralista– kontent izatea.

Gaur goizean, meza nagusia ondoren, ekipo bat osatzea nahi luke-ten gazte kiroltzaleak, bezperak ostean, erretoretxean bil daitezkeela iragarri dut. Halako erabakia ez dut hartu arinki, arduraz baizik, ze hori ene erregistroetan elkartzekoa diren hamabost izenak –ala, gutxienez, hamarrak– onartu ondoren egin dut.

Eutichamps-eko apaiz jaunak konde jaunaren aitzinean jardun du (bera familiaren lagun zaharra izaki). Kondea ez da ukatu lur-zatia uztera, baina bere gogoia lurra alokairuan ematea da (urte bakoitzeko hirurehun frankotan). Epe horren amaieran, baldin akordio berririk ez badago, aipaturiko lurraren jabetza luke, eta bere lurren esparruan eginiko eraikuntza probisionalak –edo eta jasotako estalpeak– bere ja-betzakoak liriateke. Benaz, ez bide du, probableki, nire enpresaren arra-kastan federik, eta, ausaz, kikildu ere egin nahi nau, hain zuzen, bere egoera eta izaerarekin ados ez datorren tratu horrekin. Eutichamps-eko apaizari hitz aski gogorak esan dizkio: Gurari ausart on zenbaitzuk arrikustsu dira guztiontzat, ze bera ez da, oraindik airean daudenak, onartzen dituen gizonetakoa, eta, nire eginbeharra, aurrez, mugimen-dua ibiliaren poderioz probatzea da, eta, orobat, ni le?endik berari zer egiteko gauza naizen erakustea bearrezkoa da.... Egia esan, soilik, lau suskripzio ukan ditut. Ez nekien, bada, Heclin-en Vergens oinetakogi-leak aberaski ornituriko kirol-elkarterik bazegoenik ere, ze, berak lana damaio zazpi udalerritako populazioari. Noski, Heclin hamabi kilome-trora dago, baina herriko mutilek harako bidea, bizikletan, erosoki egi-ten dute.

Hala eta guztiz, bere lagun zaharretatik urrunduta dauden zenbait ideia elkar-trukatzekeo parada ukan dugu, zeintzuk dantzara doazen eta neskatxekin tratua egiteko ohitura duten. Sulpice Mitonnet-eko nire sakristau ohiaren semeak oso ongi dioen bezala, kafetinak kaltea dagi eta garestia da. Behar den kopurua lortzeko itxaropenez, soilik, ikaske-ta-zirkulu bat eratzea proposatzen dugu, joku, irakurketa eta aldizkari batzuen aretoa duela.

Sulpice Mitonnet-ek inoiz ez lidake atentzioa emanen. Bere osasuna aski pattala da, eta soldaduska amaituberria du (bere osasuna ez-egokitzat bi bider emana izan ostean). Orain, ongi baino eskasago, pintore lanetan dihardu, eta jendeak alfertzat dauka bera.

Uste dut sufritzen duela, batez ere, bizi izan behar duen ingurunearen zabarkeriagatik. Bere antzeko askoen erara, hirian lanpostua amesten du, ze idazkera ederra dauka. Ah! Hiri handien baldarkeria ez zait beldurgarritasun gutxiagokoa iruditzen, nahiz beste erakoa izan. Bera ezkutu eta kutsakorragoa da, probableki. Arima ahula ez daiteke i?es joan bere tentaldietatik

Bere lagunen joanaren ostean, luzaroan mintzatu dugu elkarrekin. Haren begirada pixka bat galdu, eta, orobat, izutiak, inkonprentzio eta bakardadera ohituriko gizasemeen espresaera sentibera du. Halako adierazpenak Madamoisellerena –edo eta Andereñoarena– dirudi.

* * *

Pégriot andreak atzo iragarri zidan ez dela itzuliko apaiztxera. Lotsa damaio, ziurtatzen didanez, halako lan murriztagatik ordainsari bat artzea. (Bai, egia da nire jakera urriak –eta nire jantzi zurien egoerak– aisiarako leku gehiegi damaiotela). Gainera, berak dioenez bere izaeran ez da sartzen denbora galtze delakoa.

Ahalegindu naiz gauza hori txantxetan hartzen, baina ez dut lortu berak irribarre egitea. Bere begitxoek, amorruez, kliska egiten zuten, eta ia ezin zituen menderatu bere eskuen mugimendu urduriak. Nire zoritxarrez, arbuio handia sentitzen du aurpegi bigun eta biribil, bere beko ki baxu, eta, batez ere, lepo koipetsuaz –beti lerro horizontalez tirakatu eta izerdiz distiratsu denaz-. Ezin ditut gorde inpresio horiek, eta beldur naiz nire burua saltzen eta, orobat, nire arbuioa iragartzen ote dudan.

Bere hitz-parrastada hemen aurkitzeko interesa ez duen pertsona zenbait aipatuz amaitu da. Zer esan nahi izan ote du?

* * *

Etxe-irakaslea gaur goizean aitortegian aurkeztu zait. Badakit Heuchin-go ene adiskideak zuzendari espirituala baduela, baina ez natzaio ukatu entzutera. Ze burugabeak dira sakramentuak pertsonen armai-

ruan baimena eskatu gabe itzuri gindezkeela usten dutenak! Zergatik ez dute beraiek halakoa egiten? Orain arte apaizgaitegiko nire bekatar txikietara ohituta, oraindik ez dut ulertzea nolatan matamofosi izugarriaz barne biziaz halako irudi eskamatiko eta ulertezina ematera aielegatzen diren... Nerabearoa gaindituta, oso kristau gutxi sentitzen da errudun komunio sakrilegoez. Hain da erraza norbera orotaz ez aitor-tzea! Baina, oraindik ba da okerragorik. Kontzientziaren inguruan, bada kristalizazio geldoa, gezur koskor, zalantzarri eta ihesbidez osatua. Estalkiak, modu ilunean, estalgarri den kera gordetzen du, eta ez gehiagorik. Ohituraren poderioan eta, eta astiarekin batera, sotil gutxien direnak mintzo eskusibo –baina ikarragarriro sineskaitz eta abstraktu diren– zatikiak sortuz bukatzen dute. Ez dute gauza handirik estaltzen, baina bere irekiera makurak ez du begiak ezer berezi ezin duen halako dirdira lausoatua baino igarotzen uzten.

Zer agitzen da, hortaz, aitortzarekin? Ia ez da kontzientziaren azalera ateratzen. Ez nintzateke ausartuko azalean desegiten dela baiestea, ze, aldiz, harri biurtzen da.

* * *

Gau izugarria. Begiak itxi nituenetik tristurak menderatu niduen. Zoritxarrez, ezin dut aurkitu zertu ezin daitekeen gainbehera –eta animaren odoluste benetakoa– zehazteko beste hitzik. Kolpean esnatu nintzen, oiho zorrotza entzun banu bezala... Baina, hitz hori ote da komeni dena? Nabaria da ez dela hala.

Bapateko ezuste ura gaindituta gero, oinazekoa nuen orotik nire pentsamendua zehazteari utzi nion, eta bakea itzuli bide zen ene burura. Nire nerbioak menderatzeko ene bururari ezartzen diodan indarketa ohikoan uste nuena baino nagusiagoa da. Ideia hau, bereziki, atsegina zait azken orduetako larrialdien ostean; beraz, neure borondatearen aurka dagidan ahalegin hau (eta beragandik ezin dezakedalarik neureke-riazko atsegini jaso) Jainkoak neurtzen du.

Zein gutxi dakigun zer den, benaz, giza bizia! Geurea ere ez dugu ezagun. Agian, gureak deituriko ekintzez gure ametsei esker gu geu epaitzea bezain alferrikakoa da. Kristok aukeratzen du bere justiziaren arabera gauza ilun direnen andana artean, eta Berak Aitarengana altxatzen duena eguzkia bezainbat dirdiretan datza.

Goiz honetan hain nengoen abaildua, ze edozer emanen nuen erruki samurtasunezko hitz bat entzutearren. Une batzutan, Torcy-ren-gana joatea pentsatu nnuen. Baina, hamaiketan ahurren katekismoa neukan eta ez nuen huts egin nahi. Bizikletaz ere ez nintekeen garaiz heldu.

Nire ikasle hobena Sylvestre Galuchet da, hain zuzen, mutil ez oso garbia (ezen bere ama hil zenetik aski mozkorra den amona batek zaintzen du bera), halabaina, edertasun bereziko da, ia errugabetasun samur baten inpresioa ematen duena –hau da, bekatuaren aurretiko errugabetasuna eta animalia baten garbitasun akats gabekoa-. Puntu onak banatzean, sakristira etorri zait bere estampa bilatzera eta bere begi geldi eta erneetan errukia irakurri dudala uste izan dut. Nire besoak, une batez, bere inguruan itxi dira, eta negar egin dut, zozoki, burua bere sorbaldan eutsita dudala.

* * *

Gure Ikasketen zirkuluaren lehen bilera egin dugu. Pentsatua nuen lehendakaritza Sulpice Motonnet-i eskaintzea, baina bere adiskideek bera albora uzten bide dute. Naturala denez, berari gehiago arrenkatzeko betebeharrean ez naiz ikusi. Gero, gure eginpidei egokituriko programa apal bat abian jartzen ahalegindu gara. Mutil gaisoei, noski, irudimena falta zaie, eta, orobat, kemena. Englebert Denisane-k aitortu zuenez, barregarrikeria bat egitearen beldur dira. Niregana aisiaz eta asperkeriaz etorri direla uste dut, hots, zerbait ikustearren...

* * *

Torcy-ko apaiza aurkitu dut Desvres-eko autobidean. Bere ibilgai-luan eraman nau erroteroretzera; eta berak, orobat, nire Burdeos edaritik edalontzi bat edatea onartu du. Ona al deritzaizu? galdetu dit. Lau Ezkien dendan erosiriko beste ardo arruntago batez aski nuela erantzun diot. Lasaitu bide da.

Buruan ideia berezi bat zuelakoaren inpresioa nuen; halabaina, beretzat gordetzeko erabaki zuela ematen zuen. Aire distraituaz entzun zidan, eta, bitartean, bere begiradak, hala nahi ez arren, ni galdera bati erantzuteko ezmezez nengoela adierazten zuen, ze bera ukatzen zen

hartara. Ohikoa dudanez, beldurrak eraginda sentitzean, taxurik gabe aski hitz egin nuen. Badira menderatu eta txunditu ohi duten isilune ia mingarriak, edozertariko hitzez betetzea behartzen gaituzten horieta-koak...

Itxura ffsiko harrigarria duzu -esan zidan, azkenean-. Elizbarruti osoan ez litzateke hain maskaldurik dagoen besterik aurkituko... Ziur! Eta, halata guztiz, zaldi baten antzera diharduzu, lehertzen zara. Monsi-ñoreak apaiz asko beharko ditu halako parrokia zure eskuetan jartzeko. Zorionez, parrokia bat zerbait finkoa da. Ostera, dena hausteko arrikua luke berarekin...

Ohartzen nintzen, nire buruaz errukituta, oso gogartetsu eta egizale nuen zerbaitekin txantxetan zebilela. Halako burutapena nire bigie-tan irakurtzen bide zuen.

-Bai, neka zindezket nire kontseiluez..., baina zertarako? Saint-Omer-eko ikastetxean matematiketako irakasle nintzanean, ezagutu nituen arazo oso korapilotsuak -eta ohiko arrauetatik kanpo- askatu berri zituzten ikasle harrigarri batzuek. Baina, nolatan haiek ez dauden nire mende, beharrezkoa da zuri jarduten uztea, zure ahalbidea erakuts zaki-dan... Ez dago eskubiderik zuen gainekoen iritzia faltsutzat uzteko... Bes-te batean mintzaituko naitzaizu, oraindik, nire sistemaz.

-Zein sistemaz?

-Beha... Gure gain daudenek arrazoa dute zentzutasuna akontsei-latzeko. Beste hoberik ezean hala hobe, ni neu ere apaiza naiz. Nire izaera da. Ezer gutxi da -soilik, itxura egitearren- buru txar eta helburu-rik gabekoa azaltzen den apaiz burugabea baino. Halata guztiz, gure bideak ez dira munduarenak bezalakoak. Hain zuzen, Egia ez da propo-satzen gizonei segurtasunezko poliza ala garbigarri bezala. Bizia Bizia da. Jainkoaren Egia Bizia da. Halabaina, ene seme, Bera zuzentzen dugu-naren itxura dugu, eta Bera da, orobat, eramaten gaituena.

-Zertan ote nago? -esan nion- (nire ahotsa zakarra egin zen, eta bitan eten egin nuen).

-Gehiegi mugitzen zara, ze botilan sarturiko erlastarra ematen duzu. Baina, azken finean, otoitz-espirtua baduzulakoan nago.

Uste nuen Solesmes-era joan eta monje bilakatzeko aholkua eman-nen zidala uste izan nuen. (eta, bestalde, halakoa egitea ez du hain gaitza izan behar).

–Monjeak gu baino maltzurragoak dira, eta zuk ez duzu zentzu praktikorik, ezen zure proiektu famatuek ez dute lortzen egitate bihurtzerik. Gizonen esperientziari buruz, hobe hitz ez egitea. Uste duzu kondetxoa jaun bat dela, katekismoko ikasleak poetak, eta deana bera sozialista. Zu parrokia dotore baten buru ikustean –eta mirespen osoz dasaizut– emaztea lehen begiradan ezagutu arren bere emaztea aztertzeko keinu harroa dagien senar kaiku horietako baten ondorioa dagidazu.

–Hortaz...? –(nire nahasteak ez nau, ia, hitz egiten uzten).

–Hortaz...? Jarrai ezazu. Zer nahi duzu, bada, nik esatea? Ez duzu buruzaletasun zipitzik, eta gaitza da zure esperientzietaz aburu bat ukatea, ze sakon jarduten eta konpromezu bat hartzen duzu beraietaz. Naturala denez, ez duzu gaizki jarduten giza naturaren arabera jokatzu. Ruysbreck Harrigarriaren hizak gogoratzen dituzu, zeina, ni bezala, flandriarra zen: Jainkoaz atzemana zaudenean, eri batek salda-katilua eskatzen badizu, zazpigarren zerutik jaits zaitez, eta emaiouzu eskatzen dizuena. Noski, agindu egokia da hori, baina ez dadila gerta izan alferkeriaren aitzakia. Beraz, bada naturaz gaindiko alferkeriaren esperientziarik, adina eta dezepzioekin batera datorrena. Ah, apaiz zaharrak gogorrrak dira!. Zuhurtziagabeziaren azkenekoa zuhurtzia bera da, Jainkoa, emeki, albora uztera bideratzen gaituenean. Badira, beraz, higuingarri diren apaiz zaharrak...

Hitzok ahal dudan modura, behar bada, transkribatzen ditut, hau da, hobeto ordez okerrago, ze ez nuen entzuten, ia, bera.. Ze beraietaz hainbat susmo nituen! Ez du kofindantza txintik niregan, eta, hala eta guztiz, nire borondate ona hain da handia, beti begietara nabaria dela uste dudarrik, eta denek nire asmoen erara epaituko nautela. Ze eromena! Mundu kaskar honen ataritan uste nintzela sartua nintzen, beraz, oro bakarrik eta nire bizkarrera itzultzeko inolako itxaropenik gabe. Ez nuen ezagun nire parrokia, eta bera ahalegitzen zen ni ignoratzen. Baina, nitaz egiten zen irudia, jadanik, guztiz garbia eta zehatza zen. Eta, ondoren, ez nintzatekeen jakitun ezer aldatzeko, baldin ahalegin handien bitartez ez bazen.

Torcy-cko apaiz jaunak beldurra nire aurpegi barregarrian irakurri zuen, eta ulertu zuen, seguruenik, une hartan ni ematzeko ahalegin oro alferrikakoa zela. Isildu zen. Irribarre egiten lehiatu nintzen, eta lortu nuela uste izan nuen. Osa latza izan zen.

* * *

Gau txarra igaro dut. Goizeko hirutetan linterna hartu nuen, eta elizara bideratu nintzen. Alboko atearen giltza aurkitzea ezinezkoa agitu zitzaidan, eta ate handia zabaldu behar izan nuen. Sarrailaren txirriok, ganga edo bobedaren azpian, izugarritzko burrunba atera zuen.

Banku batean lo hartu nuen burua eskuartean nuela, eta hain sakonki euriak, soilik, esnatzeraino goiznabarrean. Tantak beirate hautsiaren zehar isurtzen ziren, eta elizako lauzetan ur-potxingo handia sortu zen. Kanposantutik irteteen Arsenio Miron-ekin topatu naiz, zeinak egunonak halako doinu zakarrez eman dizkidan. Benaz, itxura bixia ukan behar nuen nire begi loaz haziez eta nire sotana bustiaz.

Borroka egin behar dut Torcy-ra joateko nire tentazioaren aurka. Galduko duen korrikalariaren presa burugabea –eta hala adierazte onartzen ez duenarena– da nirea. Nagoen egoera urdurian, ez naiteke gal aitzakia alferrez. Zertarako mintzatu iraganaz? Soilik, geroa axola zait, eta ez naiz aursarta sentitzen berari aurrez behatzeko.

Torcy-ko apaiz jaunak, probableki, nik bezala pentsatzen du. Ziu-raski, berdin. Gaur goizean, Marie Perdrot-en hilkizunetarako zapiak zintzilikatzen nituen bitartean, bere oin-urratsak, zerbait nagiak, igarri bide izan ditut. Baina, ez zen ehorzlea baino, zeinak lana amaitua zuela adirazten zidan.

Dezepzioak, ia, eskaileretatik erorarazi egin nau...

* * *

Delbende doktoreari Eliza ez dela, soilik, berak irudikatzen duena, hau da, bere lege, funtzionari eta armadak dituen Estatu subiranoa. Denboren zehar, soldadu-tropa modura doa aurrera, herrialde ezezagunen artean hornidura oro ezinezkoa delarik. Egunero, Berak erregimenak eta datozen gizarteak, tropa batek landan bezala, bizi ditu.

Nola luza dakioke Txiroari, Jainkoaren legezko oinordeko gisa, mundu honetakoa ez den erreinu bat? Eliza Txiroaren bila dabil eta lurreko bide guztien zehar deitzen dio berari. Eta Txiroa beti leku berean dago, hau da, tontor azkarraren ertzean Zurrunbiloen Jaunari begira, zeinak hots egiten dion nekerik gabe, hogei sekulu geroztik, ahalako

hots goitar eta miragarritz: Beha, hau dena zurea izanen da, baldin eta, belaunikaturik, gurtzen banauzu...

Halakoa izanen da, agian, gizataldeen etsipen harrigarriaren adierazpen goinaturala. Ahalmena Txiroaren eskura dago, eta halakorik ez daki (ala halaxe dirudi) berak. Begiak makur ditu, eta Seduzitzaileak espero du, segunduz segundu, gure espezetik askatuko duen hitza, nahiz ez den aterako Jainkoak zigilaturiko aho agurgarritik.

Arazo askaezina da Pobrea bere eskubidera birrekartzea, Agintera igo gabe. Eta hala balitz, ezinezkoa izanik ere (milioika ahobero eta jendarme-taldez osaturiko diktadura errukigabea -funtzionari, -teknikari eta estadista-saldo batez lagundua- munduko puntu orotan eta aldi berean haragizaleen inteligentziak, dirutza eta irabazien gose diren animale basati eta maltzurak gizonaren kontura bizi den giza arraza menderatzea lortuko luke. Horrela edozeren arau bilakaturiko *aurea mediocritas* delakorantz makurtuko litzateke, ze bere betiko diruzalekeria ez da, zalantzarik gabe, irensten dituen diruzalekeriaren era hipokrita edo ezkonsziente bat baino; gaitera, berehala joanen da gora, eta, modu horretan -udaberria gisa- berriro loratuko lirateke borondatezko pobreziak.

Ez da inongo gizarterik txiroaren largura eginen. Batzuk besteen kaikukeriatik bizi dira, eta, orobat, bere harrokeria eta bizioetatik. Pobrea, aldiz, *karitatetik bizi da*. Ze hitz goitarra!

* * *

Ez dakit zer gertatu zaidan bart. Amets egin bide dut. Goizeko hirurak aldera (behin ardo pixka bat berotu, eta, ohikoa dudanez, ogi-zati bat edalontzira apurretan jarri ondoren) lorategiko ateak karrask egin zuen indarrez, eta jaitsi egin nintzen zer gertzen zen ikustera. Itxirik kausitu nuen bera, nahiz halakoak ez harritu ni, ze ziur nengoen itxi nuela iluntzean, egunero egiten dudanez. Hogei minutura, gutxi gorabehera, burrunbak karrask egin zuen lehen aldian baino bizikiago (ze haize bolada zakarra zebilen eta teilatuek ekaizpean zeuden). Baina, hau dena kontakizun barregarria da...

Nire ikustaldiei berriz ekin diet. Torcy-ko apaizaren oharrek zuhurtziara bultzatzen naute, eta -itxuraz nahiko hutsalak diren- galde-sail tipietara mugatzen ahalegintzen naiz. Erantzunaren arabera, so-

lasaigoarazten lehiatzen naiz, nahiz eta ez asko, ahalik eta apalen den egia batekin bat etorri arte, erdipurdikazko egiarik ez eman arren! Kezka horretaz ere, eta halakoa oguziko banu ere, Jainkoaren izenak dirdir egin bide du aire lodi eta itogarri honetan, eta, dagoeneko, zabalitzen ziren aurpegiak orain itxi egiten dira. Halabaina, hobe litzateke esatea iluntzen eta lainotzen direla.

Ah, norberarengan laido eta biraotan ahitzen den errebolta...! Agian, ez da deus, eta ez dagokio halako garrantzirik eskaintzea. Jainkoarekiko gorrotoak beti jabekuntza batean pentsarazten nau. Orduan, deabruak bere mende hartu zuen (Judas). Bai, beti jabekuntzan eta erokerian. Horrek, horma baten itzalpean osaturiko bizian zehar eginiko ihesa deritzat, argiak edonon eta ederki dizdiz dagien bitartean... Euren zultara arrastaka doazen –eta haurren joku krudeletara jarririko animalia errukarriengan– pentsatzen dut. Deabruen jakin-nahi basatia, gizonarekiko eskakizun beldurgarria, askoz misterioitsuagoa da... Ah, halako gisaseme ebakiak Aingeruaren begiekin ikus ahal bagentza!

* * *

Astiro, hobetzen noa, krisiak gero eta berantago tartekatzen dira, eta, batzuetan, jangartasunaren antzeko zerbait susmatzen dudala deritzait. Dena dela, orain jakia nazkarik gabe prestatzen dut, nahiz eta betiko neurria utzi gabe, hau da, ogia eta ardoa. Soilik, azukre aski gehitzen diot ardoari, eta ogia, moztu ordez, gogortzen uzten dut hauts dezadan. Horrela hobeto digeritzen da bera.

Errejimen honi esker, egunaren amaierara neke handirik gabe iristen naiz, eta neure buruaz sendoago sentitzen naiz... Ostiralean, joango al naiz Torcy-ko apaizaren etxera? Sulpice Mitonnet egunero dator kit ikustera. Benaz, ez da oso azkarra, baina baidelikatua, eta bere ardurak eskaintzen dizkit. Sukaldeko giltza eman diot, eta ni kanpoan nagoeanean bere eginbeharretara ematen da. Berari esker nire etxe txiroa itxuraz aldatzen dator. Ardoa, esaten didanez, ez zaio ona urdailari, eta azukrez okitzen da.

Begiak negarretan, bere apaizetxera hurbiltzeak ixeka eta berriketa aintz sortzen diotela esan dit. Uste dut bere bizikerak hain langile diren laborariak aztoratzen dituela, eta errieta egin diot, seriocki, duen ganoragabetasunagatik. Lan bila joanen dela agindu dit.

Dumochel anderea sakristira etorri zait, bere alaba hiruhilabeteko azterkertarako onartua ez izanaren kexu.

Ahal bada, berehala ahantzi nahi nituzken nire bizitzako proba batzuk aipatzea albora uzten dut, ze, aih!, ez dira alaitasunez eraman ditzakedanak. Eta zer da etsipena alaitasunik gabe? Ez da bere garrantzia puztu nahi dudarik... Horrelakorik ez! Badakit arruntenak direla. Sentitzen dudan lotsak, eta menderatzen ez dudan nahasketa honek ez nau ondratzen gehiegi, baina ez dut asmatzen sentimendu fisikoa -hau da, berak ematen didan nazka hori- gainditzeko. Zergatik ukatu? Goiz ikusi dut bizioaren aurpegia, eta nahiz barru sakonenean arima pobre horiekiko errukia sentitu, eramangaitz zait, kasik, nik ez nahita, bere zoritxarrari buruz dudan irudia. Laburki esanda, lizunkeriak beldu-rra damait.

Eta haurren lohikeriak, batez ere... Ezaguna dut bera. Baina, ah..., ez du alde tragikotik hartzen! Aldiz, uste dut pazientziaz eraman behar dugula, ze zentzugaberia niminoenak arazo honetan ondorio ikaragarriak ukan ditzake. Izan ere, hain da gaitza besteengan zauri sakonak bereiztea, eta arriskutsua beraiek sakontzea! Batzuetan, hobe da berez zikratizatzea, ze erneberri den alea ez da eskuetan erabili behar. Baina, horrek ez dit eragozten konspirazio orokor hori gorrotatzea, ezta begitatiek sartzen zaigun zera ignoratzea; eta, orobat, garrantzirik gabeko gizon helduen irribarre zoro uste dituzten adinekoena, gizon mamituon mintzairaren adirazgarri ez direlako. Orobat, goizegi ezagutu dut tristezia eta zorakeria, eta hori hain misteriotsu den haurren tristura guttion injustiziaren aintzinean ez erreboltezko. Esperientziak, beraz, ah!, haurren etsipenak badirela erakusten digu. Eta larriminen deabrua, uste dudanez, deabru likitsa da...

Horregatik, ez dut hitz egin Seraphita Dumouchel-ek. Halabaina, berak ez dit utzi, aste batzuen ostean, kezka anitz niregan sortzea. Gorrotorik ba al didan galdetzeraz iritsi naiz, ze hainbestekoa da ni mintzeko bere trebezia; benaz, bere adinaren goitikoa da. Bestetan, inozotasun-aire eta nolabaiteko arduraeza zuten probokazio barregarriek, orain, halako gaiztotze borondatezkoa islatzen bide dute -kuriositate eri eta adin bereko neskatxa askori amankomun den sorkari bezala-. Lehenik, ez da jartzen hartara baldin lagunentzinean ez bada, eta orduan konplizitatezko airea du nirekin, zeinak iribarrea azalarazi duen, luza-roan, ene ezpainetara; halabaina, horrek arriskua sumarazten dit. Auto-bidean, kasualitatez, bera kausitzen dudanean -eta ohikoa den baino

maizago topatzean- serio agurtzen nau, baina xalotasun osoz. Egun batean, seduzitzen utzi nion. Mugitu gabe geratu nintzen, begirada baxuz, eta, eztiki hitz eginez, berarengana aurreratzean, txori-zoratzaille baten itxura zuen. Ez zuen inolako imintziorik egin nire ondean izan arte. Baina, ni hurbilera ailegatzean -ze bere burua lepazama tipia (hain gutxitan jaikia) ez ikusterainokoan jaitsi zen- ihes egin zidan jauzi batean, diru-xorroa bide-bazterreara jaurtikiz. Nire monagilo baten bitartez itzuli nion kartera, eta oso gaizki hartua izan zen.

Dumouchel anderea oso maitagarri azaldu zen, hasieran. Zalantzarik gabe, bere alabaren ezjakintasunak onesten zuen nik harturiko erabakia, baina, benaz, ez zen aitzakia baino. Seraphita, aldiz, azkarregia da bigarren proba batetik duinik ez ateratzeko. Honela, ahalik eta zuhurtzia handienaz, Dumouchel andereari adierazi nahi izan nion bere alaba aurreratuegia zela zeritzaidala, hots, biziki goiztiarra, eta komeniko zela, aste batzutan, obserbazioan ukaitea. Berehala sendatuko zen atzerapen hartaz, eta ikaspideek euren ondorioa edukiko zuten.

Andere gajoak, amorruez, gorri jarrita entzun zidan. Ikusi nuen errealdia masailetaraino igotzen zitzaioala, ze bere begietan belarriak ere gorritz jartzearaino isladatzen zitzaizkion. Tipiak besteek bezainbat balio du -esan zuen azkenik-. Berak nahi duena eskubidea kontutan izatea da, ez gehiago, eta ez gutxiago. Erantzun nion Seraphita ikasle bikaina zela, baina bere jarrera, ala gutxienez jarduera, ez zitzaidala egokia iruditzen. Jarduteko zein era da hori?. Koketaria apur bat da erantzun nion. Kokeketeria?. Hitz horrek beretik atera zuen. Kokeketeria? Zertan sartzen ari zara zu orain?. Kokeketeria! Hontara iritsita..., hori ez da apaiz baten arazoa. Apazi jauna, merezi duen errespetuaz jakin ezazu gazteegia kausitzen zaitudala horretaz mintzatzeko, eta, are gutxiago, halako neskato batez!.

Halakoak esanda, utzi ninduen. Neska tipiak, zuhurtziaz, eliza hutsaren banku batean itxaroten zuen. Ate erdi-irekiaren zehar, bere adiskideen aurpegiak ikusi nituen, eta euren irribarre itoak ere entzun nituen; seguruenik, bere amaren besoetan jaurtiki zen, negarrez. Beldur naiz gutzia ez ote zen itxurakeria bat baino.

Zer egin? Haurrek farragarrikeriazko zentzua oso garatua dute, eta oso ongi dakite, egoera iritsita, logika harrigarriaz azken ondorioetaraino jokatzeko. Bere lagunak eta apaizaren arteko irudipenezko borrokak, nabarmenki, oso atsegin zuten, eta, unea helduekin, ez zuen zalantzarik

ukanen beharrezkorik asmatzeko, kondaira erakargarriagoa eta astiz luzeagoa gerta zedin.

Bart agitu zitzaidan pentsatzea nire ministeritzaren eginbeharra baino ez zen zerbait gehiegiakoan itxaron dudala; presezki, nire bete-behar eskergabe eta gogorrenetako batean. Nor naiz ni kontsolamendua eskatzeko izaki hain tipiei? Amets egin nuen nire saminak eta alaitasunak partekatuz eurekin zintzoki hitz egitea, eta, oh!, eurak zauritzeko arriskurik gabe nire bizia adirazpen horretatik igaroz –otoitzalditan pasatzen dudan bezala-. Baina, hori guztia ez zen neurekoikeria baino.

Gaurtik aintzina, beraz, inspirazioari gutiago eskaintzearen bete-beharrari emanen natzaio. Zoritxarrez, astia falta zait, eta nire atsedendorduei denbora gehiago kendu beharko diet. Gau honetan halaxe egitea lortu dut, eta hori ongi lijerituriko ordezkotari bati esker. Zergatik deitoratu ote nuen hainbeste Burdeos izeneko ardo ongile hura erostea?

* * *

Nik, atzo, gaztelura eginiko ikustaldia porrotan amaitu da. Oso berandu harturiko gosariaren ostean erabaki nuen bera, ze Burguez-en, oraindik, eri jarraitzen duen Pigeon anderearen etxean asti asko galdu nuen. Laurak inguru ziren, eta nire ezuste handiz –ze kondea ostegun-arratsaldetan etxean egon ohi da- ez nuen kondesa anderea baino aurkitu.

Nola azaldu hain animoso ni iritsi ondoren, bapatean, hizketa bat eusteko –eta, orobat, egiten zizkidaten galderei ere zuzenki erantzuteko- ez nintzela gauza? Kondesa andereak, lehenik, bere heziketa bikainaz ezeren berri ez izatearen itxura egin du, baina, azkenean, nire osasunaz albisteak izateko betebeharrean sinetsi du. Aste batzuk geroztik, halako galderak saihesten ahalegintzen naiz, eta, gezurra esateko baimenez ere sentitzen naiz. Hori aski ongi lortzen dut, eta ohartzen naiz, gainera, jendeak sinisterra azkartzen direla, nik oro ondo doala diodanean. Benaz, nire argaltasuna harrigarria da (eta haurrek, euren dialektoan, ikusterako tristea deritzon izengoitia ezarri didate), eta, hala eta guztiz, hori familiagandik datorrela baieztatzeak, berehala, goxaten ditu euren aurpegiak. Bai, nirengandik urrun halakoa deitoratzea. Kezka aitortzea ni ebakuatzearen arriskua ukaitea litzateke, Torcy-ko apaizak dioenez. Gainera, uste dut ez dudala partekatu behar sentituriko Gure

Jaunarekin ez bada, nire sufrikarioak holokaustoan eta mixeria tipiak eskainiz.

Kondesa andererari erantzun nion oso berandu jan nuela, eta hala-koak urdaileko min arina sortzen zidala. Okerrena da, jarraian, agur esan niola eskalera lo-ibiltari bat bezala jaitsiz. Etxeko jabeak adeitsu lagundu zidan azken eskailera-maila arte, eta eskerrik ere ez nion eman, sudurzapia ene ahoan eustearren. Uste dudanez, halako adiskidetasun, ezuste eta errukizko espresaera oso bitxiaz –eta, orobat, nahigabekoaz– begiztatu ninduen. Hain barregarria da beti gizon eri bat! Azkenik, nik luzaturiko eskua hartu zidan haur gaisoa!, edoeta nire haur gaisoa zioela baitan, ze halako perpaus bat iragarri nion adieraziz ezpainen mugimenduan.

Hain harritu eta ukiturik geratu nintzen, ze bidexkara hurbiltzearen belar-soropila bat zeharkatu nuen. Konde jaunak, berak halako estimuan duen, belar ingelesak nire zapatatzarren urratsa gorde bide du orain.

Gutxi errezatzen dut, eta gaizki. Kasik egunero, meza ostean, nire eskertza etetera behartua ikusten naiz bata eta bestea –eta, gaisoak, gehienbat– hartzearen. Fabregargues, seminarioko ene lagun zaharra, Montreuil-go inguruetan botikari bezala finkatua dagoenak, senda-produktuen kaixak bidaltzen dizkit. Baina, badirudi ez duela inolako atsegirik sentitzen konpetentzia horregatik, zeren, orain arte, bera zen bakarra zerbitzu tipi horiek eskaintzen.

Zein gaitza suertatzen den gure antzekoei nahigaberik ez sortzeal? Nahiz edozer egin, gizakiak prestago sentitzen dira borondate onak kontrajartzera, euretaiz bailiatzera baino. Nondik ote dator arimen hainbeste antzukeria ulertezina?

Ez da inolako zalantzarik gizona norberaren etsaia dela; edonon egonda ere, bere buruaren etsairik maltzur eta kaskagorrena dela. Purraka ereindako gaitza, ia, beti ernetzen da. Aldiz, ontasunezko hazirik nimiñoenari ez itotzeko halako zorte harrigarria, halako zorion miragarria falta zaie.

Goiz honetan, nire eskutitzen artean Boulogne-ko zigilu-marka duen bat kausitu dut, kafetinetan erabiltzen den paper txar kuadrikulauetan idatzia. Ez du izenpenik.

Asmo ona duen pertsona batek trasladoo eskatzeko aholkua ematen dizu. Hobe ahalik eta azkarren egitea. Jende orori nabarmen zaionez, berorrek, ohardun izatean, odolezko negar-malkoak isuriko ditu. Erukia diot, eta berriro diot: ihes joan dadila!

Nork idatzi ote du hori? Hemen, koadernotxo batean xaboi, lixiba eta klorozko uraren gastua idatzirik utziriko kontuaren Pégriot-eko anderearen idazkera ezagutu bide dut. Nabarmen da Andere horrek ez nauela, ezer ere, estimutan. Baina, zergatik opa ote du nire joana hain sutsuki?

Kondesa andereari aitzakiazko hitz batzuk igorri dizkiot. Sulpice Mitonnet-ek eraman du nire oharra landetxera. Ez da azaldu oso pozik.

* * *

Beste gau izugarria dut, dena ameskaiztoz eteniko loaldiaz betea. Ni elizara joatera ez ausartzerainoko euria egiten zuen. Inoiz ez nintzen saiatu hainbeste errezatzen, lehenik soseguz eta bare, gero halako beharketa kontzentratu eta gaitzaz, eta, azkenik –odol hotzaren pilaketa egin bezain azkar– nahimen desesperatuz (nahiz azken hitzak izua sortu); orobat, nire bihotz gutzia lariminaz dardartzen duen nahimenezko kolpe batez zegoen.

Badakit errezoak egiteko nahia badela, berez, otoitza, eta Jainkoak ez lukeela jakinen areago eskatzen. Baina, aldi hartan ez zuen osatzen berak betebeharrak, ze hain zitzaidan otoitza beharrezkoa, nolatan airea nire birikentzat eta oxigenoa nire odolarentzat. Nire ostean ez zegoen eguneroko eta familiako bizirik –zeinetik, bultzada batez, ihes egin den, eta zeinera itzultzeko ziurtasuna badagoen, nahi hala-. Ez, nire ostean ez zegoen deus ere. Eta aitzinean, soilik, murru bat nuen, murru beltz bat.

Orokorrean, otoitzaren ideia zoroa dugu; eta nola ausartzen dira mintzatzerak –ez anitz, eta ez urri– bera ezagutzen dutenak? Trapentse edo eta kartusiar batek urteak eta urteak beharko ditu otoitz-gizon bilakatzeko, eta kaiku den lehen gizakiak bizitza oso baten ahalegina epaitu nahi izanen du... Otoitza, noski, alferrikako elkarrizketa edo eta hitz-ja-

rio hutsa balitz –eta, orobat, norberaren itzalaren elkarrizketa ero-mo-dukoa, ala txikiagoa (hau da, mundu honetako ondasunak lortzeko alferrikako eta superstiziozko asmoa) ez litzateke sinesgarri izanen milaka izakiek azken unetan, ez, soilik, gozotasuna –eta mesfidati naiz kontsolamendu sentiberezkoaz– halako gozamen bete eta lartitza aurkitzea baizik (eta, jakizu mesfidatia naizela kontsolamendu sentidor horietaz). Ah, zaalantzarik gabe, jakitunak sugestioaz mintzo dira! Seguraski, inoiz ikusi ez duten eta hain gogartetsu, jakitun –eta epaietara hain burutsu–diren monje zahar horietakoak izanen dira (eta, orobat, ulermen eta errukiz hain dirdaitu direnen izatasun bigun batez horniturikoak). Amets baten erdi preso diren eta esnai dauden loti horiek, esasn, zein mirarigatik besteen mixerian, sakonkiago, sartzen bide dira? Amets bixia, opio berezia da bera, ezen eta antzekoengandik aislatu ordez, denen solidario giten zaitu mundu osoaren karitatezko izpirituan!

Konparaketa horretan, ia, ez naiz ausartzen arriskuan jartzea, eta aitzakia eskatzen dut berarentzat; baina horrek gogoeta pertsonalik espero ez daitekeen jende-multzo handiari atsegin dakiok, baldin aurrez harritzen dituzten irudi ezusteko batez animatzen ez badira. Agian, edozein gizon zentzudun musikan aditua uste izanen al litzateke piano batean hatz-puntekin tekleatu duelako? Eta Beethoven-en halako sinfoniak, ala Bach-en bestelako fuga batek hotz uzten badu bat –eta besteen aurpegian goi-goizamen iritsezinak atzemateaz aski badu– bere burua, soilik, salatuko ote du?

Ai!, psikiatrei sinesten zaie, baina santuen ahobateko testigutza ez da kontuan hartzen. Nahiz eta –emeki gure konplexitatea desestali ordez– barren sakonketa hori beste edozeinen antzekoa ez dela esan, bapatekoa eta guztizkoa den argiketa ondorioztatzen du berak, zeina urdinean amaitzen den, eta, horrela bizkarrak uzkurduaz aski izanen dute. Halabaina, otoizlari den zein gizonak aitortu du otoitzak dezepzioa soru diola?

Gaur goizean, ezin naiz zutik eutsi, literalki esanda. Hain luze irudituriko orduak, inolako oroipen zehatzik utzi gabe igaro dira. Bularretan bertan jasandako –eta leku ezezagun batetik helduriko kolpe-sentsazioak– (eta bere larritasun dudagabeak) ez dit uzten halako baldarkeria misteriozua neurtzea baino.

Otoitza inoiz ez da bakardadea. Baina, dudarik ez, nire tristura handiegia da. Nire buruaz erregutzen nion, soilik, Jainkoari. Baina, Bera ez da etorri.

Kritikak eta erreseinak

Haur eta Gazte Literatura, 2014 Irakur Gida

Argitaratzailea:
Mondragon Unibertsitatea.
Humanitate eta Hezkuntza Zientzien Fakultatea

Aurten berriro atara da iazko urteari dagokion Haur eta Gazte Literaturako Irakur Gida eta tentazioa izan dut “iruzur gida” deitzeko, baina horixe, tentazioa besterik ez da izan, ez baitut horrela epaituko gida hau.

Baina aldiero gauza berdintsuak errepikatzen aritu beharrak ere bat aspertu eta gogaitu egiten du. Eta ni ere honelako zerrendekin gogaituta nago, batetik ez dudalako oso ondo ulertzen zerrendaren banaketa:

Zerrenda orokorra

Liburu gomendagarriak

Liburu oso gomendagarriak

Zerrenda berezia

Zerrenda orokorra erraza da ulertzen, urte horretan atara diren liburu guztien zerrenda. Baina hau ez da betetzen. Liburu batzuk, ez dakigu utzikieriaz, hala nahita edo zergatik, ez dira azaltzen.

Gogaituta nago berriro liburu batzuk falta direlako zerrenda horretan eta egile baten kasuan ez da lehenengo aldia:

Yolanda Arrieta, *Argiaren alaba*, 2014, Autoedizioa.

Iñaki Zubeldia, *Lau lagun*, 2014, Ibaizabal.

Xabier Olaso, *Aneren kontakatila*, 2014, Ibaizabal.

Jasone Osoro, *Muma mamua*, 2014, Ibaizabal.

Eta *Argiaren alabaren* kasuan akatsa oso larria da, 2015ean Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria eman baitiote. Eta argitatutako liburu-zerrendan ez da ageri, ez eta “liburu gomendagarrien” edota “oso gomendagarrien” zerrendan ere.

Seguru asko liburu hauez gain beste batzuk ere faltako dira. Baina ni ez naiz jarri ikerketa zehatz eta sakon bat egite

Liburu gomendagarriak, nire iritziz gomendatzeko moduko liburuak dira, besterik gabe balio batzuk dituztelako. Hala ere, aipa dezadan hemen Irakur Gidak berak azaltzen duena: “Gure lan-teknika honetan datza: haur eta gazte literaturaz 2014. urtean euskaraz publikatu dena irakurri, gure irakurketak kontrajarri eta hizkuntzaren erabilpena, kalitate literarioa, gaiari ematen zaion tratamendua, etab. kontutan izanda baloratzen ditugu. Liburu-zerrenda orokorraren ondoren sailkapen bat egiten da: liburu gomendagarriak eta oso gomendagarriak.”

Hemen zerbait zehazten dute zer baloratzen duten edo zeintzuk diren balio horiek. Baina bat oso garrantzitsua ez da ageri: umeentzako liburu egokiak, erakargarriak, ulergarriak eta ilusionanteak izatea. Hortik dator liburu gomendagarri eta oso gomendagarri asko edo hainbat eta hainbat umeei ez gustatzea eta umeek arbuatzea, helduentzat interesgarri baina umeentzat zozongo edo tokiz kanpoko direlako.

Eta gomendagarrien eta oso gomendagarrien zerrendan ageri ez den liburu zer da, orduan? “Ez gomendagarria” jotzen dut nik. Gomendagarria ez bada, ez gomendagarria da. Liburu bat gomendagarria ez dela esateko potroak behar dira, gero (barka)! Eta gida honetan baliozko liburu piloia “ez gomendagarritzat” ematen da. Eta nor da Huhezi hainbat eta hainbat liburu baliozko eta batzuk oso baliotsuak zerrenda horretatik kanpo uzteko edota “ez gomendagarritzat” jotzeko?

Hemen, lehen ere adibideak emanak ditut: Aitor Aranaren *Amodioaren gazi-gozaok* ez zen azaldu “liburu gomendagarri”en zerrendan, beraz, “ez gomendagarria” zen Irakur Gidaren irizpideen arabera, baina gero Liburu Gaztea lehiaketa irabazi zuen eta urtero 1.500 aletik gora saldu ziren denboraldi luze batean bederen. Gazteek oso gustuko dute liburu eta liburu bikaina da, indartsua, kalitate literarioz betea, gaiaren tratamendua konplexua baina aldi berean arrastaka eramaten zaituena. Liburu Gaztea lehiaketan *Amodioaren gazi-gozaok* 1.300 bototik gora izan zitu-
tuen; bigarrenak, 390 boto; eta hirugarrenak eta laugarrenak, 90na boto inguru. Beraz, liburu hau “oso gomendagarria” kalifikatiboaren barruan egoteko modukoa zen, baina talde oso batek (???) ez zuen hala epaitu. Talde oso baten iritzia izan ote zen ala pertsona bakar batena?

Felipe Juaristiren *Printzesen eskola* ere ez zen “liburu gomendagarri”en zerrendan azaldu. Eta liburu bikain askoa da, ederra. Yolanda Arrietaren *Argiaren alaba* ez da ez “liburu gomendagarri”en zerrendan ez “zerrenda orokorrean” azaldu. Eta gomendagarri kalifikatibo soila-rekin azaldu ziren Irakur Gida horretan Miren Agur Meaberen *Itsaslaba-rreko etxea*, gero Euskadi Haur eta Gazte Literatura saria izan zena 2001ean eta Josu Penadesen *Iluntzero elkarrekin*, urte bereko Euskadi Haur eta Gazte Literatura sarian aipamen berezia izan zuena. Liburu bikainak biak, “liburu oso gomendagarriak” zerrendan azaltzeko modukoak, baina Huhezi dixit eta cacam fecit.

Kalitate bikaineko egile mordo bat dago “liburu gomendagarriak” eta “liburu oso gomendagarriak” zerrenda horietan oso gutxitan edo ia inoiz azaltzen ez dena. Obra eder eta umeen gustuko pilo bat zerrenda horietatik kanpo geratzen da. Badirudi euskal idazle askok ateak itxita dituztela zerrenda horietan. Horregatik, aspaldi samarretik ari naiz ni “beste idazleak” deiturikoak, hau da, zerrenda horietan baztertuak izanik, idazle onak eta obra interesgarriren egileak direnak, aztertzen eta horien obraren balorazioa egiten. Eta lortu dut garai batean idazle baztertu samar ziren horietako batzuen obrari ere arreta eskaintzea zerrenda ofizialen egile horien aldetik.

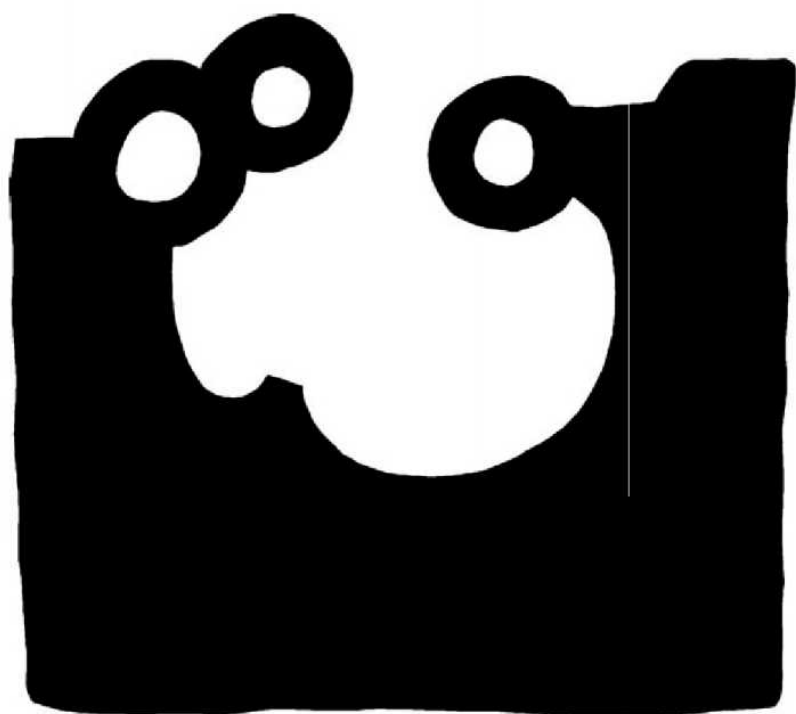
Liburu oso gomendagarriak ere nahiko garbi adierazten du zer den eta ez du azalpen handirik eskatzen. Baina hemen ere betiko gakoa dago: norentzat dira oso gomendagarri? Kritiko literario helduentzat ala haur irkaurleentzat? Horregatik, hemen ere umeen gustua, zaletasuna, heldutasuna... oso gogoan eduki behar dugu.

Eta azkenik, *zerrenda berezian*, poupourri zabal bat sartzen da: album itxurako liburu bereziak, jakintzagaiak dakartzan liburu ilustratuak, obra klasikoak edizio berezietan argitaratuak, eduki entziklopedikoa dutenak ...

Eta esan dut gogaituta nagoela zerrenda ofizial hauekin eta gogaituta egoteko motiboak baditut, Irakur Gida hau hartzen baitute oinarri Gabonetarako eta Irakurketa sustatzeko kanpainetarako ateratzen diren zerrenda-egileek, beraiek lan propioa eta aukeraketa propioa egin ordez. Eta, horrela, liburu mota batzuk aholkatzen dira beti, beste liburu bikain batzuk zerrenda horietatik kanpo utziz.

Iñaki Zubeldia

kutxa gizarte ekintza

SAN SEBASTIAN
DONOSTIA 2016